

34-B-14

III daa

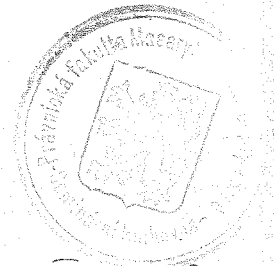
Národní hospodářství.

Přednesl

r. 1888-89

prof. Dr. Albin Bráf.

III. daa - 17

III. 12.459.

Dobroslav Krejčí

*1657/
7*

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND
Č. inv.: 020681

Vvodní výklady.

O pojmu a druhích hospodářství.

Slovem hospodářství (hospodářství, hospodaření) označuje se všechna lidská činnost, jejíž cílem jest opatření zevních prostředků k ukojení potřeb lidských (t. zv. statků zevních).

Prostředky tyto nejsou lidem na snadě libovolným množstvím, naopak nabývání, udržování i rozmnožování jich bývá z pravidla podmíněno obětmi i osobními (práce) i věcnými (kapitál). Je snaze, aby tyto oběti byly co nejúčinnějšími, nebo jinak, aby se dosáhlo prospěchů (užitků) poměrně největších obětmi poměrně nej-

menšími, manifestuje se zásada 4. zv. zásada hospodárnosti (Princip der Wirtschaftlichkeit). Tímto řečená snaha ničím jiným nežli osvědčením praktického rozumu naproti věcem, které pro naše potřeby na snadě jsou množstvím poměrně omezeným. Byť tedy snaha ta ve skutečnosti se nerealizovala u všech osob stejně vydatně, ani stejně úspěšně - proto že způsobilost a vůle k tomu u rozličných jednotlivců jsou individuálně nestejný - přece jakožto požadavek praktického rozumu obecně za specifický příznak ^{toho} se uznává, co hospodářstvím rozumíme a to i se strany těch, kteří in concreto ~~ne~~ hospodářsky si počínají. Proto vkládá se tento moment shusta i do samotných definicí pojmu hospodářství a mluví se o „záměrné“ činnosti, která za opatřením zevních prostředků k ukojení potřeb směřuje a pod.¹⁾

1) Zrov. na př. Roscher: Planmäßige Thätigkeit des Menschen, um seinen Bedarf an äusseren Gütern zu befriedigen; Wagner: Inbegriff der auf fortgesetzte Bedürfnisbefriedigung nach d. ö.k. Prinzip erfolg. Arbeitshätigkeiten einer Person.

Definice, které takto zahrnují zároveň jakousi kvalifikaci oněch činností, jež směřují za ukojením potřeb, neshodují se tedy vesměs a bezvýmínečně se všemi případy skutečnosti (s tím, co jest), ale vyhovují onomu abstraktnímu pojmu hospodářství, který si tvoří každý člověk i ten, jenž in concreto špatně hospodáří, jakmile ráčne uvažovati účel a zevní prostředky svých činností, k ukojení potřeb směřujících.

Pro bližšímu objasnění zásady hospodárnosti sluší ostatně podotknouti toto:

1.) Ídeálním účelem všeho hospodaření jest ukojení lidských potřeb tělesných, mravních, intelektuálních, tedy dohromady dokonalý rozvoj lidský v uvedených třech směrech vůbec dosažitelný. Hospodářství samo tedy není účelem, nýbrž prostředkem lidského rozvoje, z čehož plyne, že největší užitek jakožto postulát hospodářský neshlší stotožňovati pro všechny případy s největším výtěžkem hmotným (největším čistýmiskem peněžitým). Nejvyšší uži-

tek "značí" tolik jako nejdokonalejší rozvoj lidské osobnosti; největší na daných poměrech dosažitelný čistý nisk hmotný jest toliko hybným činitelem t.j. hospodářství individuálních ve stránce jejich nabývací.

2) Slovo "nejmenší obět" a "největší prospěch" bere se relativně, t.j. obět nikoli vůbec (absolutně) nejmenší, nýbrž relativně nejmenší, t.j. vzhledem k účelu, prospěchu, jehož dosti se má. Lze-li dosáhnouti prospěchu vyjádřeného číslem a obětí b , avšak prospěchu $2a$ obětí $\frac{b}{2}$, vyhovuje shrnutý případ zásadě hospodárnosti lépe.

Při oněch činnostech lidských, které směřují ke ukojení potřeb lidských prostředky reovými, sluší rozemňavati: stránku hospodářskou a stránku technickou. Pokud běží pouze o to, co činiti jest, aby statky potřebné se opatřily ve přiměřeném množství, určité jakosti, v pravý čas a t. d., máme před sebou úkoly činnosti technických čili prostě úkoly techniky

(technika rolnická, cukrovarnická, sklarická, tkalcovská a pod.).

Hospodářskými stávají se tyto činnosti teprve svým vztahem k určitému hospodářskému subjektu a k jeho účelům (důležitostem, potřebám); a pokud záhada hospodárnosti jako příznak pojmu hospodářství uvádáme, lze říci, že hospodářskými se stávají, když dle zásady hospodárnosti se upravují. Z tohoto stanoviska může nějaká činnost technicky býti možnou, avšak bude možno, aby reovným způsobem pokládati se mohla za možnou hospodářskou na př. technicky lze v nejtundě rudy dobytí kovu, ale hospodářsky možným bude to jen, když výčitek náklady vydrží.

Dle povahy hospodářského subjektu rozemňaváme:

- 1) hospodářství veřejná (öffentliche Wirtschaft);
- 2) hospodářství soukromá (privat W.), dle toho, je-li subjektem jich nějaká kolektivní osobnost veřejného práva (stát, země, okres, obec a jiné samosprávné

svarky) aneb nějaká osoba fyzická aneb právnická osoba práva soukromého (spolek, nadace).

Ke účelu, jemuž hospodářství slouží, rozrůnááme: hospodářství individuální (soukromá v užším sm. individual-Privatwirtschaft) a hospodářství kollektivní (obecná, pospolitá, collectiv-Gemeinw.). Rozdíl tento zakládá se na cíli, který si hospodářství klade. Je-li tím cílem dosažitelný nejvyšší osobní prospěch hmotný, buď jednotlivce aneb jisté skupiny, právě za tím účelem sloučených osob (společnosti vydělkové), mluvíme o hospodářství individuálním, kamž tedy náležeti bude hospodářství jednotlivce, po případě rozšířené v hospodářství rodinné, pak hospodářství všech společníků, založených na osobní risk svých členů (společnosti akciových a t. d.)

Naproti těmto stojí hospodářství kollektivní (pospolitá), mající na účel ukojení jistých pospolitých potřeb svých příslušníků, avšak nikoli vůbec dosažitelný hmotný zisk jejich soukromý. Sem náležejí: Kar. hospod. arch. proná.

je kromě hospodářství veřejných i všechna hospodářství spolku nevýdělkových (vědeckých, uměleck. zábav.).

Přihlíží-li se konečně k tomu, že hospodářská činnost jednak vztahuje se na opatření statků, jednak na upotřebení jich, rozegndrá se též mezi hospodářstvím nabývacím (výdělkovým) a hospodářstvím spotřebním (Erwerbswirtschaft; Consumptionswirtschaft). Spotřební hospodářství v oboru soukromohospodářském je specifický obor řemě. Nabývací hospodářství v oboru veřejnohospodářském (u státu, země atd.) nazývají se hospodářstvími finančními.

Pojem hospodářství národního.

z
Z nestejného mítrního rozdělení darů přírody, jakož i z rostoucí různosti zaměstnání lidských vzniká nutnost neustálé výměny služeb a hmotných statků mezi různými hospodářstvími a tedy vzájemná závislost jejich. Tato závislost postupem k

výšším stupněm vývoje přibývá a to i ve směru extensivním i též intenzivně. Rozpíná se ona totiž přes prostranství stále širší a na témže prostranství stavá se s rostoucí rozmarností naměstnání všestrannější a teoly tuší. Jen nejnižší stupně vývoje a vůbec nejnižší stupně kultury této vzájemné souvislosti nemají a nemají. [Hosp. národním rokem soubor str. 14.]

Když vyšetřujeme ^[totie] vývoj a poměry hospodářství na rozličných místech a v různých dobách, sledáváme, že nejsou podmínky a poměry hospodářství pro všechny lidi vždy a všude stejny, nýbrž naopak, že parmiž tu značné rozdíly, jež nikdy se nesebou a následkem kterých jednotlivé více neb méně rozsáhlé místní skupiny hospodářství se od jiných více neb méně značně rozekrnávají jistými zvláštnostmi. Příčiny těchto rozdílu jsou hlavně troji:

1) přirozené zvláštnosti území jakožto hmotného podkladu všeho hospodářství, ve kterémžto přičině rozhodny jsou povaha půdy, rozdělení povrchu zemského, množství a rozdělení vodstva, klima, poloha a t. d.

2) Rozdíly kmenové a národnostní. Jevíť se i v hospodářství účinek národních individualit. Fyzická, mravní a intelektuální povaha každé národnosti, spůsoblost její příslušníků k rozličným pracím a k technickým pokrokům, jejich mravní názory a potřeby: to vše jsou konstitutivní činitele zvláštních hospodářských poměrů, směrů, vývoje i úspěchů.

3) Momenty právní a politické; ony vyvolávají zvláštní pojítka, následkem nichž vystupují všechna v jednotlivém státu zahrnutá hospodářství jako celky pro sebe, od jiných rozdílny. V této příčině ani sama vládní forma není bez významu (absolutní neb konstituční monarchie, republika), rovněž na váhu velmi rozhodnou padá, které vrstvy jsou ve státě vládnoucími (zdali roemkárství nebo průmyslná vrstva, bohatí neb nebohaté třídy a pod.), neboť vrstva vládnoucí často i bezděky „dělá svou politiku“ t. j. upravuje řády veřejné ohe svých interesů; nemene působí tu důležité stránky veřejného řízení (převaha byrokratické správy nebo samosprávy;

samospráva stojí méně peněz, ale vyřaduje více osobnostních obětí jednotl. občanů). Zoldáště pak a nad jiné důležitým jest společný právní řád soukromoprávní, na kterém závisí rozdělení jmění a důchodů a tvoření se hospodářských tříd a pak hospodářská politika na př. průmyslová, celní, agrární at.d. (Srov. zvláště o tom: v knize Kriesové: Die politische Ökonomie vom geschichtlichen Standpunkte.) K tomu druzí se konečně i finanční hospodářství, na kterém závisí, mnoho-li jednotlivec k ukojení veřejných potřeb přispívá z majetku svého, mnoho-li mu pro ukojení potřeb osobních zbude.

Následkem těchto právních a politických momentů, které v každém státě mají svůj individuální, od jiných rozdílný ráz, stávají se i všechna hospodářství vnitř státu jakýmsi celkem pro sebe, jenž má své zoldáštosti charakteristické, vystupující akci tehdy nejvýznačněji, zahrnuje-li stát ten buď vůbec jen jedinou národnost (Francie, Itálie a.j.)

nebo, není-li co do národnosti obyvatelstva jednotný, jestli alespoň v něm má jedna národnost rozhodnou číselnou převahu (Rusko, Německo). Než i státové složení z různé směsi národností (Itálie) dostávají právě tím složením i v hospodářské přičině svůj zoldášttní ráz.

Ačkoliv tedy trvalé vzájemné souvislosti rozličných hospodářství způsobené výměnami statků a služeb nejsou obmezeny hranicemi státními (ony panna jí mezi rozličnými hospodářstvími různých států také), tedy přece pro rozvoj veškerých hospodářství v té vzájemné závislosti trvajících nerůstává bez nejzávažnějšího významu okolnost ta, že společnost lidská řídí se v jistých formách zevní organizace, jejichž nejvyšším historickým útvarem jest stát. Soubor všech jednotlivců, přináležejících k určitému státnímu celku nazýváme národem ve smyslu politickém (a contrario národa ve smyslu ethnografickém) Soubor pak všech hospodářů soukromých i veřejných

individuálních i kolektivních v jednotlivém státě národě (politickém) v činnosti jejich nesou se na opatření rovných podmínek k ukájení potřeb (i též hospodářský stav tou činností způsobem nazýváme hospodářství národa nebo hospodářství národním.

[Konkretní podoba každého hospodářství národního v každé době jest výsledek všech dosud narnacích momentů; je to pak ani přiměřené poměry jednotlivých teritorií veskrze konstantními neustávají (vyčerpání minerálních pokladů, změny v povaze půdy, klimatu následkem vyhubení lesů), goldaše však nároky, potřeby, mravy, inteligence, technika, rovněž i státní řízení, podniky a činnosti změnám času podléhají, tedy i podoba každého hospodářství národního změnám v čase je podrobena.]

Pro bližší charakteristice pojmu hospodářství národního sluší ještě goldaše podotknouti:

1) Není to hospodářství jednotné s určitým

dařským subjektem, nýbrž soubor velikého počtu rozmanitých samostatných hospodářství soukromých i veřejných, která sloučením v rámci jednotlivého státu spojena jsou ve vyšší jednotu, složenou z částí, sebe na vzájem podmínějících a doplňujících; pro kterou vlastnost dle analogie přírodních věd praví se, že tvoří hospodářství národní organismus a contrario pouhého aggregatu. (Pozn. V jiném sm. užívá se v oboru vědy naši slova „organický“, když se hledí k původu nějakých zjevů nebo institucí hospodářských. „Organickými“ recte organicky vznikými novou se totiž takové zjevy, které vznikají bezděky, bezúmyslně, jaksi samy sebou, tím že lidstva svými účely jolou, bez nějakého společného usnesení nebo auktoritativního řízení je způsobilí. Srov. o vzniku dílby práce, peněz atd. Naproti tomu stojí t. j. mechanický původ jistých zjevů, t. j. vznik jejich z úmyslného navedení na základě společné úmluvy nebo na řízení autority spo-

společně. (Hov. Menzer: Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaft).

Jen tehdy, kdyby ideály jistých výstředních socialistů se uskutečnily, stalo by se národní hospodářství hospodářstvím jednotným, t. j. jednou společnou autoritou řízeným.

2) Jsouc pouze úřadkem (t. j. právě hospodářskou) stránkou života národního, souvisí hospodářství národní se všemi ostatními jevy a poměry života národního a spíše s nimi podléhá změnám ve proudu časovém.

Tim se při výměru hospodářství národního jako znaku pojmu toho se vytkl souhrn všech hospodářství svazkem státním spojených, nevapomíná se na vzájemné hospodářské styky příslušníků různých států. Ony se manifestují v mezinárodním obchodu, v zahraničních půjčkách a přechodech kapitálu atd., a právě v naší době rozhojnily se a usnadnily se jednak následkem opatření
Kár. hospod. 2.

státní politiky, která mnohé překážky zahraničního obchodu druhdy obvyklé odstranila, jednak zdokonalenou komunikací, tak že vzhledem k těmto zjevům v přítomnosti khusa užívá se označení „hospodářství světové“ též „společenské“ (t. j. hospodářství lidské společnosti bez ohledu na politické hranice.)

Čím pak intenzivnější jsou vzájemné hospodářské závislosti mezinárodní, tím citelněji změny v hospodářských poměrech jednoho národa zároveň se dotýkají budou hospodářských poměrů druhého, tak že následkem toho jisté úkazy hospodářské a společenské, třeba s rozličnou intenzitou, se objevují se u všech národů, majících mezi sebou živá obchodní spojení. (Neumann: Übersicht der Weltwirtschaft). To platí zejména o tak zv. národohospodářských krizích.

Podoba a rozvoj hospodářských souvislostí mezinárodních závisí zejm. na následujících momentech:

a) na přirozených rozdílech pásem, podnebí, polohy a jiných přirozených vlastností různých krajů, i na

rozdílech národních povahy. Na všech těch rozdílech základá se mezinárodní dělení práce a obchod mezinárodní;

b) na vývoji komunikací;

c) na státních opatřeních, která mohou býti jednotrávná (stát na př. samovolně o své újmě usnadňuje neb stěruje průvoz neb vývoz jistých druhů zboží a pod.) neb smluvená t. j. mezinárodní smlouvou spůsobená (mezinárodní smlouvy poštovní, telegrafní, mincovní). Veliký vliv, který má podle uvedení moment (c) na celý vývoj mezinárodních poměrů, jest nejlepším svědectvím, kterak právě v hospodářské příčině vázaná jest okolnost, že společnost lidská organisována jest na státy. Když jsou to právě taková státní opatření, která mohou nejlouběji zasáhnouti do hospodářských poměrů. Na nich záleží, můžeme-li, či nemůžeme-li celé nějaké odvětví výroby proti zahraniční konkurenci obstáti, dá-li se ten neb onen výrobek a ciziny ve státě s prospěchem odbyti a pod.

Vědecká oprávněnost a návratnost voláního vyřešení pojmu hospodářství národního ve smyslu výše platném tím poměrem jest dotvářena.

Pozn. Pojem hospodářství národního není totožný s pojmem hospodářství státního. Při provedení rozličných úkolů svých potřebuje stát jako veřejná instituce, jako každé individuum, rovních statků, kterých nabývati a o jejich vhodné upotřebení se starati musí, tedy musí vésti své voláního hospodářství. Že své nabývací stránky navívá se hospodářství toho hospodářstvím finančním. Hospodářství státní jest tedy jen článkem hospodářství národního (vedle ostatních veřejných i vedle všech soukromých hranicemi státu zahrnutých) i zasáhá v běh a poměry všech ostatních hospodářství velmi podstatně. Kdežto hospodářství státní má svůj určitý řídicí subjekt (vládu), nemá však takového onen komplex hospodářství rozmarných, jemuž říkáme hospodářství národní, aspoň pokud je máme na zřeteli v nynější jeho podobě. Inaha socialismu má méně mák směřuje arci ke tomu, aby hospo-

20.
dávství národním autoritě se dostalo, aby se stalo národní hospodářství jednotným a tou měrou, jakou by tento pořádek se realizoval, i rozdíl mezi hospodářstvím státním a hospodářstvím národním by vymizel. Avšak jsou i spisovatelé, kteří „hospodářství státní“ kladou jako protín hospodářství národního. Oni konstruují pojem hospodářství národního právě jinak, vyrozumívajíce jím činnost všech soukromých hospodářství, vzájemnými dárkami a výkony souvislých, při čemž se vůbec nehranicím politických území nepřikládá.

Věda národohospodářská.

Věda, jejímž předmětem jest hospodářská stránka života společnosti lidské slove vědou „národohospodářskou“, též „politicko-hospodářskou“ nebo „společensko-hospodářskou“ neb „sociálně hospodářskou“. Každý z těchto termínů není docela případný; nejstarší z nich a dosud na západě evropském nejrozšířenější, jest „věda politicko-hospodářská“ z

pravidla jen prostě: „politická ekonomie“ (Průvodem názoru toho je francouzský spisovatel Monchrétien r. 1615.). Podle předmětu svého náleží věda národohospodářská k vědám sociálním. - Jako při každé vědě jest i při této v úvahu vzíti:

- 1) předmět její;
- 2) cíle neboli účely bádání;
- 3) metodu badatelskou;
- 4) metodu a soustavu nauky.

Ad 1) Předmětem t. zv. národohospodářské vědy jsou vůbec všechny jevy v životě společnosti lidské, které nám způsobíme hospodářskými, neboli jinak: předmětem je „její jest hospodářská stránka života lidské společnosti“. Z toho plyne, že věda národohospodářská se neomezuje jen na úkazy, souvislosti a vývoje uvnitř určitých konkrétních hospodářství národních v hořejším smyslu, aniž omezuje se pouze na to, co s abstraktním pojmem národního hospodářství ve smyslu onom souvisí, nýbrž zahrnuje vůbec všechny jevy, souvislosti a vývoje hospodářské i takové, které

nejdou ve přímé souvislosti s mravním mr-
 tých částí společnosti lidské v arky, státními. Ale
 dříve. Na př. poznat tvorění pen, vnitřní a funkce
 peněz neb úvěru a pod. zcela bez ohledu na určité po-
 litické hranice neb na působnost státu v těchto věcech; ar-
 ci s druhé strany vliv zákonodárství a správy ve věcech
 hospodářských tak jest mocný, že nelze abudovati the-
 orií bez všech ohledů naň a bude při každé věci se jevit, s
 větší menší rozhodností.

Ad 2) Něky bádání. - Jako v každém oboru zjevů, které
 se činným předmětem vědeckého bádání, tak jest i v oboru zje-
 vů hospodářských trojí rozhodný cíl bádání možný.

1) Ono může k tomu se nésti, aby jisté individuální
 (konkrétní) zjevny a jich souvislost s jinými konkrétními
 zjevny objasnily na př. vývoj neb podnikatelskou orga-
 nisaci jistého odvětví průmyslu, poměry jisté skupiny
 dělnictva, stav a poměry úrod a t. d. Pokud omezuje
 se na takové úkoly, vznikává bádání národohospodár-
 ské v širším smyslu slova historickým i náleží sem
 kromě vlastních dějepisných prací i práce statistické

a čisté description neboli popisné (na př. výklad
 o mynějším řízení bank v Anglii, o mynějších dělnic-
 kých poměrech v některém státě at. d.).

2) Ono může k tomu se nésti, aby zjistilo, co v rozma-
 nitosti konkrétních zjevů a v jejich souvislosti čili relaci
 jest typického neb druhového. Jisté zjevny najdou přes
 všechnu rozličnost v jednotlivostech stále s týmiž pod-
 statnými příznaky se opakuji, jsou typické či druho-
 vé (nabídka, poptávka, peníze, cena, úvěr. atd). Ale ne-
 jen zjevny samy, nýbrž i vzájemné vztahy čili relace je-
 jich nabývají povahy typické t. j. určitý typický zjev
 za stejných podmínek vždy týmiž jinými typickými
 zjevem bývá prováděn neb spůsoben na př. rostoucí na-
 nabídka za neměnné poptávky přičina klesající ceny;
 hromění malých podniků konkurencí velkých, klesá-
 ní úroků za přibývání kapitálu. Takové typické sou-
 vislosti (vztahy) naznačíme slovem „zákon“ t. j. zá-
 kon ve smyslu toho, „co jest“, tedy asi v podobném smys-
 lu jako se užívá toho slova ve vědách přírodních a
 contrario zákonů normativních na př. mravních neb

právních, jež stanoví, co býti má a co býti nemá).
Objevití pak typické zjevy a jejich typické vztahy či
relace t. j. jejich zákonů, jest úkolem věd theoretic-
kých, tedy v oboru hospodářském theoretické vědy ná-
rodo-hospodářské.

3.) Konečně lze na základě vědomostí historických i the-
oretických vysouditi všobecná pravidla, neboli maximy
pro praktické konání, což jest úkolem věd praktic-
kých. Pokud jest předmětem těchto věd praktických
jednání státu v oboru úkolů jeho, vzniká věda poli-
tická, či politika, jejíž větví jest, pokud hospodářské-
ho oboru se dríme, politika národohospodářská, a pak
politika finanční.

Ve všech udaných třech směrech stal se hospodářský
řivot předmětem bádání. Když počaly nauky hospo-
dářské samostatně se zpracovávat (od 16. stol.), spočíva-
la při tom hlavní váha ve směru praktickém, theo-
retický zájem byl vůbec skrovný? Ten jest ráz 1. sv.
merkantilistické školy. Ona se ptala hlavně, co jest
činiti, aby stát jako celek a příslušníci jeho měli

bluhobyt, vycházejíc při tom jen z malého počtu theo-
retických praemis, jež sledány později nedokonalými a na
mnoze nesprávnými.

Theoretická věda národohospodářská vyvíjí se teprve sa-
mostatně na hlubších základech v 2. pol. 18. stol. ve Fran-
cii a z části na tímto popudem a na tom základě doko-
naleji v Anglii, kdežto historické pruce v širším smyslu
ode dávna sice již po ruzném přestování, ale teprve v době
nejnovější (v 2. pol. 19. věku) účinkem t. sv. historické školy roz-
sáhleji než kdykoli jindy se rozvinuly, k čemuž podnět
vzešel ze snahy, aby theorie dříve převahou deduktivně
osnovaná nově se zbudovala na základě indukčním.

Ad 3.) Metoda badatelská t. j. cesta, jakou se dospívá
k pravdám národohospodářským, může býti dvoji:
deduktivní (aprioristická, spekulativní), neb aposteri-
orní (empirická, indukční). — ^{užívajíce} Metody
pro zjmenované, hledí bádání národohospodářské
zjistiti jednoduché základní elementy těch zjevů, kte-
ré jsou mu předmětem, tedy zjevů hospodářských, iso-
lované ode všeho nepodstatného, tedy nejskladnější typy;

a z nich pak vyvozují se operací logickou další důsledky a poznatky. Počíná si tu tedy theoretické bádání národohospodářské podobně jako na př. fyzika, když předpokládá v duchu právní prostor a jistou sílu bere všech překážek v něm působících a pod.

Takové základní poznatky, ze kterých, budující theorii, vycházela starší t. zv. individualistická škola (nejstarší a zakladatel: Adam Smith; spis: „O povaze a příčinách bohatství národů r. 1776“) byly zejm.:

a) pravidlo, že volítka jednotlivce při jeho činnostech hospodářských jest rozumná ziskost jeho,

b) platnost úplné hospodářské svobody (tedy svobody konkurence, svobody smluv atd),

c) neobmezení individuální vlastnictví (asi ve smyslu římsko-právním), jako domnělý požadavek přirozeného práva.

Budující vědecký své vývody vědecké na těchto premisách, dospěla ona theorie k nauce ve přičině formální (logické) vysoce dokonalé, vynaménávají se přesností

a důsledností, která je vlastní t. zv. vědám exaktním; avšak ještě plná platnost dotčených premis jest jenom hypotetická, neboť ve skutečnosti více méně bývá modifikována po případě i zcela rušena jinými činiteli, tedy i zákony národohospodářské tou cestou objevené vyjadřují sice jisté tendence v životě hospodářském v skutku platné, ale takové, jejichž účinek bývá rušen neb modifikován činiteli jinými. (Příklad: Podm. v rozličných odvětvích podnikání se objevují veliké rozdíly, co do výše zisků, tedy předpokládáme-li ziskost jako pudic. motiv a plnou svobodu hospodářskou, budou lidé z živnosti poměrně málo vynášejících přecházeti do nejvýnosnějších tak dlouho, až v proužších následkem zmenšeného počtu podnikatelů zisky stoupnou, ve druhých naopak klesnou; zisky tedy, jako bylo učiněno, se vyrovnají. Badatel, který tedy ^{obě} výše uvedené podmínky předpokládá, dospěje k vyslovení zákona, že míra zisků v rozličných odvětvích podnikání stále se vyrovnává. Teprve skutečnosti panuje tato tendence v životě hospodářském,

ale její uskutečnění nebývá někdy ani hospodářsky možné [na př. při podnicích, kde kapitál převahou utkvěl v podobě stálých zařízení] neb aspoň snadné nebývá a pokud jest možné, jest podmíněno na př. svobodou přivonosti a stěhování, dostatkem poznání a intelligence u dotčených podnikatelů a mnohými jinými momenty.] Rovněž při tom nedošla náležitě platnosti úvaha, že hospodářské jevy jsou předmětem historického vývoje, právě jako všechny ostatní stránky národního života a že s ním podléhají změnám. Majíce na zřeteli pouze abstraktní schema hospodářského člověka soukromou řístností vedeného, dospěli zástupci té školy národohospodářské v praktické přičině na mnoze, ač bezděky, ve směr, který jim byl vytykán jako jednostranně chrematistický neboli materialistický t. j. směr, při kterém jednostranně rozmnožením výtěžků hmotné výroby do popředí se stavělo. — Konečně dopustila se národohospodářská škola jmenovaná i té chyby, že ignoruje hypotetický základ své theorie, příliš jednostranně

budovala na něm i zásady praktické, tak že dokonče i to, co bylo jen hypotetickou praemissou theorie, učinila požadavkem praxe, totiž naprosto hospodářskou svobodu (Srov. níže o hospodářské svobodě, o národohospodářském úkolu státu a t. d.).

Z poznání uvedených nedostatků vyplývaly nové snahy, totiž:

- 1.) v praktickém směru: šetriti stránky etnické,
- 2.) ve přičině theorie:

a) zdokonaliti psychologické základy její, protože pouhou praemissou o osobní řístnosti se nevystačilo;

b.) pokusiti se zároveň vůbec o zbudování theorie na širokém podkladu empirie či indukce pomocí pečlivého vyšetření hospodářských skutečností minulých i přítomných se stálým zřetelem k souvislosti hospodářského života s ostatními stránkami života národního. Škola přestávající tento směr nazývá se historickou. Zakladatelé jejími jsou: Roscher, Hildebrand, Knies.

Zákonny hospodářského života, poznání empirickou

methodou této školy, mají nejen jinou formální povahu, nýbrž i jinou povahu věcnou.

Co do stránky formální: Jsou to totiž zákony empirické, tedy pravidelnosti zjištěné z zkušenosti. Charakteristickou známkou takových empirických zákonů jest, že podle hojnosti případů pozorovaných a větší menší pravidelnosti v nich znamenavé řídí se míra pravděpodobnosti, že též v jiných případech za podmínek stejných pravidelně ten účinek se dostaví. V tolika a v tolika případech následoval z příčiny A účinek B. Čím více těch případů pozorováno a čím více hojněji v pozorovaném tom počtu z příčiny A účinek B se dostavil, tím bezpečnější jest pravděpodobnost, že bude tak i v jiných případech. Ale možnost výjimky není vyloučena.

Naproti tomu zákony, ku kterým se dospívá cestou deduktivní, vystupují jako pravidla bevyjimečná, ale za to hypothetická t. j., co jsem ze svých premis vyvodil, platí sice naprosto, ale jen pokud, pokud by premisy plat.

Co do věcné stránky: Již z povahy historického směru vyplývá, že on dospívá na mnoze jen k relativním řešení problémů hospodářských; neboť vycházejí z poznání, že hospodářské skutky a poměry se mění s podmínkami je určujícími, hájí zásadně nemožnost, aby theorie objevila jenom samé zákony absolutní t. j. pro všechny poměry a doby platné, i považuje jen na mnoze relativní řešení za možné t. j. objevení pravidel platných jen na určité doby a pro určité poměry. Totiž pak, jak samovřejmě, platí i pro praktickou vědu národohospodářskou; i ona podle relativním maximám totiž k pravidlům jednání, platným jen pro určité poměry, doby, národy, fáse vývoje at. d. — Kdyby však správné, kdyby se přisuzovalo z historického stanoviska theorii pouze, aby objevila zákony vývoje hospodářského života (jak to činil Roscher), ona musí vůbec typické zjevy a son-
vislosti hospodářského života objeviti. Neméně vá-
ně jest mínění, které spatřuje v hospodářském vý-
voji rozličných národů v rozdílných dobách pouhé

paralelismy, jako by hospodářský život každého národa týmiž stupni vývoje probíhal, tak že by každá fáze hospodářského vývoje nějakého národa měla své analogon v určitých fázích vývoje národů jiných. - Zkušenost tu ukazuje, že již rovnost právních řádů, mravů a názorů společenských, zájmen techniky atd.; přesně paralelny vylučuje (na př. starověk měl stroky, my nikoliv). Spíše ještě podobné paralelny znamenají jest u národů, náležejících téže době a téže kultuře, jako jsou na př. myšlenky vzdělání státní a vropské. Přes všechny rozdílnosti národnosti objevují se tu následkem sdělování technických pokroků a vůbec vědomostí a vůbec následkem přímé výměny statků, následkem vzájemného vlivu idejí politických a právních, sociálních názorů i hnutí a t. d. - objevují se tu hojnější a všestrannější analogie vývoje, než na př. mezi přítomným vývojem a vývojem před několika stoletími.

Avšak, zkoumají-li se dosavadní výsledky směru historického, nelze upříti, že vadi radikálnímu rozvoji vědy

Národ hospod. 4.

na dráze metody historické dvoji nedostatky, totiž:

1) Jakožto do nedohledna ustupuje moment, kdy bude možno potřebný k tomu obřáhlý historický, popisný, statistický materiál v náležitě úplnosti připravit a sebrati a na tom základě podle intencí školy historické elou theorie nově od základů zbudovati, neboť historická bádání dosavadní jsou velmi rozptýlená, nesouvislá, kouskovitá, následkem toho jsou výsledky jejich, ač samy o sobě nad míru cenné a znamenité, přece vzhledem ke rozsáhlosti nikolu ještě plny mner; nová doba pak stále nové problémy podává a nedostatečnost dosavadního bádání objevuje.

Proto také dosud systematické spisy theoretické doby novější spčívají přece jen hlavně na výsledcích bádání deduktivní theorie starší, kdežto právě historická škola, nespokojena výsledky dotčené theorie, přenesla nechtě k nim i na samou metodu, pomocí které byly nabyty, tak že na mnoze příš jednostranně zamítala abstraktní (speculativní, deduktivní) bádání, jako nevhodné pro obor národohospodářský.

2) Předmět vědy a objem jeho stal se do jisté míry neurčitým, ješto chce se přihlížeti k souvislosti hospodářského života se všemi ostatními stránkami života společnosti lidské, tak pře by theorie národohospodářská sply.

nula s teorií o společnosti lidské vůbec, či s t. zv. sociologií jakožto integrující část její, což důsledně stoupení historického směru dosnávají (Schmoller). Topice jest zcela důsledno, ale znesnadňuje i kol tím více, čím méně je vyvinuto theoretické bádání i o mnohé z těch ostatních stránek společenského života.

Z těchto ohvodů vysvětluje se, proč v nové době v samé literatuře německé, ve které historická škola byla vznikla, vyskytují se opět snahy obrátiti reduktivní metoda proti počeňování se strany školy historické a ji nabourčiti; i posndává se, že pokrok vědy národohospodářské podmíněn jest dokonalým vyvinutím a přiměřeným upotřebením obojí metody badatelské!

Ad 4) O soustavě nauky. Stejžto starší spisovatelé francouzští i angličtí theoretickým výkladům svým jenom ^{volným} připojili výklady z t. zv. praktické nauky hospodářské a z vědy finanční - kterijž z vytknutí držel se v literatuře anglické hluboko do 19. stol. - objevil se v Německu ráhy systematika, jejíž základem je rozdělení na trojí část. Slovem „politická ekonomie“ totiž zahrnul se celý obor theorie národohospodářské i i věd praktických, při čemž pro theoretický díl se reservovalo pojmenování „nauka hospodářská“, pro prakt.

zdroj: Menger: Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften; - nejlepší metodologický spis hist. školy je Knieser: Politische Oekonomie vom hist. Standp.

tickou část, výmouc vědu finanční, pojmenování: „politika národohospodářská“; věda finanční tvořila třetí, samostatnou část. Ovšem se t. zv. nauka národohospodářské přisuzoval i kol, vykládati zákony hospodářského života bere všeho ohledu na působnost státu, o kteréž působnosti výklad se vyhražoval pouze části praktické, avšak to právě se vysvětluje z badatelské metody, která vycházela z oněch určitých všeobecných praeemij, o nichž výše zmínka se stala (ad 3. a. - c.). Theoretická tato část stala se při tom vlastně naukou o soukromohospodářském oboru za vlády svobodné soutěže. Teprve tím, že se přehlížeti počalo k hospodářství veřejným jako nezbytnému članku hospodářského organismu, že jejich hospodářská poraha a vzájemné vztahy jejich k hospodářství soukromým počaly se vyšetřovati, nabyla i theoretická část nové, přiměřenější podoby. (První, jenž z dotčených stránek k hospodářství veřejným v celé soustavě nauky počal přehlížeti, byl Schäffle: Gesellschaftliches System der menschlichen Wirtschaft). Těmi sice nyní více stát z theoretické vědy národohospodářské vyloučen, ale theorie t. zv. veřejných hospodářství nepopíratelně dosud sterovně je vyvinuta.

V části praktické (t. j. politice národohospodářské) vykládána pak nauka o je dvojitých hlavních ob-

rech produkčních činností, tedy o výrobě prvotní, o průmyslu, tržbě, bankách, o transportu, ale vyšetřováním charakteristických volátností každého z těchto odvětví, jakož i historickým studiem jich rozvoje: přišlo se i zde k tomu, že předesílaly se na př. výkladům o agrární nebo průmyslové politice volátností svobodní části theoretické, jež při té příležitosti jaksi příhodněji byly umístěny; nežli ve všeobecném oboru theorie. Proto se nyní namnoze roztrídí se raději politická ekonomie v část všeobecnou a v část volátností (Wagner), kteráž obsahuje i theorii i praktické maximy (politiky) příslušných těch jednotlivých odvětví činností hospodářských, s nimiž jedná. Tokend pak v 1. zv. části volátností obsaženo jest učení o národohospodářské působnosti státu, náleží příslušný výklad zároveň do oboru vědy, která jedná ^{o ekonomických státech} na učelem dosahování jeho úkolů t. j. 4. zv. věda správní (věda o správě veřejné). Správou veřejnou ve smyslu nejuššího rozumu se totiž soubor všech státních činností (vyjma zákonodárnon), které na dosahování úkolů státních směřují. Podle předmětu má tato správa veřejná pět oborů, totiž soudnictví, zahraniční věci, vojsko, finance a ostatní činnost, která zahrnuje se jménem správy vnitřní a jižto část jest 1. zv. správa národohospo-

daršská.

Jk dotčeným dvěma částem připojuje se pak dosud jako zvláštní část věda finanční t. j. věda o finančních hospodářstvích států a samosprávných svazků politických unitů států (zemí, okresů, obcí atd.). Avšak na mnoze o finanční vědě i ve spisech úplně samostatných se jedná, rovněž jako o národohospodářské politice se jedná v systematické souvislosti ve spisech o vědě správní.

Nejdůležitější systematické knihy učební o politickém hospodářství podali:

v anglické literatuře: Adam Smith (1. vyd. 1776) pak Ricardo (1. vyd. 2. r. 1817), v pozdější době nejlepší John Stuart Mill; ve francouzské: dříve J. B. Say, a pozdější doby Rossi, Garnier, Brandrillart, nejnověji ve směru více k moderním požadavkům se klonícím Cauvés, menší populární nástin též Laveley (česky přel. Rheil); mezi německými ze starších nejdelší a nejobsáhlejší působil soustavný spis Prav-iv, největší z učitelů ještě v dnešní starší angl. školy působilších byl Herrmann (Staatswirtschafliche Untersuchungen), ze zakladatelů historické školy především Procher, kdežto nové směry zastupuje Schäffle, Wagner, nejnověji i Lohm. V podobě sborníků od více spisovatelů, vydal obsáhlý „Handbuch“ Schönberg (2. vyd.). V polské lite-

raturě spis Bihirského. Věchách počal pěstovati národohospodářskou vědu monografickými spisy („o statcích a pracích nehmotných“ - „Průmysl a postup výroby jeho“) a překladem francouzské knihy učební Drozovy Fr. L. Rieger; později vydali souborné knihy Chleborád a Wellner, dobrý nástin ve směru moderním Haist. - Díla o dějích vědy národohospodářské: Blanqui (zastaralé), Kautz, Lüh-ring (jednostranný), Eisenhard a Roscher (jen s německé). Stručný přehled ve sborníku Schönbergově od Scheela, pak u Cohna. V došlém sborníku jsou při jednotlivých statcích podrobné přehledy literatury.

Díl I.

Základy.

§. 1. O potřebách.

Stále živou pohybkou veliké hospodářské činnosti jsou potřeby lidské. V potřebách každého člověka hlásí se jeho snaha po sebezachování, rozvoji a požitku. Po doob-

jemu, směru, důtklivosti a kvalitativní povahy potřeb panují nedostřitelní rozdílové individuální jakosti následky individuální různosti tělesné i duševní povahy jednotlivců. Ale v této rozmanitosti mnohovědně dají se vystopovati též mnohé rozdíly druhové, jimi v určitého do-
 tmu hospodářského. Tykajíť pak se rozdílové tyto průměr-
 něho rozsahu a jakosti potřeb v celých skupinách lidí, kteréžto skupiny jsou jednak geografické a etnografické, jednak sociální, a příčiny rozdílu těch samy jsou zase obvojitelné druhu; jsou totiž:

a.) jednak přirozené poměry země a krajin, zejména podnebí, jejichž účinek jeví se zvláště vzhledem ke hmotným potřebám výživy, oděvu a obydlí (rozdíly ve přirozené potřebě potravy neb oděvu u národů přeseu horkých, středních a chladných a t. d.).

b.) jednak jsou to národy a zvyky historickým vývojem zakoreněné v jednotlivých národnostech, v místních skupinách (města - venkov) jejich, i v rozličných jejich vrstvách (společenských třídách)

Na takových zakoreněných mravech a zvycích zakládá se zejména zobecněný úsuděk o tom, kterých potřeb úkoje-
 ní a jaký způsob jeho v jednotlivém národě nebo v jednotlivci jeho vrstvě a nutně se pokládá. Te všeobecných zvyků konsumpčních každého národa a jed-

notlivých jeho tříd i skupin a v úsudcích způsobu porá-
vě uvedeného zrači se průměrná míra životní ^{potřeb} jejich (Pog-
dlná průměrná míra životní Angličana a Čecha; Yan-
kee, Fenian (Irčan) a Číňan v Americe, rozličná průměr-
ná míra životní našeho dělnictva, rolnictva, atd).

Tato průměrná životní míra má podstatný účinek
netoliko na poměry výroby a obchodu, nýbrž je zejmé-
na důležitou pro starky rozdělení důchodu (Str. na-
nkas o mzdě). Čím více utkvěly jisté zvyky konsump-
ční v jisté společenské vrstvě, tím větší odpor bude ona
klásti ohrožen, je shrožujícím.

K příznakům každého kulturního vývoje národa
náleží stoupající průměrné míry životní, kteréž pokrač-
uje dvoji cestou:

a) zvyšováním potřeb, již z přírodního přirozeného (ne-
civilisovaného) stavu přinešených, což se jeví především ve
způsobu (jakosti), kterým se ukojují potřeby potravy,
oděvu, obydlí a t. d.

b) přirůstáním nových, kterých příčinou jest vůbec te-
pore postupující kulturní vývoj, to jsou v první řadě po-
třeby nehmotné (intelektuální, mravní, estetické).

Proto nelze přibývání potřeb v kvantitativním neb ve
qualitativním směru samo o sobě pokládati za ně-
co zavadného ani se stanoviska hospodářského ani

Národ. hospod. 5.

se stanoviska zdravé morálky, naopak: přibývání po-
třeb a pokrok kulturní jsou nerozlučné zjevy. Spole-
čenský proud stoupající průměrné míry životní jde při-
tom rukta tím způsobem před se, že probouzí se určitě
potřeby ve vyšších vrstvách a „návrhovou působností
příkladu“ (ohn) sděluje se sestupně vrstvá dalsím. Při-
tom již mohou se objeviti úkazy nezdravé, jestliže příklad
podobný vrstvy s obmezenými poměrně prostředky
hmotnými k tomu, že poruší přirozený pořad ukojení
potřeb, snažice se ukojiti potřeby poměrně zbytné na-
ujmu ukojení nutnějších. — [Příklad: Ukojení potřeb mí-
dy v oběvu neb potřeb společenského styku (zábaav atd) na-
ujmu přiměřeného opatření výživy a bytu.]

Dokonce pak nebezpečné sociální úkazy se objevují, když
v dobách, jež jsou ovládnuty tendencemi po rostoucí rovnosti,
celé společenské vrstvy ocitují se před nemožností, rozšířující
se obor potřeb ukojiti poměrně obmezenými svými prostřed-
ky. Důležitá je to na př. stránka nejvyšší starší dělnic-
ké.

Přihlížíme-li blíže k významu, jaký pro seberachová-
ní a rozvoj jednotlivce určité potřeby mají, dospějeme k
rozdílu potřeb existenčních a kulturních.

1. Existenční jsou takové, kterých ukojení jest podmín-
kou samé existence. Ale pojem „existence“ dá se tu bráti z-

dílně, buď prostě v nejobměrenějším smyslu hmotném, nebo ve smyslu společenském; podle toho bude rozexnávat:

a.) existenční potřeby v nejvyšším smyslu, neboli přirozeně nutné t.j. potřeby, kterých ukojení jest za daných přirozených poměrů fyzicky nezbytno (absolutní potřeby existenční, neboli dle Wagnera existenční potřeby prvního stupně). Objem těchto potřeb závisí na fyzické konstituci jednatelce a na přirozených poměrech, ve kterých žije.

b.) Takový objem potřeb a takový způsob jejich ukojení, který dle názorů a obyčejů životních v národě každém platných poskytlá se za nutný i pro vrstvy toho národa poměrně nejméně průměrně postavené. Zde tedy rozhoduje míra života v národě, hledíc k onomu objemu potřeb a ke zvláštnímu způsobu jejich ukojení, jež na tom stupni vývoje, na který onen národ dospěl, poskytlá. dají se za obecním názorem za minimum „slušné lidské existence“. Tedy máme je relativními potřebami existenčními (pro případ: společensky nutné, dle Wagnera existenční potřeby druhého stupně)

2.) Potřeby, jejich ukojení přes tuto míru způsobuje jemnější životní požitky hmotné či nehmotné, nebo slouží k dalšímu nadprůměrnému rozvoji člověka, nazývají se kulturními.

Skutečná možnost ukojení všech dočasných způsobů

potřeb u jednotlivců i celých společenských vrstev závisí v každém národě na rozdělení majetku a důchodu; toto pak rozdělení zase nejen na momentech čistě hospodářských, neb osobních, nýbrž i na právním řádu, který ono rozdělení reguluje.

Adolfem Wagnerem zavedeno bylo v literaturu i rozlišování potřeb na individuální a kollektivní či pospolité. Individuálními totiž nazývá on takové, které má jednatelce o sobě jako jednatelce, necht žije ve společenských svazcích nebo ne. Jenom způsob ukojení jejich nabývá někdy rázu společenského (moda). Kollektivní jsou však dle něho takové, které svůj kořen mají ve společenské povaze člověka, zakládajíce se na pospolitém životě a vyvíjejíce se jím, tak že je mají jednatelci ne jako jednatelci, nýbrž jako příslušníci jistých společenských svazků, vrstev neb skupin, (ku př. státu, národnosti, obcí), jistých výdělkových skupin (průmyslníků, rolníků), náboženských vypravování, společností a t. d. Wagner na tomto rozdělení potřeb stavi úsudek, že kollektivní neboli pospolité potřeby již povahou svou pronikají na zvláštní způsob hospodářských zařízení, kterými se potřeby ty ukojují, totiž na t. zv. hospodářství kollektivní (pospolitá; srov. § 3). Avšak zkušenost dosvědčuje, že téměř druhou

buď formou hospodářství soukromých aneb formou hospodářství pospolitých vyhovět lze. Tak na př. o mnohé z pospolitých potřeb lze se postarati pomocí podniků soukromých (prostředky komunikační), mnohé ukojí se cestou liberality (dobročinnosti). Ač ukojuje se valná část t. zv. kolektivními hospodářstvími, avšak nelze ohraničiti přísně obory obou hospodářství dle potřeb. Prondem do- by se obě formy pro ukojení určitého druhu potřeb střídají, někdy obě vedle sebe obtoji (státní-privátní dráhy; obecní-soukromé plynárny a pod). Pamuje tu tedy histo- rická relativnost.

§. 2. O statcích hospodářských.

Předmětem hospodaření jsou statky. V nejširším, obec- ně užíváném smyslu (tedy ne ve vědeckém smyslu ná- rodohospodářském), jest každý prostředek, sloužící k ukojení nějaké lidské potřeby, statkem. V tom smyslu ná- leží sem i vlastnosti, nadání a síly lidské, které ačci namnoze jako následek hospodářských činností (t. j. Konsumpcí) se tvoří, ale pokud se nevtěluji nějakým způsobem reálním ve výkony osobní (práce), zůstávají osob- ními vlastnostmi, které mohou se státi hospodářsky vý- namnými, ale nejsou v hospodářském smyslu statky.

Neboť dle ustáleného pojmu rozumíme hospodářstvím jen činnost lidskou, vztahující se na reální prostředky, slou- žící k ukojení našich potřeb, jsou-li tyto prostředky, kle- díce k potřebám těm relativně obmexenou měrou přístupné. Právě proto však netoliko tyto osobní vlastnosti a stavy (často, vnitřními statky nazývání), ale ani všechny reální mí- rné člověka se nahrazující prostředky k ukojení potřeb (re-ální statky) nemají povahu statků ve smyslu hospodářském. Neboť některé z těchto t. zv. reálních statků jsou na snadě množstvím v mezích lidských potřeb libovolným, buď vi- bec (vzduch, světlo) neb aspoň v jistých dobách a na jistých místech (plošiny půdy, zvěř divoká i pčída, dokud jest jich naproti lidským potřebám přebytek), nabývají se tedy bez náhrady a oběti t. j. bez hospodářské činnosti a býva- ly proto na mnoze v literatuře zvdny „statky svobod- nými“. Statky v hospodářském smyslu, tedy statky hospo- dářskými jsou tudíž jen všechny reální prostředky k ukojení potřeb, kterých není nabytí, t. j. jejich nabývání následkem poměrně kvantitativní obmexenosti vy- řadíuje oběti (nákladů) osobních neb věcných neb obojích, vzhledem pak k těmto obětem si zjednává platnost onen rozumový požadavek, který jsme nazvali zásadou hospodárnosti.

Běžná theorie dělí statky hospodářské hlavně na dvě

skupiny:

1) hmotné statky (materielle Güter) t. j. vůbec všechny hmotné a materiální (chléb, oděv, kniha, nástroj atd.),

2) osobní výkony neb služby (Leistungsgüter). Výkony ve smyslu statků hospodářských rozumějí se totiž osobní činnosti či práce, služby osob třetích, které k uspokojení našich potřeb slouží (umělci, lékaři, řečníci, právníci, dělníci, osob služebních a t. d.)

Váhou část našich potřeb neukázejí hmotné statky, nýbrž osobní výkony jiných lidí. Tyto výkony (práce, služby) v velké části povahou hospodářskou tím dostávají, že se nenabývají bez obětí (nákladů); tudíž tedy mají charakter statků hospodářských. Rozdíl jest jenom ten, že hmotné statky jsou povahy více měně trvalé, jejich konsumpce nespadá v jedno s jejich vznikem, dají se tedy nahromaditi a na jiné přenést; výkony nemají hmotné trvalosti, spotřebují se v momentu vzniků, nahromaditi a na jiné přenášeti se nedají.

Osobní činnosti sem spadající mohou býti dvojího způsobu:

a) takové, pomocí kterých se nabývá neb upravuje nějaký statek hmotný, tedy t. j. práce hmotné. In dá se tedy oddělit činnost a výsledek její, a ne tato činnost, nýbrž výsledek její jest bezprostředním předmětem potřeby.

b) takové, kde činnost nevtěhuje se v žádný statek hmotný, v čířosti sama tedy jest předmětem potřeby, která se ukáží bezprostředním použitím neb dojemně činnosti (osobní výkony v užším smyslu, výkony umělců).

Tento rozdíl obou kategorií statků jest příčinou, proč An a tam v theorii jediné t. j. osobní výkony v užším smyslu (posledy ad b uvedené) vešle statků hmotných mezi hospodářské statky se ráčí, nikoli však výkony uvedené suba (tak činí Roscher, Wagner, Held). A contrario toho jiní ovšem důsledněji i obor ad a uvedení mezi hospodářské statky vřadí (zejm Mangold, Schäffle, Fr. J. Neumann). [Poznámka. Starší škola, zvláště anglická, počítá k hospodářským statkům pouze statky hmotné, čehož původ hledati sluší již u francouzských ekonomistů předrevolučních, t. j. fyziokratů, kteří pojem bohatství, statků, produktivnosti a podobně ve smyslu číř materiálních, a názor jejich ovládl jejich následovníky ve škole anglické, Adamem Smithem založené. I souvisí s tím i jejich pojem o produktivnosti hospodářských činností; prohlásovali totiž ze svého stanoviska důsledně jenom hmotné práce za produktivní. Zmíněný názor začíná pak u theoretiků francouzských a německých].

Jako třetí kategorií hospodářských statků uvádějí některé národní hospodářství novověcí i t. j. statky pomě-

rově či poměry, Verhältnisse), kterýž ^{pojmem} poměr v objemu vešmí nestejněm a jednotlivých spisovatelů vystupuje. Kdežto na př. Schäffle zahrnuje v tomto pojmu toliko takové hospodářsky ovládatelné jevy života společenského, které pro řídkost svou jsou vzácné, jako na př. obchodní známosti, firmy, monopoly, privilegia, atd. rozšířili jimi (Herрман) pojem tento na poměry, které vůbec jsou výsledkem hospodářských nákladů, na př. bezpečnost veřejnou, jimi pak dokonce (Neumann) i veškerá práva, vztahující se k hmotným statkům neb výkonům osob třetích sem zahrnují. Tím vším stavá se ohraničení pojmu hospodářských statků nepřesným; mnohé jiné pojmy stanou se nejistými, na př. pojem jímění, jestliže i hmotné statky i práva majetková pořádkáme za hospodářské statky. Proč a dlužno vědecké techniky, t. j. za příčinou jasného a snadného užívání pojmu a názvu ve vědě, odporoučí se, obměnit pojem hospodářských statků tak, aby dalo jeho se užívatí snadno a bez nebezpečnosti dvojnásobu. A tu pak vědecky úplně dostačí, obmění-li se pojem hospodářských statků na statky hmotné a na výkony osob třetích.

Ukojení potřeb lidských skrze hospodářství
individuální a kolektivní.

Národ. hospod. 6.

Základní dva tvary (typy) hospodářství lidských jsou způsob individuálního hospodářství a způsob obecného neboli společenského hospodářství.

Individuální hospodářství jsou všechna, která po své stránce nabývají spravována jsou podle zásady soukromohospodářské t. j. podle pravidel, která vyplývají ze snahy po dosažitelném největším soukromém výdělku. - Statky nabývají se v těchto hospodářstvích buď vlastní výrobou pro vlastní spotřebu, což jest převládající způsob v nižších ^{stupních} státech hospodářských, anebo výměnou vlastními výrobky za výrobky cizí na základě směnných smluv (v nejširším smyslu), což převládá zase ve vyšších stupních rozvoje.

Tímto tvarem hospodářským ukojují se především potřeby individuální, avšak pomocí hospodářství individuálních může ukojení kolektivních potřeb býti opatřeno soukromí podniky výměnovací, transportní). Tež není vyřčeno, že upotřebení nabývaných statků může býti karitativní neb altruistické (štědrotivné neb věnovací), ba že přímo účel takových hospodářství může býti altruistický t. j. egoistická snaha vztahuje se toliko na nabývání nikoli na upotřebení (na př. podniky náležející k dobročinným nadáním). Koněčně nepředpokládá hospodářství individuální vždy jenom jediný subjekt, možno jest i více subjektů (společnosti výdělkové na př. akciové a jiné). Tu původ podobných hospodářství může i přímo býti mutualistické

ky neboli vzájemnostní, t. j. ona bývají často založena následkem vědomí, že jenom podporou cizího prospěchu postloučím vlastním, jako jest při t. zv. svépomocných na vzájemnosti založených společenstvech (na př. záložny).

Naproti tomu hospodářství kolektivní předpokládají vždy větší počet účastníků osob, které buď:

a) k tomu cíli se dobrovolně sestoupili, buď

b) jsou příslušníky dotčených hospodářství z nutnosti právní na základě platných společenstevních zřízení.

Ke případě a) jsou to tedy dobrovolná hospodářství kolektivní (freiwillige Genossenschaften) utvořená za účelem jistých společenských potřeb členů svých, ne však výdělková (spolky vzdělávací, zábovní). - Ke případě b) jsou to kolektivní hospodářství donucovací (zwangsgenossenschaft), ke kterým náležejí především všechna veřejná (státní, zemské, okresní, obecní). Ale jsou možná i jiná na př. někteří učňi, myšičtější společenstva živnostenská atd.

Charakteristický příznak hospodářství kolektivních obojí kategorií jest, že ona slouží určitým společným potřebám svých příslušníků a utrážují náklad s tím spojený společně společným, který z povahy jejich vyplývá a má tyto zvláštnosti:

1.) Inačím soukromohospodářskou pro největším hmotným výdělkem nesou hospodářství sem náležející jen potud, pokud vlast-

nou nějakými soukromohospodářskými průměry příjmů (na př. rolnickými statky, lesy). Takové podniky nalezají se v ruce státu obce neb spolků nevýdělkových, jsou vlastně hospodářství individualná co do upotřebení výtěžků účelům kolektivním podřízená.

2.) Kde takových podniků vůbec není nebo kde výtěžky jich nestačí, utrážují hospodářství kolektivní své náklady příspěvkem svých příslušníků a tu pak nabývají snaha má svoje místo v účelech společných t. j. ona nejde dále než toho vyžaduje účel každého z těch hospodářství a jedouc dále, neměla by smyslu. Způsobem pak, jimiž se utrážují náklady společné z příspěvků účastníků, jsou právě specifickými pro hospodářství kolektivní.

V kolektivních hospodářstvích dobrovolných stanoví se příplatky společnou autoritou, z pravidla nikoliv podle míry prospěchu každému příslušníku v skutku poskytovaných, nýbrž dle jiného měřítka: buď dle stejněho pro všechny (stejně vysoký členský příspěvek pro všechny členy ve spolku), nebo dle různých, ale vždy bez přímého účtování mezi prospěchem a obětí (rozličné kategorie členů co do příspěvků bez korespondující [tímto odpovídajících] rozdílu ve právech).

V hospodářstvích kolektivních donucujících vyměřují se příspěvky společnou autoritou, zase však převahou nikoli dle individuálních prospěchů, které má každý příslušník ze zařízení a ústavů společných, jsouť ony namnoze takové

podoby, že něco podobného ani přibližně se nedá vyšetřit. Nelze tudíž ani jinak nežli vyměřiti účastenství každého jednotlivce na společném nákladu dle jiného měřítka, které, ~~ale~~ prakticky nyní ovládáno jest zásadou, aby všichni vůbec k tomu spůsobili tímé nákladu toho stejnoměrně (poměrně) podle své hospodářské spůsobilosti neshi. Pouze vzhledem k některým výkonům veřejných orgánů neb ústavů, z nichž buďsi vyplývají zvláštní prospěchy pro jednotlivce jich žádající, neb ten kterým jednotlivci jednáním svým zvláštní podnik podávají, ukládají se těmto jednotlivcům zvláštní příspěvky, t. z. poplatky (Uebnforn), které však, jak z povahy věci plyne, nad skutečný náklad jiti nemají, pro případ však pod jeho mírou motou klesnouti (poplatky za soudní výkony, za užívání veřejných cest, a t.). Zásada „dávka za dávek“ objevuje se zde tedy též, ale v podobě obecně hospodářské, nemá tu ani smlouvy, ani soutěže.

Pravidla, kterými se řídí kolektivní hospodářství, nabývajíce statků pro své potřeby, nagnačujeme slovy zásada obecně hospodářská (das allgemeine wirtschaftliche Prinzip).

Forma hospodářství kolektivních dobrovolných slouží ostatně zase na mnoze i účelům karitativním (spolky dobročinné). V každém národním hospodářství a v každé době jeho rozvoje obě formy hospodářství (individuální a kolektivní) jsoumutru, doplňují se na vzájem za dosažením lidských inkolli, ovšem v různých národů a v různých dobách nejrůsta-

vají jejich hranice stejny. Potřeby, jejichž ukojení v jistých dobách ponechává se hospodářství soukromým, ukojí se v jiných dobách obecně hospodářsky a naopak.

V hospodářském vývoji novověkých států obor řívu obecně hospodářského v nejedné příčině valně se rozšířil (škola, pošta, telegraf, železnice a j.; ústavy v mocí státu; banky; pojišťovny zemské a obecní a t. d.).

Poznámka literárně historická. Systematickou souvislost uvedl naukou o hospodářství kolektivních do theorie nejprve Schäffle (ve spise: Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft) v učení svém o t. z. organizačních zásadách života hospodářského t. j. o principech, podle kterých se provádí organizace života hospodářského. I rozeznává jich tři: princip soukromě hospodářský neboli spekulativní, princip veřejně hospodářský, a princip karitativní. Na to pak nakladní příbuznost veřejných hospodářství s oněmi formami hospodářství společných, nevýdělkových, jakých k rozmanitým účelům vědeckým, uměleckým, odbornickým a t. d. novověká asociace hojně splodila, vedla Adolfa Wagnera k tomu, že jal se rozeznávat princip soukromě hospodářský, princip obecně hospodářský a princip karitativní, liše arci v oboru obecně hospodářském kolektivní hospodářství obecně dobrovolná a domovní. Ale hledí-li se na věc vzhledem ke způsobům, jakými v jednotlivých hospodářstvích se statky nabývají, pak i všechna hospodářství samostatná, sloužící k dobročinným účelům, vystupují

bud v podobě individualních neboli soukromých v užším smyslu, nebo v podobě kolektivních, jak výše naznačeno. Rozesnávaní tedy roditelů karitativní soustavy vedle soukromohospodářské a obecnohospodářské platí jen pro stránku upotřebení statků, neboli pro stránku ukojení potřeb lidských, kdežto pro stránku nabývání zůstávají obě formy výše uvedené.

Tejnoveji konečně Lox (Wesen und Aufgabe der Nationalökonomie) uveď miněm příslušná v nový směr, vykládá, že jsou dvě základní tvorné síly společenské, jejichž výsledkem jsou rozličné útvary společenské t. j. individualismus a kolektivismus.

Individualismus rozvíjí se trojím rozdílným směrem, buď

1) jako egoismus, buď

2) jako mutualismus (podpora cizího prospěchu podporují vlastní jako na př. ve vzájemných společnostech), neb

3) jako altruismus (čistě obětování se cizímu prospěchu).

Ž každé z těchto tří směrů o sobě vznikají určité společenské útvary, kdežto výsledkem kolektivismu jsou jisté trvalé společenské útvary, sloužící sice společným prospěchům jednotlivců k nim příslušných, ale podporují každého jednotlivce účelům svým (stát a samosprávné svazky uvnitř jeho). Pojem „kolektivismus“ a „kolektivní hospodářství“ užívá se zdežase ve smyslu obecného úvodní toho pojmu, jenž jest užším nežli u Wagnera, totiž ve smyslu hospodářství kolektivních domovních.

Na rozličných stupních a v rozličných fázích vývoje společenské ho ten neb onen z uvedených životů nabývá převahy, buď kol-

lektivismus neb individualismus a v rámci individualismus zase egoismus, mutualismus a altruismus vzájemně hranice své neustále posouvají a úkolem theorie stává se zákony toho vývoje vystopovati, obor to dosud málo pěstovaný.

Základní problémy oboru soukromohospodářského.

Otázka, kterou psychologičtí činitelé věnují činnost hospodářskou v oboru soukromohospodářském, náleží k základním v národnohospodářské theorii. Starší theorie (ovládaná vůbec názory individualistickými), jež jsou příznakem literatury z 2. pol. 18. stol. a z počátku 19. tko) vycházela ze základního názoru, že soukromý prospěch jednotlivců jež zjistnost jeho jest podmínkou všech jeho hospodářských skutků. Toto t. zv. „dogma o zjistnosti“ stalo se jejím základním methodickým principem, z něhož deduktivní cestou vyvozovala zákony hospodářského života, předpokládajíc při tom právní řád tak upravený, aby v něm hospodářská zjistnost jednotlivců úplně se mohla rozvinouti, tedy svobodn osobní a svobodn všeho hospodářského obchodu na základě uznaného, neb mřeného, osobního vlastnictví soukromého, tak že zjistnost jednotlivce jest omezena toliko potud, pokud stát chrání subjektivní práva jednotlivců z tohoto právního řádu vyplývající neb na základě něho nabytá. Ale v těchto věcech shodovala se ona předpokládání, z nichž vy-

cházel národohospodářská theorie, s maximami současné právní a státní filosofie, z čehož se vysvětluje, že i v dějích národohospodářské nezástala svoboda hospodářská pouze methodickým principem, nýbrž byla jí zároveň i postulátem praktickým, o jehož uskutečnění se zasazovala, hájíc všestrannou hospodářskou svobodu. Tebou již v souvislosti s učením o zistnosti hospodářské objevilo se po různu u Adama Smitha, důsledně pak jeho následovníků Torrenů, že každý jednotlivce zistnosti svou v oboru národohospodářském se řídí, tím zároveň obecnému prospěchu nejvíce se poslouží. Na vrcholi svém málexá se učení, že z toho stavu věci vychází plná harmonie všech společenských prospěchů, u francouzského spisovatele 19. stol. Fr. Bastiana („Harmonies economiques“). Totovým směru narazila dotčená národohospodářská theorie na odpor, tak že náleží vyšetření těchto otázek ke základním úkolům nynější theorie; zejména jsou to tyto problémy:

- psychologické podmínky hospodářských činů;
- hospodářská svoboda;
- individuální vlastnictví;
- národohospodářský úkol státu.

Ad a) Psychologické činitele hospodářských jednání. Zistnost soukromá t. j. snaha hospodářského subjektu nabýti z jednání hospodářských co nejvíce osobních prospěchů, jest více nejvšobecnější a nejmočnější činitel oboru soukromohospo-

Národ. hospod. 7.

dářského a jako přirozený projev pudu po sebezachování a rozvoji v jistých mezích nezbytná a mravně oprávněná, ale ona ani není jediný, výhradní, motiv hospodářských jednání jednotlivců ani nevystupuje vždy a všudy stejnou silou ani stejným způsobem.

α) Především jest míra a povaha její individuálně rozdílná; neboť ona vystupuje u každého jednotlivce jen v rámci celé jeho povahy s jinými vlastnostmi a snahami, s jeho názory mravními, s citem pro shůšnost a právo, s láskou rodinnou a t. d.; tuvíce méně se oslabuje vědomou snahou altruistickou, tam zase vybočuje až ve směry obecně škodné, ve vykořisťování nevědomosti, slabosti a nouze. Ostatně nejen úmysl zistného vyvítkování, nýbrž i potřebná k němu míra intelligence bývá individuálně velmi nestejná (Rus, Armén v obchodu).

β) Průměrná míra soukromé zistnosti i všech jiných momen-
tů, vliv na ni majících, souvisí s povahou národní a zrcadlí se
ve zobeněm hospodářském mravu t. j. v sních obyčejích a způsobech jednání v záležitostech hospodářských, jaké v celém národě neb v jednotlivých jeho vrstvách a třídách jsou následkem mravních i náboženských názorů a nabytého vzdělání. Pchování se na trhu, v jednání podnikatele s dělníkem, v nakládání s majetkem (n. př. rolnickým „drobením statků“) i ve způsobech a předmětech spotřeby vystupují druhové rozdíly podle národů, národností, krajín, tříd a stavů. Na nich zakládá se úsudek obecný o tom, co jest v hospodářské přičině dovoleno, shů-

no neb spravedlivě a co nikoliv.

Alle i ty hospodářské mravy samy jsou podrobeny historickým změnám, nejsou faktorem stálým. Pročež pak i síla soukromohospodářské zistnosti i zprávnosti, jakým ona se uskutečňuje, zakládá se na těchto mravech, tedy závisí předkem na nich, zda-li a pokud se volnou vládou zistnosti zároveň obecnímu prospěchu vyrovnají či ne.
 1) Nepodávají-li mravy hospodářské záruky, že by za volné působnosti osobní zistnosti jisté obecně občanské kulturní účely se dosáhly, nastává nutnost silnějších činů t. j. právních předpisů a obmearů. (Příklady: moderní zákonodárství tovární, zákony o ličivě, o obmearu dělitelnosti pozemků, o kommassaci, o pojišťování dělníkům).

Přidjemní hranice mezi mravem a právním stanoviti trvale a zdsadně určitým výpočtem oborů jim příslušejících není možno. Ony dle dob a poměrů se posouvají, a v jisté době neb u jednoho národa samým hospodářským mravem se vyrovnají, jinde neb u jiného národa spůsobí se jen opotřebeními právními.

Ad 1) Hospodářská svoboda. Požadavek úplné hospodářské svobody t. j. volnosti všeho kondní hospodářského na půdě takového asi právního řádu, který by byl upraven dle přirozeno-právní theorie 18. věku, vysloven nejprve u t. zv. fysiokratů (Quesnay, Gournay, Turgot), i stal se pak heslem základním školy Adama Smitha (Malthus, David Ricardo a mn. j.).

Star takový považovaný za „přirozený pořádek věcí“ shodoval se s názorem oné theorie o státu, která podle hlavních zástupců své se

v literatuře z pravidla Rousseau-ovsko-Kantovskou a vrcholí o tom, že úkol státu spustňuje se výhradně v ochraně osoby a majetku resp. majetkových práv subjektivně o dotčený řád právní se opírajících (theorie o „právním státu“ ve starším smyslu „der nackte Rechtsstaat“).

Zesobecná základní podmínka svobody hospodářské jest svoboda osobní a rovnost občanská (t. j. rovnost všech před právem). I jest svoboda hospodářská sama jenom doplňkem a konsekvencí oněch práv, která ze svobody osobní vyplývají.

Podle rozličných směrů svých živi se hospodářská svoboda:

1) jako svoboda živnosti (Gewerbefreiheit) t. j. svoboda při volbě zaměstnání, při zakládání a upravadání podniků; ona předpokládá svobodu stěhování a usazování se;

2) jako svoboda vlastnictví, která již v římsko-právním pojmu vlastnictví spočívá („zásadně neobmezená moc právní nad věcí“) a záleží v dokonalé volnosti dispozice vlastnickovy, zejm. i s pozemky;

3) jako svoboda obchodu v širším smyslu (Verkehrsfreiheit), t. j. svoboda těžby domácí i zahraničné a svoboda smluv s úrokem, s pachtovní a mzdou;

Soustava právní, ve které skutečně něny jsou naznačené směry hospodářské svobody, hlavně se vztáknem na svobody pod 1) a 3) uvedené, naznačuje se slovem, soustava svobodné soutěže t. j. svobodního závodění soukromých hospodářů o hospodářské prospěchy, tedy podnikatelů mezi sebou s převahou v odbytu, podnikatelů

mezi sebou při poptávce po kapitálu nebo po pracovních silách, dělníků mezi sebou při nabídce práce atd. Ale slovo „soutěž“ označuje jenom jednu stránku příslušných zjevů totiž spor prospěchů, pamíjící mezi příslušníky jedné a téže společenské třídy neb její skupiny (na př. mezi dělníky téhož oboru, prací hledajícími), druhou stránkou jest spor prospěchů mezi jednotlivými třídami, na př. dělníky a podnikatelskou, kterému sporu, právě jako soutěži zabezpečuje systém hospodářské svobody stejnost podmínek právních a volné zápasistě.

Už v uvedených podmínkách svobody hospodářské: osobní rovnost, svoboda osazování a stěhování atd., teprve ponejprve v právních rádech moderních, pak i svoboda hospodářská sama, ať ne ve všech udaných směrech stejnou měrou, přece celkem dokonaleji než kdykoliv jindy realizována, a to právě přední zásluhou dotčeného liberálního směru. Proto dopouští i doba moderní poměrně nejlepší úsudek zkušeností o účincích soustavy hospodářské svobody. Tu pak objevuje se, že ve všech udaných směrech se dostávají účinky obecně prospěšné, avšak i účinky obecně neprospěšné, které z části, dokonce jsou nezbytně spojeny s prospěšnými neb aspoň, třeba bez takové nutné souvislosti, trusí se dostávají.

Těž není poměrná váha výhod a neúspěchů ve všech oborech hospodářského života stejná. Prospěchy plynou v první řadě ze soutěže v oboru výroby a to pro interesity konsumentů, stránky neprospěšné vynikají hlavně v oboru rozdělení důchodů a

postavení určitých společenských tříd (dělnictva, malého živnostnictva). I když v názorech starší školy, o Adama Smitha se opírají, ^{převládá} optimistická důvěra ve prospěchy, objevuje se nejprve jen po ruznu a teprve později hojněji kritika nedostatků (Lauderdale, Simonde de Simondi, Thünen, Adam Müller, Bernardi, List), až i v jednostranný odpor se vyvíjí. Nejostřeji avšak vystoupil socialismus. K němu se řadí spisovatelé, ve kritické stránce jemu více méně bližší, avšak zároveň v pozitivním směru vzhledem ke svobodě hospodářské spravedlivější nežli on, ježto i prospěšné stránky její oceňují a potud i platnými její hájí (John St. Mill, Wagnier, Schmoller, Schäffle, Schell, Laveley a m. j.). Prospěšné účinky svobody hospodářské mají hlavní příčinou v tom, že svoboda dopouští volný rozvoj sil a schopností každého jednotlivce a soutěž k němu pobuzuje. Dotud pak bývá neustálým podnětem k hospodářnému uspravování produkce, k pokrokům technickým, ke snížení výrobních nákladů a cen na konečný prospěch konsumentstva.

Morální význam hospodářské svobody zakládá se hlavně v tom, že činí ječím každého jednotlivce za vlastní osobní zdat zodpovědná. Ale ovšem ani zásada, že každý sám za vlastní zdat jest zodpovědným, všeobecně a bez výhrady nemůže platiti, ježto mnohé nestejnosti, o sociálním postavení jednotlivce rozhodující, nestejnosti to fyzické, duševní i majetkové nerakládají se na zásluze neb vině osobní.

Svoboda hospodářská rozpoutává zápas sportních prospěchů za stejných pro všechny podmínek právních, ale tato formální stejnost

nevylučuje velikou nerovnost faktických či materiálních podmínek zápasu, ve kterém vítězství připadá jistě silnějším, v první řadě těm, kteří jsou silnější kapitálem, po případě však též silnější tím, že ve prostředcích zápasu jsou méně vybití, nežilice a nemravných, ani nesvědomitých (t. jv. nepoctivá konkurrence).

Takto liberalismus sám posel a boje proti privilegovaným stavům někdejší, a získal si odstraněním historických nerovností právních nescenitelné kulturní zásluhy, sám zase měl svého základního principu vedl k novým nerovnostem sociálním, ten faktickým transtvi tříd hospodářsky silnějších, z něhož se zrodila novověká státní sociální. Tešli jsme totiž v moderní stát sice s vynášenou právní rovností všech lidí, ale již s majetkovými nerovnostmi, utvořenými za bývalých právních řádů. Platnost zjedna na zásvadě svobody hospodářské neoslabil tyto rozdíly, nýbrž s přičinami uvedených je zvětšila a zostřila. Vyplyvá z toho všeho, že hospodářská svoboda jest jeden ze základních organizačních principů života hospodářského, nestačí však, aby byla jedním

Ad c) Práva majetková a vlastnictví soukromé.

1. Pojem jmění. = Ze stanoviska čistě hospodářského jest jmění vůbec jistá zásoba statků na snadě jsoucích k ukojení potřeb. Ale moc a způsobilost každého předmětu nabývat a užívat statků nezávisí na poměrech faktických, nýbrž na právu majetkovém. Jest sice i právo veřejné důležitým činitelem pro hospodářské a majetkové poměry - ale právo majetkové dotýká se jich přímo, státní podmínky nabývání a pozbytvání hospodářských statků;

měříc objem a obsah rozličných majetkových práv, při čemž objemem na př. vlastnictví rozumíme množství předmětů, vzhledem ku kterým jest to právo možné, obsahem pak soubor subjektivních oprávnění, vyplývajících z práva vlastnického. Ze stanoviska jednotlivce jeví se tedy jmění, sice, jmění soukromé (individuální) jako souhrn jeho majetkových práv. Veliký význam práv majetkových pro obor hospodářský září se především ve právu vlastnickém, ovšem i v dědickém, obligacním at. d.

2. Vlastnictví. (Wagner: Grundlegung; Scheel: Eigentum und Erbrecht; Cohn: System I díl.) - Vlastnictví jest povahy podstatně rozdílné, podle toho, jestliže právní řád poskytuje jednotlivcům na všech statech neb na jistých druzích jejich (na př. na pozemcích) pouze určitá práva požívací, kdežto samo vlastnictví na nich je vyhraženo jistým právnickým osobám povahy veřejné, na př. padě též rodinné (v širě užtvaném smyslu slova), neb jestli statky dotčené uznány jsou za způsobilé, aby byly ve vyhrazení moci jednotlivci. Na tom zakládá se rozdíl vlastnictví obecného neb kollektivního a vlastnictví individuálního neb soukromého. Majia na zřeteli hlavně římsko-právní podoba vlastnictví (kdež právě individuální vlastnictví i co do objemu i co do obsahu až na skromný obor výminek jest neobmezeně uznáno), i právní filosofové a národohospodářští theoretikové, patrně se zabývali otázkami o vlastnictví, jenom hleděli k individualnímu vlastnictví a snažili se vysvětliti nezbytný jeho vznik jako přirozeno-právní instituce. Při tom nejčastěji vycházeli z je-

z jediného základního principu a tak jedni dovozili vznik
vlastnictví individuálního ze přirozené povahy a individuali-
taty lidské vůbec (Kant, Fichte, Krause, Stahl) neb aspoň z hospo-
dářské povahy člověka vedeného přirozeným pudem zůstivosti (in-
dividualističtí národní hospodářové). Tím vysvětlovali původ
vlastnictví buď z prvotní okupace (Grotius) neb jako výsledek prá-
ce (Locke, Thiers). Tím konečně hledí na vlastnictví prostě jako na in-
stituci pozitivního práva obyčejového neb zákonného a posuzují její sta-
noviska doby a poměru správněnost jeho forem právě platných (Hob-
bes, Montesquieu, Bentham).

Předem sluší podotknouti, že k těmto teoriím, vyjma-
ně poslední, že jsou již v základech pochybné, pokud odvozují vznik
a přirozenou nezbytnost vlastnictví individuálního na předmětech
nejjistější povahy, slovně nejrozmantějším hospodářským
účelům, z jediného všeobecného principu aniž dále hledí při-
tom k různostem doby a poměru. Tak na př. lze jako požada-
vek nutný z povahy člověka odvoditi toliko vlastnictví na před-
mětech bezprostřední osobní spotřeby (šat, nábytek, jídlo), ale ani
zde ne na všech (na př. na domech obytných přirozeně není ne-
zbytno, dáť se zcela dobře mysliti výhradně vlastnictví kolektivní
[obecní, státní] na obytných budovách, v nichž jsou jednotlivci
pouhými majiteli).

Star hospodářský, ve kterém prostředky výroby (kapitál), je-
jména aspoň jisté jejich druhy na př. pozemky, nejsou v soukro-
mém vlastnictví, jest možný, ano vzhledem k jednotlivým dru-
mům. Národ. hospod. 8.

ním kapitálu byl takový stav historickým (tak na př. ve staré době u
pozemků, v naší době u mnohých předmětů d. v. regulár státních).
Teorie, která odvozuje základní právo vlastnictví z práce, jest
průbě tak nehistorickým generalisováním konkrétního nuty věci-
ho způsobu, jako ona, která jej odvozuje z práce.
Jdyž pro účely národohospodářské vědy přívoně instituce vlast-
nictví se zkoumá, nestuňi předkem utvářeti na tom pojmu vlastnic-
tví co do obsahu a objemu, který v právu platném panuje, ovlá-
dávajíc národy římsko-právními. Neboť i tento pojem jest něco
pouze historického, co nebylo vždy takové a mohlo býti jiné.
Právní historie totiž ukazuje, že obsah a objem individuálního
vlastnictví a zejména též hranice vlastnictví jeho, a kolektivního
právnem pozitivním rozdílně byly stanoveny. Každá z těchto forem
jest oprávněna. Ta nižších stupních vývoje všech evropských a
mimoevropských národů lze znamenati převahou vlastnictví kol-
ektivního zvláště na pozemcích a ještě nyní zůstaly tomu prvotní-
ho stavu v některých národě a ropských (ruský „mir“, ve nedáv-
na obecní, dosud převahou forma „záchruby“ u Jihošlovany) a podob-
né formy v některých národě mimoevropských se objevují (Srov. La-
veley: La propriété et ses formes primitives; něm. překl. nazván: das Ur-eigentum).
Obsah vlastnictví sám d. j. subjektivně oprávněné s ním ležící, v ro-
manitých dobách vývoje a ve právech různých národě velmi roz-
dílným způsobem byl omezen. Ista národohospodářská, jež hlá-
sala hospodářskou svobodu, zasazovala se též v neomezenou svo-
bodu vlastnictví d. j. bojovala proti omezením obsahu jeho, která ve

ve starších právních řádech byla obsažena na př. při vlastním pozemkovém. Z toho tudíž plyne úkol pro nauku národohospodářskou, aby uznávala relativní oprávněnost obou základních forem vlastnictví, zkusmela a dovodila ji ze stanoviska hospodářských a kulturních důležitostí doby a poměrů, přihlížejíc při tom k jednotlivým druhům hospodářských statků (pozemků, dohů, lesů, domů a kapitálů ostatních). Podle oněch důležitostí říditi se bude, zda-li v jednotlivém národě a za daných poměrů tou neb ona forma vlastnictví vzhledem k pozemkům neb k ostatním kapitálům bude odůvodněna jejími, (Nov. níže s ^{ciaticke}sov. kritikou vlastnictví; tamtéž o právu dědičném); avšak podle důležitosti těch říditi se bude neméně i obsah práva vlastnického v jednotlivých kategoriích statků kn př. u pozemků, a omezením svobody vlastnictví bude právě tak rásadně odůvodněno jako svobody směnů neb živnosti, kde tato svoboda sama k žádoucím cílům, obecně prospěšným, nepovede.

Ad d) Národohospodářský úkol státu:

(Wagner: Grundlegung.)

Stát historický neobmezoval se nikdy na úkol pouhé ochrany práva (přikládány jemu státní filosofii a národohospodářskou teorií individualistickou) a nevede-li volná svépomoc individualní vždy kn prospěchu obecnému, tedy i státu, kromě ochrany práva moritř a neodvislosti na venek, připadá druhý, důležitý úkol světy a blahobytu, který zahrnuje v sobě též působnost v oboru národohospodářském. Obor této působnosti nedá se jednoduše pro vždy zpřisobem absolutním stanoviti a sice:

1) ani z pojmu a z povahy státu; neboť stát sám není ve všech dobách stejný a pojímání ukotví jeho průběhem doby se mění (rozdíl antického, feudálního a moderního státu);
2) aniž a posteriori (ze zkušenosti), jelikož právě ve skutečnosti v rozličných národě v rozličných stobách míra této působnosti byla a též v přítomnosti jest rozdílná. Dají se tedy v té příčině jenom jistá všeobecná hlediska vytknouti.

Základní zásadou jest, že stát nemá konati, co jednotlivci samí úspěšně konati mohou, nemá ničiti individuální svépomoc a, ni i důležitého činitele mravního a životě lidském, nýbrž, kdekoliv ona sama k žádoucím cílům věsti může, má se postarati o podmínky jejího rozvoje a jernou škodným jejím jednostrannostem zabrániti. Za to chápati se má stát takových úkolů, se které není individualní svépomoc. Těto příčiny platí pak:

1) Na stát náleží, aby sám podnikl všechny ony činnosti ke nkožení potřeb státních občanů, které oni samí, odkradmi na pomoc vlastní buď vůbec by nedovedli uskótiti aneb jen nedokonalé (na př. upravení mimcovnictví a měny, mír a váh). To platí i u, kde povaha jistých podniků vyhledává jednotného správná-
ní, ale ony v rukou soukromníků mohly by se státi předmě-
tem jednostranného vykořisťování (pošta, telegraf).

2) Jako přirozený orgán k hájení prospěchu obecných, založe-
ný k trvalé existenci, ne pouze na omezený čas, zakročiti musí stát:

a) způsobem zabráňujícím, korigujícím a omezujícím, kdeko-

liv ale třídy společnosti by zneužití mohly své převahy způsobem vývoji celku škodným (oprávněnost zásahovárn státu v t. xv. státek sociální), neb kde by jednotlivci ziskovosti své zneužití na obecnou škodu, přítomnou neb budoucí (zákonodárství a správa naproti privátním železnicím, naproti hornickým a lesním majetkům).

b) Způsobem pozitivně tvorícím, podnikavým neb regulujícím, kde to v obecním jest prospěchem, aby hospodářská jednání a zařízení jistým všeobecným normám se podrobila.

Neschází ani příklady, kde státu dle konkrétních poměrů bude lze rohliti, zda-li nějaký druh zařízení sám zcela neb z části sobě vyhradí, anebo soukromému podniku přenechá, podrobiv jej avšak své činnosti regulující, kontrolující a obmexující (dráhy železné, tamní celnové, jisté větve pojišťovny).

Hledí-li se k vývoji státek posledních, znamená se, že postupem jeho poměry hospodářské staly se komplikovanějšími a vzniklo množství nových odborů státek působnosti. Stát sám a samosprávné státek v něm přibraly si činné úkoly jako na př. všeobecné a odborné vzdělání, komunikaci a j. I dá se tedy zjistiti empiricky zvláštní národohospodářský zákon pro nynější fázi rozvoje společenského, zákon, který nazvan byl od spisovatelů (Schäffle a Wagner) zákonem o rostoucích úkolech státu. Značí zákon tento totiž jako poměrný vzrůst kolektivismu naproti individualismu v naší době. (Bron o významen tohoto momentu pro financování hospodářství státu a o řízení financování zejména: Wagner: Finanzwissenschaft I. díl, a Leroy-Beaulieu: Traité de la science des finances II. díl).

Úvahy mezi skutečnými populačními a životem hospodářským.

(Leroy-Beaulieu: "Bevolkerungslehre" v Schönbergově sborníku. — Q. Mayer: "Gesetzrassigkeit im Gesellschaftsleben." Hanshofer: "Handbuch der Statistik").

Života hospodářského velmi více se dotýkají v nejednom směru skutečnosti populační. Slovem populace nebo obyvatelstvo rozumíme souhrn všech lidí, obývajících jisté území, politicky ohraničené, tedy území říše, státu, země, okresu, obce a jiných správních ústředí všelikého druhu. Na rozdíl od pojmu národa v politickém smyslu, kterýmžto pojmem vyjadřuje se politická jednotka všech ke státu určitěmu náležejících a na rozdíl od pojmu společnost, při kterém na zřeteli máme vzájemné vztahy jednotlivců a celých tříd („společenských“), jež na základě platných právních vztahů a tvoří, vztahuje se pojem obyvatelstva pouze na číselný soubor všech i jednotlivců na určitém území zejména na území státním a na číselné jejich rozřazení podle pohlaví, stáří, rodinného stavu, obydlí, zaměstnání a t. d. Vyšetření těchto poměrů jest úkolem statistiky obyvatelské, kteráž péčí a úpravou statistických ve státech moderních dospěla již k značné dokonalosti. Pokud ona vyšetřuje číselný stav celku a rozřazení jeho v určitém momentu časovém, víme nás poznávati stav obyvatelstva (Stand der Bevölkerung); pokud stopuje a zjišťuje proměny toho stavu, které v průběhu pravidelných období

bi spůsobují se matky, porodů, úmrtím a místními přechody dává nám poznati měnu obyvatelstva (Gang der Bevölkerung). Každá vědecká snaha neobmezuje se na seznání těchto skutečností, nýbrž vyšetřuje i pravidelnosti (typické sledy a souvislosti, zákonitost) jejich a buduje takto teorii populační (Bevölkerungstheorie) neboli v nižším smyslu slova populacionistiku. Koněčně pak politika populační zabývá se těmi, které z těchto skutečností a pravidelností státu vycházejí.

Populacionistika není ovšem částí theorie národohospodářské, nýbrž má vedle ní místo samostatné jakožto zvláštní větev t. zv. věd společenských s ovšak skutečností a pravidelností populacionistické mají vesměs více méně určitý vztah k státním národohospodářským, buď že spolu s poměry hospodářských se vyrovnávají, anebo že na zvláštní podobu jistých poměrů hospodářských a sociálních určitý vliv mají. Naše všechno pak významným staví se stav obyvatelstva a rozličných jeho vrstev i jejich přírůsteky neb úbytky v poměru ke prostřednímu nárůstu a jejich přibývání neb ubývání. Proto se věda národohospodářská počala příslušnými otázkami záhy zabývat.

Nejdůležitější ze skutečností a pravidelností populačních hospodářských významných jsou tyto:

1. Poměr pohlaví.

Pro převahou většinu vyvinutých vzdělaných států jest typickým zjevem číslná převaha žen mezi žijícím obyvatelstvem, ačkoliv se průměrně více chlapců rodí nežli děvčat. Těmto totiž úmrtí mužských, již v letech dětských se jeví, zmenšuje přirodní přebytek, v dalších stupních stáří

vyrovnává, na konec mládeže dává převahu žen, která v Evropě činí průměrem asi 2½% (na 1000 žijících mužů 1024 žijících žen); avšak v některých jednotlivých nad tento průměr značně se povznáší, tak že případá na př. na 1000 žijících mužů v Německu (1875) 1036 žen (r. 1880 1039), v Anglii (1871) 1054, ve Škotsku 1090, v Irsku 1044, v Rakousku (1880) 1047 (v r. 1869. 1041), v Uhřích (1880) 1018, ve Francii (1872) 1008, za to však v Itálii jen 986, v Prusku 906 a podobně menším tvrdě ženy v Rumunsku a v Srbsku. Je zjištěným příčinám ženského přebytku ve státech kulturních náleží kromě veliké úmrtí dítčské, chlapce značněji stíhajícího též vystěhováním, v němž mají převahu mužové a zvláště namáhavá neb nebezpečná povolání mužův. Hospodářská stránka převahy ženského obyvatelstva vystupuje na jevo v sboru t. zv. otázky ženské (str. níže).

2) Rozdělení obyvatelstva dle stáří.

Nynější pečlivě prováděná sčítání obyvatelstva zjišťují i stáří sčítaných, tak že rozříditi lze obyvatelstvo veškeré na třídy dle věku. Poměrná četnost těchto tříd není u všech národů stejná, ježto převaha porodů nad úmrtími je u rozličných národů velmi rozdílná.

Počítáme-li dobu od skončeného 15. roku do 70. za dobu spůsobilosti k práci, tedy bude třída osob toho stáří reprezentovati třídni produktivní, kterých pečovat jest o tu, kteráž ještě není i o tu, která více nemá produktivní.

Mezi 1000 obyvateli bylo lidí ve stáří:

	ve Francii (1873)	v Rakousku (1869)	v Německu (1871)	v Uhřích (1869)	ve Spoj. Státech (1870)	v Kanadě (1871)
do 15 let	271	337	348	370	387	429
od 15-70. roku	686	644	627	617	596	566
přes 70. roku	43	19	25	13	17	15

Pro Rakousko-Uhersko podalo šetření z r. 1880 tento výsledek:
na 1000 obyvatelů připadá jich ve stáří

	v Rakousku		v Uhrách	
	muži	ženy	muži	ženy
do 15 roků	346 ³⁷	333 ³³	377 ⁰²	368 ³⁹
od 15-70 roků	631 ⁰⁵	643 ¹⁵	603 ⁷⁷	617 ⁷⁴
přes 70 let	22 ⁵⁶	23 ⁰²	18 ²⁴	17 ⁷⁴
neznamého stáří	—	—	0 ⁹⁷	1 ²³

Relativní převaha osob v kategorii nedospělých v Uhrách, v Kanadě, v Uhrách vy-
větluje se ze značnějších poměrně přírůstků porodů v poslední době.

Podle tabulky prvé musí tedy při měření 100 dospělých pracovat:

v Kanadě o výživu 78, v Uhrách severoamerické o 68, v Zálibavsku o 62, v Německu
o 59, v Předlitavsku o 54, v Francii jen o 45 neproduktivních. Pro blahobyt přítomné
generace jest poměrně menší počet neproduktivních výhodnější, což se celkem ukazuje
ve Francii, ale nelze zapřít, že příznivý tento stav vyvážen jest nebezpečím hro-
zícím politické a branné moci států takových následkem zvláštního přibývání
populace, kdežto rychlejší přírost populace alespoň dotud hospodářsky není
nebezpečný, dočím pro něj na snadě je dostatek potravin (zrov. níže). Rychle rostou-
cí národové musí mít více dětí a mladých lidí, více neproduktivních fa-
vů.

3. Sňatky, porodů a úmrtí.

Tyto tři základní činitele změny obyvatelstva vykazují určité pra-
videlnosti. Co se týče uzavírání sňatků jest tu sice činitelem mocným půd-
přírodním, avšak i srovnatelně rozhodnutí vůle, která podléhá zase zevním po-

Národ. hospod. 9.

hnutkům je v určitém a mezi různými mají hospodářské momenty v d-
lu také značnou, je i statistický je postihnouti lze v klesání počtu sňat-
ků pod průměrné roční číslo v dobách hospodářské tísně, kdežto zase na-
stalo obecní zlepšení poměrů výživných, stěžením obyvatelstva válkami
nebo epidemiemi apod. citelněji nad průměr její prognáti. Starší statistikové mlu-
ví tu jen o opačném poměru, v jakém se sobě stojí míra ceny potravin
a hojnost sňatků, což jest poněkud úvrat, protože nepůsobí tu jen ceny po-
travin, nýbrž i větší nebo menší snadnost vydělat více. Avšak z druhé stra-
ny není přece hospodářský zřetel vždy stejně vydatnou udělou proti neroz-
vážnému uzavírání sňatků, které pak ve spojení se vzrostem porodů má
nepříznivý účinek na blahobyt příslušných vrstev.

V letech od 1872-77 připadlo ročně, počítajíc v to i mrtvě zrozené, na 1000 ži-
jících obyvatelů porodů: v Německu 41⁷, v Rakousku 40, v Itálii 38, v An-
glii a Walesu 38³, v Belgii 34, v Japonsku 32⁴, v Švédsku 27³, největší číslo
porodů vykazuje Rusko (mezi 45-50) jakož vůbec u národů slovanských
jest číslo to větší než u národů germánských, u románských ještě men-
ší. — Rozmanité potensy vysvětliti rozdíly v hojnosti porodů z poměrů kli-
matických, z různosti povolání a pod., nebo přivést je v souvislost s husto-
tou obyvatelstva nevedly k cíli. Dokázána jest jen souvislost jednak s pří-
rozenou plodností, pak s národním stavem a názory v přímě uzavíratel-
sňatků a plození (t. j. v. systém dvojdělný ve Francii) a zase s poměry hospodář-
skými ježto dražota nebo levnost potravin a vůbec větší nebo menší snad-
nost výživy, potud na hojnost sňatků působí i na frekvenci porodů
mívá účinek.

Avšak, značná čísla (poměrná) sňatků a porodů jsou jenom velmi rela-

živním a pochybným, nizké číslo úmrtí za to absolutním a nepochybným sociálním dobrem (Rümelin). Neboť vysoké číslo porodů může býti vyvoláno a také bývá často značnými čísly úmrtí detské (bude následkem nedostatečné péče nebo nedostatečných poměrů výživních), ale čím větší jest počet zrozených, kteří se dožijí přirozených termínů lidského života, tím neklamnější jest to známka blahobytu a zdravých mravních i správních zařízení i hospodářských poměrů.

V desetiletí 1871-1880 obnášelo roční číslo úmrtí na 1000 obyvatel: ve Švédsku 19,6, v Anglii a Walesu 22,3, v Belgii 23,3, ve Francii 23,6, v Švýcarsku 24,6, v Německu 29,03, v Itálii 30, v Rakousku (předlet) 33,4. Z čísel toho ještě o poměrné tuhosti životní postičných těch obyvatelů nebesouditi, ježto právě velikým faktorem při tom jest úmrtí detská, neboť 30-40% všech zemřelých činí děti do 1 roku a děti vůbec do 5 roků 45-50%. Z pravidla bývá právě tam, kde poměrná čísla porodů jsou značná i úmrtí detská velká. Ačkoliv celkové momenty, které mají vliv na celkovou úmrtí obyvatelstva, nejsou tou měrou obsaženy statisticky vystiženy, aby se mohla bezpečnými čísly vyjádřiti úmrtí na příkl. dle povolání, bydli, rodinného stavu at. d. - poznusy dosavadní vztahují se z pravidla na obmezený obor případů - přece nepochybně jest zase německé hospodářských momentů: neboť tam, kde nedostatek počíná a v nenáležitě výživě a ošaceni, v nedokonalém bytí, teplotě a čistotě, nepřiměřené péči a nemocích at. d. se zraší i hojnější počet životů a to především v nejmladších a nejstarších třídách věku jemu za obět padá. Zejména pak působí drahoty a epidemie zhubnější, Raždily groš, o který, na čertě

žítá muskou, stojí tolik a tolik lidí život (Schmoller)

4. Příklad obyvatelstva celkový.

Na rozdíl mezi celkovým počtem úmrtí a porodu, počítaním a vyšetřováním zakládá se efektivní přibrost obyvatelstva, kterýž ovšem, protože tyto udání číselné jeho pami neinkem rozmarných momentů zevních kolísají, sám zase není pravidelný. Přes to je to otázka zivajního praktického interestu, kterak se konkrétního poměru těch čísel obyvatelstvo narůstá a jaká při tom jest pravděpodobnost dalšího přirůstání. Na nejcharakterističtější formuli přivádí se tato otázka výpočtem doby, které za určitého průměrného ročního přirůstání jest třeba ke zdvojnásobení obyvatelstva. Tak na příklad při ročním přirůstání průměrném:

1% obnáší	perioda zdvojnásobení	let
1	"	69,6
2	"	348
3	"	232
4	"	174
5	"	139
6	"	116
7	"	95
10	"	69,6

Mezi lety 1820-1880 vzrostlo evropské obyvatelstvo z 200 na 320 mill, což by dalo průměrný roční přibrost asi 8 pro mille (‰). V Rakousku na př. činil přibrost roční průměrný v letech 1850-1880: 17‰. Reálný > praktický interest těchto čísel dotýká se arci momentů politických: politické obavy ve Francii následkem malého čísla přirůstání

totiž od r. 1821 - 76 průměrně ročně jen 3g 700 v posledních letech pak ještě méně), avšak má i neměnně důležitou hospodářskou stránku, která se týče otázky, zda-li i příležitost ke dostatečné výživě pro celé obyvatelstvo a jeho různé třídy s přírůstkem, těmto dovede se uohýbat v rovnováze. Právě touto otázkou zabývala se velmi důkladně věda a zvláště vydatný k tomu dala podnět l. z. theorie Mal-
thusova.

Význam četné populace jakožto základu pracovní síly národní byl ve státech dřívějších následkem více méně povrchného vědeckého nražení z pravidla přeceňován a správa veřejná rozličnými prostředky o rozmnožení populace usilovala. Ke spisovnictví proti tomu vyjdou raznější reakci přispěl anglický spisovatel Thomas Robert Malthus (1766.-1834.) spisem r. 1798 pr. nejprv ještě anonymně vydaným: „An essay on the principle of population“ (později více vydání rozmnožených).

Avšak nebyl Malthus docela bez předchůdců, jen že buď o věci více příležitostně se zmínili, nebo nebyli náležitě povšimnuti až určité formulování a příkeré důsledky Malthusovy nauky otázkou tu v popředí posunuly, tak že od jeho času, jak Roscher říká, celá literatura se dělí jen ve spisy pro Malthusa nebo proti němu.

K předchůdcům Malthusovým na pr. slouží počítati již Vlacha Tomaso Botero (spis: Ragione di stato 1592), který již konflikt mezi fyziologickou možností rozplemenování (virtù generativa) a podmínkami výživy (virtù nutritiva) formuluje. Z jiných, kteří více neb méně blízce byli poznání podobně, zejm. zmínit lze Montesquieu a Quesnay.

pak angličtí spisovatelé Hume, Wallace, Franklin, Herbert, Stewart, Young a j.

Trest učení Malthusova jest tato:
Člověk jako živočišstvo ostatní má tendenci neomezeně se rozmnožovati. Každá generace má schopnost i dispozici zdvojnásobiti svůj počet aspoň v 25 letech, což by se v skutku provedlo, kdyby stejnou měrou přibývalo výživy, ale této přírůstků chodem mnohem volnějším. Malthus tento konflikt mezi možností vzrostu obyvatelstva a skutečným vzrůstem potravin vyslovil matematickou formou, že lidstvo má tendenci množiti se progresivně geometrickou, kdežto prostředků výživy současně jen progresivně arithmetickou mluví přibývati. Vzrůst populace musí tedy nastati vždy v mezích potravin. Limity, které v těchto mezích její udržují, jsou buď praeventivní (preventive checks) totiž jednání lidská mravní (zejména pohlavní zdrženlivost) a po případě nemravná (prostituce, nepřístojné ukrájení pohlavního pudu, vynechání plodu), aneb jsou repressivní (positive checks), zjednávanými rovnováhu, jestliže byla porušena nepřiměřenými přírůstky populace. Jsou to opit bud jednání lidstva (války), ale hlavně reakce přírody samé hladem a epidemiemi. Z toho stanoviska dovozuje Malthus, že opatření, směřující za rozmnožením populace, jsou zbytečná, není-li ještě obyvatelstva dosti a jeho dosti, jsou škodna. Tak pomoci může jen mravní zdrženlivost (moral restraint) t. j. zdržení se snátek resp. plození dětí.
Tě matematická formule Malthusova všeho bezpečného vědecké-

ho základu postrádala a lze proti základní jeho větě hned podotknout, že sama fyzická možnost rozpleměňování podle různosti kmenových jest velmi nestejná. (Srov. o nutejné plodnosti manželství u rakouských národů na př. Glutter: *Besteuerlich in Ziffern*) přece zůstává pravdivo jádro učení Malthusova, že přírůstky obyvatelstva mají hranici v prostředcích výživy jim přístupných a jsou tedy ztravými jen, pokud se v nich těchto udržují.

V tomto smyslu plný svůj souhlas vyslovuje učení Malthusova velká řada nejslavnějších spisovatelů národohospodářských jako na př. Roscher, Wagner, F. A. Lange, Schäffle, Cohn, Rümelin, J. H. Mill a mnoho jiných. Latim i statistika, za Malthusa naprosto nevyřimá, skutečné poměry přírůstků a momenty je uvěřící z mnohých stránek blíže objasnila. Za to nejvíce prohmotku našlo učení Malthusovo mezi socialisty, ač ne bez výminek jakou jest na př. Marlo. (Srov. H. Loebner: *Stellung der Socialisten zur Malthus'schen Bevölkerungslehre 1886*)

Pro státy s průmyslem se vyvíjejícím odvádá arci pro přítomnost i dohlednou budoucnost konsekvence pravdivého jádra učení Malthusova, pokud ony za výrobky průmyslové své práce si opatří výroby půdy z cizích zemí řídko obydlených. Ale není přes to správná námitka proti Malthusovi, jestliže tak se formuluje, že rozmnožení populace jest rozhodně práce a rozmnoženou práci je potřebná větší zásoba potravin se opatří. Zde totiž se přehlíží, že tu veškeré produkci jest kromě práce třeba též:

1) kapitálu, který není ad libitum rozmnožitelným a nebude

aspoň nikterak nutně vždy stejným chodem vzrůstat jako populace;

2) zejména přírodních sil, které rozmnožiti se nedají a dají se jen v jistých mezích pomocí kapitálu a práce vydatnějšími náklady!

Moderní statistika dokázala působnost repressivních i preventivních činitelů, ukazujíc na př., že stojí poměrná hojnost sňatků a porodů v obráceném, úměrnosti se průměrným poměrem s obtížem výživy. Země úrodné řídko obydlené vykazují nejznačnější přírůstky obyvatelstva, i porodů i přistěhováním (Spojené Státy). Na proti tomu země evropské vykazují řádnou posledních desetiletí průměrný roční přírůstek jen asi 8‰ a přece ještě tento skromný přírůstek vzhledem ke vzrostu obyvatelstva ve stoletích minulých jeví se až příliš značným a výjimečným; neboť srovnáme-li nynější starobylé populace ve státech evropských s čísly dřívějších století, spatříme, že průměrný přírůstek dlouhých těch dob nepoměrně byl skromnější, jinak by nynější obyvatelstvo evropské již několiknásobně větším býti musilo. (Srov. Rümelin v. Kanbuchi Schönbergově.)

Prospěšné jsou tudíž přírůstky obyvatelstva vždy jen pokud, pokud i rozmnožení obyvatelstva tak zaměstnati lze, že výtěžek jeho práce poskytuje přebytek nad ten obnos, jehož potřebí jest každému jednotlivci na vlastní výživu a na utváření výchovných nákladů pro dorost.

Jakmile nestačí k tomu více výtěžek práce, nasavo přelidnění, které arci nebývá nikdy absolutním (neboli celkovým), nýbrž jen relativ-

ním tj. čistějším: objevuje se totiž jen v jistých třídách společnosti, kterým zápas o život je nejnárodnější, zejména v dělnické po případě v malo-průmyslnické i ve třídě nejmenších rolnických hospodářů. U těchto vrstev pak manifestuje se hlavně působnost činitelů represivních (rostlinci, umrtňování, nemoci, vystěhovávání atd.)

Tímto pak zkušenost ukazuje, že působnost preventivních činitelů má převahu ve vrstvách i celých národů ^{ech} vzdělanějších; kdežto naproti tomu převaha činitelů represivních náleží nižším stupňům vývoje.

Ostatně pro otázku přelidnění není nikdy lhostejná okolnost jakým způsobem jmění a důchody mezi obyvatelstvo jsou rozděleny. Čím nestejněměnější jest jejich rozdělení (skrovná vrstva, mající příliš značné, velké masivy s důchody malými a málo četné stupně střední prostředkující), tím nestejněměnější jsou též podmínky pro rozmnožování obyvatelstva. To již dobře ohledem na menší rolnictví ukázali někteří ekonomisté 18. stol. (fysiokraté) a v nejnovější době též socialisté. Jenom že si při tom počínali socialisté někdy jednostranně, jako na př. Marx, který doporučuje, že v třídě dělnické přelidnění nastává, ale vysvětluje je totiž zkracováním dělníka na mzdu, vyhubuje se i druhé možnosti, že totiž plodí mnoho dorostu.

Kážnou pozornost vzbudilo učení Spencera, přijaté a šířené Careem (americkým národ. hospodářem). Opírá se o učení Darwinovo, že v zápasu o život každý živočich ty orgány nejvíce sesiluje, kterých v zápasu tom především potřebuje (zákon Darwinův o přispůsobivost). Čím těžší jest - praví se - hospodářský zápas o existenci

Národní hospod. 10.

čím větší energii musí jednotlivci vývoji své inteligence (mozkenat) věnovati, čím více se životní síly v tom směru spotřebuje a čím méně zbude pak pro orgány rozmnožovací. Avšak není to to by vlastně Malthuse nevyvrátilo. Neboť kdyby převaha inteligence nad rozmnožovací činností takto konečně tou měrou vrchní si zjedнала, že by obtíž životního zápasu následkem malých přírůstků populace přestaly, pak by také podnět ke naplnění orgánů mozkových přestal a zase by opačný směr nabyl větší příchy. Ostatně se optimistický nárok Spencera rád opírá (jako na př. u Careye) o analogii z živočišstva vůbec, že čím vyšší jest druh jeho, tím menší je jest jeho rozmnožování a že u nejvyššího - u člověka - jest nejmenší a že splisobilosti k němu se stoupající inteligenci ubývá, z čehož Carey stále menší přírůstek předpovídá, což ovšem vědecky není nepochybně prokázáno. Právě ke tomu lze podotknouti, že tím jediným, čím se člověk od ostatních živočichů líší v rozmnožovacích úkonech není ovládan pouze přirozeným pudem, jehož postouhá zvíře, nýbrž také vůlí, kteráž čím více rozumným poznáním jest osvícena tím více platnosti zjednáva preventivním činitelům mravním. Proto vidíme u vrstev proletářskou bestarostnost se vymarněvající - čím nejmenší působnost preventivních činitelů a následkem toho i nepřikrásnější vystupování svého (směru) životního, který výše jako relatione nebo parciálně přelidnění byl označen. Tyto uvedené učení Spencera ostatně statisticky není do-

kázáno, ať se děly o to mnohé pokusy? (Stov. John ve spisech mezi-
národního sjezdu hygienického a demografického z r. 1887). Mal-
thusovo učení jest jen v tom směru jednostranné, že on opatro-
val kořen biedy nižších vrstev společnosti ve vlastní jich vině
t. j. právě v bezstarostném rozplemenořdění, nebral tedy i jiných
sociálních příčin biedy a tudíž i příliš jednostranným spín-
sobem byl zásadním nepřítelem veřejné pomoci chudinské. (Stov.
níže nauken o rozdělení důchodů).

Že praktické stránky vyplývá však zároveň z toho, co uvelemo,
že nejúspěšnější politika populační se strany státu jest ta kte-
rá jednak pečije o nejlepší podmínky produkce (pokud se
pečí státní zabezpečiti dají), jakož i o to, aby se kamerily příliš-
né nerovnosti v rozdělení důchodů. Čím lepší jsou podmínky vý-
roby, tím volnější dráha pro rozmnožení populace, čím příznivěj-
ší rozdělení důchodů, tím méně nebezpečí parciálního pře lidně-
ní. Lze přimějí prostředky proti pře lidnění nebudou vždy mo-
ci počítati na bezpečný úspěch jako zejména zákonné obme-
zování sňatků osob chudých (můžet míti v zářetí vzrůst
porodů nemanželských) nebo vystěhováím (k tomu bývají jen
silnější živlové schopni, ne již zřetované, ochuzené a proletari-
ské třídy). Je-li potřeba řízení populační voolniti, tedy do jisté
míry se jí odpovídá řízením kolonií katvannických, které m-
dží domácí kermi ve spojení s vystěhovačými tam jeřtmi členy,
tak že se pro ni ani kulturně ani hospodářsky naprosto ne-
ztrahí.

Díl II.

Obecní proces hospodářského života
především ve sfěře soukromohospodářské.

Úkol a obsah tohoto dílu:

Indyby každé hospodářství jednotlivě všechny předmě-
ty potřeb svých členů samo bezprostředně svou činností o-
patřovalo, obmezilo by se celé učení hospodářské toliko na
vztahy izolované hospodářské osobnosti ku státním i obva-
hvalo by pouze několik pravidel, která sobě hospodář-
ské subjekty počínají (theoretická část) nebo počínati mají
(praktická část) při vlastní výrobě státní a při jejich spotř-
bě.

Ale stav takový jen na nejnižších stupních vývoje se ob-
jevuje. Nejprůběžší známky všech vyšších stupňů, tím vynac-
něji vystupující, čím vyšší ony jsou, jest, že neopatrjuje, i
každé hospodářství samo vlastní výrobou všechno to, co j ho
členové potřebují, nýbrž následkem rozděleních kaměstnaní a
povolání vyvíjejí se vzájemné hospodářské styky za účelem zá-
jemné výměny hmotných státní a služeb (vzniká „společnost“)

a tu pak za každého právního řádu objevují se jisté typické vzta-
hy mezi rozmanitými hospodářskými osobami.

Theorie národohospodářská pře devším tento star (společenský
star lidstva) má na zřeteli a předmětem jejím jsou typické jevy
a zákony hospodářského života ve společnosti, její členové má-
sledkem dělby zaměstnání jsou ve pravidelných stycích mezi
sebou.

Podle základních jevů, které se tu objevují, dělí se nauka
o teorii národohospodářské na 4 části:

1) v nauku o výrobě neb produkci ž. j. otom, která v lidské spo-
lečnosti s provedením rozdělením práce vznikají statky hospodář-
ské;

2) v nauku o oběhu neb cirkulaci, jejíž předmětem jsou pře-
chody hospodářských statků z ruky do ruky od prvního vyrá-
bitelce neb nabývatele až na konečného konsumenta;

3) v nauku o rozdělení důchodů neb distribuci, ve které se
vykládá, kterým osobám výřek výroby připadá a na jakých okol-
nostech závisí výška jejich podílu;

4) v nauku o spotřebě či konsumpci, která má, jakým spů-
sobem při rá děje se statky hospodářské ke vlastním účelům své-
mu t. j. k uspokojení potřeb lidských.

Kdežto tedy proces hospodářského života na nejnižších (ještě ne
společenských) stupních má toliko dvě stadia (výrobu - spotřebu),
má na vyvinutých (společenských) stupních čtyři (výrobu, oběh, dis-
tribuci a pak spotřebu).

Poznámka. V následujících výkladech nebude restrikce důsled-
ně šetřeno rozdílu mezi teorií a praktickou vědou ježto někte-
ré otázky této poslední jež zde při teorii probírány budou z
důvodů pedagogické prospěšnosti (na př. učení o bankovní
politice, o úkolech státu vzhledem k distribuci).

Část 1.

Nauka o výrobě.

Úvod.

Pojm výroby a její činiteli.

Výrobu nazývá se každý děj (process), kterým se hospo-
dářské statky (srov. o statcích) tvoří.

Ježto množství látek a sil ve přírodě skutkem lidským roz-
množitelné není, záleží výroba toliko v tom, že síly a látky dané
se objevují a přechem lidským služebnými čini.

Činnosti výroby pak vůbec manifestují se ve přišších
výkonech technických, které činnosti lidstva více neb méně ú-
myslnou tak se upravují, aby zásady hospodárnosti se vyho-
vělo. Má tudíž vědecký problém výroby tři základní otázky:

- 1) kteří jsou faktori, jimž technika podmíněna;
- 2) která dotčení faktori se upravují, aby výroba hořela

zásadě hospodárnosti;

3) kdo jest, jenž tuto organizaci provádí.

Dotazka první vede k nauce o činitelích výrobních, druhá k nauce o hospodářské organizaci výroby, třetí k nauce o podnikání neboli výrobě podnikatelské.

Kapitola I.

O činitelích hospodářské výroby.

Činitelé výrobní techniky jsou:

1) Člověk se svými přirozenými i nabytými způsobilostmi, tělesnými i duševními, které však pro výrobu závažnými se stávají jen pokud se manifestují na venek v jistých činnostech, směřujících za úmyslem hospodářských statků. Činnosti takové zovrou se pak prací.

2) Hmoty a síly nevní (mimohidické) přírody, na kterých a pomocí kterých dotčené činnosti lidské se provádějí. Ale obmezené části hmoty se silami v nich utajenými neb v nich a skrze ně působícími (zejm. samy části půdy t. j. pozemky) přecházejí v právní moc hospodářských subjektů, tedy do jejich jmění. Tu pak slouží bezprostřednímu přímému ukojení potřeb a jsou tedy části t. jv. jmění spotřebního, aneb slouží na prostředky k nabývání jiných statků a kovou se pak kapitálem (srov. níže o kapitálu). Ale na každém místě jest výsledek výroby podmíněn též účinkem takových přírodních činitelů, které jako nepřivlastitelné (volné) síly přírodní bez náhrady při výrobě spolupůsobí. Lokální rozdělení

jejich jest nestejné, závisí zejm. na různostech klimatických (světlo, teplotura, vlhkost), na rozdílech tvaru zemského povrchu (hornatina, pahorkatina, rovina), na geologickém složení vstev i na fysických a lučebních vlastnostech součástí přírody, na rozdělení množství a jakosti vodstva (prameny, stojaté vody, potoky, řeky, spád, organické a anorganické součástky vod) a na zvláštnostech zeměpisné polohy (svah od severu k jihu, neb od západu k východu a vůbec postavení resp. ochrana naproti proudům větrným, poloha při teplých neb chladných mořských proudech atd).

Výsledek všech těchto vyměnovaných poměrů na každém místě tvoří podklad přirozený a hmotný života hospodářského vůbec a výroby zvláště, ježto závisí na něm, jaká odvětví výroby jsou na tom kterém místě možná, mají přirozené podmínky zdatu. Má však i přímo na postavení člověka v životě hospodářském rozhodující vliv - neboť závisí na něm způsobilost k práci, ač i rozsah existenčních potřeb prvního stupně neboli t. jv. přirozené nutných, což zase na zpět působí na poměry výrobní. (Srov. o určujícím vlivu přirozených faktorů na celé kulturní postavení člověka, ličení ač i poněkud jednostranně v I. Dückleových „Dejinn. vzdělanosti v Anglii“).

Ač i přirození tito činitelé mění se z části působením lidským (na př. klima výmětním lesů), to však jde jen pozvolna, proudem mnohých generací, tak že v daném časovém momentu dají se z pravidla jen tak, jak dány jsou, využívat, však nikoli hospodářsky ovládati, což lze jen s prací a kapitálem.

Z toho plyne: činitelé techniky k positionálnímu hospodářskému

npravení způsobili jsou práce a kapitál, a výroba záleží tedy v obětech práce a kapitálu na podkladu a za spolupůsobení robních činitelů (sil) přírodních.

Poznámka literární. Již starší literatura rozeznává 3. činitele výroby přírodu, práci a kapitál. Ale slovem „příroda“ rozumí se celý, přirozený základ všeho výroby, tedy zejména půda vůbec. Záleží tu na objemu, jaký dáme pojmu „kapitál“ (o němž níže). - Te příčině vyhlášení za v textu provedeního slov. hlavně: „Kämpfe“: Gesellschaft. System 3 vyd. I. díl.

I. Práce hospodářská.

1) Pojem a druhy.

Práce ve smyslu národohospodářském nazývá se každá osobní činnost za nějakým hospodářským účelem. - V tomto smyslu zahrnuje pojem práce:

- a) všechny činnosti, jimiž nové prostředky ke ukojení potřeb lidských se objevují (užitečné objevy a nálezy);
- b) činnosti, jimiž se nabývají užitečné t.j. ke ukojení lidských potřeb způsobilé látky poskytování přírodou, které jiného, nákladu nevyžadují nežli námahy překupců, což vyniká vůbec na nižších stupních vývoje, když se postupně appropriací půdy obor předmětů takových stávají;
- c) činnosti, jimiž námahou osobní pomocí hmotných věcí a upotřebením přírodních sil dobývají se nové užitečné látky. Tyto činnosti zahrnujeme slovem výroby prvotní a náleží sem rolnictví s odvětvími podléjšími

lesnictví, do jisté míry též hornictví, d) činnosti, pomocí kterých látky okupací neb výrobou prvotnou mávají pro potřeby lidské dále se upravují, což nazývá se průmyslem nebo průmyslovou výrobou (řemeslná produkce, fabrikace);

e) činnosti, prostředkovatelství, kterými statky všeho druhu se přivádějí ke člověku co do času a místa v takový poměr, aby jeho potřebám sloužiti mohly t.j. tržba a dovoz;

f) konečně všechny činnosti nající povahu osobních výkonů či osobních služeb (srov. výše něm. o statcích).

Značí-li slova „produktivním býtí“ tolik jako dávatí něčemu způsobilost, aby potřebám lidským sloužiti mohlo, tedy všechny uvedené druhy práce jsou produktivní. Jestliže jistá národohospodářská něm. jen některým z těchto druhů produktivnost přisuzovala, bylo toho příčinou, že sám pojem produktivnosti byl u nich jiný. Tak na př. u fyziokratů (francouzských ekonomistů 3. pol. 18. stol.) produktivními byla jen odvětví hmotné výroby, která poskytovala provozovatelům ovšem nadbytečný výtěžek, t.j. takový, jenž objem k užité potřebný přesahoval. Tuto vlastnost po minění jejich měla jen t. zv. výroba prvotná zvláště rolnictví (srov. níže nauku o důchodech, zvláště o rentě pozemkové), kdežto dle názorů anglické školy, na rozhraní 18. a 19. stol. pojem hospodářské produktivnosti rozšířen na všechny práce, jimiž se hmotné statky tvoří (srov. výše něm. o statcích), a teprve později něm. rozšířilo ten pojem dále i na výkony osobní (ad f).

V jiném smyslu t.j. vzhledem ke konkrétnímu efektu určité činnosti užívá se z husta slova produktivnost, chce-li se říci, že práce ně-

jaká vyhovuje zásadě hospodárnosti A. J. že výsledek převyšuje svět. Kdežto tudíž ve smyslu porve udáníem na pr. tržbě jako takové produktivnosti neupřeme, ve druhém smyslu uznáváme ji in concreto jen tehdy za produktivnou, pokud prostředkovatelstvem činnosti podniků tržebních („obchodníků“) spatřiti lze nějaký statek s poměrně menší obětí nežli bezprostředním objednáním v vyrábělek.

2) Spřisobilosť ku práci.

Kromě individualních rozdílů, jejichž pramen sledujeme v rozličnostech nadání tělesného i duševního vývoje jednotlivců jsou závažny i rozdíly druhové a to zejm.:

1) Různosti plemenné a kmenné. - Různosti ve spřisobilosťi rozličných plemen, kmennů a národností k rozmanitým druhům prací (což nadání, dovednosti, vynalézavosti, smyslu pro formu atd.) souvisejí jednak s přirozenými rozdíly teritoria (klíma a t.), jednak se všemi historickými momenty, které mají účinek na rozvoj národní povahy. Namnoze jeví se zvláštní spřisobilosť k určitým pracím jakožto následek více méně důsledného vychování národního. Na nižších stupních vývoje záleží tu jakožto vše na živé tradici jistých dovedností a obrátů s jedné generace na druhou přemášených. Vyšší stupně mají v rozvinutých prostředcích vyučování odborného (školaství, musea, literatura) prostředek ke snadnějšímu šíření technického vzdělání.

2) Rozdíly pohlaví. - Ke přičině postavení ženy v životě hospodárském a vůbec sociálním charakteristický jest úkaz pro novější dobu, že tato více než kterákoliv jiná valnou část žen vylučuje ze přirozených

jiné sféry života rodinného a z přisobnosti v oboru hospodárství spotřebního i přivádí je ve sféru hospodárství výdělkového, čímž vzniká t. zv. otázka ženská. Otázka ženská nedá se převést na jednotnou formuli; spíše se rozeznávají sluší dva směry:

a) Jisté poměry činné značné části žen nesnadno přístupnou a zhruba nepřístupnou přirozenou a tisíciletým vývojem poněkudou přisobností v rodině a v domácnosti. Předem působí tu již výše vyhlášená číselná převaha žijících žen pro většinu nejvývinutějších zemí evropských statisticky zjištěná, že čem muž přístupný nejen prodivin coelibátů, nýbrž i dobrovolně, mezi jinými i též hospodárskými přičinnými spřisobitelnými („preventivní činiteli“). Kromě toho pak postupem vývoje hospodárského stěnuje se obor výkonů v domácnosti, ježto přecházejí práce druhdy v rodině a domácnosti konané na samostatné podmínky (naši době viděti to na výrobě prádla, ženských oděvů, předemí, tkání, pletení atd.). Té části žen, která dotčenými poměry z rodinné a z domácnostní sféry se vylučuje, potřebí jest přístupným věnovati nové obory přisobnosti v oboru hospodárství výdělkového, to nimž to žena podle povahy své spřisobilon býti se jeví, což nová doba postupně činí a důkaz podává, že rozdíly ve spřisobilosťi ke práci dle pohlaví mnohem škrovnější jsou nežli názor dob dřívějších předpokládá. Právě zde mnoho působí mrav, společenská a náboženská zřízení

b) Druhá stránka otázky ženské souvisí s vývojem techniky i moderního zákonodárství. Technika především strojová dopouští obsahlejšího užívání ženských sil a právní řád moderní tuto možnost měrou značnější dopouští (v průmyslu). Konečně namnoze i stížení po

mínky výživy spolupůsobily, že ve veliký obor živnosti vnikla žena jako konkurentka mužova při pravidelných pracích výrobních na úkor života rodinného a výchovná mládeže.

Nynější dělnické obyvatelstvo (bez rodinných příslušníků), v Rakousku zjištěn sčítáním z r. 1880 podává tento obraz:

	muži	ženy
V rolnictví a jeho veslejších zaměstnáních (rybnictví mořské):	1,649.194	2,089.096
V průmyslu, řemesln, hornictví hutnictví:	1,193.265	449.746
V křesť, při ústavách úvěrných peněžních a dopravních:	131.043	31.037
Na deních se střídavým zaměstnáním:	454.227	428.372
Součet:	3,427.729	2,998.251

Při desíti odvětvích průmyslové výroby (bez t. zv. domácího průmyslu a řemesel), jejichž dělnictvo bylo pro účely zákona o pojistování úrazovím se staveno, jeví se stav dělnictva zaměstnaného v těchto (značně za stentčím zůstávajících) číslech:

	muži	ženy	děti
Celkem:	354.673	179.475	11.122
Z toho připadá:			
na textilní průmysl:	97.786	99.511	7.101
na oděvní průmysl:	13.366	8.774	99
na potravinový průmysl:	65.469	21.266	873
Součet:	511.294	309.026	19.195

Zde jest i nicel zákonodárství opáčený nežli se připadá pod a); je to totiž právě o to, aby upotřebení žen při výdělkových činnostech a pravidelné práci v dílnách bylo omezeno na prospěch života rodinného. - Moderní zákonodárství této úloze vyhovuje, chrání ženu podobně jako dělníka nedospělého před příliš dlouhou prací, do jisté míry i před prací noční, pak před použitím při jistých nebezpečných pracích (na př. v dílnách).

3) Rozdíly ve způsobilosti k práci dle stáří jsou zřejmé. S rozvojem moderní techniky, který svádí měrou rozsáhlejší k užívání osob ještě nedospělých k pracím výdělkovým, více větší podíl z počtu obyvatelstva při výrobě stal se účastným, ale protože právě nepříznivými účinky předčasného užívání k práci ohroženo jest i zachování pracovní síly u oněch nedospělých samých i (následkem jejich fyzické degenerace) pokolení budoucích, tedy nastala potřeba nové právní regulace těchto poměrů. Stanoví se totiž v této příčině jista omezení vzhledem na pravidelnou práci nedospělých v dílnách a polech. Tím zavazuje se zákonodárství, aby se zachovalo a udrželo neztrácenou národní sílu pracovní, která předčasným využíváním nedospělých sil se ohrožuje.

II. Kapitál.

1. Kapitál jako zjev hospodářský?

It contrario t. zv. spotřebního jmění t. j. oněch statků, které jsou určeny k bezprostřednímu uspokojení potřeb (byt, šat, nábytek, potraviny atd.) rozumní se kapitálovým jměním neb kapitálem všechny to kromě hmotné statky hospodářské, které slouží jako prostředek k další

nn nabývání hospodářských statků. Pro tento smysl počítáme ke kapitálu pozemky i trvalá zařízení ke melioraci půdy sloužící (jako zařízení odvodňovací, zavodňovací) stavby a zařízení sloužící ke výrobě, stroje, nástroje a nářadí výrobní, zvířata pracovní a užitková, suroviny sloužící ke dalšímu zpracování, pomocné látky při dobývání a zpracování jiných statků potřebné (topivo, světlo), zásoby obchodní a konečné peníze; tyto posléz uvedené nejen pokud jako záruční jistina slouží, nýbrž i jakožto prostředek výměny.

Název název kapitál smyslem příbuzným výměrné uvedení objevuje se již u francouzských ekonomistů ve II. pol. 18. věku (t. zv. fysiokratů) zejména u Turgota. Ale až dosud není ve příčině užívání tohoto pojmu dostatečná shoda. Ve starších spisech, starších i novějších bývá se pojem kapitál ve smyslu tužším an širším. Mým nejnovějším bývá se pojem kapitál ve smyslu tužším an širším. Mým jest objev pojmu toho zejména, nečítají-li se ke němu pozemky jako takové se všemi původními silami a nich tajemnými, tak že při pozemcích jen to se počítá ke kapitálu, co jest výsledkem vzdělávací činnosti lidské, tedy t. zv. meliorace, kterými pozemky se stávají vydatnějšími. Bývá-li kapitál v pojmu takto tužším, platí pak nepochybně v podstatě ve dřívější literatuře obvyklý výměr, že kapitál jsou hmotné produkty předcházející lidské práce („nahromaděná práce“), které určeny jsou ke opatrování nových hospodářských statků. Prozeznávání toto nebylo arci bez všeho důvodu. Kladným základem rozdíl těchto kapitol od pozemků jejich rozmnožitelnosti, kdežto pozemky rozmnožitelné nejsou, a tento moment má ve

příčině nákladů výrobních, pak tvořením cen i důchodů velikou váhu. I kritika kapitálového vlastnictví soustorného vypadne v příčině pozemků do jisté míry jinak nežli v příčině ostatních kapitol (srov. o socialismu). Avšak za to jiné příznaky vedou ke potřebě společné denominace a to zejména ta okolnost, že postupem vývoje obětování práce a kapitálu na pozemky stanov se tyto zároveň produktem dřívější práce, jako ostatní ke nabývání nových hospodářských statků slouží výrobky. Pokud rozdílnosti mezi pozemky a ostatními kapitály přece se objevují, vyhoví se na příštích místech vědecké potřebě rozzeznáváním kapitol pozemkových a ostatních.

Širší obsah než ve výměrné našem dává se někdy pojmu kapitál tím že:

1) se tam počítají i t. zv. nehmotné kapitály, a to buď jen t. zv. statky poměrové (známost firmy, privilegia) aneb dokonce i t. zv. osobní kapitály (vlastnosti, nadání), čímž stává se přesně užívání pojmu kapitál pro vědecké účely na prostě nesnadným. Štoto ne přístojnost sám A. Smith se dopustil;

2) když se i pro t. zv. změní spotřební užívá název kapitál. Pro širší pojem kapitál v tomto smyslu objevuje se arci velmi z brata i v nejnovější literatuře. Ale pak rozzeznává se přece mezi produktivním kapitálem (Productivkapital) a užitným kapitálem (Gebrauchskapital). — Též slovem mluvý kapitál naznačují se z toho vidla jisté druhy změní spotřebního způsobu ke trvalému nepotřební na př. šperky?

Oršem není hranice mezi kapitálem a jměním spotřebním v každém konkrétním případě již povahou věci samé sama, může být třeba druh statků neb in concreto určitý statek být buď kapitálem anebo jměním spotřebním, dle toho, jaké účelní se mu dá (užli k vytápění světnice neb k vytápění parního kotle). Vlastní kapitálová není tedy inherenční vlastností předmětů samých, nýbrž ^{závisí} na účelní lidském.

Význam kapitálu pro výrobu, i když nehledíme k pozemkům, vůbec to nezbytněm podkladu valné části produkce, záleží v tom, že pomocí něho se vyrobí statky, které by jinak ani nevznikly aneb že se pomocí něho vyrobí při stejném namáhání více statků než by bez něho bylo možno. Proto jest ^{možná} tvorba kapitálu v podobě sebe primitivnějších nástrojů prvím stupněm civilisace a každý další stupeň jest rozrůstem kapitálu prováděn a podmíněn, takže v každé pokračující společnosti každá nová generace přejímá od předků nejenom fond duševních vynáležeností a technických dovedností, nýbrž i zásobu hmotných prostředků výrobních nástřádáních a stále rozmnožováních řadou staletí a mnohých pokolení. Nemá to však jen množství kapitálu, nýbrž i kvalitativní jeho účinnost, která v každé pokračující společnosti stoupá. Kdežto tedy na nižších stupních vývoje má činitelem přirodní nejrozhodnější převahu, zmírňuje se převaha jeho a lidská závislost na něm stoupající s rozvojem práce, a naproti této zase relativně větší význam nabývá konečně kapitál, potud totiž, že na vyšších stupních vývoje vidíme kapitál zejména v podobě strojí nahrozovali

Národ. hospoda. 12v.

měrou stále vydatnější pracovní sílu lidskou.

2. Kapitál jako předmět práva vlastnického.

Ve právní soustavě, která - jako právní řády nynější, nemá a nejrozsáhlejší měrou dopouští soukromé vlastnictví, zkonává kapitál svou funkci hospodářskou právě nagnacovou, převahou v podobě kapitálového majetku jednotlivců, kteří buď sami kapitálu svého produktivně užívají jako podnikatelé, aneb jej jiným k užívání přenechávají. Tzv. socialistický boj proti kapitálu nečelí proti kapitálu jako činitelem hospodářskému, nýbrž dotýká se poměrů majetku kapitálového tím, že směřuje proti útvarům společenským, které vyplývají z užívání soukromého vlastnictví na kapitálech. Tzv. socialismus, užívá slova "kapitál", myslivá tím z pravidla jen na soukromý velkopodnikatelství kapitál. Právní soustava, ve které by vlastnictví soukromé kapitálové bylo nahrazeno kolektivním vlastnictvím kapitálu jest cílem požadavků krajního socialismu.

Majíce na zřeteli zvláštnosti, které vyplývají ze soukromého vlastnictví kapitálu, sledováme, že se stanoviska soukromého vlastníka budou ještě předměty kapitálem, t. j. pro něho prostředkem k nabývání jiných statků, které se stanoviska celku národního nejví se být kapitálem, nýbrž jměním spotřebním (na př. pronajímání budovy obývací). Rozemáváním toto asi odpadá, jakmile se v pojem kapitálu zahrne i jmění spotřební, jak vyše provedeno.

3. Vznik kapitálu.

Problema běží o vznik kapitálu - otázka to, která se novějšími spory sociálními stala nad míru dilematem - rozegnovati sluší jednak čistě hospodářskou stránkou těch procesů, kterými se kapitál tvoří, jednak právní poměry, na základě kterých vzniká kapitál nového před se jde a na kterých závisí, v čí ruce se nový kapitál tvoří.

Ohledí-li se na věc jen se stránky čistě hospodářské tedy ukazuje se, že jest jen dvou cestá, jakou kapitál vzniká:

1) Pěčky přirozenou samou poskytované prostředky výroby nabývají v tom momentu povahy hospodářských statků kapitálu, jakmile přestanou býti na snadě množství poměrem ke potřebám lidským obmezeným (tak gol. půda, zvířata užitek a td.).

2) Prvním pramenem vzniku kapitálu jest práce. Vznikají, a to již na nejnižších stupních vývoje kapitály tím, že pomocí darů přírodních vytvoří práce lidská první hrubé nástroje a jiné prostředky výroby. Nechtě pak již pomocí těchto kapitálů povstanou nové prostředky výroby t. j. zase nové kapitály (na př. nové nástroje) avšak bezprostředně prostředky spotřební (oděr, obydlí), vždy zůstává práce prvotním zdrojem této celé rozsáhlé kategorie kapitálů, kteréž jeví se tedy potud v skutku jakožto "nahromaděná práce". Ano i kapitály spisobu ad 1.) uvedeno tím, že práce se k nim obrací, je vzdělává, jejich výrobu silně rozmnožuje (vzděláním pozemků, chovem zvířat) nabývají čím čim více toho povahy smíšenou. Společným příznakem všech těchto případů, kde práce kapitály tvoří, jest, že práce musilo se vyrobiti více statků nežli k uspokojení okamžité potřeby toho, kdo tu práci konal, bylo nutno. Přihlížíme-li pak blíže ke spisobu, jakým se to může státi,

shledáváme, že jest v podstatě možný trojí:

a) Kapitál vznikne bezprostředně vlastní prací toho člověka, který sám též dále jako prostředek výrobního užiti jeho chce (sám si vrobí nástroj potřebný);

b) vznikne tím, že někdo faktickou nebo právní mocí přinutí druhého (pan otroka, vítěz přemáženého), aby on prací svou vyrobil více, nežli k obživě své má potřebí; a to buď vyrobil by přímo prostředky výrobní domutěti potřebné, nebo jiné výrobky, za které si tento od třetích osob kapitály od nich vyrobené může opatřiti;

c) konečně vznikne kapitál tím, že někdo sám zdrží se spotřeby jisté části svých statků, chtěje si takto opatřiti dobrovolným spisobem prostředky, kterými si zjednáva práci třetích osob potřebnou k vytvoření určitých prostředků výrobních.

Kdežto prve uvedené dva spisoby sub a) a b) jsou charakteristické spisoby tvorění kapitálu na nižších stupních vývoje, jest třetí ad c.) domníváme na vyšších stupních, nad nichž nsonadívá se proces ad dřecený pomocí peněz, jež jsou prvotní, neutrální formou, v jaké se objevuje ona část statků, která nebyla obětována spotřebě, nýbrž uchráněna pro kapitalisaci. Čím více práce jest vyvinutá, přibývá i těch případů, kde část statků před spotřebou uchráněných v podobě peněz uvě-rem převádí se na jiné osoby, které teprve jich užívají k opatření resp. k výrobě nových kapitálů v podobě takové, které konkrétní účel výroby vyžaduje (na př. k vystavění dílny).

Majíce pak třetí, na nynějším stupni vývoje národní výrobních nej-
obecnější spisob tvorění kapitálu na mysli, vyslovil starší spisovatelé li-

berální školy t. zv. anglické (kteří ostřeji mluví s pojmem kapitálu vln-
čovali), že vzniká kapitál uspořen, následkem čehož pak arci objevuje se důchod,
který vychází kapitalistovi buď z vlastního výrobního použití kapitálu anebo z pro-
půjčím jich jiným jako odměna zdrženlivosti („reward for abstinence“)

Všeobecně platnost toto tvrzení nemá ani tehdy, když vůbec stranou necha-
me kapitály výše pod č. 1. označené, nemá ji alejpoň potud, postěna běžerné pojem
uspořry ve smyslu obecně užívaném jakožto jedním dobrovolné předvidané zdrženli-
vosti. Tebot historicky nepopíratelnou je skutečnost, že zejména na niž-
ších stupních vývoje vznikala kapitál namnoze cestou darcami ad b.) vyčtené.
ho. Šak pravě této skutečnosti dovolovat se jal socialismus a dokazoval, že ka-
pitál (rozuměť zde sluší soukromý majetek kapitalový) již historicky vznikala násilným
ovocením si výsledků cizí práce a že i v nynější fázi vývoje světa a mněže se
jen tím, že podnikatel dělníka s částí výsledků jeho práce skrácuje (srov. níže
ve stati o socialismu)

Tu se především směšuje hospodářská otázka o vzniku kapitálu s otázkou
o právním základu, na kterém se tvoří soukromý majetek kapitalový.
Jeť pak to domní podotknouti tolik:

1) Jeť sice nepopíratelnou, že v jistých fázích společenského vývoje vznikla
vlastnictví kapitalové v rukou určitých jednotkoců tím, že připadly jim vý-
sledky práce jiných osob, které ony přimutily k té práci buď prostou fy-
sickou mocí bez právního titulu aneb vykořisťením jistých závis-
lostí, opírajících se o platné právní řady bývalé, ale s právními řady do-
by nynější nesrovnatelných (otroci, nevolníci). T když pak právní řady, na
kterých se poměry odvislosti zakládaly a které se stanovité nových názorů
za nespravedlivé se pokládaly, byly odstraněny, právní přece lidé do nové doby

s majetkem kapitalovým již dříve za oněch starších řádů právních nabyz-
tých, následkem čehož ti, v jejichž rukou se byly již kapitály naštrádaly,
mohli i dále způsobem dobrovolné uspořry kapitály snaze a hojněji tvořiti
něžli ti (počtem nepoměrně četnější), kdož do nových právních řádů vstoupili,
nemajíce soukromého kapitálu. Tstoupilo se tedy v nové společenské řady již
s nerovně rozděleným majetkem kapitalovým.

2) Z druhé strany však rovněž jest historickou pravdou, že dávno ještě než
poslední zbytky starých řádů oněch padly, již i způsob tvorby kapitalu
cestou dobrovolné uspořry místa měl. Měrou hojnosti na př. za časů vlády
nového ještě poodansví rolnického květu již kapitalisace v moder-
ním smyslu, zvláště arci v řemeslnických a obchodnických vrst-
vách městských. Tnovější době pak stále více se šíří vrstva lidí, tvořící
cích kapitály uspořami z běžných svých důchodů a nemůžící nik-
do tvrditi, že by tyto spůřitelé byli vesměs taci, kteří jen zkrácením vý-
dělní dělníka k možnosti se dospěli. Tstout přece mezi nimi
malí živnostníci, dělníci atd.

3) Jeť tudíž vůbec nemožno v přítomné době rozpoznati v každém
případě, byl-li určitý majetek kapitalový utvořen spůsobem se stanoviska
právního citu naší doby spravedlivým čili nic. T jestli tedy z jiných
příčin není pro kulturní účely nynější společnosti prospěšným sou-
kromé vlastnictví kapitalové odstraniti (což v kritice socialismu bude
dokázáno): tedy nemůžie částečně závadný historický původ soukro-
mého vlastnictví kapitalového nynějšího býti dostatečným argumen-
tem proti němu.

4) T potud zvláště přihlížime k oněm dřívějším spůsobům tvorby ka-

pitání soukromého násilím a vykořisťováním právních závislostí, zmírňuje se aspoň v přibližně nejstatičtějších stupních kulturního vývoje úsudkem náš o krutosti a nespravedlnosti jejich, když uvážíme, že vůbec vznik a první vývoj vzdělanosti podmíněn vždy vyšším se jednotlivci nad svou poměrnou sférou životní lopoty, která jest údělem původního stavu lidského a toto vyšší není možné bez jisté moci, která konečně dostává sankci v právních normách, měnicích faktické závislosti v závislosti právní (tedy na př. v normách upravujících poměry pána a otroka aneb poměry kast atd.). Historický vývoj další sám pak původní přetrvání všech právních závislostí oslabuje a konečně je ruší (prohlášením právní rovnosti všech lidí).

5.) Okolnosti, že nejvíce rozdělení majetku kapitalového jest produktem dějinného vývoje a že faktických, značných nestejnomyšlností toto rozdělení vyplývá i nestejná možnost nové kapitalisace společenstvím a zejména nerovinná poměrná nesnadnost kapitalisace ve vrstvách, které kapitalu nemají, — z okolnosti té vyplývá však potřeba, aby se usilovalo s hmotné a mravní pozvedání těchto tříd, tak aby jim materiální možnosti kapitalisace i mravní síly ke tomu potřebné přibývalo.

Nejdůležitější jest potřeba řešeného pozvedání tam, kde dosud faktickou přímocí zaměstnatelovou strácuje se výdělek a tím i možnost kapitalisace dělníkovy (srov. O dělnické otázce).

Drozsukem, jakým se v nynějších poměrech nové kapitály usporamí tvoří, doklady podávají výkazy spořitelství, bank, záložna a jiných veřej-

ných společností atd. Možnost úspor jest u jednotlivce sice tím větší, čím větší jest důchod jeho; ale zkušenost dokazuje, že široká vrstva obyvatelstva s důchody středními jest pro vzrůst kapitalu činitelem vydatnějším a stálejším nežli početná vrstva s důchody nejvyššími. Rozdíly v průměrné náklonnosti obyvatelstva k úsporám závisí ostatně ^{nejen} na mravních vlastnostech jeho, nýbrž i na právních a společenských momentech, v první řadě na bezpečnosti právní, na míru a na vnitřním pokoji (v časech politické nejistoty, v roztlačích ve válce ~~ad~~ chut ke tvorbě kapitalu ochrabeje).

Čísly, kolik vlatatelů do spořitelén připadá v jednotlivém státu nebo zemi, narodě na 100 obyvatelů, nedostane se ještě nijaký sporný obraz o průměrné náklonnosti spořitelenské; zužitkováním úspor na spořitelny se neobmezuje: koupě akcií, veřejných obligací a jiných cenných papírů, vklady do bank, záložna t. d. s nimi konkurují.

4) Kapital stálý a oběžný. Hospodářský koloběh kapitalu.

Kromě rozdílu kapitalu pozemkového a ostatních jest ekonomicky nejpodstatnější rozdíle kapitalu, hledíme-li k funkci jeho při výrobě: rozdíle stálého (stehendes, fises, Anlagkapital) a oběžného (umlaufendes, Betriebskapital). — Stálý kapital slouží při větší řadě výrobních výkonů, tedy s jistou poměrnou trvalostí (dřívna, stroj, nástroj, tažné nebo užítkové zvíře) při čemž jen volně se opotřebuje. Avci intenzivnější opotřebení není u všech druhů kapitalu stálého stejné (dřevěný most a kamenný, kolijna železná nebo ocelová).

Užitný kapitál spotřebovuje se jediným výkonem výrobním na úkoru a to tak, že buď technicky se zachová, přejde v substantii nového výrobku (urovina na př. kůra), nebo že se technicky docela zruší (uhlí pod párním kotlem spálené), ale v obou případech přejde hospodářsky v nový výrobek (t.j. v jeho hodnotu), tak že musí v jeho ceně být nahrazen úplně. Naproti tomu kapitál stálý žádá náhrady jen pokud v ceně výrobku určitého období výrobního, pokud byl v tom období opotřeбен, tedy jen náhrady t.j.v. quoty opotřebení (Abnutzungsquot). Jeho substance z pravidla se neníčí, jenom se užíváním stává poněkud nespůsobilým k výrobě a musí být tedy v ceně výrobku pomocí jeho vzniklých náhradených jen t.j.v. quoty opotřebení (Abnutzungsquot). Z těchto quot opotřebení nahrazuje se konečně stálý kapitál, když je k výrobě více nepotřebný.

Od ostatního stálého kapitálu liší se pozemky tím že:

a) náhrada opotřebení t.j. náhrada látek pěstováním rostlin pindé vzniklých poskytuje se z části samou přírodou (vzduchem, vlhkou);

b) kdežto u ostatního stálého kapitálu náhrada děje se zvolna nastřídáním quot opotřebení pojednou teprve pak, když již opotřebení pojednou teprve pak, když již opotřebení překročilo ten měrou, že kapitál onen (stroj, nástroj) k výrobě více spůsobilým není: provádí se naopak při pravidelné správě pozemků proces nahrazovací pravidelně (mrovím).

Jsou konečně i takové stálé kapitály, kterých užívání znamená vlastně pozvolné stěrcování určitě nerozmnožitelné zásoby (zásoba uhlí nebo rudy v dole); části vzniklé nabývají bezprostředně povahu buď spotřebního

jinými nebo oběžného kapitálu (uhlí k vytápění bytu, k vytápění parního kotle), avšak nemají nastati na konec ztráta kapitálu, tedy, i zde třeba jest přiměřenými quotami z výřezků aspoň hospodářsky ten kapitál zachováti (zachováni co do hodnoty).

Z toho všeho vyplývá:

a) všechny kapitál se spotřebovuje, avšak ne všechny stejně rychle;
b) spotřebovaný kapitál stálý nahrazuje se z oběžného t.j. z výřezků výroby, který se objevuje v podobě zboží; z té přechází v podobu peněz a z této podoby přechází opět o kapitál stálý, pokud nahrazení dosavadního stálého kapitálu novým jest potřebno;

c) všechny kapitál v národe udržuje se tedy jenom neustálou prací reprodukční.

Poměr stálého a oběžného kapitálu v jednotlivých odvětvích výroby jest velmi nestejný. (Převaha stálého k. při výrobě průstrojů, při železniční dopravě - převaha oběžného v tržbě).

Kapitola II.

Hospodářská organizace výroby.

Pojem.

Stejiny výrobní techniky ukazují, že ona v jistých dobách a poměrech rychleji, jinými volněji se mění a to účinnějším směrem, než k tomu směřují, aby se dala technice výrobní taková upravit, kterou by zásadě hospodárnosti měrou dokonalejší se vyho-

hovělo. Kterak se to stává v každém konkrétním odvětví techniky, lze jenom z její historie poznati. Theorie národohospodářská vyšetřuje jenom všeobecné principy, které v těchto směrech. vývoj technický ovládají (srov. hl. E. Herrmann: Miniaturbilder aus dem Wirtschaftsleben; Principien der Wirtschaft).

Snaha učiniti výrobu hospodářskou nejení se toliko v zřízení na zamezení škod a ztrát, nýbrž i v pozitivním snažení využítkovati volných sil přírodních, zvláště vody a vzduchu, zejména pak hospodářsky upravití užívání práce a kapitálu.

Tokend běží jen o negativní stránku zamezení škod a ztrát, dají se mnohé sem spadající úkoly vyúdití jen péčí veřejnou (regulace řek, ochranné lesy proti lavinám, vlnolomy přístavní a pod). Největší část ústavů předmětem péče jednotlivcovy (správký, úprava látek, aby vzdorovaly zhorbným účinkům zemím na př. impregnováním dřeva látkami proti ohni neb hnilí, automatická zřízení ochranná, jako ventily pojistovací u parních kotelů, automatické zachycovače u vytahovačel v dolech a t.). Co do pozitivního využítkování volných sil zvláště závažný jsou přirozené hybné síly vodní (turbíny; jediná velká turbína je jako hybný činitel všech závodů v Schaffhausích). Mnohostranně využítkuje se vzduch (u potřebném vývěny při zakládání pilířů ve vodě pomocí tzv. caissonů; t. zv. měchy ve vysokých pecích a t.). Avšak teprve zčásti pozitivní výkonů v oboru hospodářského upravení výroby jest v organizaci práce a kapitálu.

I. Hospodářská organizace práce

A.) Specialisováním úkonů pomocí t. zv. dělby práce.

Nejdůležitější princip hospodářské organizace práce jest princip dělby její (Arbeitsheilung), známý sice již spisovatelem starověku, v popředí národohospodářského učení posunutý teprve Adamem Smithem.

Zajímavou přírodovědeckou jisti lidské dělby práce podávají některé státy živočišné (mravenci, včely a t.). Postupně provedenější specialisováním úkonů spatřuje se v živočišstvu, jdeme-li od nižších organismů ke vyšším a podobně i v embryonickém stavu vyšších druhů, zejména též člověka (srov. Hackel: Arbeitsheilung im Natur und Menschenleben).

Tokend se mluví o dělbe práce jakožto zvláštním prostředku hospodářské organizace práce, myslí se při tom na t. zv. individuální nebo osobní dělbu práce, čímž se naznačuje faktum, že při výrobě obmezuje se každý jednotlivec na úzký obor činnosti, oddává se jen výrobě jistého druhu statků neb jen částečným zpracováním jistého druhu statků, který tedy mnohýma rukama prochází než jest dohotoven.

K této osobní dělbe vede poznání na počátečních stupních vývoje více méně bezděčné, že dokonalost a vydatnost jednotlivcových výkonů stoupá, když netříští svou činnost na rozmanité směry, nýbrž když soustředí ji na skrovný počet úkonů.

Dokonalost jednotlivcová se zvýší, každá síla se dá podle své zvláštní

qualifikace využítkovati, ušetří se čas přecházením od jednoho druhu práce ke druhému, dále ušetří se zejm. náklady výrobního, protože za stejný čas vyrobí se více. Může tudíž i cena výrobků býti nižší o množství potřeb dokonalejší.

Historický postup ve vývoji dělby práce jest tento:

I. Již na prvotních stupních tohoto vývoje, kde ještě každé hospodářství vše sobě potřebné výrobní silami vyrábí, dostavuje se dělba práce mezi členy rodiny (inklusivně otroky) a to a priori podle potřeb.

II. Z prvotní koncentrace veškeré výroby v domácnosti oddehují se zvenákle rozmanité větve, vznikají samosvatné živnosti. Tento vývoj na mnoze doud trvá. Jednotlivé takto vzniklé živnosti rozvíjejí se dále, tak že na mnoze s výrobou jednoho druhu statků větší neb menší částa samostatných živností parruje.

[Charakteristické příklady: rozvětvenost dělby v hodinářství, zvl. v anglickém, švýcarském, v textilním průmyslu, ve sklářství na př. i v českém. Srov. na př. rakouskou: Industriestatistik 1842. a 1856, pak Brax: Studien über Nordböhmische Arbeitverhältnisse].

Sem máleží i dělba mezi výrobou a tržbou, která vřnde se dostavuje, kde bezprostřední styk výrobitele s konsumenty jest nesnadný. Zvl. případy této dělby jsou:

a) Samostatný výrobitel ve velkém obmezují se na technickou stránku výrobní, kdežto komerční stránka obstarává se samostatnými podniky komissionářiškými, stojícími v pevném spojení s určitými výrobiteli (inklovary n nás. Nejrozšířenější jest tento spůsob v Anglii a ve Francii).

b) Stojí proti sobě výroba v četných podnicích maných, a tž ba, kterou obstarává samostatný větší podnikatel, který se stává snadno pámem celé produkce, protože malí výrobitelé nemají ani síly ani způsobilosti vyhledávat si odbytu (t. j. v. manufakturní organizaci n nás hroj. ná nákladovství, sklářství, n ozdobjnických odvětví).

III. S výrobou se velkém dostavuje se konečně dělba práce mezi dělníky téhož podniku.

Míra provedení dělby jest vřbec nezdávistá na vřhli podnikatek, nřbz na zlatářních podmínkách, kterých kdřz nemí, ani dělba práce nemí hospodárnou; jest ona sice technicky možná neobmezení, ale hospodářsky jen pōtd, pokud každý v rozdílné funkci zaměstnaný jednotlivec může jedním touto funkcí býti zaměstnan. Proto dělba práce v těch odvětvích výroby nejměně se vyvinouti může, kde se střídají rozdílné práce průběhem času na př. dle ročních počtů (v rolnictv).

Čím větší jest kruh poptavačů pro jistý speciální výrobek, tím snáze může se jednotlivý podnik výrobě jeho věnovati výhradně.

Ton měrou, jakou podmínky pro dělbu práce jsou dány, nedostavují se jenom výše dotčené prospěchy její, ale zároveň dokonaleji se využívají kapitálu (stroje, nástroje). Malé dílně bez dělby, kde tž dělník velmi různé práce koná i různé nástroje delší dobu zahálejí; při provedení dělby každého nástroje nřije se stáleji a úplněji. Ostatně čím dále se již dospělo ve zpřisobech dělby ad II. a III. naznačených, čím tedy obmezenější, jednodušším a stejnotvárnějším se stal obor obrátů, kterých jednotlivý dělník konává sám svého di-

la má potřeby, tím a dokonaleji dospívá se k momentu, kde možno jest technicky nahraditi výkonu lidské mechanickými úkony strojů. Zda-li to bude zároveň i hospodářsky vhodné, závisí docela na kalkulaci, který spůsob za daného stavu odbytu a při obvyklé výši mzdy, při ceně strojů atd. se lépe vyplati.

Ale provedená dělba práce nemá též bezvýznamných účinků:

1) pokud máme na zřeteli dělbu dle živosti snadno se stává, že vyrotí se v jednotlivých odvětvích více nežli obnáší potřeba konsumektva, z čehož vychzejí t. zv. krise;

2) stala jednotvárnost výkonů stupňuje mysl a čím dále jde dělba, zůstává rovněž téhož podniku, čím tudíž jednostrannější vycvičenost dělníková, tím nesnadněji najde výživy, jestliže na dosavadním místě přijde s prací;

3) dělba svědčí jednostrannému využitkování pracovních sil ženských a dětských.

Pozhlédem od osobní dělby práce záleží t. zv. místní dělba práce v tom, že výroba určitých druhů statků v jistých místních střediscích se soustřeďuje. Eť při rození rozdíly podnebí, polohy, tvaru a ostatní povahy půdy nutnost této dělby spůsobují, takže následkem toho rozličné státy neb rozdílné kraje téhož státu jisté druhy výrobků se zdarem mohou vyráběti, které se v jiných nedají. Pokud tento spůsob dělby se objevuje mezi různými státy, nazývá se mezinárodní dělba práce. Pokud ve kruzích téhož státu neb národa taková dělba se jeví, nazývá se zkrata národní dělba práce.

Taková dělba práce jest přirození nezbytná, když jisté látky nerostnou

jen na určitých místech se nalezají, výživa výroby na nepošimtelná stanovištká. Méně nepošimtelny jsou meze při rozemých stanovištích výrobních, pokud se týče rostlin a živočichů (Přirozené migrace i umělé přenášení). Jestli méně jest vzdán průmysl na určitá stanovištká, ač blízkost surovin nikdy nebývá bez něho. (Kortlanovský průmysl kolem Karlových Varů, prvotní sklárny v Čechách při lesích). Zdokonalené prostředky transportní oslabují rozhraníci význam této blízkosti surovin. Namnoze pak arci zakládá se továrny určitých výrobních středů lokálních jenom na historickém faktoru dávného provozování, se kterým souvisí zvyk oběratelstva a místní živa tradice technická.

B) Sdružování sil.

Má-li býti výroba s prací rozdělena, hospodářskou, předpokládá se souhlasné přisobení všech v rozdělení funkcí činných podniků neb jednotlivců i co do quality i co do quantity předmětů, jež vyrábějí (tím pláštím hodinovým přeměření stroje, ručičky, sklička). Pokud máme na zřeteli dělbu práce, provedenou rovněž jednoho vzavěného závodu, pečije o tu shodu podnikatel. Při dělbě mezi četnými zárody, pracujícími pro jednoho zákazníka, spůsobuje ji tento; při mnohých zcela samostatných podnikch pracujících částech jednoho druhu statků, zprostředkují kvantitativnou i kvalitativnou shodu výroby svých podniků, které z výrobků jejich stavují celky.

(Pokud se jeví) společná činnost více osob, pracujících buď v témž

podniku neb v rozdílných podnicích v rozděleních funkcích a výrobě statků jednotno, jako sdrůžení jejich (buď úmyslné neb bezděčné) za určitým hospodářským účelem, jehož dokonaleji dosáhnou dělbu úkonů.

K tendenci velvýroby náleží ostatně, že ona shrnuje v jednotných velkých závodech rozličně jinde oddělené a samostatně provozované činnosti t.j. dílna práce vyšší ad II. přechází v dílnu práce ad III. uvedenou.

Ostatně je snahou podniků, pracujících sobě na vzájem do rukou, usazovat se i místně podle sebe, ze kteréhož lokálního soustředění vzniká t.j. mistrní dílna práce t.j. utvoří se zvláštní okresy stelařské, železářské, bavlnářské atd.

Kromě tohoto právě uvedeného sdružování, a spojeního s dělbu práce objevuje se i sdrůžení jednotlivců, kteří ne v rozdílných, nýbrž ve stejných funkcích k určitému hospodářskému účelu se spojují, aby takto dosáhli něčeho, čeho by buď vůbec nedosáhli, anebo stejně úspěšně by nedosáhli, pracující každý s sobě.

C) Princip ustavičnosti či nepřetržitosti.

K dělbě a sdrůžení pojí se jako třetí princip ustavičnosti či nepřetržitosti, jemuž napomáhá vše, čím se zabrání ztráty času při přechodech a všelike přestávky. (Náležitost rotačního principu, ov. na př. pilu rámovou a stružní).

Tento princip jeit závažný i v přímě vhodn celých závodů. Každé závažné přerušení výroby čím spěšněji započítá tak obtížným jako

Starod. hospod 14.

by šlo o zařizování nových podniků. Když nastane přerušeni, přenáší se zručnost a dovednost na dělníky později přístupující, řádným závodní zvykům konzumentstva se vyhoví, výroba stane se stejnoměrnější a účinnky jeví se i ve zvláštní jakosti výrobků v takovém jednotlivém podniku vyráběných.

I. Hospodářská organizace kapitálu.

Je sluší rozznávat kapitály, které působí jako aktivní prostředky při výrobě (nástroje, stroje) a takové, které při nich působí passivně (látky).

A.) Nástroje a stroje.

Postupně pronikání zásady hospodárnosti ve výroji techniky, podobně již s úpravou aktivních prostředků výroby, ukazuje se při pohledu na dějiny toho vývoje zejména ve trojí směru:

a) ve volbě látky, ze které se nástroje, nářadí atd. zhotovuje. Na průmyslových vývoje omezená moc člověka nad přírodou dopouští jen materiál nedokonalý nástroje ze dřeva, kůže, pak z kamene, později pak kovu. Nyní nahrazujeme železo i železo obyčejné ocelí a pod.

b) ve stále obsáhlejší nahrazení lidské síly jako síly hybridní mechanickými silami zevn. přírody a vzájemnými nahrazení jedněch druhými (voda, vítr, pára, obrátý vzduch, stroj kalorický, motory sviti plynné, elektr. na). V tomto nahrazení spočívá jeden z nejdůležitějších kulturních momentů, které se při stroje výrobě k platnosti přivádějí: nenáhlé osvobození člověka od nejtěžších a nejhrubších výkonů výrobních;

c) postupem od prostých nástrojů k dokonalším a konečně k strojům

(1.) komplikovaným nástrojem, při nichž nepůsobí ruka lidská, v pohyb je přivádějí přímo na látku tak, jako čím ruka lidská pohybem nástrojem ozbrojená).

II. Převaha stroje nad ruční výrobou pomocí nástrojů jeví se zejm. v těch-
to věcech:

a) v úkonech, které jsou pro lidskou ruku příliš mohutný nebo příliš jemný (pump bucharů (Dampfhammer) na ocelové balvany, z nichž se otáčí děla pevnostní; - šroubky do dámských hodinek, nošených v náramcích).

b) v lepším využitkování látky (štipání kůže, výroba t. zv. furnýr).

c) v nepřetržitosti a přesnosti úkonů (apparát na ražení mince, který se automaticky vyháčkují, když není deska kovová vložena);

d) namnoze ve velké rychlosti výroby (1000 stáčení vřetena na selfaktorů [spřádacím stroji] za minutu, na 1 selfatoru až 1000 vřeten);

e) ve množství výrobků poměrně levnějších.

Učinky tyto vytknuté zakládají se na použití jistých organizačních zásad, které na mnoze totožný jsou s oněmi, dle kterých práce národohospodářsky se upravuje.

Technika, upravující nástroje a stroje, užívá zejména:

a) specializování a sdružování. Nástroje a stroje specializují se vzhledem ke zvláštním účelům, kterým sloužiti mají (rozličné druhy seker, pil, kludiv, čistících strojů na obilí a mouku atd.). S zásadou sdružování setkáváme se v nejrozmanitějších formách, tato zejména u nástrojů a strojů složených z většího počtu stejných nástrojů (brány k vláčení, sečí stroje, pletací stroje). Podobným principem slouží stroje, které pojednou více strojů neb nástrojů téhož druhu v jedné dílně neb i v různých dílnách v pohyb uvádějí (Sociální význam

spojených větších motorů, sloužících najednou většímu počtu samostatných malých dílen). Konečně náležejí sem i stroje, které pojednou více exemplářů téhož druhu spracují (výroba kuvertů, vyražení ocelových per z plechu), nebo material pro velký počet výrobků najednou upravují (stroje, jež vytahují vesky stejnoměrně, dlouhé dráty na výrobu žebel, drátových nýtků atd.).

b) Zásadě ustavičnosti vyhovuje se nejrozmanitějšími způsoby, zejm. pomocí strojů užívajících principu rotace (pila rotační).

II. Podmínky strojové produkce:

1) technické. Stroj nahradí lidskou práci i pomocí pohybů nástrojů provozovanou pouze potom, pokud se tato práce dá rozložit v řadu jednoduchých výkonů, stále se opatřujících. Kde takových výkonů není, není žestroj ruční práci zastlačit (mlečnické výrobky);

2) hospodářské. Zřízení stroje jest nákladné; strojová výroba vyplácí se tudíž jen potom, pokud jest pojištěn dostatečný odbyt a jest možno stále u pravidelné zaměstnání stroje. Oba tyto momenty stávají se tím závažnějšími, čím menší jest převaha mčitého stroje nad ruční výrobou, tak že po případě kalkulace privátního prospěchu podnikatelského vypadne ve prospěch ruční práce zejm. při výrobcích, jejichž odbyt jest omezenější (drahocenné vzorkované koberce), avšak též při výroběch hromadného odbytu, jestliže tento odbyt mnoho kolísá a práce ruční jest lacina (na mnoze u nás při tkalcovně nejhrubších látek).

Zavede-li se výroba strojová v nějakém odvětví, tu jest ve příčině nákladu důležitá, že nepřibývá náklad na opatření stroje stejným poměrem s velikostí neb s účinností jeho. (Pátní stroje na 10, 100 Koňských sil stojí 10, 100 krát více nežli stroj na jednu Koňskou sílu). Podobně i jistě nákla-

klady? jiné zejména, zejména výlohy na budovy, pak všeobecné správní náklady (živení a dohled) nestoupají stejným poměrem s rozsáhlostí závo-
m, nýbrž grobnějším.

Na těchto momentech zakládá se charakteristická tendence strojové výroby, soustřeďovati se v národech velkých a rýdny větších, ve kterých může všech výhod organizace výroby, tak že konečně i podniky stroji opatřené bývají překonány většími.

III. Sociální účinky strojové výroby. Velký sociální prospěch z užívání strojů záleží ve značné levnosti jejich výrobků, dočká se tedy konsumentstva a pokud i dělnictvo neb nemajetné vrstvy k tomu konsumentstvu náležejí, i těchto vrstev, ano namnoze teprve produkce strojová učinila jisté výrobky těmto vrstvám přístupnými (látky bavlněné byly dříve v zácnosti jako hedvábi; hodinky, olejotiskové obrazy, lampy).

Naproti tomu přináší strojová produkce též jistá sociální nebezpečí:

1) vzhledem k živnostnictvu menšimu, jehož postavení konkurenční strojových podniků se zmaňadnilo, tak že část jeho více méně značná ze sféry samostatných podnikatelů se vytlačí a jenom část se udrží, jistě na př. obmezi se na výrobu speciálit nebo t. zv. fagonového zboží, (tj. zvláštních druhů, kterých z technických neb z hospodářských příčin nelze strojem zhotoviti), neb jestliže se obmezi na pouhou tůžbu s výrobky v továrně shojenými neb na sestavování částí strojem vyrobených (hodinářství), neb konečně na správy.

Mnozí-li se ostatně o těchto věcech, máse na zřeteli hlavně výroba průmyslová; neboť v rolnictví zavedení strojové produkce malé podniky nutně neruší, ježto naproti velkým mají svou převahu v ji-

ním činiteli výrobním, totiž v práci. Pravidlo o vytlačování malých živností statně ani v oboru průmyslu neplatí absolutně; existovat značná část živností provozovaných v malém toho nebezpečí práce, zvláště takových, které pracují pro osobní potřeby blízkých konsumentů (krejci, kováři, řezníci), pak i značnou měrou sněh, při kterých moment umělecký stoupá v popředí (umělecký průmysl). Namnoze ostatně nebyla strojová výroba příčinou úpadku malých živností, nýbrž převaha, kterou poskytuje větší kapitál podnikateli co do stránky komerciální zvláště v dobách z dokonalené komunikace (stov. výše odělné práce „pak nauku o průmyslu ve správě věde“).

2) Vzhledem k dělnictvu:

a) Podvětní dosud provozovaném ručně psbude zavedením strojů část dělnictva výživu (tisk látek strojem válcovým, vliv zavedení cylindrického stroje postřihovacího na postřiháče m soukenníků), ač nebude-li proti tomu korektivem rozšíření odbytu a výroby, a tedy i poptávky po práci - následkem lacinější výroby strojové. Nad to stroje z pravidla zavádějí se v době vysoké mzdy, tedy v době relativního nedostatku dělníků, což aspoň svízele převratu mírní.

b) Tím že vystačí strojová výroba s poměrně malým počtem pracovníků, namnoze s prací žen a dětí, rozmnožila se konkurence o výdělek na straně dělníků, kdežto zároveň neblahé účinky pravidelné práce žen a dětí v dílnách se dostavily.

c) Práce při obsluze stroje jest často neměně namáhavou nežli ruční; pro největší část dělníků jest umrtvující jednotvárnost jejich příznakem.

d) Nad to soukromohospodářský prospěch podnikatelů tím jest větší, čím méně stroj zahání, což vedlo k snaze prodlužovati neměrně dobu pracovní.

3) Obou skupin i malého živnostnictva i dělnictva týče se koneč-
ně okolnost, že v době zavedení strojové výroby vyšší stupeň se jednotlivci na
vyšší stupeň sociální závislosti mnohem méně na jeho osobní dovednosti
můžou na dostatek kapitálu.

B.) Kapitály, sloužící při produkci pasivně.

V strojích, které zpracovávají se mají pomocí nástrojů nebo stro-
jů, nebo mají vydány býti jistým agencím hřebčím, soustřeďu-
je se u nich hospodářské organizace techniky v tom:

1) aby látka aktivně působícímu prostředku kladla pokud mož-
no nejmenší odpor,

2) aby látka co nejvíce se využívala, aby tudíž bylo co nej-
méně odpadků a pokud odpadky jsou nezbytné, aby jich co nejví-
ce se využívalo pro jiné účely výroby. (Triumfy moderního chemie-
kého průmyslu při využití odpadků).

Kapitola II.

Výroba podnikatelská.

1. Pojem a význam.

Jenom na nejvyšších stupních vývoje hospodářského má výhrad-
ně místo výroba pro vlastní potřebu vyrábětelů. S dělbou zaměstná-
ní dostavuje se teprve výroba podnikatelská t. j. výroba pro potřeby
jiných či pro obchod v širším smyslu (Havelský).

Podnikatelem jest tudíž ten, kdo spojuje síly pracovní a ka-
pitál za účelem výroby určitých druhů statků pro obchod a ne-
se nebezpečností nezdaru (rizika) spojení toho.

Ze stanoviska národohospodářského stává se pak každý podnikatel
~~ten~~, jenž pobádán k soutěži pro svůj prospěch ve svém podniku zá-
sadu hospodárnosti k platnosti se snaží přivést, bezděčně národohos-
podářským orgánem pro uskutečnění hospodářské organizace
výroby, tedy dokonalějšího technického upravení její za zmenše-
ných nákladů.

V tom spočívá hlavně důležitost podnikatelské výroby se stanovis-
ka produkce samé, která důležitost nemá na rátn padá, po-
kud běží o rozdíl od socialistických projektů výroby společné a con-
traris soukromopodnikatelské (Srov. s socialistické kritice vlastnictví a
námitky) proti ní v nauce o distribuci).

Ale podnikatelská organizace výroby nemá jen tento význam se
stránky produkce, ona má i zvláštní význam, pokud běží o rozděle-
ní důchodů; neboť síly pracovních i kapitálových využívá podni-
katel jenom svých, nýbrž i cizích a použití těchto cizích faktorů výro-
ních podle nynějších pracovních řádů zakládá se na smlouvách,
uzavíraných mezi podnikatelem s jedné strany a pracovníky neb
kapitalisty s druhé strany. Smlouva vztahuje se pak na způsob a

výši náhrady, kterou podnikatel z výtežku produkce pronese cizí práci a cizího kapitálu dosaženého v podobě mzdy neb. úroků, nájemného a patřovného plati.

2.) Spisobové podnikni.

A.) Podniky soukromé a veřejné.

V obecnějším a nejrozšířenějším smyslu užívá se toho označení podle toho, je-li podnikatel subjekt soukromohospodářský neb je-li subjekt veřejnohospodářský (stát, obec).

V jiném smyslu též se slovo „podnik veřejný“ v některých spisochu novějších (Str. Sax: Ein Handb. d. Mittell. I. díl); označují se jím totiž jistě podniky bez ohledu na to, jsou-li v ruce soukromé neb v ruce státní, obec atd., když se hledí k jejich účelu a druhu správy z něho vyplývajícímu. Tu pak nazýváme podnikem veřejným každým, jehož povaha vzhledem ku veřejným interesům toho nedopouští, aby dle zásady největšího zisku byl spravován, nýbrž naopak, aby snaha po největším podnikatelském zisku byla modifikována podle požadavků obecného prospěchu (drahny železné, banky, cedulové).

Nalezá-li se takový podnik v ruce soukromé, tedy podléhá parciální, regulující a kontrolující činnosti státní za tím účelem, aby podle interesů veřejných byl spravován.

B.) Podniky malé, velké a střední.

Narod. hospod. 15.

Tyto relaciové názvy vztahují se na způsob, jakým podnikatel při produkci se účastní, na rozsah použitých činitelů výrobních a na způsobu jejich použití.

Při podniku malém (malopodniku) podnikatel sám na běžných výkonných pracích se účastňuje. Činitel práce (a contrario ke kapitálu) stává z pravidla v popředí. Lidi síly pracovní, jestli se jich užívá jsou početní a výnos podniku pro podnikatele plyne převažou z práce.

Při podniku velkém naopak absorbuje podnikatele vlastní, specifická podnikatelská činnost tou měrou, že běžných prací výkoných se neúčastní. Teprve rovnaním k podnikům malým stojí činitel kapitálu v popředí (stroje, velké budovy). Lidé pracovní cizí jsou četní; výnos pro podnikatele jest hlavně důchod z kapitálu: ano osobní účast podnikatele může úplně nstoupiti a řízení podniku přejíti v ruce majatelů (akciová společnost).

Tělikož mezi oběma kategoriemi se nedá stanoviti přesná hranice, tedy pro případy, kde žádný z obou způsobů ještě rozhodně nevystupuje, užívá se názvu „podnik střední“.

Podle povahy podnikatele dělí se podniky soukromé na:

1.) Podniky jednotlivců a společné.

Charakteristické známky jednotlivcová podniku jsou: nízká souvislost ač podnikatelský existence se zdanem podniku, tedy hlubší interes a vícejší snaha; jednotnost řízení a

a tedy větší volnost v dispozicích (rychlejší využití konjunktury), z pravidla i snaha rozšířit a zdokonalit podnik z dosavadních výtěžků. Za to mnohem více visí zdar podniku na jediné osobnosti.

Ale zůstávají věci, kterých podnikem jednotlivcovým buď vůbec dosáti nebe nebo aspoň ne v konkrétním případě. Tu pak začíná se obor podniků společných.

Rozeznává se trojí druh podnikatelského spolčování:

1) Kapitalistická spolčení, při kterých přední účel jest sehnati větší kapitál ke vedení podniku potřebný a zároveň risiko rozdělit. Jenom při těch formách, které svou povahou jsou bližší podniku jednotlivcovu, jako zejm. společnost veřejná, zdražným bývá též moment osobní. Právem forma, které ke těmto účelům se užívá, z pravidla bývá forma společnosti (dle zákona obchodního). Rozličné formy společností podniků mají každá svůj určitý význam pro jisté poměry a vyšetření toho významu jest nejdůležitějším národohospodářským úkolem v příčině jejich.

Hlavní pak formy, sem náležející, jsou:

a) Společnost veřejná (offene Gesellschaft), při které všichni členové, necht' účastněni jsou při podniku jakýmikoliv podílky, ručí věřitelům neobmezeně a solidárně každý celým svým jměním. Ona slouží za prostředek k založení většího podniku, ku kterémuž zakladatelé dosti prostředků každý pro sebe nemají. Vyskytuje se dále jako prostředek, pomocí kterého starší podnik

katele mladší v podnik uvádějí. Pravděpodobnost však trvalého udržení jest však z pravidla jen tehdy větší, jestliže podnik má více závodů na různých místech, nebo když rozmanité talenty společníků, na př. technický a obchodnický se doplňují spůsobem pro zdar podniku potřebným. V jiných případech bývá trvání závodů nedlouhé.

b) Společnost komanditní (Kommandit Gesellschaft), při které vedle jednoho neb více společníků neobmezeně ručících (komplementářů) jest s účastněn jeden neb více určitými vklady, ručící jen obmezeně.

Tato forma poskytuje příležitost, aby jednotlivý podnikatelský talent za nedostatku vlastního kapitálu k založení podniku cizího kapitálu (v podobě podílu komanditistů) snáze si opatřil. I proto pak společník veřejný mnohem volněji si počíná: může naproti komanditistům nežli naproti ostatním společníkům při společnosti veřejné, jest celý tento poměr rozhodně poměrem důvěry a již proto jsou této formě jisté meze vykazány.

Takto tichá společnost rozeznává se právnicky velmi závažně od komanditní, ježto t. zv. tichý společník účastňuje se a podobně jako komanditista určitým vkladem a nabývá tím nároků na poměrné účastnění v zisku a participuje na ztrátě, ale na venek společenský poměr omi zjevným se nestává. Společník tichý má více postavení věřitelské (důležité v konkursu). Hospodářský význam arci v tiché společnosti jest po-

dobný jako u komanditní (čl. 258. obch. zák.).

c.) Společnost akciová, při které všichni členové (dle pojmu v našem zákonodárství platného) súčastňují se pouze určitými podíly (akcie). Celý závodní kapitál rozdělen jest na počet podílů stejných, kterých jednotlivec i více může mít, a každý společník ručí jen do obnosu těchto podílů (t. j. plně splacených akcií) za dluhy podniku.

Jsou tedy pro společnost akciovou významny dva momen-
ty:

1) jest to pravé spolčení kapitálu, ježto členové súčastňují se při podniku toliko svým jměním, nikoliv osobně.

2) následkem obmezeného ručení jest riziko podnikatelské neto-
liko rozděleno, nýbrž i velmi podstatně obmezeno.

Výhody společnosti akciové jsou, že seberou se rychle velké kapi-
tály četnými malými obnosy, kapitál snadno se rozmnoží
emissí nových akcií. Následkem dokonale obmezeného a rozděle-
ného rizika možnými se stávají velké odvážné podniky, kte-
ré by jako podniky jednotlivců se neprovedly (sněžky průplav).
Konečně jest osud podniku nezávislý na změnách a příhodách
osobních.

Vady společností akciových jednak vyplývají ze samostatné
jejich povahy, jednak jsou takové, že s ní nutně nesouvisí. To-
liko o zamezení posledních může zákonodárství s jistým
úspěchem se pokusiti, ty, které sama povaha akciové společ-
nosti přináší, nedají se zákonem odstraniti, ale jsou důležitý se

stanoviška hospodářského, když běží o otázky, pro které zprávy pod-
niku forma akciová nejlépe se hodí.

K vadám plynoucím z akciové společnosti samé náleží překern
komplikovanost a tudíž i jistá nehybnost správy. Techni an-
torita (valná hromada) bývá v názorech vrtkavá, toby řídicí vo-
lené neb najaté mají poměrně slabší interes na zdaru pod-
niku, schází pak z pravidla náklonnost věnovat zrytější úsilí
na zdokonalení podniku. Nebezpečí předlužení následkem obme-
zeného rizika akcionářů jest snadnější.

Hledí-li se k těmto vadám i k výsledkům zkušenosti, lze vy-
měřiti obor použití formy akciové následovně: akciová společ-
nost hodí se nejlépe pro podniky vyžadující velkého kapitálu,
při kterých však působí se více kapitálem nežli podnikatelskou
prací tak že již z povahy jejich určité, pevná pravidla admi-
nistrace vyplývají. Sem náležejí dráhy železné, podniky pla-
vební, průplavy, mosty, plynárny, vodárny, doly, jisté spri-
soby bank (eskontních, hypotečních). Kaprosto nevhodná jest for-
ma akciová při podnicích, při nichž musí se správa přispri-
sobiti poměrům a potřebám rychle se měnícím (akc. společnosti
pro obchod restrizněm zboží). Ostatně sluší na myslí mít, že pra-
vě pro mnohé takové podniky, které pro akciovou formu se
hodí, namnoze stejně vhodnou formou jest podnikání jejich skze
hospodář veřejné (stát, obec).

Přes všechny nezbytné vady jest význam národohospodář-
ský z povahy akciových společností plynoucí a historicky ověd-

činy pro budoucnost důležitý, neboť je to forma podniků, kterou zvláště vhodná, aby sloužila za prostředek pokusů v nových oborech podnikání, na které jednotlivci sami pro nejistotu výsledků nesehnají se odvažují (dříve u plynáren, nyní u elektrického světla; historicky též pro obchod se vzdálenými koloniemi).

Historickým předchůdci společností akciových byla 1.3v. těživstva v oboru hornictví, t. j. společnosti, jejichž členové (těživci) sňčastněmi byli na společném podniku podíly (kukusy), jež mohli na jiné přenést, aniž to Arvaní podniku jakkoliv se dotklo. Tměli podíl poměrný na zisk, ale i zároveň povinnost k poměrným příplatkům, jestliže vedení podniku jich vyžadovalo. Forma tato zachovala se v hornictví dosud, ač nyní i v tomto odvětví akciová společnost jí se po boku staví.

Počátkové vznik akciových společností padají na konec středověku, kole nejprve objevují se v severní Itálii (banka sv. jirska v Janově). od počátku 17. století objevuje se forma akciová u valné části privilegiovaných společností obchodních zřízených za účelem obchodu s koloniemi od námořních států evropských (zejména Holandsko, Anglie, Francie, nizozemská východoindická Kompanie r. 1602, západoindická 1621, anglická východoindická společnost r. 1603, francouzská západoindická r. 1628, východoindická 1664). Podobně od konce stol. 17. některé velké banky v té formě zřízeny (r. 1694 v Anglii 1.3v. banka Anglická). - Při všech společnostech těchto více méně rozšířena byla působnost státu ve příčině služeb řídicích orgánů a vedení správy; vliv akcionářů byl skromný, někdy také žádný.

Kde těchto společností objevují se ve stol. 17. akciové společnosti rovněž souhrnné (r. 1750 „chambre d'assurance“ ve Francii zvláště vojné v

Anglii); obsahlá působnost státu nastupuje. - Ve stol. 19. -ím rozšířením akciového podnikání na nové obory tato podnikatelská forma domohla se velkého rozvoje.

V Prusku bylo založeno:

roky.	počet společností.	kapitál jejich v milionech tolarů.
před r. 1800	5	0.467
1801-1825	16	11.455
1826-1850	102	212.665*)
1851-1870	295	801.545
od 1./VII. 1870 - konec 1874	857	1429.962

Ve Velké Británii založeno společností akciových:

roky	počet	kapitál v milionech liber šterlin- ků.
od 1./VI. 1878 - 1./VI. 1879	922	83.3
od 1./VI. 1879. - 1./VI. 1880	1171	123.3

V Rakousku v Cislajtánii byl stav akciových společností vůbec (starých i nově přibylých) v letech uvedených tento:

x) Z toho 67% na železnice, 3 1/2% na obchodní podniky zejména banky.

xx) Z toho 71% na železnice, 3% na banky.

Rok	Počet společností akciových incl. železn.	Nominální kapitál akciový v. milionech	Z nich uzavřelo bilanci	
			se ziskem:	se ztrátou
1. 1871	482	1720. 98	?	?
1873	703	2835. 63	?	?
1876	524	1877. 84	?	?
1878	460	1645. 00	324	112
1879	440	1546. 09	327	87
1880	438	1552. 38	334	88
1881	429	1576. 14	337	82
1882	427	1581. 12	—	— x)
1883	426	1589. 13	—	— xx)

x) Na rok 1882. bylo akciových podniků železničních 34, mimoželezničních 393; z mimoželezničních pak uzavřelo bilanci se ziskem 311, se ztrátou 62, s neznámým výsledkem 20.

xx) Mezi akciovými podniky vykazujícími na r. 1883. bylo 391 mimoželezničních s kapitálem 745 milionů zlatých. — z těchto pracovalo se ziskem 327, se ztrátou 48, s výsledkem neznámým 16. — z těchto 391 podniků připadalo na:

Druh podniků	počet	Kapitál	Kapitál	počet	Druh podniků
banky a úvěrní instituce	48	374. 391 zl.	15. 720	9	papírný
staveb. společ.	14	30. 377	34. 099	25	přádelny, tkalcovny atd.
spol. pro stavbu	12	15. 741	541	5	láhovny
hornické a hutnické	25	85. 630	27. 870	71	alkoholovny
parní mlýny	5	1. 911	8. 514	25	ost. prům. společnosti
pivovary a sladovny	30	13. 583	42. 868	5	plavání
plynáreny	18	13. 469	14. 519	7	ostatní dopravní (bez železnic)
stří. tov., zbroj. tov. a zbraně	15	15. 298	30. 987	21	pojišťovny
			19. 487	56	ostatní společnosti.

Narod. hospod. 16.

Již ve dřívějších stoletích objevují se případy zlořádů při emissích hlavně t. zv. zakladatelské zlořády (v Holandsku již v 17. stol. v Anglii v I. polovině 18. stol.) vznikající tím, že zakládají se společnosti akciové ne z potřeby, nýbrž pro zisk zakladatelů, kteří pomocí burzy a pomocí majoritky, kterou v ustanovující veřejné shromáždění si zabezpečují, se obohacují. I v novější době a skoro ve všech státech doby vojenného zakladání akciových společností zob. v časech rozvolnění spekulace zavádějí podnět ke stejnému podobným.

Zákonodárství dřívější mážilo se navažovat proti uvedeným zlořádním rozmanitým spůsobem. Bezúspěšnými avšak objevila se opatření, že ke zřízení každé společnosti akciové potřebí jest vládní autorisace či koncese: neboť i když nehledíme k různosti povahy orgánů k vydání koncese povoláních, jest vříc nesnadno zachovati správný střed mezi povrchností a přílišnou inkostitativností při širších výšetřeních, jež koncessi předcházejí.

Jedinou oprávněnou výjimkou zůstávají případy koncessorů, kde běží o podniky velké důležitosti veřejné (dražby železné, celní a banky). Anglické zákonodárství dřívější doby obmezovalo zlořády podnikatelských společností tím, že vyjma jisté společnosti od koruny net parlamentu zvláště privilegované ukládalo ostatním solidární a neobmezené ručení členů. Nová doba upouští od toho, ponechávajíc plnou volnost.

System koncessí vládních opuštěn nyní též pro Francii, pak v Německu (1870) a podobně v návrhu rakouském.

Vzhledem ke zvláštním zlořádním nyníjsím jsou nejpřísnější refor-

myšpetičny v těchto směrech:

- 1) aby se utužila závaznost zakladatelů z udání v prospektu oba-žených;
- 2) aby se zabezpečilo plné splácení akcií;
- 3) podati akcionáři jednotlivému garancie proti zvracujícím jed- náním správy společnosti (Srov. Randoou, rektorátní řeč v „Právníku“ r. 1884).

II. Forma společenstva (svěpomocného)

(srov. str. 122.)

liší se právní konstrukcí ode druhů dosud uvedených tím, že oni počet členů ani počet podílů (t. j. podílů závodních) není obme- žen. Na místě garancie, kterou podobá při formě akciové veliký ka- pital podniku, přes který žádný akcionář dále nemůže, stoupá u společenstev svěpomocných osobní ručení členů buď neobmezeně (kaž- dý svým celým jměním) neb obmezeně (t. j. do dvou neb více násobků obnosu závodního podílu). Obojí formu dopouští zákon rakouský; ně- mecký jen ručení neobmezené.

V této formě vystupují jednak podniky garizované za účelem pro- dukce, jednak podniky mající za úkol zlepšiti poměry konsump- ce.

Podnět běží o společenstva svěpomocná výrobním říčním služ- cím, tedy je to forma podnikání, pomocí které malí živnostníci i po případě bývalí dělníci snaží se dosáti podobných prospěchů, jakých po- skytují podnikání ve velkém; a to tedy, zejména těchto: organizace prá-

ce (dělbou), užívání strojů, levného natívání surovin, lépe zabezpe- ženého odbytu (~~světovým~~) výrobků a snazšího úvěru.

1) Má-li se dosáti těchto výhod po jednon, tedy toho se jinak nedo- dá, leč když dosavadní malí živnostníci vzdají se samostatné působ- nosti ve vlastních malých závodech a přinesou určitý vklad zároven jako spolupodnikatelé a dělníci ve společném podniku potrvají. Tak se mluví o společnostech výrobním (produktivním, kooperativním). Většované výhody této formy byly: větší interes na straně členů na prospěch závodu, tedy i horlivější práce, odpor proti zadlu- žení a pak možnost upravit výrobu ve velkém. Vždy a ne- dostatky, jež se ukázaly zkušeností jsou: obtíž sehnati dosta- tečný kapitál, rovněž obtíž nalézt mezi členy, dosavadními to malými průmyslníky, osobu k vedení závodu schopnou, ne- dostatek autority u řídicích osob, osobní rivalice at. d.

Pro uvedení nedostatky nebyl úspěch výrobních společen- stev všude takový, jak z počátku se očekávalo.

Na programu socialistických soustav byla společenstva produktivní se státní pomocí jako prostředek ke překonání soutěže závodů velkých již v Louisa Blanca a po něm u Fer- dinanda Lassala.

2) Jinými formami hledí se jen dosáti jednotlivých z uvede- ných výhod podnikání ve velkém i náležejí sem zejména:

- a) společenstva strojová (Maschinenvereine) t. j. na společné o- patřování a užívání strojů (motorů v průmyslu; strojů v rolnictví);
- b) společenstva zásobní (Vorrathvereine) za účelem opatřování

suťrovin členim v jejich živnostech potřebných (kříže, dřeva, semena);

c) Společenstva skladní (Magazinygenossenschaften) ke prodeji společnému výrobků členských;

d) Společenstva úvěrní (záložny) na opatrování úvěru členim, dosud nejméně úspěšnější.

Hlavní organizátor společenstev pod č. 1 a 2. uvedených byl v Německu Schulze-Dehitzsch.

Účelům konsumpce slouží jednak t. zv. Spolky konsumpční neb stran- ní za účelem společných skladů potravin a jiných potřeb živnostních, jednak též z nouze o obydli ve velkých městech se vynmula zvláštní společenstva stavební.

Ostatně sluší mít na zřeteli, že nic nevadí, aby pro podniky, nemající rázu výše uvedeného, t. j. pro podniky, nesloužící interesům malého živnostníctva neb dělnictva, zvolila se právní forma společenstva.

Star rakouských (cislaidských) společenstev svépomocných koncem r. 1884. byl tento: 1.) Záložny 1.114, (z nichž 584 s ručením obmezeným); počet členů 429.051; kapitál závodní 24.733 mill. zl.; vklady 179.09 mill. zl. (z čehož připadá na Čechy: 363 záložny [mezi nimi 150 s ručením obmezeným] se 164.973 členy, 9.49 mil. zl. závodních podílů a 98.56^{mil} zl. vkladů; — Morava má 283 záložny (183 s ručením obmezeným) s 91.487 členy, 3 mil. zl. závodních podílů a 42.84 mil. vkladů.

2.) Stranůch (konsumních) společenstev: 149 s 35.360 členy, 465.000 závodních podílů.

3.) Ostatních společenstev: 136 se 6.272 členy a 1.15 mill. zl. závodních podílů (z nichž jsou avšak přemnohé, nemající arci charakter podniků pro interesy

malozivnostenských).

V nynějším stavu založen českoslovanstých stran: „Statistiku založen českých v Čechách, na Moravě a ve Slezsku za r. 1885. vydal on jednotou založen. Záložny českých, řízených ve formě společenstev svépomocných jest v Čechách 240 (z nichž 102 s ručením neobmezeným), na Moravě 232 (z nichž 97 s ručením neobmezeným). Z nich podalo výkazy řízení „Statistice“ z Čech 208, z Moravy 154; k tomu v Čechách 11 dle spolkového zákona řízených, na Moravě 2. Výkaz je koncem r. 1885 řízených 219 založen z Čech podílů závodních 4,633,343 zl., vkladů 72 mil. zlatých; na Moravě 156 založen, závodních podílů 1,784,038 zl., vkladů skoro 40 mil. zlatých. Poměr závodních podílů a rezervních fondů (jmění vlastního) ke vkladům a výpůjčkám (cizí jmění) jest však poněkud nebezpečný, ježto průměrem činní v Čechách 1:8.7, na Moravě 1:10.88, jmění vlastní je proti svěřenému tedy slabé a mělo by se zvýšením závodních podílů a rezervního jmění zesílit.

Proti vzrůstání počtu záložny stojí v Praze rozhodný odpor ostatních forem společenstev, kdežto v Německu na př. i spotřební i skladní, závodní, strojová a výrobní společenstva větší zdar vykazují, zejména též v rolnictvu společenstva semenářská, pro chov býků plemenných, sýrařská a j. se rozvíjejí, jak vykazují výroční správy pod jménem „Jahresbericht über die auf Selbsthilfe gegründeten deutschen Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften“ až do r. 1882. samým Schulze-Dehitzschem vydávané. (Srov. Bráz: Schulze-Dehitzsch a záložny české v proudu národní politické bibliotéce.)

15) Smíšené formy. Ze stanoviska hospodářského (ač ne dle právního

tvary) jsou smíšenou formou mezi podniky s charakterem kapitalistickým a sdružením s charakterem pracovním sny zprůsobys, kde a dělnictvo na podnikem sorním bezprostředně jest sňčastněno buď záručeným vrčitým podílem na ziskem neb v silnější podobě, že mu podnikatel část vlastnictví na podnikem přenechal, tak že dělníci mají podíly (akciemi, na které část podnikem rozdělena) spolupodnikateli se stali.

Provésti dá se posléz uvedený modus ve formě dvoji, totiž:

a) ve formě t. zv. komanditní společnosti na akcii, která od obyčejné komanditní společnosti tím se liší, že na místo vrčitých komanditistů vstupuje počet podílů v podobě akcií vydaných, kterýchžto podílů jednotlivec i více může získati; při tom ručí jen omezeně, a všichni majitelé takových podílů neb akcií mají jistě právo dohledu vzhledem k vedení podnikem (obch. zák.); avšak též

b) v podobě čisté akciové společnosti, při které část akcií vyhraň si dosavadní majitel podnikem, ostatní pak přístupným námi svým zřízenci a dělníci.

Tyto oba tvary vůbec velmi málo jsou rozšířeny, ježto zakládají se na poměrně důvěry a obtížě kontroly se strany sňčastněných dělníků jsou velké. V jednotlivých případech, ve kterých byly provedeny aspoň počátečně, byly velmi úspěšny? V přičině pouhého poklehu na ziskem stav. může v zprůsobech vyměrování mzdy?

V soutěži (konkurenci) vyrábětelů.

Stále činným podnikem, pudicím podnikatele k skutečným zásadám hospodárnosti, jest soutěž, která jest v podstatě zdivoření s odbyt. Kávo dění o odbyt vede buď k kávo dění ve přičině leonosti neb ve přičině jakosti.

Vyrábětel, jenž v jednom neb v druhém směru potřebě spotřebitelstva lépe vyhoví, sparruje trh, získá sorn, ale zároveň, pokud leoná cena není na níjím jakosti, získají i všichni spotřebitelé. Potud tedy soutěží skutečňuje se princip hospodárnosti, na prospěch všeho spotřebitelstva, neboť jest ona hlavním a neustále účinným podnikem potrobní, mají zároveň i důležitý význam mravní, protože činní prospěch jednotlivců v závislým na jeho osobní dovednosti.

V těchto divoobí bojovala národohospodářská theorie fyziokratická i škola anglická Adama Smitha a jeho následovníků v Anglii i na pevině (škola svobodného obchodu) ka odstranění všech právních omezení soutěže jakých ve starších řádech společenských bylo ptro. Jsou to právní omezení soutěže tato:

Práva cechovní, kterými byl počal vyrábětelů jisté živnosti v určitých okresech číselně omezen a ve svém okrese monopolem produkce a prodeje nadán. K tomu družilo se omezení právo stěhovací a usazovací. Vývojem fabrikace a jednostrannou péčí o ni vznikly rychlý rozmanité monopoly tovarů. Zároveň celní politika státní kápo vědmi při vozu neb vývozu omezovala soutěž s cizincem. Omezená soutěž v rolnictvů zejména

na jevila se v právních předpisech zaporidajících odprodeje to dělení statků. Konkrétně přístupují ke formy rozličná privilegia vrchnostenská, jako zejména právo propinační.

Ukázka této školy, jejíž zásady v praktických politice byly zvlášť, vedly ke odstranění nebo aspoň ke zrušení starších právních omezení soutěže jako zejména ke prohlášení 1. sv. nírovostenské svobody, ke zrušení mnostých privilegií, jednotlivým podnikům daných a ne-li k plné svobodě zahraničnického obchodu, aspoň ke zvořázným jeho usnadněním. Teprve s tímto vývojem usnadnila se možnost zkoumat účinky soutěže svobodné ze zkušenosti. Výsledky této zkušenosti ukazují, že výše uvedené prospěchy soutěže plně se mohou, zhruba v skutku se dostávají, ale vždycky se nedostávají, ba naopak, že dostávají se i stránky štině:

1) V Jápanu soutěže silnější vltězi, silnější pak jest málo kdy podnikatel dovednější osobně, zvláště v době kdy převaha při výrobě především závisí na množství kapitálu. Tu pak usnadňuje soutěž zničení menších podniků velkých. Potom běží s soutěží zahraničnických výrobitelů s domácními, jsou někdy omezování její pomocí 1. sv. ochranných cel odůvodněný prostředek ke vychování a zachování celých odvětví domácího průmyslu nebo ke uhájení dosažené ho stupně intenzivní výroby v rolnictví (svov. nauku o celch se ne dě správně).

2) Soutěž, rozpoutává všechny malé jednotlivce za dosažením osobní převahy, rozpoutává i dobré (na př. vynálezovost), i

Národ. hospod. 17.

zle (klam úpravou zemí, nepoctivá reklama); krone toho dosahuje se převaha jednotlivých výrobitelů nad druhými nejen upravením techniky, nýbrž i vykřisťováním dělnictva, což ke demoralisaci jeho a konečně k samému zhořování výroby vede (v česk. skelném průmyslu skok jabloneckého) (svov. Bráf: Studien über nordböhmische Arbeiterverhältnisse). - Toho proměnou neství, že v jistých oborech soutěž spojena by byla s velikými nebezpečími pro společenstvo (lekar 21).

3) Po odstranění všech právních překážek soutěže neodstání jednak faktický monopol, jež uvádí velké podniky (na př. plavecké dopravy atd.), jednak pak monopol tim vznikající, že vyrábitele imhwanní výroby a cenách či t. sv. kartelů soutěž mezi sebou vylučují (Kleinwechter: Die Kartelle).

4) Někdy monopol je dokonce hospodářtější nežli soutěž, buď že jisté výkony svou povahou koncentrace v jedné ruce vyžadují, (pošta, telegraf) než že by vyvolání soutěže bylo spojeno se zbytečnými ztrátami kapitálu (železnice). Někdy jest oprávněn monopol z důvodů státnosti a spravedlnosti (patent na vynálezy).

Vzhledem ke velikým prospěchům soutěže, náleží jí přes to závadní platnost v oboru soukromohospodářském i budou škodné její účinky tim méně se objevovat, čím výše nejaký národ ve přičině mramní stojí. Reflexem této stránky mramní budou mezi jinými i solidní obyčejně obchodní.

Státní pak přičiní, aby:

a) kolik povaha jistých živností s volnou soutěží nesnáší buď

sám monopolisticky je převzal neb když je privátní produkci přenechá, soutěž sice omezil (železní dráhy, lékárny), ale proti vykořisťování občanstva s garancí se postaral, (zejm. ustanovením Tax a Kontrolou);

b) Kde se objevují obecně škodná zneužití soutěže, aby proti nim podal korektivní právní (obmezující) předpisy s dělitelností pozemků; policie vzhledem na prodej potravin; omezení v příčině proteje promes na lovy).

Díl II.

Část druhá.

Oběh statků.

A) Úvodní pojmy

Čím dokonaleji rozvíjí se dělba práce, tím rozsáhlejší jest výroba statků ne pro vlastní potřebu výrobce, nýbrž pro osobu jiných. Statky stihají t.j. přecházejí dozrky prvního výrobce do ruky dalších zpracovatelů až ke konečnému spotřebiteli. Oběhem statků zve-
me tudíž přechod jejich od jednoho subjektu hospodářského ke dru-
hému.

Oběh provádí se pomocí vzájemných výměn neboli směn statků. (Tausch). Předmětem těchto směn nejsou jen hmotné statky, nýbrž i vý-

komy (práce hmotné a nehmotné). Tvojem směny spadají tudíž: směna vzájemná statků hmotných, směna hmotného statku za výkon i vzájemná směna výkonů. Vzájemný styk hospodářských sub-
jektů, způsobený všemi těmito směny hmotných stat-
ků a služeb nazývá se obchodem v širším smyslu (Handel). Statek, který jest předmětem obchodu nazývá se zbožím (Ware)

Oběh může se děti buď bezprostředním přechodem zboží od jedno-
ho výrobce ke druhému (spracovatek) nebo od výrobce ke spotře-
biteli, avšak může se prováděti i pomocí prostředků (obchodníků
v běžném smyslu či tržebníků) tím sprostředkováním je tržebník.
Prostředkování oběhu po živnostensku provozované nazývá se tržební
(obchodem v užším [běžném] smyslu. Handel).

Oběh jest tím dokonalejší, čím oběžnější jsou statky samy, čím
menší jest nákladnost a čím větší jest rychlost a pravidelnost jeho.

Statek každý sám s sebou jest oběžnějším t.j. najde tím snáze a
bezpečněji odběratele:

a) čím větší jest v poměru k objemu jeho cena (drahé kovy oběžně-
ší než nedrahé). Výjimka nastává jen, pokud se vyměřuje dle váhy
ne dle váhy neb objemu, nýbrž dle ceny, jakož nyní zhu-
ta se děje při drahých kovech. Vmyslnou úpravou, jež váhu
neb objem zmenšuje, oběžnost se zvyšuje (transport mouky místo obilí);

b) čím obecněji známá a vznáma jest jeho užitečnost (ceteris pa-
ribus mutné statky jsou oběžnější než zbytečné);

c) čím dale a pohodlněji dá se statek uschovati (obilí jest oběž-
nější nežli mléko). Mezi statky v této příčině odpomáhá se umělem

úpravou usnadňující dělá uschování. Příklad: rychlejší trans-
porty masa zpracování buď nasoleného neb uzeného, anebo v lodích
se zařízeními ochlazujejícími t. j. refrigeratory, konzervování mléka,
máslo a pod, nasolené sledě atd.

Rychlosti a pravidelnosti oběhu ^{napomáhá se} zdokonalením všech prostředků
sloužících oběhu, jakož jsou zejm. peníze, míry a váhy, živěr a
pak vedle jiných goldátek ústavy dopravní. Pomocí zdokonalených
prostředků transportních nejen odbyt do dálky se usnadňuje, ry-
chlejší a rovň rozdíly cen na různých místech se vyrovnávají (nivellu-
jí). Pomocí nich stavá se veškeré jmění národní oběžnějším. Nej-
nápadněji jeví se tyto účinky zdokonalení dopravy u statků,
které pro poměrnou objemnost mají nejmenší přirozenou oběž-
nost. I pravidelnost oběhu (nejen rychlost) se zdokonalením doprav-
ních ústav souvisí. Čím nedokonalější jsou, tím závažněj-
ší jest význam občasných soustředění kupců a proplavaců
na určitých místech tedy t. zv. trhů (týdenních, výročních a vel-
trhů). Zdokonalením ústrojí dopravy význam jim ubývá.
(Ubývají význam velkých někdejších trhů na západě a contrario jejich
dosavadní velká důležitost na východě - Ruský Novgorod).

Kromě zdokonalení transportu nemálo přispívají (a historič-
ky lze na ně přispěti) k větší pravidelnosti a rozdílnosti oběhu odstraněním
právních omezení obchodu a soutěže (na př. někdejších omezení prá-
va stěhování a práva usazování se, všelikých místních moro polů na
př. českých, gótopových přivozů a vývozů jistého zboží, podobně má se to je-
snížením atd.). Na těchto stran přičinách zakládá se velikolepý rozvoj

rychlejšího mezinárodního obchodu. Kernmann (Abartistam der Weltwirtschaft-
pfeil) odhaduje obraty v zahraničním obchodu všech států země kon-
te v r. 1860 na 20.000 mil., v r. 1865 na 35.000 mil., v r. 1882 na 67.000
mil. mark.

Hospodářský pokrok se manifestuje podobně jako u výroby též
ve přičině oběhu postupně dokonalejší hospodářskou organizací
jeho. Mnoho ve té přičině vzniklo a vzniká samostatným počinem
jednotlivců, avšak nejdůležitější úkony připadají zde pristupnos-
ti státu (míry, váhy, mincovní soustava, peníze, transportní systémy, ban-
kovní politika, regulace atd.). Správně na tomto poli ověřuje se slz vý-
še vyložený „zákon rostoucí pristupnosti státu“.

Kapitola I.

Hodnota a cena.

a) Hodnota.

Způsobilost jednotlivého statku sloužiti potřebě (všechnu, interesi,
důležitosti) lidské jest užitečnost (Nützlichkeit). Význam, který mu pro
užitečnost přikládán, jest hodnota (Wert). Hodnota není tudíž vlast-
ností předmětu o sobě, není vlastností jeho inherenční, vlastností
jeho jest toliko užitečnost, hodnota jest teprve výsledkem psychického,
omíterního dění, totiž subjektivního odhadu této užitečnosti a stup-

ne jejího ohledem k mým potřebám/ nebo účelům. Vzniká tedy to, co hodnotou nazýváme z násobnosti dvojího činitele, totiž užitečnosti (objektivní element hodnoty) a subjektivní s ní svahy (subjektivní element hodnoty). Proto právě může hodnota téhož statku (na př. 1 kg mouky) být velmi nestejnou nejen pro různé hospodářské (prostředky) subjekty, nýbrž i pro též hospodářský subjekt za různých poměrů (za úrody i neúrody, při hojné i nedostatku obilí a v obležení i městě s nedostatkem potravy a t. d.).

Podle rozličnosti svahů, jakými užitečnost jednotlivého statku pro hospodářské subjekty manifestovat se může, i hodnota dvojím rozdílným způsobem jeví se bude, totiž buď:

1) jako hodnota spotřební (Gebrauchswert), pokud máme na zřeteli užitečnost statku pro bezprostřední substantiální upotřebení jeho v rukou hospodářského subjektu (nápoje k utvašení žízně, kmitky ke čtení, šat k ochraně proti povětrnosti a t. d.);

2) jako hodnota směnná (Tauschwert), pokud jest užitečným jako prostředek, pomocí něhož výměnou či směnou (Tausch) lze si opatřit jiných statků (k obilí k prodeji, peníze ke koupi jiného statku).

Ad 1.) Bezprostřední substantiální upotřebení statku může se státi buď:

a) že přímo vlastní osobní potřebám, nkojím (potravou hladu, pokojem, nábytkem, užíváním), aneb.

b) že užijí ho jako prostředku k výrobě jiného statku (směnou ke zpracování, jehly k šití). Potud jeví se hodnota spotřební buď jako hodnota k užiti (Genusswert) - případ a - aneb jako hodnota výrobní (Produ-

ktionswert) - případ b).

Hodnota k užiti může zase býti buď hodnotou k užívání (Verbrauchswert), jestliže jedním aktem spotřebním předmět se stráví (nápoj, marm) nebo hodnotou k užívání nebo upotřebování (Benützungswert), jestliže slouží užívání více méně trvalému (nábytek, šat a pod).

Hodnota spotřební vystupuje buď jako hodnota konkrétná (konkret, Wert od Mannigfalt), jestli máme na zřeteli výjama, který určité množství nějakého statku, hledíc k potřebě určitého hospodářského subjektu v jistém momentu má, nebo jako hodnota abstraktní (abstrakt, Wert, Geltungswert), abstrahuje-li se od určitého subjektu a uvažuje-li se povšechně výjama nějakého druhu statku pro potřeby lidí vůbec nebo určité skupiny (celé třídy společenské nebo jisté skupiny, křivostníka a pod).

Konečně hledí se k objektivní příčině (přirodní) užitečnosti, může hodnota spotřební se jevíti buď jako hodnota v látce (Stoffwert), ve tvaru (Formwert), hodnota místní (Ortswert) a hodnota časová (Zeitwert). Neboť užitečnost může býti podmíněna buď samotnou látkou statku (uhlí) nebo keprve zvláštním tvarem jeho (obraz, nábytek a t.), pak i toučelností, je-li k ukojení potřeby po ruce a na náležitém místě a v náležitý čas. Kdežto t. j. výroba prostou vzniká ji po výtce hodnoty v látce, jest výroba průmyslová přirodem hodnotou ve tvaru a hodnota ^{a místní} časová jest produktem tržby a transportu.

Ad 2.) Dříve kladla theorie hodnotu spotřební a hodnotu směnnou naproti sobě prostě jako protivy. Avšak nyní toto sledová se býti nesprávným, jakmile se hledí k historickému vývoji. Dokud dělba práce a směny statků se nevyvinou, jest všechna hodnota jen

spotřební t. j. není jiného nežli individuálního odhadování každého statku vzhledem na substantiální jeho upotřebení. S vývojem dělby práce a směn statků dostává se přirozeně i subjektivní oceňování statků, hledíc k možnosti jejich výměny za jiné. S tím dostává se co do tvoreni hodnoty a *contrario* ryze individuálního odhadování prvotního jistý moment společenský. Jeť tedy t. zv. hodnota směnná jen určitá historická forma hodnoty vůbec, objevující se teprve na určitém stupni vývoje hospodářského, teprve tehdy totiž, kdy hospodaření lidské nabude podoby společenské (vzájemné vztahy výměnami statků). Tak dobře nč Rodbertus a Wagner.

Atby statek nějaký hodnotu směnnou měl, musí:

a) mít hodnotu spotřební (jinak by nebylo žádosti po něm a tudíž také žádné možnosti výměny);

b) musí nabyt jako podmíněno býti obětmi, jžto statek každému bez obětí přístupný (statky svobodné, vzduch, voda) zcela přirozeně nebo de vůbec přednětem výměny. Statky tudíž, kterých jest nazbyt (statky svobodné) přese všechnu užitečnost a spotřební hodnotu směnné hodnoty nemají.

Oběti, kterými nabytí statků jest podmíněno jsou u každého statku hospodářského (srov. nč o statcích) přirozeně buď obětmi osobními (práce) nebo hmotnými (kapitál) a neb obojí a souhrn jejich naznačujeme slovem náklad (Kosten).

Jávisť tedy velikost hodnoty směnné určitého statku jednak na velikosti jeho hodnoty spotřební, jednak na velikosti nákladu. | Spo-
Národ. hospod. 18.

kečenský moment ve tvoreni se hodnoty ^{směnné} spotřební jeví se v tom:

a) že pro vyšší směnné hodnoty jednotlivého statku rozhodným nebude vůbec náklad, se kterým výroba právě toho statku in concreto byla spojena, kterýžto náklad u rozličných výrobců může býti velmi rozličný, nýbrž t. zv. náklad nutný t. j. onen, jenž musí býti nabízejícím (prodávajícím, vyrábějícím) nahrazen, má-li výroba v potřebném rozsahu vytvořiti. Tedy vyšší náklad vyráběti nedostatečných nebo nedostatečnými prostředky výrobními spáčených nebude rozhodovati, jestliže mohou ostatní, s nákladem menším vyrábějící, vyhověti poptávce.

β) Rovněž nerozhoduje konkrétní hodnota spotřební pro každého jednotlivého poptavatele s sobě zvlášť, nýbrž na váhu padá jejich počet a způsobilost ke placení, tak že hodnota směnná vysoko nad míru nutného nákladu povznést se může, jestliže počet nejdůležitějších poptavatelů s poměrně největší způsobilostí ke placení jest dostatečně veliký naproti nabídce.

To jest způsob tvoreni hodnoty směnné ve společnosti podle řádu soukromého hospodářských uspořádání, tu pak vyška (míra) směnné hodnoty každého statku se vyjadřuje a tedy měří se množstvím rozličných jiných statků, kteráž podle pravidel právě uvedených zaň obdržeti lze. Já tudíž tolikrát se vyjadřiti a měřiti, kolikero různých druhů statků za statek, o něj jde, lze vyměnit. Avšak čím více zobecnějí vzájemné výměny, tím více tuto funkci sloužiti za prostředek ku měření směnné hodnoty statků přejímá na se jen určitý jediný druh stat-

ku a ten pak zove se penězi.

Hodnota směnná nějakého statku vyjádření určitým množ-
stvom jiného, jež výměnou zaň skutečně lze obdržeti, jest cena je-
ho (Preis). Má se tudíž hodnota směnná k ceně jako všeobecná možnost
ke jednolitému konkrétnímu případu skutečnosti.

Takmile zobecní vzájemná výměna statků, stává se možným
použití každého hospodářského statku nejen substantiálně, nýbrž
jako hodnoty (sc. směnné) t. j. on pro velkou část lidí, jejichž rukama
prochází, od nichž kupován a prodáván jest, má význam jenom
jako nositel a reprezentant určité hodnoty směnné.

Nejasněji to avci vystupuje u peněz (jako takových), avšak při
vyvinutém stavu dělby práce, výroby podnikatelské a tržby sta-
tek každý vyrobený pro obyt v rukou výrobitele i každý jako
žhozí procházející rukou obchodníka, má pro ně význam jen jako
hodnota směnná: jen a te stránky jest pro ně vůbec závažným a
rozhodným. Smysluplnějším nazíráním dob dřívějších (středověku) neby-
lo možno snadno představit si přisobení nějakého statku jako směn-
né hodnoty bez ohledu na substantiální jeho. Proto, majíc jen substan-
ciální stránku předmětu a jejich upotřebení a té stránky na zře-
teli, nemohla tato doba pochopiti na př. oprávněnost výroby („num-
mus nummum non parit“)

Poznámka. Počátkové nauky o hodnotě jsou již ve starověku
(Aristoteles). Avšak teprve s rozvojem theorie národohospodářské ve
2. polovici 18. století počíná hlubší zpracování toho pojmu. (Již
u fysiokratů Turgot, pak zvl. etdam Smith, Ricardo a jiní). Odtud

náleží hodnota k nejzákladnějším problémům vědy národohospo-
dářské, o čemž svědčí přehojný počet theorií o ni vzniklých. Nej-
závažnějšími arci stala se bádání s objektivním pramenem hodno-
ty, jimiž chtělo se dospěti ke stanovení nějakého pevného, stálého, ob-
jektivního měřítka pro hodnotu směnnou. Již starší literatura
(Smith, Ricardo), spatřujíc konečný, objektivní zdroj vši hodnoty
ve práci, počala hledati ve práci na výrobu statku nějakého věno-
vané objektivní míru jeho směnné hodnoty, kteréžto myšlén-
ky horlivě se ujal socialismus (K. Marx) (troj. níže v základních na-
ukách vědeckého socialismu).

Z hojných theorií o hodnotě budíž zvláště mpozorněno na tyto:
Rycházeje ze zásady hospodárnosti vykládá Schäffle (Gesellschaftl.
System der menschlichen Wirtschaft) svůj pojem hodnoty hospodářské
tak, že ona jest výsledek úvahy o maximum užitku (požitku, u-
kojení), jehož nějaký konkrétní statek považujícím subjektivně
skytouti může a nezbytným nákladem na opatření jeho. Fla-
podářská hodnota (wirtschaftlicher Wert) jest tedy výsledek bilance me-
zi hodnotou spotřební (Gebrauchswert) a hodnotou nákladovou (Kos-
tenwert); jediné když tato bilance je příznivá t. j. jestliže převýšise
užitek obět (hodnota spotřební hodnotu nákladovou) jest tu hospodář-
ská hodnota a jest jí tím více, čím větší jest tu převaha. Statky
kterých nabytí obět nevyžaduje, tudíž nemají hospodářské hodnoty
ve smyslu Schäffleově, důsledně arci i takové, kde náklad převýši-
se užitek.

Nejnoveji Fr. J. Kernmann (Zeitschrift für ges. Staatswissenschaften)

lež v Schönbergově, Hamburku) snaží se obvyklé dělení hodnoty na hra-
diti jiným totiž na (hodnotu) subjektivnou (= význam statku
pro určité osoby resp. jejich majetkové interasy) a na objektivnou
(= význam, který má statek nějaký jakožto prostředek způsobi-
lý vůbec sloužiti jistým potřebám, účelům a důležitostem lidským).
Tyto pojmy pak dále rozvádí. Právem proti tomu namítá Wagnier,
že toto rozdělení v podstatě zůstává totožným s rozdělením na konkré-
tní a abstraktní hodnotu, kteréžto již u Prax-a se nalézá.

B) Cena.

Pojem a způsoby její.

Cena (Preis) jest množství statků (na vyvinutých stupních hospo-
datářského vývoje z pravidla peněz), které směnou neb výměnou za
jiný statek se obdrží. Každý statek má cenu ve přesném slova mys-
lu (srov. výše a poměru směnné hodnoty ke ceně) jen v tom momentu,
když ^{na zboží} uvnitř se prodává. Avšak vytkem jest přeneseti cenu za
jisté zboží téhož druhu v ten čas ještě neprodané. Přesně lze tu však
mluviti toliko o stejné hodnotě směnné neboli o stejné způsobilosti
za takové quantum statků býti vyměněným. Terminologii náro-
dohospodářské obmezuje se dále pojem ceny jen na případy, kde
běží o výměnu statků hmotných. Je-li bezprostředním předmětem
směny nějaká osobní služba neb výkon (srov. nauku o statcích) mluví
se o mzdě v širším smyslu.

Hledí-li se ke právnímu základu tvorění cen jest tento dvojitý, buď
a) smlouva stran směnných (cena smluvená, Vertragspreis), buď
b) jednostranné ustanovení veřejné autority (sazba úřední, Preis-
taxe).

I. Cena smluvená.

Na nižších stupních vývoje, když ještě směny jsou řídké,
ježto dílba práce a pravidelná výroba pro obyt jest ještě obmeze-
na, tvoří se ceny smluvené izolovaným způsobem tak, že kaž-
dá smlouvající se strana řídí se prostě úvahou, mnoho-li prospě-
chu (osobního užítku) obětuje poskytnutím svého statku, a mnoho-
li naopak statkem, jejíž obdržeti má osobního užítku nabude (resp.
osobní námahy neb obtíže učiti). Úvaha o možnosti obdržeti jinou
nebo od jiného více i o možnosti nabýti statek hledaný od jinou,
tím obmezeněji má místo, čím řidší jsou vůbec výměny.

Čím více houstnou vzájemné výměny s rostoucí dílbu karmě-
nání, tím větší váhy nabývají úvahy posléz uvedené, tím závažněj-
ší jest společenský moment tvorění hodnoty směnné a ceny; to je
německ konkurence nabíveců a poptavaců téhož druhu statku
nejjistěm více méně rozsáhlém a přístupném obřím (tak v širším
smyslu).

Tu pak oba momenty, na kterých závisí tvorění se hodnoty
směnné: hodnota spotřeby a náklad (srov. s hodnotě směnné) do-
cházejí platnosti jako oscilační hranice, maximální a minimal-

mí ceny.

Maximální hranici tvoří onen obnos, jenž jest ještě přiměřen hodnotě spotřební, kterou má statek hledaný pro poptavatele vskutku účinné t. j. ku placení způsobilé.

Minimální hranici tvoří náklad, pod který cena statku klesnouti nemůže, nemá-li nabídka jeho ustati neb alespoň pod rozsah poptávky klesnouti.

Mezi těmito dvěma hranicemi bude se pohybovati skutečná cena. Jda-li té neb oné hranici v konkrétním případě více se přiblíží neb s ní dokonce v jedno spadne, závisí na celé řadě momentů jejich působnosti formulujeme t. zv. zákonem nabídky a poptávky (Gesetz der Kauf-frage und Angebot), kterýž zákon zní, že cena roste a klesá stejným poměrem s rostoucí neb klesající poptávkou a obráceným poměrem s rostoucí neb klesající nabídkou.

Avšak neshlí s sobě představovati působení nabídky a poptávky jako působení nějakých slepě mechanicky vládnoucích sil přírodních. Majít tu působí rozhodující významité momenty psychické, mínění a úsudky správné i mylné.

U síle nabídky a poptávky rozhodují zejména následující momenty:

1) Počet osob vzhledem k nabídce mezi sebou konkurujících (počet nabízečů), množství statků od nich nym nabízení (velikost nabídky) a důtklivost, s jakou nabízejí (důtklivost nabídky). Proti pak počet osob vzhledem k poptávce mezi sebou konkurujících (počet poptavců), množství statků, kterýchž ony potřebují a tudíž koupiti

hodlají (velikost poptávky) a důtklivost, s jakou se to děje (důtklivost poptávky).

2) Kejmom velikost a důtklivost nynější ale i velikost a důtklivost blízké poptávky a nabídky budoucí s větší menší pravděpodobností očekávané již na nynější tvoření se cen působí.

Ověcek těchto tvoří si každá strana svoje mínění, k čemuž novověký život hospodářský poskytuje dostatečných pomůcek (zprávy o úrodách, aukcích, trzích, zprávy bursoví atd.) Které vyloučeno, že mínění to se může zakládati i na omylu, druhdy třeba klamem třetích osob vzbuzením (nekalá reklama atd.).

Mínění to při statech, jež jsou předmětem pravidelného obchodu netvoří se v jednotlivcích izolovaně, nýbrž onor vystupuje jako společné mínění všech nabízečů a všech poptavců určitého trhu při čemž mínění na určitých důležitých střediskách vyměňují (burzy důležitého trhu) a v endech takových vyjadřování mívá na jiné trhu závažný vliv.

Na všech těch momentech závisí, kde mezi hranicemi výše uvedenými vskutkem nabídka a poptávka se setkají, to jest, při jaké ceně i poptavatelé ke koupi se odhodlají i nabízeči ku prodeji budou ochotni.

Při nabídce nestačující poptavce nabudou poptavatelé poměrně důtklivější a ku placení způsobilější převahou, kdežto ti ustoupí, kteří buď ke placení jsou méně způsobilí nebo pro které - při stejné jinak způsobilosti ke placení - nabízení statků mají hodnotu spotřební méně anebo žádnou. Naopak, stačíli poptavce nabídka obmezenějšího krutu prodávacím, ustoupí z ní (a po případě z výroby

více) nabízeči mají náklady vyšší.

Kde více druhů faktorů mnoho působiva volá se na nižších stupních vývoje, kde konkurence není vydatná, avšak i na vyšších stupních při obchodu a prodeji v malém obchodu. Poptavatelé, například, reagují jistě výš cen, reagují proti zvýšení. Proto ceny v malém obchodu jsou poměrně stálejší nežli ceny ve velkém.

J poptávka a nabídka a tedy i výška cen při jednom statku měřkovati může na nabídku a poptávku, tedy i na výšku cen při jiném statku buď se slouží jeden z těchto statků za surrogát tohoto statku (petrolej, olej), nebo s ním současně a společně k uspokojení téže potřeby (cukr, káva), nebo jako prostředek k výrobě jeho (vinice, víno), nebo s ním současně jedním procesem se vyrábí (koks, plyn, deht). Mluví se v takovém případě o ^{statcích} vzájemně souvisejících či korelačních, tedy též o cenách korelačních či souvislých (con-nexe Güter; con-nexe Preise).

Význam nákladů výrobních při tvoření cen.

Slovo náklad výrobní (Produktionskosten) rozumí se soubor všech věcí, kterých na nabízeči statku výroba a odbyť vyžadová až do momentu prodeje. J zahrnuje náklad výrobní:

1) t. z. vlastní náklad (Selbstkosten) t. j. ceny všech nabízečových věcí. Mluví se, jež on obětoval na statek nabízený až do okamžiku prodeje, tedy zejména ceny veškerých při tom obětovaných kapitálů

Harod. hospod. 10.

obětovaných, počítaje v to i mzdy na výrobní dělníci po čas výroby, quota opotřebení kapitálu stálého, smluvenou odměnu za poskytnutí kapitálu k výrobě (nájemné, úroky), po případě též daně spotřební například za budoucího spotřebitele placení; konečně i to riziko se hledí potud, že i při zcela normálním chodu výroby jisté výrobky se nedaří (porcelán, sklo) a při zcela normálním chodu obchodu jisté výrobky se neodbudou (volá se, kde musí být výběr), pak roztváří se náklad na ně obětovaných, pokud se nedařeným ziskem obzorem realizovati nedá, na tyto statky, které se nedaří, resp. které se neodbudou. Podobný účinek na ceny má i riziko ztrát při prodeji na úvěr. Průměrný obnos ztrát u nedostojných dlužníků přirovná se průměrem k cenám.

2) Průměrnou míru duchodů (totiž průměrnou) pro nabízeči k jeho vlastnímu kapitálu na výrobu věnovaného a za jeho práci (podnikatelskou). Výrobní náklad jest nejvyšší mírou cen, pod kterou ona nemůže trvale tělesnouti, nemá-li nabídka ustati. Avšak tento účinek má jen ten náklad, který obecně je nutný na výrobu toho kterého statku neboli jinak: obecně nutný náklad reprodukční a cena nákladů tomu právě přiměřená zove se cenou nákladů recte cenou vnitřního nákladu (Kostenpreis). Pojem tohoto nákladu vyvíjí se zvažují, že současná výroba téhož druhu statku u různých vyrábětelů není u všech spojena s tímž nákladem. Kernat každopřípadně při zmiňovaných podmínkách výrobních. Třetější poloha k tomu nelze nějaké draze transportní, lacinější motor, vydatnější ka-

pitál (dokonalejší stroje, úrodnější pozemky) mohou vyráběteli ještě
nomu poskytovat velkých výhod u porovnání se druhým, tak
že lze jim vyrábět s menším nákladem.

Ústka jest, čr' náklad bude tvořiti ve smyslu právě výpočtem
šim náklad obecně nutný? - In stříš' rozegnávatí zejména tyto
případy:

a) statky, u kterých se dá nejlacnějš' způsob výroby libovol-
ně rozmnožit, pokud vůbec poptávka sahá;

b) statky, při kterých sice, kdě-li potřeba, výroba rozmnoži-
tise dá, avšak jen sahne-li se k nákladnějšímu způsobu výro-
by.

Ad a) Sem náležejí největší část průmyslových výrobků, při kte-
rých faktor kapitálu a práce rozhodnou ráhu má, tak že po-
stupně zdokonalenou jich organizací i výroba stále levnější se
stává. Pokud vůbec náklad výroby na cenu nič intenzí, roz-
hoduje v těchto případech náklad oněch vyrábětelů, kteří mo-
hou nejlevněji vyrábět, a to jen, aby trh dostatečně zásobili.

(Příklad. Produkce dokonale zřícených velkých továren s konkú-
rencí s menšími podniky, jakž se objevuje na příklad při mlýnech, li-
chovarech, pivovarech atd).

Podobným ustrojením nabídky se strany producentů dra-
že vyrábějících, když cena pod náklad jejich by klesla, ještě
nikterak cena povznést se nemusi, neboť předpokládá se že prá-
vě, že v mezích poptávky nejlevnějš' způsob výroby dá se libo-
volně rozšířit rozšířením závodů nejlevněji vyrábějících, nebo

zřízením nových těchž druhů.

Příběh toho procesu bude rychlejš' nebo zvolnějš' podle toho, ja-
ká jest účinnost hospodářských nebo právních překážek jeho.
K hospodářským náležejí zejména, že rozšíření výroby poměr-
ně nejmeně nákladně pomocí nových podniků spojeno jest
se největším nákladem získacím a závisí tedy na dostat-
ku kapitálu. K právním náležejí obmezení soutěže na př.
cehosním řády.

Na př. činách podobných, jako výše vyloženy, zakládá se po-
tlačení domácí výroby zahraničnou, může-li tato levněji
výrobky své dodávat, ač nevyváží-li se přednost její dem (t. z.
ochranným) výrobky cizí uměle zdražující.

Podobně může i země, která s jinou má stejné podmínky při-
rozených pro výrobu jistého druhu, od ní přece vytlačena býti
na svých tržních, jestli náklad na dopravu nebo velké daně
výrobek její zdražují.

Ad b) Sem náležejí zejména plodiny půdy; nestačí obyčej-
ně role jen úrodné a role jen trn blízké, musí sáhnouti se i
k neúrodnějšim a méně příznivě položeným, aby se vyhově-
lo celkové potřebě. Že při činnu řídí se cena trvale dle nákladu, s
jakým za podmínky méně příznivých spojena jest výroba
takových vyrábětelů, ale bez jejich výrobků přece nelze se obejti-
ti, má-li se vyhovět potřebě těchto statků (poptávce).

Tedy na př. tržní cena obilí řídí se dle nákladu, jakého vy-
roba jeho na rolích méně úrodných nebo nejmeně příznivě po-

loženích vyžaduje, jestliže tyto pole práce se musí vzdělávat, aby potřeba trhu se utradila. Kdyby se tato nestala, nemohl by se trh dostatečně násobit a ceny by stoupaly až bytlo majitelům oněch rohů s méně příznivými výrobními podmínkami vyplatilo je pro odbyť trhový vzdělávat.

Podobně platí to i s výrobcích hornických. - Klesne-li však následkem zmenšení poptávky, nebo následkem levnějšího průvozu z ciziny cena pod obnos oněch poměrně největších nákladů výrobních, čímž příslušní výrobitelé nuceni budou vzdát se výroby provozovně dlema za podmínek poměrně nejméně příznivých, nebude omezení nabídky ze strany jejich nakenn žádného podstatného účinku mít.

Poznámka Náklad výroby není ve smyslu zde uvedeném rozhodným statkem, kterých výroba vůbec rozmnožovati se nedá.

Poměr ceny tržní a ceny nákladu za působení svobodné soutěže?

Cena tržní rozumí se ona, která se tvoří ve skutečnosti za působení soutěže následkem konkrétního poměru nabídky a poptávky. Cena tato nezbytně je kolísavá, protože nabídka a poptávka neudržuje stále stejný poměr, neboť nabídka závisí často na přirozených poměrech, poptávka sleduje změny potřeb, konečně pak nebyvá snadno nabídku přizpůsobit po-

plavce pro nedostatečnou známost poměrů v také někdy proto nelze kapitál v jistých podnicích vložit a nich vybarviti a obrátiti v jiné. O poměru tržní ceny a vnitřního nákladu ve předtím §. vyloženého dá se za předpokladu svobodné soutěže vysloviti pravidlo, že kdykoliv tržní cena od ceny nákladu podstatně se odchýlí, ihned objeví se činitelé, kteří způsobí, že cena tržní opět k ceně nákladu se sblíží:

1) Koupne-li tržní cena nad náklad vnitřní, provede podniky zisk výrobitelův k rozšíření produkce a nabídka takto zvýšená opět cenu stlačí. Jestliže při stejné výši ceny tržní vnitřní náklad se zmenší, na př. následkem nějakého vynálezu, nastane tentiž výsledek: cena klesne na výši vnitřní ceny nákladu a výrobitelé, kteří nedovodí na cenu vnitřního nákladu, jak nyní jest, vyráběti, musí ustoupiti k nabídce. Čím to a tím více se ustaneční, čím více svobodná soutěž místa mítí bude.

2) Klesne-li tržní cena pod náklad vnitřní, utrpí všichni výrobitelé ztrátu nebo aspoň ti, kteří vyrábějí s nákladem vyšším; a zmenšená nabídka z jejich strany zvýší pak a tci cenu jen tehdy, bylo-li před tím příčinou kleslé ceny přílišná nabídka. Čyminečně udrží se cena i delší dobu nad vnitřním nákladem, jest-li rozmnožením nabídky nesnadné, avšak též delší dobu pod nákladem, je-li nesnadno nabídku obmežiti, což zvláště bývá, jestliže nelze vybarviti kapitál v tom odvětví podnikání vložený a nebo překážčí-li obtiže transportu.

Obmezení soutěže. - Monopol.

Ve případech vyloučení neb značně obmezení soutěže mluví se o monopolu; ostatně i dokonalý monopol bývá také řídký jako dokonalá soutěž. - Je-li monopol na straně nabídky, tedy ve sporu prospěchu, který při tvoření ceny mezi nabídkou a poptávkou panuje, působí moment soutěže jakožto moment oslabující jen na straně poptávky, nepůsobí na straně nabídky a tudíž z činitele při tvoření ceny rozhodných odpadl onen, jenž cenu stlačuje; následkem toho cena ve směru ke možnému maximum se vyvíjí a může dostupiti až k obnosu, který jest přiměřen hodnotě spotřební u poptavatelů tím placení nejprůsobilejších. Je-li monopol na straně poptávky, nastává opak a cena klesnouti může až na niveau nákladů výrobního.

Co do způsobu rozegnávaní monopolů právním a faktickém. Právní vzniká, jestliže stát vlastní právní normou soutěž vyhlásí; i může právní monopol býti zároveň monopolem státním, t. j. státu výhradně příslušek, anebo monopolem daným kontraktům (patent na vynález).

Faktický monopol vzniká buď, má-li kdo výhradnou právní disposici nad předměty ve svém způsobu jedinými (nebo těžce významnějšími jako např. určitý léčivý pramen); aneb fa- loží-li se podnik, kterému jiný k soutěži způsobilý pro velikou nákladnost a nejistotu výsledku po bok postavit se neochvátí (na

si. dráha železná). ^{To jest smysl} ~~čím nabývá~~ slova, přirozený monopol železných drah.

Trní právním ani faktickém monopoly nedají se adradně zavrhnouti; četné právní monopoly státu jsou zavedeny, ovšem za příčinou prospěchu obecného (pošta). Tak. xv. monopoly finanční (tabákový) jsou formou vybírání jistých daní spotřebních finančně alespoň velmi výhodnou. Právní monopol v podobě patentu na vynález jest prostředek dočasného vyloučení (v nás nejdéle na 15 let) konkurence ve prospěch původce vynálezu.

Z druhé strany stát, uděleje monopol, může tím rozhodněji platnými korrektivami omezi výstřední jeho využitkování, neboť čím rozhodněji jest monopol, tím větší jest jednostranný vliv na osobu, jež monopol má. Stát, jenž právní monopol udělí nenadí jej bezpodminěně a mezi podmínkami z pravidla bývá iřediti maximální sádku, po případě i jistý vliv a dohled na správu podniků (drahy železné).

I. O sádkách úředních.

Starší theorie příliš jednostranně zamítala sazby úřední, majíce za to, že soutěž jest ve všech případech vhodným regulátorem ceny. Avšak právě tento regulátor cen nebyvá ve všech dobách a poměrech stejně působivým. V dobách nedostatečnou komunikací a četnými monopoly lokálními

zolašské cechovními, soutěží mívá skrovnou půdu. Protož i ceny tvoří se nestejnoměrněji a jednotlivci mohou své okamžité převahy na trhu snáze vykořistiti.

Technika bývá jednodušší a stejnoměrnější, právě proto může taxa úřední býti vyměřena správněji tj. podle nákladů výrobního. Pro novější dobu, kde soutěž jest rozvinuta, odpadá na množedůvod, aby se příčinou pro uvedené ukládaly se taxy a jest nesnadno je přesně vyměřiti, protože technika rychleji se mění a tím mění se i náklad výrobní.

Zůstává tedy taxa úřední v oboru soukromohospodářském výjimkou, máť tu z pravidla jest místo jako korektiv proti zneužití postavení monopolního (lékárný, notáři).

Ža to z pravidla z povahy obecního hospodářského organizace a zolašské organizace veřejnohospodářské vyplývá, že Fu bude pro sazby jednostranně autoritativně ustanovené (zejména v rozsáhlém oboru poplatků ve stá-
te, tak že tu se mluví přímo o cenách po způsobu daní vyměřených).

Poměry cen ve průběhu historickém.

Postupem hospodářského vývoje stoupá cena všech statků, při jejichž výrobě převaha má živé přírodní (suroviny), kdež to naopak klesá cena oněch, při jejichž výrobě rozhodují práce a kapitál.

Národ. hospod. 20.

Práce a kapitál dají se totiž rozmnožiti a hospodářsky organizovati, ale počet látek a sil (množství látek a sil) ve přírodě jest nerozmnožitelný. Já se sice obětmi práce a kapitálu výstřek při výrobě prvotní (hlavně v rolnictví) zvýšiti, (na př. mrovením, pečlivým oděláním), avšak velmi záhy nastává hranice, od které počínají všechny další zvýšení výtěžku vykoupiti se musí jen více než poměrnými obětmi práce a kapitálu, jinými slovy vyššího výtěžku docílí se pak jenom větším nákladem na jednotku produkce (na př. hektolitr obilí). V jiných surovinách způsobeno je velké zvýšení ceny průběhem doby i přímým absolutním zmenšením quantity jejich (dříví, ryby, zvěř).

V průmyslové výrobě z pravidla naopak obětmi kapitálu a práce na náležitě organizace výroby (stroji, dílky) náklad výroby stále se zmenšuje.

V národně na nízkém stupni vývoje s dostatkem půdy řídké osídlené bývají suroviny lacinné a fabrik dity drahé, neboť se nedostává kapitálu a technika výrobní jest vůbec nedokonalá. Postupem vývoje cena surovin stoupá a to nejvíce v těch, kde faktor přírodní jest nejrozhodnější (jako na př. dříví, zvěř, také při dobytčích). V obilí má již práce a kapitál význam větší, proto stoupaní cen není tak energické jako u předmětů poráve uvedených.

Někdy pravidelnosti jest ceny oněch minerálních látek, které jsou předmětem pouze skupace (rudy, kovy, fosilní palivo). Zde působí totiž mnoho občasných objevů nových ložisek aneb

zámek starých.

Průmyslové výrobky naopak klesají v ceně vinností, při níž surovina má důležitý úkol (nábytek). Z uvedeného se pochopuje, proč právě vysocí vyvinutí národové s nevyvinutými nejraději v obchodní spojení vstupují.

Celý problém historického vývoje cen stává se čím dál komplikovanější a složitější, že peníze samy nemají směnnou hodnotu stálou a nezměnitelnou. Ona přitom dob též se mění a každá změna v ní manifestuje se změnou cen všech výrobků neboli všeho zboží statního (srov. směnnou hodnotu peněz).

Kapitola II. Peníze.

Vznik, užívání peněz i základní jejich funkce.

Pro první stadia života hospodářského, pokud v něm vůbec děla práca se počíná a nutnost směny se dostavuje, jest charakteristickým zjevem t. zv. směna naturální (Naturaltausch), kterážto záleží ve vzájemném vyměňování předmětů k bezprostřední potřebě služících (potavin a pod.). Četné obliče této naturální směny byly by přímo překážkou všeho dokonalejšího vývoje, kdyby následkem přirozené potřeby nevyžímaly se v

popředí jisté aspoň v určitém lokálním stadiu obecně potřebované statky, které výměnou i ten přijme, kdo jich pro svou individuální potřebu bezprostředně nepotřebuje, avšak v ní si za ně každou chvíli opotří snadno, jeho mu potřeby bude. Lícela přirození stane se pak zvykem hodnotu směnnou ostatních statků odhadovat určitými množstvím tohoto jediného statku i když nebude o jich výměnu se jednati a ten statek, který takto sloužiti bude zároveň za obecní prostředek ten měří smění hodnoty a obecní prostředek výměny statků či jinak za obecnou míru hodnot směnných (allgemeines Tauschmittel) a za obecní měřítko (Tauschmittel) bude prvotní formou peněz. Takové věci mění lokální peníze, za jaké různé předměty říše minerální (sůl, železo, slonovina), rostlinné (datle, tabák, obilí, kuskus) i živočišné (kůže, velrybí auby, dobytek a mnoho jiných) slouží, když obchod se rozšířá přes území vždy širší, vstupují jinými, které universálnější více lépe vyhovují, což v míře nejdokonalejší platí o stříbře a zlatě. Avšak ještě za nynějších dob musí národové vzdělaní ve styku s divokými národy někdy k naturální směni sáhnouti (na mnoze v Africe).

Tyristající spůsobilost zlata a stříbra ke službám peněžním zakládá se na jistých jejich vlastnostech. Tyto jsou dokonalá dehtelnost, úplná homogennost látky (neexistují různé druhy či sorty ryziho zlata neb stříbra), obecně uznaná hodnota spotřební (ke šperkům, k ozdobě) a pak poměrem k objemu značí

ná ou zároveň relationně velmi stálá hodnota směnná. Někde-
ného ze drahých kovů ostatních nemá uvedených vlastností mě-
rou dostatečnou, ani u platiny, s níž potius byl ušmírněn s le-
teč čtyřicátý v Prusku.

Příčiny poměrní stálosti směnné hodnoty drahých kovů jsou
tyto:

a) ony jsou co do látky velmi trvanlivy, neboť nepodléhají
ničím atmosférickým, a v nejhustších případech upotře-
bení světa co do látky se nadržují, až na částečné opotřebení (ob-
mýtím) při jistých způsobech použití, jako při mincích, jidel-
ním náčiní atd. tak že dopovítejší tisíciletého nashromáždění;

b) vzhledem pak k velikému dosud nahromaděnému množ-
ství i peče většího přirůstek roční spotřeby není s to, aby v jejich pomě-
rné hodnotě podstatně změny náhle vyvolal.

V dějinách výroby drahých kovů rozoznávají se 4 periody:
1.) až do prvních dob římského císařství stojí v popředí rozlič-
ná místa Asie přední a střední, odkud drahé kovy následkem
obchodního spojení připlývají do Řecka a do Itálie.

2.) Podobě císařství římského klesá produkce asijská, z časti i
vplývá drahý kov zase ze západu na východ; vůbec pak v do-
bách nepokojných, jež následovaly po pádu římské říše, vz-
lo těžení kovů drahých až teprve na sklonku středověku (Lechy
Nhrý, některé části Německa (Sasko, Slezsko) podstatnějším roz-
květem dolování na drahé kovy se významně odvíjejí.

3.) Příležitě rozhraní tvoří však v té příčině objevem Ameriky

kdež nejprve bohatá ložiska jihoamerická (Potosi), později pak Me-
xiko (jež ze všech zemí dosud nejvíce stříbra světu dalo) své bohaté výtěžky
poskytly hlavně Evropě, kdežto od konce 17. století brasilské, koneč-
ně v 1. polovici našeho století ruské doly na zlato hojnější výtěžky
poskytovaly.

4. Opětný pak velký převrat nastal současným skoro objev-
ním kalifornských a australských ložisek v polovici 19. století.
Produkce zlata průběhem 25 let následkem těchto objevů vyrovná
se co do množství celé produkci za předcházejících 350 let; od ro-
ku 1860 nabyla i výroba stříbra v severní Americe rozměru před-
tím netušených (v 10 západních státech a teritoriích, hlavně v Kalifor-
nii a v Nevadě).

Největší materiál o statistice drahých kovů od konce stře-
dověku má Loebner (Petermann, Geographische Mittheilungen
Ergänzungsheft № 51, 1879), před ním hlavně Angličané Jakob
a Newmarch, z Němců Helfrich.

Výsledky těch bádání jsou:

výroba zlata a stříbra od konce středověku:

zlato:

r. 1493-1850	:	4,697.000 K ^e	v ceně 13.104 mil. říšsk. mark něm.
1851-1880	:	5,606.400 K ^e	v ceně 15.642 " " " "

stříbro:

r. 1493-1850	:	149,508.000 K ^e	v ceně 26.911 mil. říšsk. mark něm.
1851-1880	:	49,504.000 K ^e	" 7890 " " " "

Z celkové výroby zlata za dobu 1493-1875 připadlo největší množství

stojí na spojení státy severo-americké (přes 2,000.000 Kg), na Australii 1.8 mil Kg), k nimž řadí se nejbližší stáři sídla výroby jihoamerické: Nová Granada 1.2 mil Kg a Brazílie 1.037 mil Kg, pak Prusko 1.033 mil. Kg, Afrika 0.73 mil Kg, Rakousko-Uherské země 0.46 mil Kg a t. d.

Na celkové výrobě stříbra po tu dobu participuje jedině Mexiko bez mála polovicí (67.2 mil Kg), pak následují Bolívie s Potosí (37.7 mil Kg), Peru (31.22 mil Kg), pak Německo (7.9 mil Kg), Rakousko-uherské země (7.71 mil Kg) a ostatní země celkem 7.38 mil Kg.

Průměrná roční produkce světová v době poslední obnášela:

V pětiletí:	Zlata Kg.	Stříbra Kg.
1851-55	197.515	886.115
1856-60	206.508	904.990
1861-65	185.123	1,111.151
1866-70	191.900	1,339.085
1871-75	170.675	1,969.425
1876-80	170.000	2,500.000
r. 1881-	159.960	2,581.732
1881-84	149.509	2,803.636
1882	185.836	2,702.395
1885-88	159.000	3,366.000

c) Stromě upotřebení k účelům peněžním slouží drahé kovy celkem jen potřebám průmyslovým, tedy zbytným. Cena státní zbytných potřebám služebních vůbec ale méně kolísá nežli cena nezbytných (nebot' poptávka se přizpůsobí snáze nabídce).

d) Jestliže z ~~státní~~ výše uvedených příčin (a. b.) poměrná stálost směnné hodnoty drahých kovů v průběhu časovém se vysvětluje, skládá se ve velké transportabilitě jejich (velká hodnota v malém objemu) velká stejnoměrnost její v témže čase na různých místech. Proto celkem objevují se směny ve směnné hodnotě drahých kovů jen průběhem dlouhých období.

Pokud však směny, s ní nastávající, nestojí se u státní drahých kovů zároveň a stejnoměrně, má každý své zvláštní podmínky výroby a každý s sobě podléhá zákonu se poptávce a nabídky.

I.

Nabídka tvoří množství dosavad v období peněz nebo potravinových výrobků průmyslových nahromaděni, pak každoroční přírůstek výroby jehož jedna část ovšem se stráví za náhradu u potřebení dosavadní zásoby, v příčině přírůstků ročních jeví se pak značné rozdíly:

Od polovice našeho století, kdež účinky objevení mohutných ložisek kalifornských a austrálských patrnými se stávají, jeví se změny produkce následovně: Maximum ročních výťažků zlata pada do pětiletí 1856-1860, odtud ubývá jich patrně, tak že v pětiletí 1871-1875 a 1876-80 jeví se naproti pětiletí 1851-55 a 1856-1860 úbytek asi o 1/6.

Ale co se týká stříbra, padá do pětiletí 1850-55 minimum je-

ho výroby avšak téměř nepřetržitě výtěžky její stoupají, tak že je průměrný roční výtěžek v letech 1876-80 naproti výtěžku let 1851-55 asi trojnásobný.

II.

Poptávka se děje:

a) jednak k účelům mincovním zlato jest nejzávažnější. Mohouť změny v peněžní politice států, zejména států velkých a hospodářsky vyvinutých, způsobiti poměrně velmi citelné změny v poptávce a tudíž i ve směnné hodnotě stou kovu, o čemž dokladem jsou zejména peněžní politiky evropských států (francie, Německa a t.), z doby nejnovější (stov. níže s měni dvojité). Státové tedy tím, že dávají přednost kovu jednomu neb druhému k účelům mincovním podstatně mohou míti vliv na směnnou hodnotu zlata nebo stříbra,

b) jednak k účelům přepravečného průmyslu (zlatnický, ozdobnický).

Probojí příčině jest poptávka změnám podrobena; protože popříměna z průmyslových výrobků na peníze a naopak jest s hlavními světmi spojena, tedy podléhá vždy cena drahého kovu v obou podobě (mince, šperky, nářadí a t.) současně a stejně změnám, avšak může změnit se měniva se poptávka po jednom drahém kovu v té či oné formě, avšak současně vůbec, nebo měrou třeba stejnou poptávka po druhém se změní. Z toho jde, že vzájemný poměr směnných hodnot ^{obou drahých kovů} neměnný. K starověku byl za různých dob a na různých místech rozdílný, avšak nikdy měni neobnášel než

Národ. hospod. 21.

1:10 (t. j. jednotka váhy zlata = 10 jednotkám stříbra), nikdy více než 1:13 1/2; v době Karolingů 1:12, po velkých změnách jest na konci středověku opět 1:12; od konce středověku zmatečně se stávají měnky velkých výtěžků stříbra v Americe ve směnné relaci a neprospek stříbra tak, že okolo r. 1800 obnáš 1:15 1/2 a do roku 1850 ani na 1:15 3/4 se nvyvine. Po roce 1850 mocně zvýšená produkce zlata celkem málo relaci otřásla; klesat na 1:15 1/5 až 1:15 1/4. Příčinou toho byly poměry peněžní v Evropě, kdež následkem 1.3r dvojité měny, zavedené v některých státech, zlato se přijímalo a stříbro se uvolovalo (stov. s dvojité či alternationi měni níže). Od r. 1871 však jednat rozmnožená výroba stříbra, jednat vážné změny ve ptičině měny v některých evropských státech nastali (přechod od stříbrné měny ku zlaté v Německu a Skandinávsku, obmezení ražení stříbrných peněz ve Francii, v Belgii a t. d.) způsobily, že posimula se relace značně v neprospek stříbra, tak že ve druhé polovině r. 1876 a zase v r. 1888, přechodně až 1:20 obnášel a v posledních letech vůbec mezi 1:18 - 1:20 kolisal. Případ tak značného klesnutí ceny stříbra v době několika let jest vůbec jen tento jediný v historii.

R. 1889 - 1:22 1/3

17. 11. 1891. - 1:17 1/4

Úkony (funkce) peněz.

Teprve máme-li na zřeteli peníze ze drahého kovu, lze nejjasněji rozegnatí úkony peněz a dle toho pojem jejich objasnit, neboť kprve při peněžích z drahého kovu všechny úkony peněz k

naléžitě platnosti přijdou. Peníze nazýváme ovšem statkem hospodářským, který obecně slouží jako míra směnných hodnot (allgemeines Wertmaß), měřítko (allgem. Tauschmittel) platidlo (allgem. Zahlungsmittel) i jakožto prostředek ke časnému přechovávání (Nachwahl) a místnímu přenosem hodnot (allgemeines Wertbewahrungsmittel). To jsou úkoly peněz, jak je objasnil nejúplněji Kries (Geld und Kredit I díl).

1. Peníze jakožto obecná míra směnných hodnot. Kše-

obecným prostředkem ke měření směnných hodnot stávají se drahé kovy, jakmile určitým kvantitám jejich počíná se měřiti (a odhadovati) a vyznačovati (vyjadřovati) směnná hodnota všech statků ostatních. K tomu cíli bývá se za základ jisté jednotky váhy drahého kovu s přiměřenými jednotkami rozdílnými, tak že pomocí jich každý stav a každou změnu směnné hodnoty všech ostatních statků číselně lze naznačiti. Tyto jednotky a jejich díly nejsou totožné ve všech státech, tak že při všeobecném užívání drahých kovů za prostředek ke měření hodnot máme v různých státech různá měřítká s různými soustavami jejich se zrači. Ka

Tak jako lze délkou jen délkou, plochou jen plochou měřiti, tak lze jen hodnotu hodnotou. Předmět, pomocí jehož směřujeme hodnotu jiných máme měřiti, musí sám mít směnnou hodnotu, nemůže to tedy být věc o sobě taková bezcenná na př. kus papíru sám o sobě. I při A. 3v. přeměně papírových peněz to papír, nýbrž jen jeho jiným reprezentovaný kterým mě-

řím, vyjadřují, odhadují hodnoty?

2. Peníze jako obecné měřítko.

Užíváním peněz jakožto obecního měřítko stoupají sice novými, ale prvotní jedny naturální výměny (permutatio) vždy na dva akty výměny (dvoji emptio a venditio) t. j. prodej toho, co nepotřebuji, za peníze střížení, přes to jest hospodářská výhodnost toho zřejmá, jak již římský právník Pompius křepně charakterisoval (l. 12 18. 1). Odhadují všechny velké nesrdce se směnnými naturálními směnnými.

3. Peníze jakožto obecné platidlo.

Mluvíce o spřížených peněz jakožto obecního platidla, máme na mysli:

a) skupinu rozmanitých přirodní statků na jiné osoby, aniž přitom o jakési směnné věci byti může, tedy převody, jimiž se zprostředkují skutečné změny ve jmění osob, tudíž přísůvky na jedné, úbytky na druhé straně.

Příčinami takových převodů mohou být:

- a) povinnost ke náhradě škody neb ke pokutě;
- β) povinnost ke vložení věna;
- γ) ke rozdělení dědictví;
- δ) povinnosti ke dárkám ex causa publica (daru);
- ε) jakož i četné případy, kde mezi dvěma stranami jisté věcné vyhovování jest nutné na př. při povinnosti ke alimentaci, nebo ke konání toho, co proto případně dodržení smlouvy ustanoveno (konvenční pokuta) a t. d.

b) Druhá skupina převodů sem spadajících opírá se s existencí jiné výměny, při které však však nenasleduje na plnění jedné strany ihned plnění strany druhé, nýbrž odkládá se na budoucnost, takže je pohledávka potřá, jejíž konečné plnění zoveme též placením ve smyslu technickém.

Príklady: Koupe na úvěr, záručka, nájem at. d. Peníze slouží tu za měniadlo, avšak zároveň tu momenty práve uvedené (slouží peníze ke shlazení pohledávky) čímž z nich platidlo a rozdíl tento stává se prakticky velmi závažným, jakmile jde o porovnáni úpravu užívání peněz t. j. s ustanovení t. j. zákonného platidla.

4. Peníze jako obecný uchovatel hodnot.

Trvalost, substance a poměrná stálost hodnoty drahých kovů jest příčinou, že obecně jich se užívá, chce-li jisté množství hodnot co možná bez nebezpečnosti škodlivých změn přes jistou dobu se zachovati. Umůže to státi se podstatně dvojím způsobem:

a) je zůstanou nepoužity ve vlastnictví osoby zamýšlející omý hodnoty uchovati a to jako t. j. mlatý kapitál v podobě pokladni (thesaurace rozáhla zvláště v Orientě);

b) je jednolice, jemuž záleží na uchování, ale zároveň na prospěšnějších využitích svých kapitálů, kterýchsím vlastní činností výrobou užívá nemůže, do vlastnictví a ke použití jiné osobě v podobě peněz je přenechává, pojistiv si na vědomí své generace. Mluví se také o penězích jako o kapitálu zápisném (Leihkapital).

5) Peníze jako obecný prostředek ke místnímu přenosu hodnot.

Obecným prostředkem ke místnímu přenosu hodnot jsou peníze ze drahých kovů, poněvadž pro svou velkou transportabilitu (v malém objemu velká hodnota) jsou nevhodnějším prostředkem pro všechny případy, kde běží o přenesení ekvivalentu hodnoty jakýchkoli statků (i nemovitých) na místa jiná na př. při vystěhováním, výpravách, vyrovnáních mezinárodních platebních bilancí at. d.

poznámka: Nasse (Schönberg: Handbuch, str. 237.) vynechává v definici peněz tuto posléz uvedenou funkci (5), máje za to, že dostačí definovati peníze jakožto obecnou míru hodnot, měniadlo, platidlo, a uchovatele hodnot.

Organisace užívání peněz.

Aby užívání drahých kovů pro služby peněžní stalo se co možná nejúčinnějším a nejvhodnějším, jest potřeba ve dvojím smyslu jisté regulace, která nejbezpečněji toliko státem samým provést se dá, totiž:

A) vyhovět požadavkům doternalé techniky mincovní;

B) odstraniti ustanovením měny všechny možné chybnosti a spory o tom, co v konkrétních případech za peníze sluší považovati.

A). Mincovníctví.

Snovní užívání kovů drahých jakožto peněz záleželo v tom, že v každém konkrétním případě množství konkrétního množství se váží, jehož poměrů a ve právních formách se zachovala (římská mancipatio). Tyto stupně hospodářského vývoje nemohly by při takovém obližním způsobu obstatí, kdyby užívání drahých kovů jakožto měřítka a platidla vhodným způsobem se neusnadnilo. Usnadnění záleží v tom, že přichází drahý kov v cirkulaci v určitých kusech stejné váhy a rylosti pro zručné užívání přiměřeně upravených (okrouhlé desky), takže je každý jednotlivec, ve směrech těchto drahého kovu užívající, sbíraje se nutností vlastního zkoumání váhy a rylosti. Relativně nejbezpečnější jest pak tento způsob užívání drahých kovů pro služby peněžní jen tehda, když stát výhradně na sebe bere právo drahé kovy pro peněžní funkce upravovat a je mince raziti. Jsouc výhradním právem státu učiněno, nazývá se právo mince raziti regalem mincovním (Münzregal). Druhdy vykonávání práva toho přenechávali vladaři soukromníkům, což nyní všeobecně opuštěno, neboť soukromný průmysl nemá v této věci žádné převahy nad ostatní výrobou státu; bylot ostatně právě v těch dobách právo řečené jednotlivci vykonáváno.

Kus drahého kovu pro službu peněžní zvláště upravený (střemovaný, ražený) a co do váhy i rylosti přiměřený

známkami pověřený zove se mince nebo peníz (Münze, Geldstücke). Je základem všeho ražení bít se jista zákonná ustanovení základní váha (gesetzliches Grundgewicht), totiž buď jista jednotka váhy obecného systému vah ve státě zavedeného (na př. kilogram, kde zavedena jest metrická váha), anebo zvláštní jednotka váhy jen pro mincovnictví zavedená (důl v Anglii). První způsob platby ve dřívějších dobách, druhý jest nyní aspoň pravidlem. Aby zabránilo se rychlé opotřebení (Abnutzung), při měnění se ke drahému kovu přisada kovů nedrahých, což zove se směšováním nebo legováním, a nyní nejhusťěji v poměru 900:100 se provádí. (Výjimky na př. anglické glaté mince 916 $\frac{2}{3}$:83 $\frac{1}{3}$, rakouské c. k. dukáty 986 $\frac{1}{9}$:13 $\frac{8}{9}$). Počet mincí, které se základní váhy se razí, jest číslo (Münzfuß) číslo, v jakém v minci kov drahý s nedrahým jest smísen, zove se zono (Zohn); váha vyřihodra-hého kovu v minci sluje čistost nebo-li čistá váha (Nettogewicht), a zákonná váha celé mince stříž nebo váha hrubá (Raufgewicht); tedy na př. z jedné celní libry ($\frac{1}{2}$ Kg) vyřihodra-hého stříbra razí se u nás 45 al (číslo), zono jest 9:1, čistá váha $\frac{1}{45}$ celní libry (= 1111 gramů), hrubá váha $\frac{1}{45} + \frac{1}{405}$ celní libry (= 12345 gramů).

Šlova dolar, frank a podobně tedy nic jiného než určitá množství drahého kovu vedle předpisu příslušného státu pro služby peněžní rašená a zorně náležitými pověřenými autoritami veřejně opatřena.

Prázení jest takto veřejně pověřování se strany autority

státu, že ta která mince jistě quantum ryziho drahého kovu v sobě chová; ale není stát s to, aby ražením určitěmu množství drahého kovu libovolnou hmotou přidělil nebo věcem, co do látky bezcenným hodnoty takové teprve dal. Mincovní opáčení, jistě bludné, do podnět i záminken ke častým křehčováním mincí doby dřívější (v těžce obvyklé stráž zmenšena a čistota).

Avšak technické obtíže dosažení dokonalého grna a bezvadné stráže byly by přílišné a náklad na ražení zvýšil by se tím nekonečně, kdyby se s požadavkem přesnosti co do hrubé a čisté váhy šlo do krajnosti. Podobně není možné stále zachovávat nezmenšenu váhu v minci, které kvalitním přechodem z ruky do ruky se stírají či opotřebují.

Vzhledem na podstatné výhody, kterých ražení drahý kov proti neraženému poskytuje, potud jde o služby peněžní, nebude v obojí příčině malá odchylka mít váhu. Ustanoví se tudíž zákonem:

1) určité minimum, do které dovolena jest odchylka pod zákonem předepsanou stráž a čistota neb ned. ni; to jest takzvá odchylka/dovolená či remedium (tolerance; erlaubte Fehlergrenze). Příklad: při rakouských zlatých odchylka dovolená od stráže jest 4‰, od čistoty 3‰; u t. z. osmizlatých dukátů 2‰. Čím vyšší obnos mince, tím menší jest remedium.

2) určité minimum váhy pro mince cirkulující, do kterého se má opotřebení mince nehledí, pokud placení jimi

Národ. hospod 22.

se zákonnou platností díti se má (Passiergewicht, váha oběhání).

Jen v mezích takovýchto odchylek lze pak za srovnávacích poměrů mincovnických mluvit o nějakém rozdílu nominální hodnoty mincí kurantních (a contraria drobných) a hodnoty jejich skutečné t. j. hodnoty skutečného drahokovu. Mince, jejíž hrubá neb čistá váha pod odchylkou dovolenou sahá, nemusí se vydat; mince, která utrpěla opotřebení pod míru zákonně dopuštěnou, musí se vzít z oběhu ke opětovnému ražení (Umprägung). Obíhají-li vedle mincí dokonalých mince silně opotřebené, nebo zlehčené (od vlády ve stejné zorné podobě, ale se zmenšeným obsahem drahokovu vydané), pak reaguje proti tomu obchod poměrným zvýšením všech cen asi o tolik, co obnáší difference mezi cenou drahého kovu, ve kterých mincích obíhají, a cenou dokonalých a skutečnou cenou drahého kovu skutečnou v nich (v dobrých i zlehčených) obsaženou.

I neražený drahý kov má tomu zvýšení participuje (stane se dražším a tudíž vyláká se spekulantům vybírat z oběhu dokonalé mince, roztavovat je a prodávat, špatná mince vypuzuje dobro).
 Co se týče nákladu na ražení mincí nese jej stát sám při mincích, jež pro své potřeby raží. Pokud však mincovny jeho od soukromníků získávají na ražení mincí kovu, jest ve všech evropských státech, vyjma Anglii, zvykem požadovati za to jistou náhradu, ražebné (Schlagsschatz), která však nemá skutečné náklady ražebné přerachovati a tedy sloužiti státu za zdroj výtěžku (v Rakusku u 1 zl a 2 zl mincí stříbrných 1%, u zlatých

minci $1/2\%$).

Odhvoditi se dá rážebně netoliko že jest náhradou za služby mincovny, nýbrž i že drahý kov nabude ražením pro služby peněžní větší spůsobivosti tak, že kov při bude hodnoty spotřební (o do tvaru), směrná pak hodnota jeho, porovnána se směrnou hodnotou kovu neraženého, vzroste o náklady ražebné. Konečně se uvádí i to, že dávají ražiti mince i cizinci pro účely mezinárodního obchodu a kdyby náklad na ražení mincí pro soukromníky se nhražoval daněmi platit by domácí poplatníci náklad ražební za mince, oněm cizincům ražení. Avšak s druhé strany obava přílišného využitkování mincoven při bezplatném ražení pro soukromníky jest věci podřízenou; poskytuje někdy ochrany okolnosti, že ztrácejí oni mince po čas, co leží v mincovně jejich drahý kov, než na něj řada dojde (stránek).

Čím jest ražebně větší, tím více gtežuje doplnění zásoby mincovní v gemi, když se objeví větší potřeba peněz. Nikdy však nesmí ražebně sloužiti to tomu, jak se druhdy stávalo, aby bylo zámínkou ke ztenčování obsahu drahokovu.

Co posud uvedeno, platí však toliko o mincích kulantních (Kurantennünzen), ale neplatí o t. zv. drobných mincích (Scheidennünzen), o jejichž povaze platí toto:

Čím nižší jest obsah, na který jednotlivá mince zní, tím jest poměrně větší náklad ražební. Proto nerazí se mince pro potřebu na menší platy a doplatky plně, nýbrž obsází buď

drahého kovu méně nežli mají reprezentovati, nebo razí se z nedrahého, jehož rovněž méně se bere než co by bylo přiměřeno hodnotě, již má mince reprezentovati.

Vždy jest tedy charakteristikou drobných:

- 1) Obsah kovu menší než by při ražení plněm býti měl.
- 2) Zákonná fikce, dle které považuje se - a potud zákon v jistých případech ku přijímání jistých druhů peněz domluje, - i přijímání se musí jako by byly plny. Domluví to nazývá se nuceným oběhem drobných (Scheidennünz-Zwang). ^{Ad 1)} Diference mezi skutečným a reprezentovaným obsahem profituje stát, jenž nerazí drobných nikdy na účet soukromníků a v té difference náleží náhradní ražebných útrat. Proto v poměrech normálních nemá býti tato difference větší nežli co náklady ražební skutečně obnášejí. Jinak kdyby ku př. následkem značného chasážia t. zv. papírových peněz hrozilo nebezpečnosti, že budou drobné mince rozlaveny a vyvezeny (t. zv. ovístáže drobných). Z té příčiny byl odvodněn velmi skromný obsah drahého kovu (stříbra) v nynějších dvaceti a šestitřicetcarových mincích drobných v Prákovsku. (Na konci předešlého století vymizely i drobné mince mědini z Prákovska následkem stromního ažia stříbra.

Ad 2) Zákonná fikce při drobných dá se ve platnosti udržeti jedině obmezením celkového obsahu drobných a to obmezením na míru potřebě v skutku potřebovanou; v mo-

děrných státech stanoví se zákonem pro všechny jednotlivé kategorie drobných vrchních kontingent, který se smí raziti. Čím více malých platir, tím více je drobných potřeba. Při zlaté měně ceteris paribus více drobných na vyšší obnosy zů-
jících potřebi, protože nejnižší kurantní mince zni na ob-
nos poměrně již vysoký, bylat' by jinak pro malost nepohodl-
nou (na př. v Německu nejmenší a již pro malou svou nepohodl-
ná mince kurantní 5 M ve zlaté; drobné stříbrné na obnosy
5, 2 a 1 M, pak 20 pf).

Další garancii pro platnost zákonné fikce bude poovnínost
od státu přijatá, vyměňovatí v pokladen svých kurant-
ní za drobné mince a naopak. Pak-li tyto podmínky
se zachovají, má zákonné ustanovení, dle kterého jedno-
tlivce nemůže býti nucen, aby při platech více nežli jisté
zákonem ustanovené minimum přijal, pouze povahou s-
patření chránícího obecnostvo před příšlivým nepohodlím.

V mezinárodním obchodě nepříteládá se na mnoho dů-
ležitosti oné zlatistné formě, jaké drahému kovu ražením
se dostává; proto dostačí pro účely jeho i drahý kovu
ražený, jehož užívá se nejčastěji v podobě prutů neb tyčů
(Barren bars, lingots), jejichž váha a rykosť se stranou ve-
líkých firem, obecné autority přijírajících, jen do obcho-
du je přivádějí, příslušnými známkami na nich samých
bývá ověřena.

B.) Měna

Sloven měna (Währung) rozumíme onen druh peněz,
který v jednotlivém státě ve smyslu právním za peníze pla-
ti, pokud vůbec užívání peněz v poměrech jednotlivců není
setou obecnými, právními předpisy jest upraveno. V tétož
kácích měny se týkajících stýká se tedy užze dvoji element,
právní a hospodářský, neboť jednak vhodné ustanovení
měny nemůže státi se leč po každé na základě uvážení kon-
kretních poměrů hospodářských, jednak má každé takí stano-
vení a trvání jisté měny hluboké účinky hospodářské.

Hospodářské otázky, o které ustanovení právní se opírá,
jsou především:

1) ve kterých směrech jest vůbec potřebno a možno, aby
užívání peněz právně se upravilo.

Potřeba tato se jeví:

a) vzhledem na funkci peněz jako platidlo. Ve přípa-
dech, kde běží o placení v technickém smyslu (solutio) bud' ani
není možno, aby vili stran napřed druh peněz, se ustano-
vil, jenž za platidlo sloužiti má, aneb vždy se to nestane.
Tím pak, aby nejistota a spory se zamezily, nutně jest po-
třeba, aby stát ustanovil, co v podobných případech platidlem
býti a co zejména i soudce za konečné platidlo má potla-
dati při nesplněních mávancích, na jiné předměty než peni-
ze se vztahující. Vzejde pak z toho výhoda, že není již třeba,

aby s každým konkrétním případem strany platidlo se usnášelo, avšak dotud mlčky se předpokládá, že vztahuje se dluh na platidlo zákonem stanovené (subsidiární), dotud výslovně unesení stran jímaly nerozhodně.

Ustanovením měny stanoví se pro všechny uvedené případy obecné platidlo zákonné (gesetzliches Zahlungsmittel, eventuell - zwangsmittel, letztes Lösungsmittel), jehož podáním dlužník povinnosti se sproští, a jehož přijetí věřitel platně zamítnouti nemůže.

Ovšem obor měny není ještě vyčerpán, službou měny jako zákonné platidlo si jímaly: pojmy „měna“ a „zákonné platidlo“ nejsou totožny, jak mnozí mylně se domnívají (Roche, Schaeffle, Wagner, Hartmann aj).

b) Již v uznání peněz jistého druhu (mincí) za zákonné platidlo jest zahrnuto uznání drahoctvu, z něhož jsou raženy za zákonné měřítko hodnot (gesetzliches Kraftmaß); musít na př. před ustanovením povinnosti k náhradě škody předcházeti odhad, podobně při rozdělení dědictví, při vyvolání a. t. d., nadto jsou četné případy, kde o bezprostřednou nějakou povinnost k placení se nejedná (odhadový výnos net hodnoty nějakého předmětu kú př. pozemky pro účely berní a jiné pod.); i tyto odhady dějí se v penězích, které jsou měnou.

Za to ve příčině peněz jakožto měnídla není důvodů pro nějaké zákonné upravení; také by zachování před-

pon, stanovícího nějaké zákonné měnidlo, s těžší se dalo vymáhati, jelikož je směna (koupe a prod) něco úplně dobrovolného a nikdo nemůže přinucen býti, aby výrobkovým za určitý druh peněz dával, leč by domnění až na poslední samy se vztahovalo. Moc každého zákona jest tu nedostatečná.

Ačkoliv tedy ustanovením jistého druhu peněz za měnu jenom funkce jich jakožto zákonného platidla a zákonného měřítko hodnot se reguluje, dotýrá se přece ustanovení toto aspoň nepřímo velmi závažně i služby téhož právě druhu peněz (tychž mincí) ve funkci měnidla; neboť ony druhy peněz, které jsou měnou, budou přede vším a nejvíce se rariti, tak že také překvapím a nejvíce se bude musiti fakticky jich jako měnidla, prostředkem pro porovnání hodnot užívat. Okolnost tato nemůže býti bez účinku, jedná-li se o volbu měny, neboť plyne z uznání její patně, že při stanovění její k tomu se musí přihlížeti, aby mince, které měnou býti mají, také pro funkce tyto byly nejprůsobilejší i ve příčině materiálu, ze kterého se raziti budou (zda ze zlata net ze stříbra) i ve příčině velikosti, dělení a. t. d.

Ale neplyne ovšem z vyvolání určitého druhu peněz za měnu již konsequenca, že by jiné raziti se neměly nebo nemohly. Naopak bude zároveň trojí druh mincí a jednotlivé zemi možný a to:

a) mince kurantní, které jsou měnou

b) mince kurantní, které nejdou měnou; nejvíce mincemi obchodními s měnicím se kurzem, jako bývají na př. se zlatými mincemi v zemích se měnou stříbrnou (c. te. dukáty mincovní a pak 20 a 10 franky v Prásku),

c) mince drobné, které na úkolech měny participují, jelikož jsou reprezentanty těch právě mincí, a musejí se do jistého obnosu bráti.

První platnost měny jako takové nesáhá arci přes hranice státu; ježto však v každém státu mince, které jsou měnou, zároveň přerážnou část cirkulujících peněz, sahá faktický význam měny každého státu, zlatě však státu s čilým obchodem zahraničným i přes hranice jeho; nad to volbou měny a poptávkou po tom nebo tom drahém kovu s tím spojenou vždy rozhodně působí stát na hodnotu obou kovů (Německo v době nynější zejména od r. 1871).

Ve průběhu stanovování měny jest úkol zákonodávce, aby takovou vybral, jež jeví se nejvhodnější pro poměry státu jeho. To platí aspoň potom, pokud zůstává se při těchto stážkách na stanovistech národních (Anglie); jinač, má-li zároveň stanovistvo světospodářské se respektovatí (srov. níže o bimetalismu).

Měna může být buď jednoduchá (nitrafi Währungs) a to zlatá nebo stříbrná aneb dvojitá, jestliže peníze z obou kovů

Národ. hospod 23.

měnou se užívají.

Měna dvojitá.

(Bimetallismus).

Podstata bimetalistické soustavy měny záleží v tom, že kurantní mince z obojího kovu drahého slouží za měnu; kde není imply jiné a výslovně, spořídá se dlužník platně jednou nebo druhou mincí závazkem.

Zavedení dvojitě měny předpokládá všude, že musí napřed stanoviti se zákonný poměr hodnoty obou kovů, na základě něhož mince se mají ražiti. Ve Francii r. 1803 ustanoven 1:15 1/2 t. j. z 1 kg stříbra raží se 200 franků, stříbrných (v podobě pětifranků at. d.) a z 1 kg zlata 3000 franků zlatých (v podobě 5-, 10-, 20 franků). Pokud ten zákonný poměr hodnot napřed ustanovený potrvá v souladu se skutečným poměrem na trhu, cirkulují v zemí s měnou dvojitou oba kovy. změní-li se však skutečná relace, tedy dostavuje se odchylka od relace zákonné, následkem čímž onen kov, je-li ve skutečnosti naproti druhé mince jest dražší nežli dle relace zákonné, bude mizeti z oběhu i ze země, protože produktem jeho že sobě na základě relace skutečné takové množství drahého kovu spatřiti, že doma na základě zákonné relace plá se z něho větší suma mincí docíliti nežli obnášela suma prodejných mincí z kovu

dražšího. Na příkl. je-li zákonná relace 1:15½ a skutečná 1:18, tedy vyveze-li 1 Kg zlata (= 3100 franků), obdržíme za ně na trhu 18 Kg stříbra, ze kterých můžeme si dáti raziti 3000 franců ve stříbrě. hrubý výtěžek jest 500, od něhož kudyš obdržíme náklad na transport a ražení, zůstane ostatní jako čistý profit z té spekulace. Konec bude, že udrží se v cirkulaci jen mince z toho kovu, jenž jest ve skutečnosti lacnější než dle relace zákonné. Mince ze druhého kovu, stavě se v obchodu vzácnějšími, obdrží aviso.

Ve státech s měnou dvojitou udrží se vždy cirkulace jen kov jediného a následkem převratu v relaci mohou průběhem doby ve příčině této oba kovy se vystřídati (alternovati). Přes tuto námittku hájí se měna dvojitá a to z toho důvodu, že pomocí její větší stalost ve skutečné relaci hodnot obou kovů se zachová, neboť se zvýšenou poptávkou po onom kovu, jenž ve skutečnosti lacnější se stává, dostavuje se zároveň zvýšená nabídka onoho, jenž dle relace zákonné jeví se podceněným (jenž ve skutečnosti stává se dražším).

A takto působí se s jedné strany ke zvýšení ceny toho kovu, jenž v ceně klesá, s druhé ke opětovnému snížení ceny toho, jenž dražším se stává, a tudíž značnější odchylka skutečné relace hodnot od přijatého poměru zákonného se zamezí. Přírženci měny dvojitě v tom smyslu vidí v ní tedy nemalý prostředek ke tomu cíli různými volení, aby výchylky

vyvolána byla poptávkou po tom kovu, jenž v ceně klesá, nabídka toho, jenž v ceně stoupá tím pak zároveň obvy věcky odchylky v relaci obou kovů byly na ústí, než se upoutámy (Wolowski, Cornuschi, Arendt). Oni zastávají tedy měnu dvojitou ze příčin světo-hospodářských.

Toto pojmání měny dvojitě opírá se o zkušenost, že dvojitá měna ve Francii později i ve státech, s ní od r. 1865, t. j. latinskou unii mincovní spojených (Frýcars, Belgie, Itálie, Rumunij r. 1868. přistoupilo Rusko) až do let sedmdesátých našeho století skutečně poměry relace obou kovů na celém světě v různých hranicích udržela. Podstatné střešení této relace v neprospěch stříbra v posledním desetiletí nastalo v první řadě souvislím s tím, že státy latinské jednoty nejprve (r. 1874) obmezili a konečně (r. 1879) docela zastavili ražení stříbrných mincí, kudyš následkem devaluace stříbra v Německu (zákon z r. 1871, 1873) a v jiných státech následkem velikého vzrůstu výroby jeho cena jeho klesati počala a bylo nebezpečnosti, že nyní budou státní latinské jednoty zcela stříbrem zaplaveny a že zlata svého pozbudou.

Abys měna dvojitá svou světo-hospodářskou funkci více naznačenou bezpečně vykonavati mohla, potřebí je, aby měla platnost ve velkém teritoriu, které jest zprávně velké snmy dražšího kovu pojeti. Neboť stát jednotlivý v větší neměře ve všech případech tolik dražšího kovu v

ceně stoupajícího vydati a tolik onoho, jenž začíná v ceně klesati, pojmouti, aby to dostačilo k udržení stále relace hodnot obou kovů na trhu světovém. Na této myšlence zakládá se obrana 4. §. mezinárodního bimetalismu 4. j. Dojíté měny zavedené na základě této relace, ne-li ve všech státech tedy aspoň ve větším počtu států hospodářsky vyvinutých s velikým prostorem a četnou populací tak, že typi poptávka jejich po kovů v ceně klesajícím i nabídka v ceně stoupajícím dosti byly silny, aby podstatně proměny ve vzájemné relaci obou kovů na trhu světovém zamezily.

Námitky proti dvojité měně pronášené, vyjma výše uvedenou (že totiž jen jeden kov se udrží) jsou dále:

1.) že se ignoruje povaha peněz jakožto zboží, kteráž jako veškeré jiné zboží podléhá zákonu poptávky a nabídky. Naproti tomu uvěsti lze, že i při dvojité měně není to případ státu, jenž mincím hodnotu určitého přímě datí by snižoval, nýbrž stát jenom nepřímě na hodnotu mincí působí tím, že činně mince z obou kovů na základě určité relace měnou, a sloponutěje dle té relace svobodně jich raží (t. j. na účet soukromníků ve státních mincovnách), vyroběná stále uměleou poptávkou a nabídkou, jež činně protiráhu proti každé podstatnější odchylce relace skutečné od zákonné relace. Stát působí na hodnotu dražších kovů a peněz z nich vždy svou mincovní politikou, tedy i

tenkrát, když jen jednotnou měnou savádi, neboť poptávka ke všem mincovním jest vždycky nižší a raznější činitel poptávky po obou kovech vůbec (stav. měny německé reformy) mincovní na cenu stříbra).

2.) Je stát s jednoduchou měnou typi toliko ~~typi~~ ^{zmenou} toliko změnou jednoho z obou kovů, kdežto stát se měnou dvojitou ^{zmenou} hodnotě každého z obou kovů snáseti musí. Naproti tomu lze uvěsti:

a) že měna dvojitá, na nížemí dostatečně rozsáhlém jone provedena, zamezí aspoň velké proměny v hodnotě jednoho z obou kovů jakož i druhého, že tedy třeba proměny byly častější budou v různých měch udržovány;

b) však i stát se měnou jednoduchou ku př. glaton nerušívá neolotknut změnou v ceně druhého kovů, jsa přece v spojení se státy, majícími měnu z toho kovů druhého jakožto pec nebo prodavač neb jeho věřitel nebo dlužník (Anglie věřitel polovice Evropy a četných mimoevropských států). Právě nyní rehabilitace stříbra, zavedením dvojité měny v silné skupině států klavoně by byla v prospěchu států se glaton měnou.

I druhé strany však nelze popřít, že měna dvojitá na základě určité relace v sebe větších skupin států zavedená, ne-musí za všech podmínek se udržeti. Následkem změnů poměrů nabídky nebo poptávky může nastati po čase potřeba změnit zákonnou relaci, jak sami přivrženi dvojité měny

doznavají ku př. Schaeffle. Shlí tedy k nynějšímu problému mezinárodní dvojité měny na základě určité relace hleděti v ten způsob, že by pro nynějšík a pro dohlednou budoucnost poskytl poměrně největší garanci proti převratům v hodnotě drahých kovů a peněz.

I. xv. Dvojitou měnou neúplnou (finkmünze, Doppelwährmünze) rozumí se onen stav, kde sice existují vedle sebe jako měna mince obou kovů na základě určité relace, ale hlavní podmínka úplné dvojité měny není splněna, totiž svoboda jednotlivců dlati sobě rariti mince z toho či z onoho kovu v státní mincovně. Takový stav jest nyní ve Francii a ve státech s ní spojených v latinskou konvenci mincovní (zastaralý ražení stříbrných mincí) pak v Německu. (Zde totiž ještě částeč starých kurantních mincí čista tola nového v oběhu zůstala, ale nové kurantní mince stříbrné se již nerazí). Tak v Holandsku, jež r. 1875 ke měně zlaté přišlo, ale dosud všeho stříbra se neravilo a podobně jest i ve Spojených obcích severoamerických, kdež od r. 1878 (dle 1. z. bill = Blandovy) ^(zrušenou v 1890. - asi 22 na 4 1/2 mil. dol. měny) obmezenou měrou razi se stříbrné dolarity dle relace 1:15.988, majíc platnost platidla. Ale převaha zlata ve všech udaných státech má za následek, že tam všude obchody na základě zlata se uzavírají a stříbrné mince jsou fakticky jen jako reprezentanti zlatých.

Literatura o dvojité měně: Arendt: Die vertragsmässige Doppelwährung. - Schaeffle: Für internationale Doppelwährung. -

Magner: Für bimetallische Münzpolitik. - D. Laveley, Bernuschi (četné spisy). Nejstaonější spis: Wolowski: L'or et l'argent.

Jedno důchá neboli jednotná měna.

Rozhodnutí o tom, zda-li nějaký stát, nechtějící bimetalismu má zvoliti měnu zlatou nebo stříbrnou, musí se státi se základem na všechny jeho hospodářské poměry. Vzhledem k této příčině musí se vztahovati zejména na skotnost, mají-li v zemi převahu menší či větší platy. Dle zkušenosti jsou ceny a mzdy vyšší, ovšem platy častější ve státech s vyspělým průmyslem a obchodem, s rozsáhlé provedenou dílbou práce, s živými styky obchodními i živelnými s cizinou at. d. Pro takové státy hoch se spíše měna zlatá nežli stříbrná, kdežto pro státy, v kterých není těchto podmínek, kde také ceny a mzdy bývají nižší, vyhovuje lépe více měna stříbrná. Historických dokladů neschází, že státové mnozí i ve staré době (na př. Římané), ve střední i v nové době (Anglie 1816, nejnověji Německo, Holandsko a státy skandinávské), dospěly k vyššímu stupňu hospodářského vývoje, zlaté peníze za vedly. Pro nynější státy, jež zlatou měnu zavědly, byly rozhodny ještě tyto momenty:

a) že, jak zkušenost učí, oba drahé kovy v porovnání s jinými statky po nenáhlé v ceně klesají, čímž pro některé

funkce jim pohodlnosti ubývá. Některky toho úbytku u stříbra již značně objemnějšího musí být mnohem citelnější, amat specifická váha zlata má se ke specifické váze stříbra jako 11:6, tak že na př. při relaci 1:17 kus zlata má 31krát větší cenu než stejně velký (stejně objemný) kus stříbra,

b) je nad to se pozorovalo, kterak dosud pravidelně změny v produkci zlata mnohem méně na cenu jeho působily nežli změny v produkci stříbra na cenu jeho. A cit měla v nové době (po r. 1850) i existence dvojité měny ve Francii na tom zásluhou, neboť jakmile relace pod 1:15½ klesati počala, ihned byla Francie otevřena zlatu. Všem všetecnějším zavedení měny zlata ve státech pokročilejších vadí poměrný nedostatek zlata i okolnost, že dle geologických výzkumů (Lues: Zukunft des Goldes) produkci zlata do budoucnosti ne přirůstky, nýbrž klesání kynou. Je přetřaco stříbra byla by pak tím krokem ještě dále uvedena, ma škodu všech států, již jsou vyrábitele stříbra nebo věřitelé zemi s měnou stříbrnou.

Jak jako zlatá měna vede k velikému obnosu drobných, tedy o fika se optrajících mincí, tak stříbrná ve státech, jejich obchody se množi, podporuje velkou cirkulaci peněz papírových, moment, který byl závažný při přechodu ke měně zlata v Německu. Avšak i poměrný nedostatek zlata při zveřejnění měny zlata musil by nepřirozený vzrůst cirkulace papírové mít za následek.

Národ. hospod 24.

Přecházi-li se od zlaté měny ke stříbrné nebo naopak, jest pro dobrý přechodu dvojité měna nezbytná.

Mluvíme též o měně paralelní, jestliže jiné mince z jednoho kovu pro jisté jednání na měnu jsou ustanoveny (druhdy zlaté pro obchod v nemovitostech v Hanoverstvu), pro ostatní jednání mince z druhého kovu. O měně početní se mluví, když o žádné v skutku ražené mince se neopírá, tak že, když skutečně o platy v takové minci jde, ony v jiných mincích díti se musí (někdejší bankomarky hamburské; t. j. Paels v Číně).

Mylný jest název smíšená měna, kterým se chce pravidelně vyjádřiti jen faktum, že vedle mincí, které jsou měnou, raží se v zemích s měnou stříbrnou i zlaté mince obchodní a v zemích s měnou zlatou stříbrné drobné na vyšší obnosy gnojící.

V povaze papírní peníze zastupujících.

V hospodářství novověkém nabyly rozsáhlé platnosti jisté druhy poukázek, pomocí kterých potřeba tmotného užívání peněz podstatně se obměňuje. Vzhledem ke tomu, že v některých funkcích na místě peněz sloužiti mohou, stují surrogáty peněz (Geldsurrogate), aneb úvěrové surrogáty (Kreditsurrogate des Geldes). Co do právní povahy stýerují se jako ob-

ligace skripturní. Nejohlednětější z nich jsou směnka, check, pokladniční poukázka bankovní a bankovka. T. z. stá-
tůka, ač v některých případech od nich se liší, koná v
jistých směrech služby podobné.

Check jest příkaz daný třetí osobě (z pravidla bankéři),
aby vyplatila doručiteli a vista určitou, vydavatelem usta-
novenou sumu.

Pokladniční poukázka bankovní jest listina stornuji-
cí, že u banky byl uložen jistý obnos peněz, který ona sh-
tuje vyplatiti s příslušným úrokem buď na předložení (a
vista, na viděnou), aneb v určité lhůtě po výpovědi.

Bankovka (Banknote) jest listina, vydaná t. z. bankou
cedulou, slibující doručiteli na předložení výplatu jis-
té sumy peněz.

Společné vlastnosti všech těchto listin jsou:

1) obsahují buď slib výplaty (t. z. směnka vlastní, ban-
kovní poukázka, bankovka), nebo příkaz výplaty (t. z.
směnka vydaná a checky), zakládají tedy vždy pro vlastní-
ka nějakou pohledávku peněžní, která leží na listině.

2) Všechny jsou způsobilé sloužiti ve funkci měni-
la a platidla na místě peněz, při čemž přijímání jich
v těchto s funkcích opírá se o slib nebo o příkaz na nich
obsažený. Někdy však nemohou nahraditi peníze jako
miru hodnot (Wertmas), nelze si papírů těch jinak my-
sliti nežli znejících na určité obnosy dražšího rovu, kte-

řetě obnosy nařačovat jemu vytkli slovy: zlatý, frank,
marka a t. d.

3) Všimnutí spojené pro celé hospodářství národní s jejich
vzhledem objevují se jednake v tom směru, že zaměřu se oti-
že i útraty spojené s transportem a s přechováním mince,
ale hlavně plynou z toho, že lze obejiti se bez stěti, s jakými by
bylo spojeno při postupném rozvoji hospodářském nezby-
tné opatření nových mincí, když obchody se množi a výplaty
cen, mzdy, příjék a t. d. vyžadují větších obnosů měnidel a
platidel. Konečně ušetří se i nákladu, jaký by byl spojen
s ražením právě těchto mincí i s opětným ražením mincí
již opotřebovaných.

4) Charakteristikon jest všem těmto listinám, ale zvláště
směna, checku a bankovce t. z. vlastní regulace oběhu (Selbstre-
gulierung des Umlaufes). Potud mají zastupovati peníze ve funk-
ci jejich jako měnidlo a platidlo, bývají vydávány na zá-
klade různých jednání soukromohospodářského obchodu
(koupí, prodejů, příjék a t. d.). Přibývá jich tedy, když obch-
dy takové rostou, ubývá jich, když podobné obchody och-
tují. Takto si tedy obchod opatřuje s rostoucí větší po-
třebou i větší počet měnidel a platidel a sám jej restringu-
je, když potřeby ubývá. Tím se komeruje do jisté míry
i kolísání směnné hodnoty peněz, která by jinak nut-
ně nastati musila, kdyby potřeby jich silně se měnila, aniž
by současně i množství měnidel a platidel po hotové jsovíc

dosti snadno ji přizpůsobiti se mohlo.

Státovky?

Státovky jsou listiny ode státu vydané na místě mince. Dříve převládá druh státovky, jež obsahovaly slib výplaty, i byly poukázkami na státní pokladnu, včty obnos udáný na předložení zaplatila. K tomu konci chován pak jistýz pravidelně regnačinný fond rezervy.

Mnohé novější státovky bez takového slibu výplaty vydány byly a se vydávají. Stát je vydává při svých platech na místě peněz hotových, začes se zavazuje, že je bude přijímati v pokladnách svých v plné hodnotě, na kterou znějí, ony tedy pouk nesahují slib výplaty, nýbrž slib liberace nebo slib sprostěnní od platu, ku kterému by vlastník jejich byl povšhován státní pokladně. Na tom zakládá se jejich oběh i pravi se tedy že mají úhradu v berních (Banking-institutions), ježto právě berně tvoří hlavní obor platu, jež jednovširoci státu pravidelně konají.

Kdyby měla pro každou státovku naprosta jistota existovati, že v kasy státní bude udána, musila by se řídití dovolená hranice pro emisi státovky jednak dle obnosu všech berní (Abgaben) t. j. daní a poplatků, jednak dle termínů, ve kterých ony docházejí, tako že by jich tím méně vydati se mohlo, čím více těchto termínů jest, jelikož

každá kase a pokladna státních o oběhu vychází. Každ přisnon matematickou formulu v této příčině podati, jak o to Stein se pokoušel, není možno. Docházejí berně v terminech přišis rozmanitých mnohé den co den. Nebr de tedy jiného korekcionu proti přišisnému vydaji než zákonné ustanovení jistého maxima pro dovolenou jejich emisi, při tom pak z pravidla na to se počítá, že větší kvanta jich v oběhu se udrží následkem shůby jejich jako měnidel a platidel v obchodech soukromých.

Co do efektu pro finance státní rovná se vydání státovky navržením nesúročitelných příjčků. Plastní regulaci oběhu jakou bankovka má, nemá státovky. Takovito povahy jsou na př. nynější státovky rakouské (srov. o měně papírové) a byly do počátku r. 1879 státovky spojených obcí severoamerických, jež staly se nyní směnitelnými. I nynější státovky italské (celkovým obnosem 340 mil lit) jsou směnitelné.

Měna papírová.

Bankovky i státovky nabývají povahy podstatně jiné, když uděli se jim:

1) t. j. nucený oběh (Zwangs-Kurs) t. j. když se jim dá mo platidla zákonného, tak že musejí býti přijímány v plné obnosu, na který znějí, ve všech případech, kde strany s zlatistním platidlem se nedohodly.

2.) Když zároveň bud' již přirodně mají (rakouské), nebo obdrží právo nesměnitelnosti za drahý kov.

Jisté finanční bývají příčinou volašské následkem ná-
leku, že takové papíry vzniknou, Bnd' totiž vydá stát bez-
prostředně nesměnitelné státopisy anebo rozhodne se stát u
banky cedulové (1848 Rakousko, 1871 Francie) i nucen jest pak
odstranití nebezpečnosti z tohoto hlediska, že by bankovky ta-
kové jí k vyplatě za stálý kov se předkládaly v ten spůsob,
že jí udělí právo nesměnitelnosti pro bankovky její.

1.) Směnitelná bankovka může býti sice prohlášena za
platidlo zákonné (bankovky banky anglické, bankovky švý-
carské, německé), ale vždy zůstává bankovka taková zá-
roveň nositelem pohledávky, kdežto bankovka nesměnitel-
ná objevuje se pouze jako nositel liberace proti každému
věřiteli, který sobě zaplacení v mincích nevyhradil, není
však nositelem pohledávky napsoti vydateli.

2.) Přijímá-li se taková nesměnitelná bankovka nebo stá-
topiska, děje se to, jakmile jde o zaplacení v technickém sm.,
solutio (viz. funkce peněz), pouze na základě předpisu zá-
konního. Důvěra nebo nedůvěra v tomto případě neroz-
hodují o přijetí. Ale má všem důvěra veliké pole, pokud
jde o přijímání nesměnitelných bankovek a státopisek s
oběhem nuceným jakožto měnídla (stov. s tím výkladem
Kriesovy).

3.) Pokud bankovky nebo státopisy jsou směnitelné, ne-

že snadno přetvoří jistou hranici u vydávání jich.
Bankovky v normálních dobách, kdež bývají bez toho
za kov směnitelné, jen jako půjčka na dobu krátkou
v oběh přicházejí. Nad to jest u nich jako u směnitelné
státopisy směnitelnost dostatečnou garancí proti převý-
šují t. j. proti emissi, přetvořující míru potřeby měnidel
a platidel. Truší-li se směnitelnost a k tomu nucený oběh
přistoupí, poskytnuta jest možnost zvýšiti libovolně emis-
sitatou těchto listin. Z toho libovolného rozmnožení vzejde
klesnutí hodnoty těchto listin i. t. z. devis. Platidlo na
funkci zákonného platidla největší divar, pokud jde o pu-
žim měny, zvykla si moderní theorie nazývat bankov-
ky a státopisy s nuceným oběhem a nesměnitelnou mění-
dou papírovou či papírovými penězi καὶ ἐξοχῆς.

V směnné hodnotě kovu a peněz z nich.

Jako měří se průměrným množstvím oněch statků, kte-
ré na ně lze dostat, tedy srovnáme je s průměrného sta-
rou cen zboží v té které době. Měníť kajisté stála, mění se
totiž především:

a) náklad výroby

b) nabídka té suroviny, ze které se ramí peníze, totiž dra-
hých kovů. Tyto jsou zároveň surovinou pro mnohé jiné

výrobky průmyslové, nebývá však rozdílů podstatného mezi cenou drahého kovu v mincích a mezi cenou drahého kovu neražného v jakékoliv podobě. - Mění pak se dále:

c.) poptávka po drahých kovech k rozma nitým spůsobům povítil' jich, zejména však mění se velikost potřeby nejen v každém státě.

1) Výrobní náklad při těžbě zlatých kovů. - Vše počíná důležitý jsou geologické podmínky (str. Iness: Zukunft des Goldes) a technické podmínky produkce. Intenzivně se, že stříbro zachovává větší trvalost a pravidelnost produkce, zoldšité od té doby, co objevena naleziště americká, státními množství také bohaté, že stačí pro doby vůbec nedohledné. Pro tuto dostatečnost a trvalost pramenů mají ve přičině výrobní nákladu při stříbrě mnohem více účastenství a účinnou průmyslnost a podnikavost lidská, technické postroky (zoldšité v dolování a v hutnictví) a všechny momenty produkce nepřímou nasazující (komunikace) nežli při zlatě, jehož bohaté nalezy jsou věci náhod a božíška nejsou vydatnosti trvalé. Proto jeví se celkem směnná hodnota zlatá více jako hodnota zoldšitnosti (Taltunfußwert) výrobním nákladem nepodmíněná, kdežto směnná hodnota stříbra postatněji účinným ve změnách nákladu výrobního podléhá.

2) Účinný celkový nabídky objevují se zejména v dolech
Národ. hospod. 25.

náhle vzrostlé výroby drahých kovů. Z velikého rozmnožení drahých kovů následkem dobovým v Americe vysvětluje se na př. obecná drahost (vysoké ceny zboží = máká cena drahého kovu) v Evropě v 16. stol., jejíž pravou příčinu Jean Bodin (spisovatel díla: De re publica libri VI) tehdy již poznal. Tak veliké bylo zdražení tím spůsobené, nestějně se udává (Fleberich na př. pro dobu 1510-1600 udává zdražení o 150%).

Značně vzrostla výroba drahých kovů od polovice našeho století způsobila účinky podobné, ačkoliv nelze zcela přesně číselně určit, pokud na obecném zdražení státní ona a pokud jiné příčiny (na př. také veliké obnosy nesměnitelných papírových peněz) účastníky jsou.

3) Místní rozdíly v nákladu, s jakým opatření drahých kovů spojeme jest. - Země, které samy drahého kovu nedobývají nebo ne měrou pro své potřeby (sr. níže o poptávce) dostatečnou, musejí si její opatření vynášeti na zboží vyvezené. To však v těch druhů zboží, jež cizina též vyrábí nebo vyráběti může, bude možno jen tehdy, když difference v ceně jejich na obou místech je tak značná (t. j. v cizině to tolik vyšší) že zdražení nejenom náklad s transportem drahého kovu spojeným, nýbrž i transportní náklad toho zboží, o jehož koupi jde. Jinak by to oně cizí zemi se nevyplatilo přivážeti je. Proto může v zemích, které mohou vyvážeti jenom předměty objemné, jejichž transport s velikým nákladem jest spojen, dlouho udržeti se směnná hodnota kovů drahých (i peněz z nich) na výši

velmi různě od výše její v jiných. Zdokonalená komunikační síť má v tom způsobu změny. Pro země, které dráhy kov z ciziny přivázejí, záleží náklad na opatření jeho vlastní v neúkladu na to zboží, jež za ně se dováží. Ježto pak tento náklad jest v rozličných zemích nestejný (ježto země jedná na tisíc výrobek vyžádá ošetřiti 100 pracovních dnů, který jiná ošetřiti 80), tedy jest i náklad na opatření drátového kovu pro různé země nestejný.

4.) Potřeba peněz v jednotlivém státě. - Potřeba peněz v jednotlivém státě v každé době závisí na těchto momentech:

a) na velikosti všech obětí (Ofen der Umsätze) t. j. na množství a objemu všech výkonů hospodářských, které sprostředkovati se musejí pomocí peněz; tedy jsou to koupe, příjky, daně, služné, mzdy a t. d.

b) na rychlosti oběhu peněz (Schnelligkeit des Geldumlaufes) či vydatnosti oběhu peněz, neboť jeden zlatý, jež v jisté době desetkrát z ruky do ruky šel, tolikrát služeb vykonal jako deset zlatých, z nichž každý za stejnou dobu jen jednou vlastníka změnil. Tedy čím rychleji peníze kolují, tím menší množství jich stačí, aby jisté operace peněžní se vykonaly;

c) na zářizemí, kterým ušetřil se hmotného užívání peněz. Sem náležejí jednak rozmanité způsoby vzájemného účinkování (stov. míře v bankách platby sprostředkujícími) a pak užívání papírní peníze zastupujícími.

Velikost potřeby peněz v jednotlivém státě je tedy ve přímém poměru s velikostí obětí v něm, v obráceném poměru s rychlostí oběhu a s množstvím i s účinností těch zářizemí, kterými hmotného či materiálního užívání peněz se ušetří.

Nastane-li změna banky v nabídce peněz t. j. ve množství jejich v zemi, bez současně proměny v potřebě jejich, ^(nebo v potřebě peněz) může to vyvolati změnu ve směnné hodnotě peněz, avšak nemusí, neboť jednotlivci i ústavy bankovní ctovají větší zásobu pokladniční (Kassen vorräthe), do kterých splyvají přírůstky, ku kterým opět ve případě velkých plateb do ciziny povinných, přede vším se sahá, tak že obě i přítok peněz do země i odtok jejich ze země může zůstat bez vlivu na množství peněz v oběhu jsoucích a tudíž i na směnnou hodnotu peněz. Poukazáním k těmto pokladničním zásobám korigoval počátkem našeho století Fulerton jednostranně němci Ricardovo, že cena peněz je v obráceném poměru s množstvím jejich v zemi (quantitativní theorie, Quantitätstheorie).

Ale pokud přírůstek takový zásobu pokladniční nepojmou, aniž se zároveň následkem jeho nezmění cirkulace papírní peníze zastupujícími, bude, ač nezměnila-li se potřeba peněz, následek jeho změna ve směnné hodnotě peněz a tato změna může býti buď:

- a) jen partikulární (lokální) a zároveň přechodní; nebo
- β) univerzální a pak zároveň více méně trvalá.

Přechodem bude změna, byl-li přírůstek peněz v jednom státě zároveň produčen úbytkem ve státě jiném. Čím větší přírůstek takový, tím méně v zemi se odtráí. Vyplývají zejména jednak z zboží cizího přivezení, jelikož domácí se zdražilo, jednak v podobě Kapitálu zápisného, když na homeopátním penězi a bank úrok byl klesl, v cizině pak vyšší Kyne. Nemí však řečeno, že právě tolik by musilo odplynouti, kolik přibýlo, neboť přírůstek nový musí vyvolati vznik nových závodů a nových podniků konsumpčních a křivobití takto větší potřebu peněz pro budoucnost. Rychlost, jakou tento proces potrvá nebude vždy stejná; z pravidla tím větší, čím dokonalejší jsou všechny podmínky obchodu a to obchodu se zbožím i s kapitálem zápisným, zvláště organizmus dopravy, trhu, bank a t. d. Rovněž není vyloučeno, že náhle velké přírůstky mohly by vyvolati v zemích, kde nastaly, i nemky neblatě, zvláště státní se přičiněním základem spekulacních podniků a nadvýroby, a nebo konsumpční neplodných, které snadněji vyjdou ve zvyk nežli pak z něho. Když každý přírůstek tím platnosti dojde, že v rukou jistých vrstev ocitnou se větší obnosy peněz a tím zvýší se jejich vědomí, že mohou disponovati nad statky a službami jiných.

Univerzální a zároveň trvalejší bude změna v ceně peněz, rostou-li v rukou lidstva zásoby drahých kovů rychleji než potřeba měnidel a platidel a poptávka po těch ko-

vech k ničelím ostatním. Býváť každý přírůstek ve množství drahých kovů spojen z pravidla i s přírůstkem peněz z kovů těchto, neboť jednostranné povahy přírůstek takového k ničelím přímýslovým náleží k nemůžvostem, protože se nemí že udržeti dlouho podstatná odchylka ve směnné hodnotě drahého kovů raženého a neraženého. Jakmile totiž by směnná hodnota raženého kovů klesla pod směnnou hodnotu neraženého (v podobě mincí) o více než obnáš' ražetné, ihned se vyplak' dáti mince z něho ražiti. Nastane-li v nějaké zemi dohycí na drahé kovů silný přirost výtěžků drahého kovů, spojený s klesnutím jeho směnné hodnoty, nemůže ta změna se obmeziti v ničelích svých jen na ten stát, ve kterém nejprve přírůstek se objevily (na př. ve Spojených Státech severoamerických nebo v Austrálii). Totie cestou, jak ve případě prvním podotknuto, vyplývá přírůstek z těch zemí, kde byl vznikl a rozšíří se po ostatních. Ve všech zemích tedy, pokud v obchodním spojení jsou, drahých kovů přibude a směnná hodnota jejich, je-li ten přirost dosti značný, klesne, což ve stoupající drahotě všeho zboží manifestovati se bude.

Z toho, co uvedeno, vyplývá zároveň, že změna ve směnné hodnotě peněz v jednotlivém státě nastala, nevadí-li překážky ad.?) uvedené, nezůstane na tento stát obmezena, nýbrž ihned vzniknou pohyby statků a ka-

kapitálu, následkem kterých se různosti ~~peněz~~ v hodnotě peněz v rozličných státech vyrovnávají, což naryvodim mezinárodní regulací hodnoty penězů (internationale Geldwerts regulierung). Ona pak tím bezpečněji a rychleji se provádí, čím dokonalejší jsou podmínky pro vzájemné přechody zboží, kapitálu i drahých kovů ze země do země, zlatě čím dokonalejší jsou prostředky komunikace.

V směnné hodnotě nesměnitelných bankovek a státovek s oběhem měnným.

Pokud vedle peněz z kovu drahého cirkulují ve státě směnitelné bankovky nebo státovky, anebo pokud sice bankovky a státovky nesměnitelné, avšak množstvím toliko omezeným, vzrůstá cena jejich al pari (t.j. bankovka na 10 zl. tu de míti cenu 10 zl. ve stříbre). Kdežto však rozmnožením směnitelných bankovek a státovek právě ve směnitelnosti má svůj korektiv, jest možno rozmnožit nesměnitelné lihovobné. Kvždy vydaj nesměnitelných bankovek a státovek vytlačí však peníze z drahého kovu z oběhu, což stane se způsobem dvojitým:

a) vplynutím jejich do ciziny a to z týchž příčin, je kterých vyplývají, když přiroste peněz ze drahého kovu (proč. 5. předešlý);

b) domácí thesauraci, která jak ztenčenost naší, vždy nastává v dobách značných emisí papírových.

Kurantní mince měny vytráčí se takto z pravidelného oběhu a stává se s nimi pak podobně jako na př. s obchodními mincemi klatými ve státech s měnou stříbrnou. Stávají se totiž pouhým zbožím, jehož zdivoby budou jistě osobly chovati, aby v něm čimlily obchody nasppekulaci, neboť bývá jejich potřeba jednak pro všeliká vyrovnání do ciziny i často pro některé potřeby domácí (průmysl, placení úroků a dividend drahým kovem). Bylo by nadále neplodné, kdyby stát chtěl hromadně raziti mince kurantní pro potřebu obecnou, onyť vůbec v oběhu udržeti se nedají. Jakmile již není čeho vytlačiti, musejí další přírůstek peněz papírových, ač nezvyšují-li se současně potřeba měny a platidel v zemi, způsobiti více méně trvalé klesnutí směnné hodnoty jejich, proti kterému není po ruce takového korektivu, jakým bývá doplynutí drahého kovu do ciziny, když nastal náhlý přírůstek jeho v zemi.

Za rostoucích emisí nemívá pak klesání ceny t. z. peněz papírových vůbec žádných mezí. V pravdě máme festn. je se ono klesání ceny peněz papírových vůbec ve stoupající ceně všech statků ostatních. Tu pak stoupává i cena drahého kovu raženého i neraženého. M. raženého z pravidelných funkcí v cirkulaci vytlačenoho jeví se to pak vt. z. airis Avšak ažis samo o sobě není spolehlivým měřítkem pro

klesnutí směnné hodnoty 4. zv. peněz papírových.

[Srov. Ricardo, Wagner: Geld und Credittheorie; Bhuntschli: Staatswörterbuch; a kniha: Russische Papierwährung; Haner: Beiträge zur Geschichte der österr. Finanzen, Jegobarski: Geschichte der österr. Finanzen; Hertzka: Währung und Handel). Ve změnách ažia zračí se přesně jenom změny v ceně drahého kovu v penězích papírových.

Mají totiž na výskn ažia rozmanité poměry účinek, které bez ohledu na výši emise papírových peněz vyvolati mohou vznik ažia i neustálé změny jeho spůsobu. Minder drahého kovu bude totiž jednou více, druhého méně potřeba do ciziny ^{nebo} pro domácí potřebu. Naproti tomu měří se i zásoby i velikost i důtklivost nabídky jejich. Obchod jimi jest v rukou spekulantů a následek toho všeho bude, že ažia vzniknouti může i tenkrát, když emise papírová sice již kov vytlačila, ale není podstatně větší, nežli by byl za stejných jinak poměrů obnos cirkulující mince a směnitelných bankovek v zemi. Ceny ostatních statků mohou zatím kústat neměněny, vyjmouc ověck, jež z ciziny se dovážejí a drahým kovem platí. Historicky doloženo jest to, ve počíně anglického ažia na počátku 19. věku, že nepovstalo z potřeby ceny bankovek, v ten čas ne směnitelných, nýbrž z nedostatku drahého kovu, jehož přece bylo hojně potřeba do ciziny k vyrovnání jejich pohledávek a k placení válečných subsidií vojskům spojen-

Národ hospod. 26.

cí ve válkách napoleonských. Tak dotazuje Tooke ve svém díle o dějinách cen (něm od Aschera: Geschichte der Preise), když Ricardo a parlamentární komise hájili opak, že totiž převýdaj bankovek ažis spůsobil. V tom byl veliký spor v těch časech.

Z toho jde, že teprve vlastní stováním všech změn v cenách můžeme obecně posouditi, oč obecně a průměrně klesla směnná hodnota peněz papírových v jisté době.

Kromě těchto momentů mívá ještě divěra nebo nedivěra k poměrům statků potud účinek na výši ažia, pokud nabídkna a poptávka drahého kovu alterují a pokud dále v jistých situacích politických stava vzniká, že budou peníze papírové ještě více rozmnoženy a tak předloženy ne-li zhotoveny, neblahé poměry s cirkulací peněz papírových spojené.

Není však dobře mluvit o účincích divěry ve vydávatele peněz papírových v tom smyslu, jako by záviselo ažis na okolnosti, že-li se naditi výplaty peněz papírových hotovými. Tak soudili valí mnozí starší spisovatelé zlatě ně měti a soudivá tak i obecný názor lidu. Vždyť výplata drahým kovem ani na mnohých z nich se nestihuje (na př. na státovkách) aneb bývá více méně na neurčito sponšovaná (na př. u bankovek), tak že by ažis ani zmizeti nemohl. Je moment divěry způsobu právě uvedeného vůbec ^{ne} podřízený, do káže zkušenost, že státovky cirkulující vedle bankovek sice ne směnitelných, ale vydané od banky u-

plně důvěry poží vajíci, mívají stěmíto ařis přeci stejné (v Rakousku).

Ukemi-li ařis počinným měřítkem pro klesnutí směnné hodnoty peněz papírových, pak bude vždy více méně libovůle při 4. §. zákonné devaluaci t. j. stanovení zákonné platnosti peněz papírových na základě průměrného stavu ařisa v jisté době (devaluace v Rakousku r. 1811, 1816-20.). Devaluace takové nastaly často, když vlády chtěly odstranit nepořádek spojený s papírovou měnou, v hodnotě pokleslou. Ona jest prostředek nejvyšší munge finanční; jen tak dá se hájiti, avšak ni kolik poukázáním, že zákonodárce jen formálně platným činí, co bylo již v obchodu samém platnosti si zjednalo.

Z toho, co výše uvedeno, je patrné, že možno jest ařis, omizí vsnutím směnná hodnota peněz papírových klesne a to tehdy, když sice vytištěn jest kov drahý z pravidelné cirkulace, peníze papírové však ještě v té míře nebyly rozmnoženy, aby se mohlo mluvit o převýdaji. V častých, kde nastane v takovém případě značnější poptávka po drahém kovu, objeví se i ařis. Klesla tu cena peněz papírových, nýbrž stoupla jenom následkem poptávky vzrostlé a nabídky nedostatečné cena drahého kovu.

V účincích kleslé ceny peněz papírových a ařisa.

1. Účinky ve příčině cen a nákladů výrobních. — Charakteristickou známkou poměrů hospodářských a ařisa v obyd peněz papírových, kleslých v hodnotě, není jen stoupnutí cen všeho zboží, nýbrž i velká nejistota jejich, způsobená stálým nebezpečenstvím značných převratů v nich. Zvláště pak živi se tyto převraty nerovným změnním ařisa, jehož účinek není se v první řadě při všem zboží vydatením ze surovin zahraničních nebo ke konsumpci z ciziny pořázených i při všem zboží výrobním. Kyratelé i obchodníci musí totiž ^{promě} ~~promě~~ vědomost odborných lidí i dovednost spekulanta využítovati vždy ke koupi a prodeji přiměřeného stavu a proměn ařisa. Jelikož však převraty ařisa nastávají ze příčin ležících mimo vůli a skutek jednotlivců tedy vznikají ze změn ařisa ztráty nerovinné a risky bezdělné, podobní loteriím výtrám a ztrátám.

2. Účinek na produkci nemůže býti prospěšným z příčin právě uvedených. Trženi prakticki, jako by ařis působilo jako ochranné clo, správně jest jen relationi. Stoupá-li totiž ařis, tedy obdrží vyraše domácího zboží, jenž s cizinou na základě drahého kovu obchod uzavírá, v domácích penězích za své zboží tím více, čím ařis jest větší. Jelikož však domácí ceny mnohých předmětů a zvláště mzdů ještě se nezměnily, plyne z toho pro domácího exportéra výhoda alespoň potud, potud není vázan na cizí suroviny. Poněasmí

přívoz cizího zboží stoupajícími ariem se zdražuje. Všeobecně směruje to tedy ohraničený prospěch domácí produkce, když ariis stoupá a právě ariis klesající musí ^{nutně} vyvolatopak; on pak tím bezpečněji klesnouti musí, čím úplněji ariis stoupající dosáhlo výsledku právě namáčeného t.j. značného vývozu a zmenšeného přívozu. Přebytek ceny vývozu spůsobí totiž přívoz drahého kovu do země, tedy zvětšenou jeho nabídku, jež musí opět ariis stlačit.

3) Těžké převraty vyvolává kolísání ceny papírových peněz v hospodářských poměrech všech lidí žijících z příjmu stálých a volných poměrů dlužníka a věřitele úplně se stává nejistým: v dobách klesající hodnoty peněz papírových získají dlužníci, v opačném případě věřitelé.

4) Stát s měnou papírovou, přijímaje v sumě dle jména stejně, avšak co do hodnoty měně, je s však na mnoze ^{mnoze} schopen jen co do hodnoty stejně mnoho vydávat; vydání bývá mnohem více nebezpečnosti deficitu nežli statové žimí.

Náprava měny?

Náprava měny (regulace valuty) vzniká způsobem rozmanitým:

I. Byla-li emise peněz papírových příliš excesivní tak, že konečně klesla jejich směnná hodnota až na nepatrný

glomek jejich nominální hodnoty pomohl si obchodníkovi právě tím, že jich užívati přestal (ve Spojených státech severoamerických ve předěštem století, když vydáno se válce za svobodou od nadvlády anglické přes 200 mil. dolarů v penězích papírových).

II. V jiných, hlavně starších případech provedla se 4. zvl. devalvaci zákonem t.j. stát, aby zmatky vnoval, směnil nominální hodnotu peněz papírových asi na obnos průměrně průměrný průměrným stavu ariis v době poslední, čímž buď za nové nesměnitelné peníze papírové se proměnil, anebo hned za kor resp. směnitelné cedule (např. bankovky). V jiném případě nezabránil se vždy dalším zmatkům (Př. klady: Assignáty francouzské vydané prvou republikou francouzskou až do obnosu 45 miliard franků. Průměny r. 1796 zákonem devalvaci za nové 4. zvl. mandaty teritoriální, jež na konci v úplnou bezcennost klesly). — Rakouské 4. zvl. bankovky vydané od státu r. 1762-1810, nejprve směnitelné, pak nesměnitelné. Ariis objevil se r. 1799 a stoupl do r. 1810, když emise vzrostla na 100 mil. zlatých, až na 800%. Proti 1811 patentem ze dne 20. února zaměněny poměrem 5:1 za nové listy (směnné listy, Einlösungsscheine, „šajny“ či 4. zvl. višňovská měna). Jony byvše dále rozmnoženy opět dostaly vysoké ariis, až je stát pomoci nové zřízené banky národní (1816) Balgobětní opětou devalvaci zákonem poměrem 250 (v šajnech) za 100 (v mincích neb směnitelných bankovkách). — Sem ná-

leží též ruská devalvace zákonná z r. 1839. resp. 1843. poměrem 350 Kč 100.— Při devalvaci zákonné tím způsobem provedené potřebí jest ustanoviti zákonem zákonný kurs pro budoucí splácení pohledávek soukromých, vzniklých již v době, kdy ještě ačias nebylo, nebo nebylo tak vysoké. Tak stalo se i v Pruském zlatátní tabellon k patentu ze dne 20. února r. 1810 ustanoven.

III. Kde ještě nebylo nastalo značné znehodnocení, provede se náprava měny výměnou starých peněz papírových al pari, Kč kterémuž cíli po případě, tvá-li ještě nějaké ačias, napřed uměle na parii se přivedou. Tak v Anglii v letech 1819-1822 provedena náprava měny tím, že bankovky počaly napřed vyměňovati ačiasem na kov, kterého ačias postupně se snižovalo až i ve skutečnosti zmizelo a další výměna al pari (vle hodnoty nominální) se mohla prováděti. Spojené Obce severoamerické, odstranily r. 1879 papírovou měnu tím, že nastromážívše značný fond drahého kovu, prohlásily do následujícího roku své státopky za směnitelné. Obecnost ani výměnného mohlo nejdá, spouští se s možností výměny.— Francie r. 1871 (za války s Německem), vypůjčivši si od banky národní bez mála 1 1/2 miliardy franků a dávši bance za to právo ne-směnitelnosti, odstranila papírovou měnu tím, že řadou let pravidelnými annuitami do rozpočtu darymi od r. 1873-1878 bance dluh splatila a pak ne-směnitelnost zrušila.— Italie, nožena na drahém papírových peněz (pap. měny)

r. 1846 odstranila ji r. 1833 tím, že pomocí půjčky zahraničně opatřila si drahý kov, za který t. zv. cedule konsorciální (od zlatátního bankovního konsorcia jménem státu vydané) zaměnila až na obnos 50 mil lir, které v podobě směnitelných státopok v oběhu zůstaly.

Půjčky podobné (půjčky k nápravě měny) jsou vždy velmi plodné vzhledem k národohospodářským prospěchům pořádaných poměrů měny?

Poznámka Stejně krátké, když stát jen státopky s nuncením oběhem značnou měrou vydá, musí z pravidla i těm bankám cedulo vým, od kterých si nic nevyplýcíl, právo ne-směnitelnosti dáti, poněvač by ony své zásoby kovu (útrah kovu; viz níže o bance cedulové) nechrániti nedovedly před náhlým navaem svých bankovek k výměně presentovaných (tak r. 1862 ve Spojených Obcích).

Prat. s tom: A. Brat: Náprava měny v Česko-moravském národním hospodáři 1886. únorový sešit.

Kapitola III.

Úvěr.

Pojem úvěru a podmínky jeho.

1. Úvěry či výměny statků mohou trojím způsobem se prováděti, buď totiž dárka a protidárka (odplata,

náhrada) ve přítomnosti se setkávají (obchod za hotové, Baar-geschäft) nebo jedno do přítomnosti padá, druhé do budoucnosti se slibuje, pak mluvíme s jedním věřníkem (Creditgeschäft), nebo konečně obě na určitou budoucí dobu smlouvanou se odkládá (obchod na dodání, Lieferungs-geschäft). Ve druhém případě zve-me osobu, jež ve přítomnosti statek nějaký hospodářsky na jinou osobu převádí, věřitelem (Gläubiger) a tu, která do budoucnosti proti ~~proti~~ dávce slibuje, dlužníkem (Schuldner).

2. Avšak v pojem „věř“ zahrnuje se i takové převody statků, při nichž není směny, nýbrž jen jednostranné svěření kapitálu k užívání za slib navrácení v budoucnosti (commo-dat, deposit, nájem).

Slovo „věř“ zahrnuje tedy vůbec převody hospodářských statků s jedné osoby na druhou, které se dějí s důvěrou ve sli-benou budoucí protidávku (náhradu, odplatu, navrácení [Gegenleistung]). Kde toho náleží k podstatě věřu dvoje momenty:

1) moment důvěry

2) moment časového intervalu mezi dávkou a protidávkou, ve kterémž mezi dobami právě dlužník užívá hodnot věřitelem naň převedených, začít po případě glauštní náhradu věřiteli dává se zaručuje (nájemné, pachtové, úroky), kteráž od protidávky vlastní dobře sluší rozegnávat.

V literatuře klade se ve výměrech a výkladech pojmu „věř“ často jednostranně důraz toliko na jeden nebo na druhý z uvedených momentů; tak u starších spisovatelů především na mo-

ment důvěry; na př. ze starších Heberius, Rau, z novějších ještě Hebd), u novějších zase přilís jednostranně jenom na inter-val časový mezi dávkou a protidávkou (na př. Knies). Ji-ně konečně na př. Roscher, přitváří k tomu ještě moment do-brovolnosti (freiwillig eingewillmte Zuführung), vyhraní tedy z o-boru jednání věřních tedy t. zv. příjky nucené (Zwangs-unlagen), s jakými v oboru finančních operací státních často se shledávají.

Potud se hledí k poradě protidávky a k právní situaci obou stran, jeví se nám tento rozdíl:

a) buď statek přechází v vlastnictví dlužníka, anebo

b) nabývá na něm dlužník jen jistého práva užívání ho.

V prvním případě vychází tedy statek z vlastnictví věřite-lva, jenž nabývá však pohledávky, tak že aspoň statek co do hodnoty směšně ve jmění jeho zůstává, ve druhé pří-padu nepobývá věřitel vlastnictví. V prvním případě po-vinnost k protidávce vztahuje se buď na touž sumu stat-ků zastupitelných („tantundem eiusdem generis“ jako na př. ke při-při přijetí peněz), aneb na smluvený equivalent hod-noty statků převedeného, kterážto equivalent dává se v podobě statků jiných na př. peněz (jako při prodaji na věř, neb službě konané za budoucí zaplacení) při záloze na smluvenou dodávku; ve druhém případě vrací se táž species (nájem, pacht, kommodat).

Z toho již jest viděti, že obor jednání věřních nemálo

jest rozsáhlý a rozmanitý, i mohou některá jednání již sama sebou dle své povahy býti úvěrními jednáními a rovu se pak absolutními úvěrními jednáními (absolnte Creditgeschäfte) jako na př. nájem a p. výše (ad 2.) uvedené, avšak též munitum - anebo jen ze zoldistní nahodilé příčiny povahy úvěrního jednání nabudou, stannu se jen nahodile úvěrními jednáními na př. prodej na úvěr.

Co se týká chvěry věřitelovy, tedy a závisí stupeň její na úvaze jeho, o těchto třech momentech:

- a) zda-li bude dlužník skutečně chtít dostáti (= úmysl platit *Zufuhrungswille*), když bude moci;
- b) bude-li moci také učiniti (*Zufuhrungsfähigkeit*);
- c) bude-li musiti také učiniti, když by mohl, avšak nechtěl.

Ad a) Pro úvahu o první otázce, bude rozhodný úsudek o osobní povaze, poctivosti a svědomitosti dlužníkově.

Ad b) Co se týká druhé otázky, nebude potřeba, aby té možnosti již v přítomnosti bylo t. j. aby dlužník již v momentu uzavřeného jednání úvěrního dostatečným jměním vládl; rozhodno jest, bude-li té možnosti v patriční době budoucí a nenuvažuje se tedy v té příčině ^{je} velikosti přítomného jmění dlužníkově, nýbrž i dlužníkově pracovitosti i dovednosti podnikatelské a t. d. jakž i jeho poměry ke třetím osobám (na př. ke deběratelům, prosulost firmy). První padá na váhu i střednost, zda-li a pokud jest jmění dluž-

níkovo věřiteli přístupno (jmění v cizí krajině, jmění fidei-commissi), ale též, jak rychle se ono dá realizovati, pro kterou příčinu bývá na př. postavení rolníkovo celkem méně příznivější nežli řemeslníkovo.

Ad c) Otázka třetí vztahuje se k domucovacím prostředkům, jakých věřiteli poskytuje nastoupená cesta právní. Na nižších stupních civilisace bývají prostředky právní proti dlužníku nedostojnému velmi přísné, ba kruté; celá osoba jeho propadá věřiteli. (Právo prodati nedostojného dlužníka do otroctví ve starším právu římském *Senditio trans Tiberim*; *hufilöskindpfaff* u Germanů). Tak ve pozdějším právu římském tak v germánském a ve středověku hlavně pánobem církve kruté prvotní formy personální exekuce mizí, toliko jmění dlužníkově věřiteli jest přístupno (exekuce reální). Teprva když s vývojem měst rozvojem vchnu nabylo v městech řemeslem a obchodem se zabývajících, jmění movité (na rozdíl od nemovitého, pozemkového) a rodové mání přibude se jměním na škodu věřitelům byly snazší, tu opět utužilo se ve dle práva novou formou exekuce osobní totiž tak zvaná varha dlužnická byla zavedena (*hufilöskaff*). První potensy zrušiti varhu dlužnickou padají na konec století minulého (Francie); nyní bez mála vše obecně zrušeno jest vlastní uvěznění pro dluhy, které stejně stihlo vinného i nevinného, trvání jeho často v nějakém poměru s velikostí dluhu nebylo, - trvalo dohoda, po-

Kud věřitel na výživu dlužníka platil - i byly často nepoměrně dlouhé varky pro nepatrné dluhy; konečně i ve velkém počtu případech nesnilo nicintan, jenž jím docílit se měl, totiž donutiti dlužníka, po případě jeho příbuzné, aby platil. mich prostředků zjednal. Zato vězení se podvodný n. lehkodějný případ.

Avšak s druhé strany ani exekuce reálná nemá se bráti až k úplnému hospodářskému zničení dlužníka, zejména nemá se on zabavovati nutných prostředků pracovních, aniž se jemu (nežná ujmout nejnutnější chůd. Proto dlužník nemá se bráti ani potřebné nástroje, ani chůd jeho se zabavovati pod om. mim. která k nutně výživě jest potřeba.

Vidíme tudíž, že v novější době dvoji tendence přivádějí se k platnosti v zákonodárství, totiž:

1) S jedné strany vystupuje se proti podvodným převodům jmění i podvodným a lehkodějným bankrotům. Jvláště pak hluboký národohospodářský význam stávků se v době vyvinutého života hospodářského vysvětluje se tím, že ve společnosti s dělbou práce dokonale provedenou a s rozvětleným sítětem vzájemná odvislost různých podniků jest mnohem větší a následky úpadků jsou dalekosáhlejší. Čím vyšší stupeň rozvoje, tím hojnější pomoci cizích (vypůjčených) kapitálů se podniká, avšak zároveň i podvodný bankrot jest snazší. zákonodárství vystupuje proti tomu v oboru práva soukromého (možnost námitky proti jistým převodům jmění nastalým již v čas insolvence nebár-

citou dobu před m) i v oboru práva trestního (trest zavinění nebo lehkodějných křidel).

2) S druhé strany rozvíjí se zákonní normy stanovící výjimky a obmezení při exekucích, výjimky, jejichž cílem jest zabrániti hospodářskému zničení exekuta. Výjimky týkají se zejména vyloučení nutného nářadí domácího, šatů a potřebných nástrojů a t. d. Prot. nebezpečí exekucních prodejů za nízkou cenu zejm. u pozemků působí zákonodárství normami, které buď předepisují, pod jaké minimum platná nabídka v exekucích dražbě jiti nesmí (Pruský zák. z r. 1883: podoblastky předchůdci exekutorůk musí býti kryty) nebo dopouštějí při nabídce, jež určité míry nedosáhla, relicitaci; objeví-li se totiž do jisté doby nová, lepší nabídka (srov. novellu exekucí rakouskou). Někdy má obmezení exekuce přímo sloužiti jako prostředek k obmezení zadlužení. Tak při tak. z. homestead-laws v severoamer. Spojených státech, kde jisté minimum nedost. - vyznačené buď jistou plochou netvrácenou hodnotou peněžit. - exekuce jest vyloučeno.

Hospodářství naturální, peněžní a úvěrní.

Ačkoliv vyšší stupeň vývoje hospodářského vůbec bez úvěru nejsou, ^{práce} leptve vznike užívání peněz jest podmínkou rozvoje rozličných forem ^{úvěru} důležitých. Čím dokonaleji se provede děl-

ba práce, istavy dopravní se rozvinou a právní bezpečnost se rozvíjí, tím ke doboralejšímu významu a životu hospodářskému úvěr dospěje, tak že na mnoze bývá rozeznávána trojí epocha v hospodářském rozvoji:

1) dobu hospodářství naturálního (Naturalwirtschaft) bez směňování nebo jen s pouhými naturálními směňováními, pokud ještě se neužívá peněz, in specie peněz ze drahého kovu;

2) dobu peněžního hospodářství (Geldwirtschaft), kdež peníze ze drahého kovu jako obecná míra hodnot, ale i jako obecné platidlo a měnidlo se zahostí a

3) dobu úvěrního hospodářství (Creditwirtschaft), kdež peníze své měrou hodnot zůstávají, avšak ve funkci měnidla a platidla rozmanitými formami úvěru jsou na mnoze nahrazeny (viz o úvěrních surrogátech peněz a o měně papírové), úvěr pomocí rozličných cenných papírů (dlužních úpisů veřejných, akcií, příloh, zástavních listů) je mobilizován a zároveň i rozličné tvary podniků na základě zvláštních tvarů úvěru se tvoří (st. o podnicích společenských). I tak se stává, že veškeré poměry hospodářské rozmanitými spůsobů úvěru jsou podmíněny, prořazeny a proměněny. Nikdy však nelze sobě protivu hospodářství úvěrního a peněžního představit jako úplnou t. j. v ten rozum si je mysliti, jako by mohlo jistými tvary úvěru užívání peněz naprosto se nahraditi.

Spisoborí úvěru.

Ač o podstatě vždy jest jeden, přece jeví úvěr, hledíc k účelům, ke nimž se ho užívá, hledíc k osobám, jež ho užívají a t. d. jisté zvláštnosti, ten kterým se přihlíží, když o rozličných druhích (lépe zjevích, tvarech nebo spůsobech) úvěru se mluví. - Rozeznává se:

1) dle osoby dlužnickovy: úvěr veřejný (öffentlicher Kredit), jestliže jest dlužníkem stát nebo nějaká samostatná část jeho organismu, země, okres, obec a pod. a úvěr soukromý (Privatcredit), je-li dlužníkem soukromá osoba buď fyzická buď právnická (společnost, nadace). - Úmysl a spisobilitost platiti posuzuje se při úvěru veřejném namnoze z jiných stanovisek (st. o úvěru státním ve věči finanční).

2) dle povahy záručky: úvěr osobní (Personalkredit), spočívá-li se v řízení s pouhými zárukami osobními, dostatečným totiž osobním záručkám dlužnickou a přesvědčením jeho důvěry hodnosti, dovednosti, zámožnosti a pod. a úvěr reálný (Realkredit), při kterém si větitel možnost proti dávatky pojišťuje tím, že ihned z předu si zabezpečuje jistotu dispozice právním nad. jměním dlužnickovým resp. nad určitými částmi jeho jmění v podobě práva zástavního. - Dle povahy záručky jest úvěr reálný buď úvěr na zástaon ruční (Pfandkredit) nebo úvěr hypotéční. Tento zejména

zeela specifické organizace hospodářské i právní k náležitě-
mu rozvoji svému pořádku (knihy pozemkové, hypoteční).

3.) Dle účelu:

a) úvěr k výrobě či výrobě (Produktionscredit) a úvěr ke spotřebě či spotřebě (Consumptions credit), dle toho, mají-li propůjčené statky sloužit dlužníkovi k účelům výrobním nebo jen k jeho potřebám dním účelům spotřebním.

Úvěr spotřební pře vládá na nižších stupních vývoje vůbec, na vyšších jen v jistých společenských třídách totiž v nižších (sr. o zastavárnách), avšak již v nejvyšších více méně neproduktivních.

b) úvěr mobilární (Mobiliencredit) a imobilární Dle toho, má-li kapitál dlužníka propůjčený nabytí podobu kapitálu oběžného (půjčka za účelem výplaty dělníkům, na zakoupení surovin) anebo podobu kapitálu stálého (k melioracím, ke stavbám, k zahájení dílny). Na tímž rozdílu zakládá se rozegnávaní „credit agricole“ a „credit foncier“ v rolnictv. Plyně již z povahy věci samé, že při mobilárním úvěru splacení v kratší době jest možné, protože oběžný kapitál poměrně rychle se obrací, kdežto při druhém jen po delší době se dá provést z výtěžku onoho kapitálu stálého, jenž pomocí úvěru byl pořízen (stavba dílny, meliorace pudy a t. d.).

Est tedy svou povahou úvěr imobilární dlouhodobý

Národ hospod. 28.

(longfristig) kdežto mobilární jest krátkodobý (kurzfristig), což zejm. v organizaci bank nemalý účinek jeví sr. obchody eskomptní, lombardní, hypoteční. Organizace úvěru mobilárního otcho-
lí právě v t. zo. bankách cedulových, jako organizace immo-
bilárního v moderních bankách hypotečních.

3) úvěr podnikatelský (Unternehmenscredit) a úvěr platební (Zahlungscredit), dle toho, má-li pomocí jeho podnik nějaký buď teprve v život se vyvolat, aneb aspoň k dokonalejší přisobnosti oplodit (sr. podniky společenské zejm. akciové, pak t. zo. bankovní zřízení zakladatelské), aneb má-li se pomocí něho posloužit jen okamžité potřebě dlužníka, k jistému platební povinného (sr. na př. o checku).

4) Konečně rozegnává se též úvěr mezinárodní od domácího dle toho, nalzají-li se dlužník a věřitel v různých státech aneb oba v jednom. Mezinárodní úvěr z pravidla jakožto krátkodobý jen ve formě směnečnických dluhů vystupuje (sr. o kursu směnečnickém), jakožto dlouhodobý ve formě trvalých nložení kapitálu v cizích podnicích s převahou kapitálu stálého (akcie a priority železnic, plavebních společností, po případě i dluh) aneb ve formě půjček státních cizím státům některých (Anglie).

Hospodářský význam úvěru.

Úvěr svým s sobě zrovna tak nových kapitálů netvoří ja-

jako netvoří dílba práce nových statků. Ale ovšem může býti úvěr prostředkem, aby se užilo kapitálu již existujících produktivně aneb aspoň produktivněji než by bez něho bylo možno a potom může i tvoření dalších kapitálu usnadniti.

Hospodářský prospěch úvěru teprve tehdy vzniká, když v hospodářství, do kteréhož úvěrem jedním nějakým statkem jisté se považují výhodněji jich se užiti může a vskutku užije než v onom hospodářství, kde se přirodně nalezaly.

Ačkoliv i úvěr spotřební prospěšný býti může, pokud totiž je prostředkem, pomocí něhož fyzické neb právnické osoby s svou existencí udržet neb zlepšiti mohou (může býti konsumpčním pro čas nedostatečného zaměstnání), přece národohospodářské prospěchy úvěru průhledem v oboru úvěru výrobního hledati sluší a jeví se tím v těchto věcech:

1) Úvěr usnadňuje oběh firm, že nemusí na dávku ihned následovat náhrada, čímž i sama výroba stejně měrnější se stavá (opotřebení nových strojů a peněz na mzdy nežli hotové již výrobky zpeněžení).

2) Průsobuje úspory v užívání peněz kovových (st. o úvěrních surrogátech peněz).

3) Usnadňuje hlavně výrobu, převáděje kapitál z rukou, které jich produktivně užiti nedovedou neb nechtějí, do rukou k tomu způsobilých a ochotných. Takto úvěr nemajetní práci kapitál opatřuje a sebe menší část kapitálu upotřebem produktivního zabezpečuje. Mějí-li dlužníci kapitálu i věrem

nabytých výhodněji nežli by byli věřiteli mohli, jest to prospěch nejen pro dlužníka (zisk podnikatelský) a věřitele (úrok, nájemné a pod.) nýbrž i obecní prospěch národohospodářský (výdatnější u potřebě národního kapitálu).

4) Uvěr i prostředkem k soustředění četných kapitálů v malém se tvořících ve velké podniky (prioritní obligace atd., akciové podniky věcně do jisté míry, ač formálně ač akcionář není věřitelem, nýbrž spolem podnikatelem).

5) Úvěrem z odstavce 3.) a 4.) vysvitajících přináší zároveň psobitky ke spotřebě a kapitalizaci, otevírá kapitalizujícím osobám cestu k důchodu.

Spojeny jsou však s užíváním úvěru i jisté nebezpečné stránky a to:

1) úvěr hlavně zvyšuje hospodářskou moc těch osob, kteréž již s sebou hospodářsky jsou silnější jměním neb vynikajícími vlastnostmi osobními; komu jedno i druhé schází, ten bývá bez úvěru. Potud úvěr způsobilý jest utrzovat a zvyšovat panující nerovnosti v rozdělení hospodářských statků. Neboť výhod úvěru pro sebe nejvíce využít mohou ti, kdo kapitálem jsou nejsilnější, osoby s méně dokonalými podmínkami pro úvěr mohou si jen do jisté míry asociací zvýšiti (gáloží).

2) Úvěr lze však též zneužiti z čehož pohlí mohou i citelné škody národohospodářské. Zejména může přílišným užíváním úvěru k výrobě vzejíti nadvýroba (Überproduktion) t. j. výroba

potřeby přesahující, připomíná spekulace a t. z. krise, v němž zejména banky mohou mít velké účastenství, provádějící bezohledně t. z. zakladatelské obchody a podporující lehkomyslné spekulace burzovní.

Zmenšití úvěru ke spotřebě marnotratců mívá tím větší škody v západě, čím déle právě pomocí úvěru jednotlivci pravý starší majetkový maskovat může. Zmenšití úvěru spotřebního jeví se zejména též při koupě oděvu, potravin a t. d. v malém na úvěr, při čemž dlouhé prodlení časem než nkrabitelé neb obchodníci své kapitály obrátí jakož i huště ztráty způsobují, že zboží se zdražuje (sr. o nákladu výrobním). Proto v nové době jsou četné agitace, aby za příkladem Anglie a Francie placení hotovými ob-
sáhle se provedlo, což může přiměřenými sábkami pro platitelé v hotovosti, po případě i zákonem zavazujícími krátkými lhůtami promlčeními pro toho druhu pohledávkám se podporovat. Úvěru veřejného lze zmenšití ke příjčkám reprodukčním a přerýdejem t. z. papírových peněz.

Hospodářská a právní organizace úvěru.

Užívání úvěru nemalou rozmanitostí forem ne právě rovněž stejně věcných se vyjmenává.

Všecky tyto formy, zařízení i ústavy s nimi související (banky, burzy) vyvinuly se nannroz bezděčně jako při rození

následek potřeby při věsti při v oboru užívání úvěru zásadu hospodárnosti ten platnost výchy dokonalejší. Přivádí pak se ora k platnosti tím větší, čím dokonaleji všechny prágodní kapitály ke upotřebení produktivnímu prostřednictvím úvěru se přivedou a čím menším nákladem to se stane. Nové formy úvěru a nové způsoby použití jeho vyhledávají však, má-li zásada hospodárnosti se vyhověti i při měřeného právního upravení. Proto s rozvojem úvěru souběžně pokračuje rozvoj právní organizace jeho, ten které sice potřeby hospodářské podniku podávají, ale na opak též na tom, jak ona právní organizace ulože své dostojí, zdar a zrakvět úvěru záviná, tak že i v oboru tomto velká vzájemná působnost právního a hospodářského života zřejmá se manifestuje. Vškol, kterých si organizace právní klade, jest v podstatě dvoji, totiž

a) jednak utvořit se nejvhodnější basis právní pro užívání úvěru,

b) jednak zabrániti vykořisťování jedněch druhými při užívání a poskytování úvěru.

První příčina (a) b) zláště sluší jmenovat potuoy o vhodné upravení práva úrokového (viz níže zákon o lichvě), veřejný dotled na zastavárny (sr. níže), ochranné předpisy proti zmenšování akciové formy podnikání a mn. j.

Zláště bohatý jest obor otázek dotýkajících se úroku a d. j. úrokového, kterých neomeštná se jen v rámci soukromého práva obligáčního, nýbrž i daleko přes obor jeho sahá.

Zvláštním posíláním' zasluhuje:

1) Upravení hypotečního práva.

Úplná bezpečnost věřitele, které si dlužník ve vlastním prospěchu přát musí, má n přijek na zástavu nemovitou elvé podmínky:

- a) zástava n musí obnos dluhu aspoň uhradit, což předpokládá přiměřené vyšetření hospodářské (odhad bezpečný).
- b) musí mít věřitel jistotu, že nmi v cestě státi netudov žádné nároky jiných osob na zástavu, nepředvídané při poskytnutí úvěru. To mohou zabezpečiti jen zákony hypoteční. Podmínky dokonalého zákonodárství o hypotekách jsou zejména, že každý převod a věcné obtížení zejména zástavou pozemku platným se stává jen veřejným jednáním i zápisem do knih každému přístupných (publicita), že každé právo zástavní předpokládá určitou pohledárku na věcím, nepochybném předmětu ráznou (specialita) a že každá dřívější zástava statku má přednost před následujícími (priority). Zásada priority na škodu úvěru druhdy (v pozd. pr. římsk) nemálo byla modifikována četnými privilegovanými právy zástavními se zákonem priority bez ohledu na dobu vzniku práva zástavního. Na nedostatek veřejných knih základají se nesnadně hypotečního úvěru v Anglii, na velkém množství prioritních zástavních právr spocívají přikážky rozvoje hypotečního úvěru ve Francii (srov. Reitzenstein u. Nam: Die agrarischen Verhältnisse in Frankreich und England).

2. Mobilisace úvěru pomocí rozličných forem obligací

skripturních. -

Včetných případech vyžaduje úvěr zvláštní listiny. Nejprostsí její forma jest obyčejný dluzopis; při něm a na něm osobní poměr věřitele a dlužníka vystupuje bezprostředně v popředí v prvotní své výsosti; při mětené základní povaze obligace. Obtíže s převodem takových pohledávek spojené s jedné a potřeba snadného převodu s druhé strany vyvolaly postupem času velký obor listin, při kterých osobní poměr dlužníka ke tvůrcím věřitel vystupuje jako do pozadí a pohledávka sama potně jeví se osamotnělou, že na listině samé lpi, jest vělema v listině jisté formy, která nemá více pouhým přívodem (Beweismittel), nýbrž nositelem pohledávkou samotné i přenáší se do vlastnictví třetích osob jako nějaká věc hmotná; vlastník její jest oprávněný věřitel.

Emancipace od prvotního ryze osobního poměru jeví se pak dále i v tom, že dlužník věřitel a j. vlastníka listiny nemíže činiti námitky ex persona cedentis (t. j. jeho předchůdce ve vlastnictví listiny), nýbrž jen takových, které z listiny samé jsou odůvodněny.

Touto okolností jakož i snadným převodem nabývá obchodní úvěr (der Kreditverkehr) velké bezpečnosti a lehkosti. V nejrozmanitějších formách vytvořil si život hospodářský takové listiny. Kde rozličných druhů listin peníze zastupují-

cích a výše již uvede svých závězejí sem akcie, listy zástavní, státní dlužní úpisy, poukázky ma vrácení daně atd.

Je podmíněte převodů jejich vlastnictví dělí se ony na:

a) papíry na jméno znějící (Namenpapiere) vydávané na jméno určité a vyžadující k řádnému převodu nejenom aby jméno nového nabyvatele na listině samé vepsáno bylo, nýbrž aby též dlužníkům notifikováno bylo (Kdež obvykle do zvláštní knihy převod se vpišuje na př. knihy státního dluhu, podobně při akciích na jméno vydaných do kmenů akcionářů).

b) papíry na řád (Ordre papiere), na kterých takéž vlastní jméno není, ale převod jen prohlášením na listině samé se děje (indossaci); směnka jest již ex lege ipsa papír na řád znějící t. j. jest jím, aniž to na ní psáno, tak že jenom tehdy té povahy poz bude, když se to na ni prohlásí (slovy „nikoliv na řád“).

c) papíry na majitele (Inhaber papiere), kterých převod poukázáním odevzdáním (tradici) se děje.

Poměři těchto forem dostává se úvěru mobilnosti (úvěr se mobilisuje), ve kteréž příčině papíry na majitele znějící jsou nejúčinnější. Papíry takové (obvykle „cenné papíry“ efekty zvané) stávají se objektem obchodu (koupi, deposit, zástavních obchodů atd.) jako kterékoliv jiné movité zboží, některých i v jistých funkcích místo peněz se užívá. K tomu při mnohých druhích přistupuje další důležitá vlastnost.

Národ. hospod. 29.

Protože prodejem jejich lze peněz rychle opatřiti, nedostávají se ony nesnaze, které k vybavení kapitálu z určitých zdrojů bývají spojeny, podobně pak se nemusí ostychati nikdo uložiti v nich svůj kapitál, třebať pak ad libitum vypověditi ho nemůže, za to je mu možnost prodeje v každou chvíli náhradou.

Jakožto zboží mívají pravidelně svou cenu tržní a předpokládá se pak též, že přiměřeně organizovaný, kterým jest burza, i mezinárodní operace úvěrní stavají se dokonale možnými pomocí jejich.

Úvěr směnečný, směnečný kurz.

Původ směnek do středověku, vznikla v Itálii, jejíž celý život obchodní ve městech především na občasných trzích se soustřeďoval a s vývojem měst ne severně vznikla později i tam; byla prvotně jen papírem, jehož obchodníci užívali a co do formy k inspekčním zvykům se řídila. Nabyváši později vždy většího rozšíření pro velké výhody s užíváním jejím spojené, stala se předmětem zvláštních zákonů, upravujících formy a užívání směnek i právní poměry z něho plynoucí. Inakový převod pohledávek na listině lpičí, zákonem upravený postih (regres) proti předchůdcům ve případě nezaplacení, pak rychlé porisné řízení měnily směnku zvlášť oblíbeným prostředkem života obchodního, v němž cirkuluje jako platidlo a k vyrovnávání vzájemných pohledávek slouží.

živá.

Nad to zvýšil se nemálo význam směnkový zlatáři je jí způsobilost jakožto prostředkem k vyrovnání vzájemných pohledávek mezinárodních. Následkem obecného obchodního zvyku dávají i do ciziny zboží na úvěr z pravidla v úměstění, na kterémž dobu prodávající směnka se vystavuje, stává se, že v každé zemi jsou stále lidé, mají v ruce směnky na cizí místa. Tyto směnky stávají se předmětem vlastního obchodu. Neboť při platech, jež do ciziny se konají mají, někteří se nákladem se nasýlovím hotovosti spojených, že-li poslati věřiteli do ciziny smenkou transplatnou, naopak však i ten, jenž z ciziny peněz na smenkou požadovati má, n jde obtížím a útratám, když doma je odbyte, místo aby se sám musil do ciziny posílati k výplatě. Takto tedy vznikne poptávka i nabídka cizích (zahraničních) t. j. v cizině splatných peněz (devis), kteráž se soustřeďuje na vyhledávání tržistiště, což tím zlatě je usnadněno, že směnky na taková tržistiště již předmětem myšlné se vydávají (vystavují, tam splatnými činí), přičemž zejména bankéři prostředkovatelské služby konají.

Směnky, stavě se zbojím, majícím svůj zlatáři trh, obdrží tržní cenu, která se nazývá kurzem směněním (Wechselkurs). Prožitím pro tvoření se kursem směněním jsou vždy jen ty mezinárodní pohledávky resp. dluhy, které za která (v několika měsících neb týdnech) splatny budou.

Základem pak pro cenu tržní čili kursu dočasných směnek jest obsah reálného dráhového, na kterémž tyto směnky smějí, a úplné rovnováhy nabídky i poptávky po smenkách na určité cizí místo, která by předpokládala, že by vzájemné pohledávky cizího místa i domácího trhu za určitou splatnou dobu obnosy spolu asi rovné byly, prodávala by se směnka za tolik, co obnáší cena dráhového, na kterémž směnka ani, vyjadřena v měně domácí.

Kurz směněním na této výši, ač ve skutečnosti jen výměně nastane, říká se, že jest al pari (směnění pari; Wechselpari). Mají-li trh domácí i trh cizí stejnou měnu, ten při oba zlatou neb oba stříbrnou (třeba s různým čísel), jest pari parri (druhdy mezi Rakouskem a Německem); má-li jeden zlatou a druhý stříbrnou, musí ovšem pari se měniti, měnící se relací stou kovů (pari mērix). Následkem domínujícího zlata ve střední latinské unie mincovní a Německu (ač mají t. j. neúplnou papírovou měnu) jest mezi těmito státy na vzájem a s poměrem k Anglii nyní pari parri; Rakousko má naproti směnkám všech těchto států pari mērix podle měnící se vzájemné relace hodnot zlata a stříbra, což při nynějších oscilacích k relacii jest moment nepřiznivý.

Z pravidla však nebude této přímé rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou, takže je podle toho, jest-li nabídka směnek na určité cizí místo silnější než poptávka po nich, nebo naopak, také tržní cena čili kurs směnek pod pari nebo nad

bo nad pari stoupne. Oč směnkou víc stojí než pari obnaší, slove aviem, oč méně než pari obnaší, disaviem směněným

Telikož kurs nad pari je st. svědectvím, že okamžitě mají převahu dluhy domácího trhu nad pohledávkami jeho na-
proti trhu cizím, ač je tedy po případě rozdíl, který se neutra-
di směnkami, stratuřm kterou se vyrovnati musí, říká se v
takovém případě, že kurs jest nepřízniv (*imprimisignus* Wuyffl.
Kurz). Kdežto kurs pod pari příznivým se zove, kterážto po-
jmenování zcela přesná nejsou.

Kurs směněný na nazývá se dle obyčej bursovníků;
hrstěji jest nyní zvyk bráti pernon cizí velkutu za základ ku-
pi. n. n. 10 £, 100 M, 100 fr., tak že na pi. n. n. 10 £ značí
dijn 126 značí směnkou, znející na 10 £ v Londýně a vista
splatná stojí 126 sh.

Poznámka. Předpokládá se, že jest ona směnkou splatná ihned,
že jest dospělá. Nemá-li ještě splatná, srápi se jí cemp k' arcí poime-
ná úroková sračka (diskont), což čím celou operaci kompliko-
vanější a zároveň příružnosti míry úrokové mezi domácí a cizí
zemí bývá jedním z podkladů t. z. arbitráže směnění, o níž v
textu jest řeč. Pro naše úvahy zůstává tento moment jako akcesor-
ní stranou.

Dvůdčným druhým oslíbeným způsobem má domácí va-
lutu pernon, tedy kolik £ (M, frs) koupím za 100 latých -
kolikam kursu nad a pod pari má své přirozené meze; můžeť nej-
výše stoupnouti o náklad, jenž se zasláti v hotovosti by spojen

byl (tedy o tolik, co by utraty za výměnu potřebných min-
ci na transport a za assekuraci obnášely) a na nejvýše kles-
nouti o obnos, který se rovná útratám, jaké by vzešly, kdyby-
chom přimě výplaty svých pohledávek v cizině požadovali.
Kýjímečně přes tyto meze vybočuje zejména, když náhlá otrěse-
ní obecní důvěry (t. z. paniky neb terise) nastanou.

Če-li ně kde měna papírová s hodnotou pokleslou, neb aňto
miná, stoupne kurs o tolik, kolik čím agio a klesá i stoupá
s ním zároveň, neboť vlastně jest i kurs minci (sažiem) i kurs smě-
něný a non drahého kovu s tím toliko rozdílem, že tam jedná se
o obnos ten v hotovosti, zde o pohledáku naň. Proto kurs min-
ci a směněný kurs od sebe nikdy podstatně se neodchylijí (sr.
v bursovním listu kurzu různých měn a v valut).

Vásledkem rány podstatně jistých vynikajících tržišť u
nás (Vídeň) jakož i následkem neruše řívého a velmi snad-
ného obchodního spojení vzájemného, tak že poptačka i na-
bidka směnek nemutí na jedno tržišť se vázati (Pražan mň-
že směnek koupiti i prodati ve Vídni), stoupají neb klesají kur-
sy směnek na též cizí místa současně na různých tržišťích
máčích vždy stejně.

Avšak nebyvá též, aby kurs směnek v jistém státě na jed-
nu cizí zemi nad pari a na druhou pod pari současně stál
(na pi. aby v Rakousku kurs pařížských směnek pod a londýn-
ských nad pari byl). Negativní totiž kursy směnek na jednotlivé
různé cizí zemi výhradně od vládního okamžitěho pomě-

na, v jakém k sobě stojí vzájemně pohledávky a dluhy domácí země a každé té jednotlivé země cizí o sobě, nýbrž výška kursů směněných na všechny cizí země závisí u nás na celkovém poměru pohledávek a dluhů našich proti všem cizím zemím domovomady; jsou tedy buď všechny kursy na cizí místa současně příznivé nebo všechny nepříznivé, což způsobuje stále šinná, z. arbitráže směněm t. j. stala kalkulace obchodníků, přitajících, jakou cestou nejlevněji platiti se dá, při čemž platí se i přes hraniční místa (do země A směnkami na země B a podé), jsou-li směnký na tato místa levnější. Tato činnost i nejmenších odchytek si všimající a je využívající snaží se právě potlačit všechny příkře změny kursů a zároveň docílují se pomocí její je nejekonomičtějšího placení.

Je tedy následkem toho říci: Stav kursů směněných v každé země a v každé době závisí na okamžitém stavu její mezinárodní platební bilance (internationale Zahlungsbilanz) t. j. na poměru všech nejbližší přístupu době splatných dluhů jejích do ciziny a pohledávek jejích naproti cizině. Podle toho, mají-li dluhy nebo pohledávky převalu, mění se o bilanci pasivní nebo aktivní.

Stav této bilance platební určují otázkou tyto:

1) dluhy a pohledávky vešlé ze pětirozní a vývozní zboží (mezinárodní bilance ze zboží = internationale Warenbilanz), t. j. za zboží z ciziny přivzuté, chci směnku platiti a k tomu cíli ji na trhu koupim, zaplatim takto zboží buď dráze nebo

lacněji, dle toho jaký jest kurs směněný, a podobně prodávám je směnku, kterou jsem obdržel za zboží vyvezení, dostávám na ni a tudíž i za zboží ono více nebo méně, je-li kurs směněný nad nebo pod paritu. Značí tedy směněný kurs, cenu domácího zboží na trhu cizím a cenu cizího na trhu domácím.

2) dluhy a pohledávky pocházející z prodeje a koupě stat. ních dlužnických úpisů, akcií, protit, zkrátka cenných papírů čili efektů (bilance z efektů = Effektenbilanz). Cena za koupené cenné papíry, stejně jako též obnosy splatných úroků (kupónů) a dividend právě tak neradky a hotovosti se posílají jako cena za zboží a hledá se směnka. Země v cizině značně zadlužené mají v tom již element pro nepřízniví kursy, který jen značným vývozem zboží vysázení se může; neboť dlužníci nechtějí hotovost do ciziny posílati, nýbrž hledí koupiti směnký. Podat-li se v skutku úroků do ciziny ku př. do Anglie povinných úhradit smenkami, které vzěly z vývozního zboží do ciziny, splatily se povinné obnosy úroků cizině (t. j. Anglii) zboží tam zadaným, za kteréž tamější kupci toho zboží neposlou nám peněz, nýbrž vyplatí je na předložení směnek, jež byli z té příčiny vydali, kapitalistům, kteří mají jmenované úroky požadovati. Tito kapitalisté obdrželi smenký tím, že je u nás jejich k vybrání úroků nebo dividend opatřeni zmocněni koupili od vyvázečů výše jmenovaného zboží.

Takto tedy do země, které cizině mnoho přivečily (Anglie) zma-

vidla přicházejí úrokem v podobě zboží.

Podobní děje se i při uzavírání půjček Yma mentu, kde půjčitelka cizím státu učiněná skutek se kaslati má, vzejde poplata po směnkách, kterážto kurs jejich právě tak zvýší, jako když má ze země jíti velká suma, na př. jako válečná náhrada. Pomocí operací směnečných stává se tedy, že půjčky šak též úrokem, náhrady válečné a pod. jsou ze země a do země v podobě zboží (velná část náhrady válečné z Francie do Německa po roce 1870).

3) Kromě toho může též z vedení válek resp. vydržování lodstva a vojska v cizině a z jiných celkem podřízených příčin (cesty do ciziny) poplatka po směnkách v cizích krajích splatných vzejíti.

Kurs směnečný chová v sobě korrektiv svůj t. j. každý kolísá starí směnečného kursu bezděky potvrduje ještě tím, které ke změně kursu směřuje. Čím více na př. kurs nad parí se vznesl, tím dražší platí importér (kúpec směny) přivezené zboží (stov. výše od 1), tím více exportér (prodáváči) za vyvezení zboží dostává; ale čím více nám takto export se usnadňuje, tím bezpečněji zároveň se tvoří poměry, které na snížení kursu směnečného směřují (rostoucím exportem za klesajícího importu dluh ciziny se zvětšuje). Proto praví se: nepříznivý kurs směnečný jest přímie na export (st. o jin za platnosti měny papírové). Právě naopak má se to při kursu pod parí. V prvním i ve druhém případě může arci účinek vylicovník tendenci v povaze kursu

Narod. hospod. 30.

se zakládají býti vyvářeni jinými momenty na př. neúrodami, které zardávají příčiny ke větším importům nebo ke uzavření větších půjček státních a pod. To, co zde vyloženo skutečím se tedy jenom, jestliže podobné mimořádné rušící události se nedostaví.

Banka a bankách.

pojem a úkol banky.

Banky jsou podniky, jejichž hlavní obchod v tom se zakládají, že po životensku úvěr sprostředkují (Kreditvermittlung) a platy za jiné obstarávají (Zahlungsvormittlung). Proto jim směru jest vznik bank výsledek postupující dělby práce; pročepťeprve na vyšších stupních vývoje hospodářského rozkvétají.

I. Pokud jsou banky orgány ke zprostředkování úvěru, jsou jim jen z hledem ke takovým jednáním, jež na peněžní kapitálu (Geldkapitalien) se vztahují, a v této příčině spoujají banky mezi kapitalistů a osobu úvěr hledající, zbarující obě strany obtíž a nesnázi spojených s nájemným vyhledáváním se.

Tak jako užívaním peněz na místo prvotní jedné směny (naturalní) stoupnou dvě, ale přece zásadě hospodárnosti lépe se

vyhovují, tak i zde na místě jednotko úvěrního jednání nastávají vlastně dvě, ve kterých banka jedinou dlužnicí, podruhé věřitelkou, avšak přes to hospodářský úspěch jest větší. Zračit se již v tom, že mezi kapitalistů a mezi osobu úvěr hledající, avšak vzájemně o sobě nevědoucí banka vstupuje jako třetí oběma zndmým prostředkovatel, který zároveň krami silnějšími (t. j. buď veřejnou garancí na př. státní zemskou neb nuceným kapitálem akciovým aneb solidárním ručením účastníků) kapitalistům větší jistoty poskytl a tím indirektně i zvyšuje způsobilost osob kapitalu potřebujících nabýti úvěru. To pak na velku počá je každý i tebe menší obnos kapitalu takto rychle k produktivnímu užití se převádí. Ale právě proto, že banky kapitalisty a osoby úvěr hledající od sebe na vzájem neodvislými činnosti mají, potřebují prostředků, kterými individuální ráz v poměru dlužníka a věřitele se stírá, totiž rozmanitých forem výše oceněných obligací skripturních (směnky, listy de poštovní, zástavní listy bankovní poukázky pokladniční, bankovní). Banky největší část činnosti své prostředkovatelské provádějí pomocí jich.

Ještěž u bank se koncentruje poptávka a nabídka peněžních kapitalů, jsou banky zvláště důležitým orgánem ve přímě stanovem výše návrhy za propůjčování kapitalů peněžní t. j. úroků. Příkladem proto jest jim právě nabídka a poptávka kapitalů peněžních u nich se koncentrují, kdež-

to naopak opět výškou jejich míry úrokové přítok i odtok kapitalů se regulují, tak že snížená míra úroková ke zvýšení poptávky po kapitalu a větší podnikavosti přetouří, zvýšená naopak je obtěžuje; snížená míra úroková přitok kapitalu podporuje, zvýšená ke němu povzbuzuje. Zachování té přímě chod národohospodářsky prospěšný, náleží k nejnadhším úkolům, jimž banky ne vždy dokonale dostojí. Čím více pak život hospodářský na úvěru se zakládá, tím i jasněji v ruce života bankovního na každém místě a v každém momentu konkrétním se obtráží star celého života hospodářského, jehož rovnováha vždy porušena se jeví, kdykoliv buď přítok kapitalu poptávku převyšuje (nedostatečný podnikatelský duch jako následek krize r. 1873), aneb poptávka výše přiváží se snaží než nabídka dosahuje (doty nadvýroby a nepřijatí regulace jako předchůdkyně krise).

Obchody bank, pokud ony úvěr sprostředkují, jsou jednak atrakční čili sběrací - též pasivní -, jinněž ony kapitaly na se převádějí a obchody distributivní - aktivní - jinněž je opět přivádějí do rukou osob úvěr hledajících. Pasivní jsou na př. při jimání vkladů (depoit), prodej rozmanitých cenných papírů (zástavních listů), emisí se bankovní; aktivní jsou: eskont směn, půjčky na zástavy a t. d. Každá banka musí avšak jeden druh aktivní a jeden druh pasivní provozovat; může jich i více kombinovati, což však jest jen pokud hospodářsky možno, pokud jeden povahou svou

druhému nevadí; stojí-li na př. proti aktivním banky, která se snadno realizovatí nedají (nepověditelné půjčky na hypotéky) passiva, vzhledem na která jest banka v každém okamžiku vydána nebezpečnosti výpovědi (vklady na krátkou výpověď), mohou jí tím vyjítí nesnadně, ba okamžitě insolvence, ač passiva kryta jsou aktivy.

II. Prostřednictvím platy, přijímají a činní banky výplaty za své zákazníky, což kdýž pomocí vhodných přízemí se děje, stává jí se banky důležitými národohospodářskými orgány pro úsporu v užívání peněz.

K těmto dvěma hlavním druhům bankovních obchodů přidá se jiné, jež s povahou bank nutně nesouvisí, ač od mnohých bankovních podniků vedle uvedených právě obchodů bankovních bývají provozovány na př. deposita k uschování, prodej a koupě drahokmů, mincí, komečů t. z. zlatolátek a obchody.

Hrubý výdělek bank kromě úroku z vlastního jejich kapitálu záleží v diferenci úroků aktivních a pasivních obchodů (platí 4% půjčuje na 5%), zle změn v kursech efektů v rukou banky se nalezajících a z provází za rozličné činnosti obstarávatelské.

Co do povahy podnikatele jsou buď podniky veřejné (státní, zemské a pod.) neb společenské (akciové společnosti), avšak i společenská kn př. t. z. záložny, nebo konečně podniky jednotlivců (bankéřství).

Pro obchodu vyvírajícího dávají si banky jména (banky depositní, hypoteční atd.); avšak takové jméno pro právní povahu té neb oné banky krova tak málo jest rozhodné jako název banka pro existující banky (společenské a záložny jsou též banky).

Uv. Vznik a historický vývoj bank.

Již ve starověku bylo zvykem ukládati si u směnaři (mensarius, τραπεζίτης) kapitály, jež oni opět na zástavy rozpujčovali. Toto bankéřství hlubšího národohospodářského významu nemělo. Ke středověku nabylo sice většího, kdýž bankéři stali se zároveň nejen prostředkovateli půjček, nýbrž i operací směnečnických. Avšak doba velikých ústavů bankovních nachází seprve od 12. stol. v Itálii, načež zvolna jiné státy následovaly (Nizozemsko, Německo). Hlavní ráz těch bank byl, že přijímajíce vklady od svých klientů zároveň na se brali povinnost obstarávat za ně platy připisováním a upisováním v jejich kontech. Byly to tedy t. z. banky křivé (sr. níže).

Nová perioda nastala založením t. z. bank ceduleových hlavně průběhem 16. stol. (Anglická banka již r. 1694). Tyto ústavy byly jen vel. velikých středistech hospodářského života zřízeny, ale byly první ústavy pro prostředkování úvěru.

Ve století našem stal se důležitý pokrok dvojím směrem: jednak užívání bank se rozšířilo pomocí četných samostat-

ných podniků bankovních nebo filiálkách velkoměstských bank po městech menších; jednak inerci nově přibylými podniky těmi nastala větší rozmanitost, provedla se mezi nimi dělba práce a ten směr, je pro určitě spíše poskytování úvěrů nebo pro potřeby rozličných hospodářských vstupu (základní bankovní podniky se zavedly (banky hypoteční) záložny, spořitelny a. t. d.).

K momentům historicky důležitými náležejí: nízký styk, který mívaly finance státní s veřejnými bankami ve všech starších státech. Plus jeho býval na mnoho národohospodářsky neblahý (a na přímě papírové).

I. Banky jakožto sprostředkovatelky úvěru.

1.) Obchody jejich.

1.) Pasivní.

a) Obchod depositní.

Jest to t. j. depositum k užití (Depositum) (Repositum) při kterém banka peněz n ní uložených (vkladů) zavázá se může přijeti, slíbivši vkladateli navrácení stejné sumy buď na požádání nebo po jisté lhůtě výpovědní. Přijetí vkladů státní se buď vkladní knížkou (Einlagebuch) nebo pokladniční poukázkou. Největší část bank provozuje obchody depo-

sitní. Z kratších lhůt výpovědních při tomto obchodu plyne potřeba, aby též aktivní obchody banky byly pravidlem krátkodobé (eskontní, lombardní a t. d. viz níže). Ten obmezení a opatrnosti lze přijívat při tom na hypotéky; mívá se diti takovým rozsahem, který jest podmíněn obnos vkladů a trvale uvržen banky u držitelů.

b.) Emise (prodej) obligací nevyověditelných.

Dlouhodobé obchody aktivní vyřadí dluhodobých obchodů pasivních. Tyto obvykle v té formě se uzavírají, že banka opatří se potřebný kapitál prodejem nevyověditelných nejčastěji na majitele zrušitelných dlužních úpisů s kupony (viz níže v zvláštních listech bank hypotečních).

c.) Emise bankovek.

Důležitý rozdíl tohoto druhu obchodů od ostatních je, že při ostatních bankách v oběhu na před peníze (mince, bankovky, státní) od fyzických osob přijat musí (vkladem, prodejem obligací) nežli jejich přijetí mezi lidem jiným, kdežto při obchodech bank vydávajících bankovky tohoto není potřeby; ony totiž přijímají nepřímě své státní dlužní úpisů (bankovky) a stávají se takto součástí i věřitelkarní i dlužnickarní.

2.) Aktivní.

a) Půjčky na směnky a obchod eskontní.

V pravém smyslu eskontní čili též diskontní obchod záleží v koupi směnky, avšak i jiných skripturních obligací pohledávku zakládajících jako kuponů, státních pokladničních poukazek, poukazek na vrácení cla neb daní (Zoll- und Steuerzettel u. d. m. s. s. s. s. s.) a t. d. před jejich splatností se srovnávají úroků za dobu ode dne koupe do dne splatnosti. Prázka zovše diskont či eskont, vyjadřuje se v procentech, jejich výška řídí se dle toho, na jak velice summy peněz k eskontování se podává a jak mnoho kapitálu jest k diskontování potřeba. I více diskont ovšem značně kolísat; avšak naopak starší diskontu (míry úrokové) zdůrazňuje potřebu ručení područeje.

Eskontní obchod jest nejdůležitější formou bankovního úvěru mobilárního, který povahou svou jest a může býti jen krátkodobý (při velkých bankách v pravidla u nás v měsících); přičemž ovšem, jelikož jest to forma úvěru osobního, vždy důležitá jest, kdo jest dlužníkem a na základě jakého jednání směnka vzešla. Proto jest pravidlem velkých bank eskontovat jen směnky, které očitě byly vznikly na základě nějakého skutečného obchodu (koupe zboží, původu nějaký již existující pohledávky a t. d.). Protivou takových, obchodních směnky (Geschäftswechsel) jsou směnky které se tím účelem vydávají, aby sobě osoba nějaká za ně peněz od banky opatřila (směnky na opatření peněz, Geldbeschaffungswechsel). Zařazení ovšem nelze vylučovat směnky takové z bankovních příj-
Zdroj. hospod. St.

ček a zvláště při menších ústavech, které poměry klientů podrobněji a více zblízka znají, směnky takové se hojně vyskytují často jsou i v převaze. Rovněž obyčejně podpis jedné osoby mívá směnčinně za dostatečný se pokládá, zejména pak větší banky, které mají mnohem méně možnosti v individuální poměry svých klientů do podrobnosti vniknouti, také mnohem přísnější formální garanci žádati musejí; žádají určitý počet podpisů (2-3). Směnka, mající náležitosti bankovní za účelem eskontu žádání, zove se bankovní směnka (bankmäßiger Wechsel).

Zvláštní prostředek garancie za směnku eskontovanou vyvinul se v t. j. společnost věrných (Kreditvereine). To jsou spolky, skládající se z osob, kterým banka eskontuje směnky s podmínkami méně přísnými na př. s menším počtem podpisů, za to však ručí všichni členové sčasně solidárně za stráty, jestli některá taková směnka zaplacená nebyla. (Příklad: Věrní spolek založen při „Livnostenské bankě v Praze“). Banka z pravidla jistý podíl z čistého zisku nabytého z obchodu uzavřených se členy spolku věrného přenechává spolku, jenž takto tvoří neb rozmnožuje fond pro uhrazení strát.

Avšak se směnka eskontovaná opět dále eskontovat, říká se tomu reeskont (rediskont) a jest bance reeskont prostředkem, aby kapitály v obchodech eskontních vložené rychle vypravila, je-li jí toho potřeba.

Význam reeskontních obchodů jest dvojnásobný:

1) Reeskont dá se pravidelně provozovat se strany bank menších v ten způsob, že ony

samý eskontují směnkou většinu krouhu klientů svých, jejich osobní pověry dobře znají, kteří by však u větších bank úvěru nedosáhli. Banka (bankier), jež jim eskontuje, podá pak větší část směnky za reeskontu. To je hlavní prostředek, aby solidní podnikatelé, již podmínkami od větších bank žádaných vyhovět nemohou, přes to kapitálu větších bank užiti mohli.

2) Druhý úkol reeskontu záleží v tom, že pomocí jeho osamíží té přebytečný kapitál u jedné banky přístupným se stává. Již bankám jiným, které ohledem k obnosům, jež jim eskont se podávají, nemají dosti kapitálu. Tím spíše obem tedy přebytečný a nedostatečný kapitál rozličných bank se vyrovnávají. Jest Anchijský reeskont nezbytným prvkem v organizaci bankovní každého státu s důvěrou značně vyvinutým.

b) Půjčky na zástavy movité.

Půjčky na zástavy movité (Pantehen gegen Faustpfand) objevují se, pokud hlavně úvěru spotřebním obřadších vrstev slouží, a půjčkách z. g. zastaváren (viz níže); pokud slouží úvěru k výrobě, objevují se podle jména obchodní lombardních u banky ve trojkpodobě a to:

- a) jako půjčky na drahý kov (metall-lombard) zejména na agenty (na pruty, Barren);
- b) jako půjčky na zboží (Warenlombard), totiž na zboží které je předmětem obchodu pravidelných transakcí.

u tvoreni ceny tržní (kursu) porovnáno; i mohli se přijet. buď na toto zboží přímo nebo nepřímě, totiž na listiny, datující ke zboží tomu protažující t. g. warranty (skladištní listiny), což ovšem předpokládá existenci t. g. skladišť reálných, kteráž zřízení bývají v mnohých již jen střediskem obchodu, kde pak tento způsob zástav nich přijet se vyvine. (Nový rakouský zákon nedopouští u podnikatelů veřejného skladiště, aby se na warranty půjčky poskytovaly);

c) jako půjčky na cenné papíry (Effektenlombard), které četné bankovní ústavy provozují a které se pro výše zmíněným vývojem přiměřených forem obligací skripturní k rozšíření používají. Hojně uvažováno tohoto období bankovního spekulace v cenných papírech i hrali se tu do té doby na burze ve formě podmíněného obchodu (prodeje) (str. s burse).

Obchody lombardní bývají z pravidla těžší dražší než eskontní (risiko ze změny kursu a patrování); lhůty jsou krátké (namnoze tříměsíční), za základ odměření půjčky slouží kurs v čas obchodu uzavřeného a přijímá se jen quota skutečného kursu (60, 70, 75% a pod).

Zarovně vyžaduje toho bezpečnost obchodu, zvláště při půjčkách na cenné papíry snadno změním kursu rozhodem, aby průtahy a formality s realizováním zástavy obvyklé spojení nevedly banku a riziko její nevysovaly (Privilegium darii bankám prodat zástavné efekty

bez zvláštní ohlášky dlužníkovi, ve případě nezaplacení
nebo i před splatností, telesně-li kurs tak, je obnos přijčky, ne-
stačí více na om. quotu kursu, do které půjčka jest dovolená).

c) Půjčky na zástavu^{ne} nemovitě.

Půjčky na zástavu^{ne} nemovitě (Darlehen gegen Immobilien) před-
pokládají dobré zákony hypotéční a dobře organizované
knihy veřejné. Všechná bezpečnost věřitele má totiž v příj-
čce na nemovitou zástavu dvě podmínky:

a) cena zástavy musí aspoň stačiti, aby obnos dlu-
hu na každý případ uhradila, což předpokládá nále-
žitě vyšetření, o něž banka se musí postarati;

β) při hypotéčárních půjčkách jde z pravidla o úvěr
immobilární, kapitál tedy přechází ve stálá zařízení
(budovy, meliorace půdy, stroje), z jejichž výtěžku jen pozvol-
na nahraditi se dá. Pročez prospěchu dlužníkem nejlé-
pe se vyhoví, když se mu poskytne půjčka v ten způsob,
aby mohl pravidelnými ročními splátkami (annuita-
n)ji umořovati, nebo se vyprovědi, dotend úroky a roční
splátky správně odváděti (Srov. níže org. bank hypotéč-
ních).

β) Jednotlivé druhy bank, pokud úvěr prostředkují.

Na nejvyšším stupni vývoje svého významuává se

organizace bank značně provedenou dělbu práce tak-
že pro různé věci, ke kterým úvěr se hledá i vzhledem
na velkou rozmanitost potřeb a poměrů rozličných hospo-
dářských tříd, jsou zařízeny i zvláštní podniky bankov-
ní jen vždy za určitým cílem jedou, potřebám určité spo-
lečenské třídy sloužící.

Mobilární, krátceodobému ob. úvěru zvláště kon-
krétní obchodnických a průmyslnických služeb banky, pro-
vozuji obchody eskontní a lombardní, vrchol organi-
zace úvěru mobilárního jeví se pak ve vedlejších bankách,
které vyhovují obecné potřebě takových listin, peněz za-
stupujících, jež dovedou množstvím svým se přispřívá-
biti měniti se potřebě měnidel a platidel.

Immobilární, dlouhodobý úvěr své zvláštní organi-
zace se domohl v A. zvl. bankách hypotéčních. Z ruz-
ných stanovisek při hlížení kn. potřebám vstev nema-
jitných spořitelny, zastavárnypagalžny

Banka cedulová.

Banka cedulová (Zettelbank) jest ona banka, kte-
rá se zanášá emissí (vydáváním) bankovek.

Bankovka ze všech úvěrních surrogátů peněz jest
nejpřisobilejší ke službě jako měnidlo a platidlo, neboť
zní na pohodlné, státní obnosy, jest nesí ročitelná,

praktickým odvoláním bez všech formalit se převedu, jest splat-
na na viděnou. Z toho se vysvětluje veliký význam banky cedn-
lové, který nach to na mnoze zvýšen byl spojením, které měly
banky cednlové se státními financemi.

a) Opisování, jakým bankovky se dostávají do oběhu.

Bankovky přicházejí do oběhu:

a) opisem nenormálním, když banka učiní státu půjč-
ky zpravidla značné a na dobu delší, třeba zcela neurčitou. Stát
bankovkami takto nabytými platí svým dodavatelům, věrite-
lům a t. d., z jejichž rukou dále do cirkulace přijdou. Tento opis
sob emisse vede hlavně ke konstitování t. j. měny papírové;

b) normální cesta jest, když dostanou se bankovky do rukou
obecnosti pomocí obchodu, jež banka s jednotlivci uzavírá.
Přezkoume-li se, jaké obchody to budou, tu rozhodna jest okolnost,
že spadá při vydání banky aktivní a pasivní obchod v jed-
no; banka při jejím lidem bankovky, stává se nejen věritel-
kou, nýbrž zároveň i dlužnicí, neboť jest zavázána bankov-
kami na předložení vyplatiti mincí. Musí tedy patřit i ak-
tivní obchody banky takovými býti, aby mohla banka
pohledávky své ve krátké době realizovati a nepřišla do ru-
snáží, tedyby bankovky značným počtem k výplatě za-
kor vracet se počaly, neboť z pravidla chová kovů méně
nežli obnáší suma vydaných bankovek.

Pak stává se přirozeně obchod eskontní nejdůležitějším ak-
tivním obchodem banky cednlové t. j. nejnastíjí dostanou se

bankovky do rukou soukromníků tím způsobem, že ban-
ka jim směnkou eskontuje.

Čím rozsáhlejší jest obor působnosti banky, tím přísněji ona
při tom musí požadovati, aby směnkou, jež eskontuje, měly
jisté formalnosti, zaručující větší bezpečnost (krátké lhůty na
př. ne více než 3 měsíce, více podpisů). Teprve ve druhé řadě stá-
jí půjčky na cenné papíry. Půjčky na zboží, zejména pro vel-
ké cednlové banky se nehodí; vydají bankovky v podobě výšek
na hypotéky vadi dlouhodobost takových půjček. Přiji-
mati deposit k upotřebení banka cednlová nepotřebuje, ne-
boť má svůj zoldistní, považuje její průměrný obchod pasiv-
ní.

b) Úhrada (Deckung, Einlösung).

Rechný bankovky bankou vydání tvoří její dluh její pas-
iva. Má-li banka býti stanteč ně s to, aby každou, ji předlo-
ženou bankovku drahým kovem vyplatiti mohla, musí
mít vždy dostatečnou hotovost kovové po ruce k vyplatě ban-
kovek jí předložených (předložených).

Suma všech aktiv vůbec, která sloužití mají k uhrazení
vydaných bankovek, slove úhradou cedulovou (Zetteljunda-
tion) (Pro ostatní část dostačí, je-li kryta jinými drobnými
aktivy považ. bezpeč. cedulové průměrnými, tedy rychle re-
alizovatelnými, tčdž zejména pohledávkami ze směnek eskontova-
ných z půjček na cenné papíry, kteréž pohledávky tvoří

Bankovní úhrada.

Bude dostatkem, stojí-li jen za jistou částí bankovek zásoba drahého kovu, která tvoří pak A. z. úhradní kovovou (Metallfundation). Celá úhrada cedulová rozpadá se tedy na úhradu kovovou a bankovní.

Banky, pouze bankovní nhražené nazývají se obyčejně nehraženými (ungedeckte Noten). Toto září žem, u banky cedulových obyeků, nevysvětluje se snad ^{pr} (příčinou), že toho není ani potřeba,

aby banka vždy právě tolik drahokovu chovála, na mnoho-li bankovek vydá, ježto jest fakticky nemožno, aby bankovky do všech koutů země a obchodu rozptýlené rájem k banko se vrátily k výplatě za drahý kov, zvláště když musí ony neustále vracet se k banko ke splácení příslušných jejich, jelikož banka, vydávajíc je, jeuroven věřitelkou a to na krátký čas se stává.

Jest totiž jiná hlubší příčina, pro kterou t. z. bankovky jsou nutnosti národohospodářskou (nehražené).

Přítoky cedulové banky by totiž odpadly, kdyby z á-sada o plné úhradě měla být provedena. Pak by to už nebylo možno, aby banka cedulová byla orgánem, jenž v každé době měnící se potřebě měnídel a platidel v obchodě vyhoví.

ti může, tu zvýšenou tu zase zmírněnou emisei bankovek. Platit u bankovky zásada o vlastní regulaci oběhu (s. o papírech peníze zastupujících) měrou velmi dokonatou, což dokládá no již několikrát statistiky (Gilbart, Michachis, Wagner, Palgrave). Poptávka po nich roste (víc směnek k eskontu se podívá,

víc přijekt se hledá), když obchody se množí a více jí vyhoví, když obchody chvábou. Tím nutnost nehražených bankovek z příčin národohospodářských jest odůvodněna. Kamžití t. z. bankovky nehražené značilo by tedy tolik jako vzít cedulovému obchodu tuto obročinnou jeho vlastností a učiniti vlastní celou institucí cedulových bank obyčejnou.

c) Jakým způsobem vracejí se bankovky k banko.
Diskontu bankovním.

Bankovky, které byly emitovány příjctem, státu měnínou, zůstávají v oběhu dlouhé doby, vracejí se z pravidla jen za zlepšených poměrů státních financí po delších lhůtách, někdy teprve po době více méně značných změn měny (srov. o měně papírové s. 271. o nápravě měny). My tu jen budeme přihlížeti k normálním poměrům.

Jelikož při každé emisi bankovek banka zároveň se stává věřitelkou a dlužnicí, by rozehrávala co se týče návratu bankovek dvoji jeho způsob:

a) Návrat bankovek k banko jakožto věřitelce. Tím, že banka na krátké lhůty eskontuje a přijcty lombardní udílí, tomto pravi cestou bankovky emituje, zabezpečuje si hned z přední jich brzký návrat. Povahou oněch obchodů tedy, kterými bankovky v oběh přicházejí jest zabezpečení návratu jich. Otčen návrat bankovek k vydavci (k banko) za účelem splácení vzhledávce jest pravidelný jich návrat (vizul měříte Bankovy).

b) Návrat ke výměně za drahý kov, tedy návrat ke bance jakž-
to ke dlužníci, dohled chování ve vztahu bankovních pisa-
rů nebude porušena, bude jen vyjímáním. Někdy-li se ke pří-
padu okamžitě nedůvěry obecnosti, kterou jen přesná, plyn-
ná výměna za kov záručnati může a ke nezávažnému vra-
cení se bankovně jednotlivých ke výměně za porciem protie-
by drobnějších peněz, nastane takovýto návrat t. j. návrat
nepravidelný větší měrou hlavně jen tud:

a) za příčinou násilné nutnosti vyvésti drahý kov ze z-
emě následkem t. j. nepříznivé (- j. prassiom) mezinárodní pla-
tební bilance (sr. o kuzen směněném), anebo:

β) za účelem spekulace, když následkem místních roz-
dílů v ceně drahého kovu a v diskontu vývoz jeho do cizí-
ny se vyplácí. Banka má však prostředek v tomto ohledu
fondu svého trájiti ve svém diskontu. Diskontem bankov-
ním čili bankovním měrou úrokovou (Bank diskont) rozumí
se totiž ona míra úroková, které banka požaduje za eskont
směnek a za půjčky (pro lombard obvykle vyšší). Pozoruje
li banka, že hledá se mnoho bankovek samí jen ke komu-
čeln, aby byly ihned předkládány ke výměně za drahý kov,
který vyvésti se hodlá buď ke účelům spekulacím an-
za účelem vyrovnání bilance platební (avšak též, když
přichá napnutí spekulace velkou popularitou pro bankovních
čím, která pak lokální úrovnější krise může mít za násle-
dek), tu zvyšuje diskont a tím stíží nabýt bankovně

všem, kteří na směnkách neb zálohách od ní bankovně žá-
dají, také že především oni žádají směnkami, kteří má mě-
ně ještě neb více výnosné obchody by bankovně žádali,
dale přijmou takto ty, kteří za dřívější leoný úrok půjček
dostali, ke splacení jich, zkrátka obmezi výdaj, přijmou z
části ke pravidelnému návratu a protože tak oběh měni del a
platitel se obmezi, garují se také konečně návrat nepravidel-
ný. Jest tedy zvýšení diskontu dobrý prostředek ke zmenše-
ní oběhu bankovek i ke snížení zásoby hotovosti. Z toho již vy-
svítá, že tak jest důležité, aby správa banky sedlové dle-
la směněných kursů a sledovala jejich pohyb. Oběh obme-
zení musí se diti spátne. Při ho náhle zvýšení vyvolá snad-
no velké zmatky (paniku) a krise. Cirkulace-li přichá mno-
ho bankovek na vysoké obnosy (appointy) jest nebezpečí
návratu větší, z druhé strany bývá i lehota větší, čím
více v cirkulaci bankovních jest nahrazen drahý kov,
což zejména bývá tehdy, když bankovně i na takové
obnosy cirkulují, na jaké též míře kurantní se razi,
neboť v té příležitosti bývá malo kovu v oběhu.

B) Banky pro úvěr immo- bilární.

Thyňší organizace immobilárního úvěru, jak se jeví
v moderních bankách hypotečních, předcházeli jiný zprá-

sob, jež mají ma vějím vzorem byly šlechtické korporace
státní (Landpfaffen), založené ve středním století v Prus-
ku. Byly to spěpomocné korporace, jež opatřovaly členům
svým hypotekní úvěr v ten způsob, že orgánově jejich odhadli
státní člena, který si půjčku žádal a vyměřili mu půjčku,
v annuitách splatnou, do určité quote ceny odhadnuté.

Obnos povolené půjčky neobdržel v hotovosti, nýbrž v podobě
zástavních listů spolkových a j. dlužních úpisů, které sliboval
spolek a prokladen svých záročí a nakonec splatiti. Do těch-
to prokladen odváděli i dlužníci úroky a splátky. Přítelům
tj. majitelům listů zástavních měli všichni členové statky
svými solidárně.

V naší době sice též t. zv. spolitelný a záložný na hypo-
teky půjčky, avšak mohou to z pravidla jen v určitých me-
zích němiti, avšak si opatřují kapitál cestou deposit ve krát-
ké době splatných. Křivradně hypoteknímu úvěru slouží
banky hypotekní, které poskytují nevypověditelné, v annu-
itách splatné půjčky, opatřující si kapitál prodejem
zástavních listů. Jsou to podniky veřejné ^{nebo} akciové, při-
stupné každému, kdo podniklaim banky vyhoví. Ze silá-
tek došlých splatí se zástavní listy v ten způsob, že se jich
řádý určitý počet vylosuje a vylosované docela splatí. Zvlášt-
ní kategorií banky těch tvoří banky meliorační, jež opatřu-
jí si kapitál z pravidla vydáním zlatých dluhopisů, po-
dobných zástavním listům. V Německu jsou všměs ústavů

státními (Sasko, Bavorsko, Hesensko) nebo provinciálními
(Prusko); ve Francii „Crédit foncier“ zmocněn jest na místo
státního bankovního příjmu, ^{drážních} má jejich základě vydává obligace
drážní (obligations de drainage). V Čechách nejnověji zem-
ská banka ^{ma odbor} pro meliorační úvěr s právem vydávati úpi-
sy meliorační.

II. 3v. bankovní politice vůbec a v příčině cedulových
bank zvlášť.

Politiku bankovní rozmníme způsob, jakým stát se
zachovává naproti řízení a provozování bank. Politiku
tato může býti buď zcela svobodná (svoboda bankovní, Bank
freight) nebo vice méně nesvobodná; v posledním případě
může buď pro jisté kategorie bank svoboda bankovní pla-
titi nebo pro všechny vice méně značné zasahování auto-
rity veřejné.

Co stanovíte důsledného, individualistického všemí pla-
ti zásvoda svobody bankovní naprosto, avšak, až měla své
stoupence, bylo jich počta poměrně po řídku; při nejmenším
obaně cedulové byly jistě výjimky dovolitelné. Co toho sta-
novíste by se rozumělo:

1) že stát a veřejné svazky (země, stát obce) vůbec mají vše-
ho řízení bank se zdržovati; v té příčině - zvlášť potom
těži stát - padala na váhu nejenom domnělá neschopnost

veřejných hospodářů k vedení soukromých podniků, nižší i obava před znenájitím takových ústavů ve prospěch financí;

2.) že má soukromému podnikání ponechat se co do form, rozsahu, místa i způsobu provozování volná volnost; kontrola dobré správy má obecně svému vykonávat, risko špatné samo nésti.

Názory od stanoviska toho nejvíce odchylné prokázaly si dráhu v příčině cedulové banky; avšak i rozhledem na jiné některé druhy bank platí přibližně odchylky od zásady svobody bankovní.

1.) Bankovní politika v příčině cedulových bank.

První banky byly zakládány pomocí vlády nebo přímo od vlády, když tyto byly v peněžních křivkách. Za pomoci vládním poskytnutím (na př. zapůjčením svého akciového kapitálu vlády - banka anglická) obdržely banky obvykle jisté výsadky, především monopol na emisi bankovek. Často zřízeny byly, aby prostředkovaly vzetí z oběhu peněz pařížových, kleslých (rak. banka národní j. 1816; ruská banka říšská r. 1860). T kde podobně nebylo, často privilegované banky monopolní vznikaly. Jinde zase větší liberálnost vzhledem k zakládání bank cedulových platila, tak že

jech hojně vznikalo a mezi nimi i mnohé nesolidní. (Věsta-
lin před r. 1874, v Statutu seoveramer. před r. 1862.) Tehlež zá-
sada svobody živnostenské ve příčině cedulových bank mže
de neprakt., jest faktický stav v rozličných státech vzděla-
ných nyní asi tento:

a) buď monopolní, jediná banka cedulová s výhrad-
ným právem k emisi bankovek pro celý stát (Právní-
ho, Francie, Holandsko, Rusko). K usnadnění provozování obchodu slouží jim pro případně jistý počet filiálk;

b) neb vele zvláště privilegované banky více jiných
jistými obmezeními (banka anglická monopol pro jistý
okres s právem zákonného platidla bankovek její v
okresu; mimo to v Anglii samé několik bank, provinci-
álních s obmezeným právem emise). V Německu společná
říšská banka s filiálkami, její bankovky - arci směni-
tební - zákonné platidlo, kromě toho v jednotlivých stá-
tech banky, jíž při vzniku říšské banky existovaly; vy-
ní s působností obmezenou;

c) určitý počet bank se stejnými právy, ale jistým stá-
tním normativním podrobených (Itálie, Spojené Stá-
ty);

d) sice svoboda zakládání, ale jen podmíněná, totiž
když se vytvoří určitým regulativním státním (Spojené Stá-
ty).

Zvláštní povaha bankovky výše vyjmenovaná, náste d-
kem které do všech vrstev obyvatelstva vniká, jakož i nebez-

pečnosti, která by vzejiti z toho mohla, kdyby cedulové banky za uznání pro ně svobody živnostenské ve vzájemné konkurenci výhradně na stanovisko průmyslových podniků hospodářských podmínky byly postaveny: jistou příčinou, že myšlenka t. zv. svobody bank cedulových nyní všeobecně se zavítá. Proti domněnku, že soutěž četných bank cedulových mezi sebou přimutí je, aby trvale udržely nízký diskont, že provede je ke vzájemné kontrole a že nebude nebezpečností znenájmá banky vládnou, jakéž přimonoopolní banka bývá, lze namítnouti:

1) že nízký diskont, pokud není nic absolutně prospěšného (svačků k přepjaté špekulaci), že kromě toho i velká banka svůj diskont stanoví, libovolně jednati nemůže, nýbrž dle poměru peněžního trhu t. j. dle nabídky a poptávky kapitálu již diti se může. Tak se stává na př. husle; že býval míra úroková u banky ostatních [ne cedulových] tu vyšší, tu zase nižší nežli u cedulové; tak vůbec často u banky anglické; novější dobou objevilo se to i ve vědnu; (svobodně)

2) že kontrolovat banky cedulové musí především občanstvo samo, jemuž jest ta kontrola tou měrou ne-snadnější, ba nemožnější, jakou počet jich roste, což při větším počtu bank cedulových i přímo na zavadu bývá dostatečným rozvoji jejich cirkulace; kromě blízkého okolí lidé jich neberou a využívání všech národohospo-

ditelských prospěchů s tím spojených jest tedy nemožné;

3) že stal nemající banky, již by znenájmá, má bez toho v emisi státovek jiný prostředek k těmž účelům, pomocí jehož těžké národohospodářských nebla hých účinků způsobit může jako pomocí velkých dluhů u bankovních (od banky vykupovaných).

Však za to na jedinou banku klásti lze měrou poměrně vydatnější požadavek, aby za podnik veřejný se považovala a dle toho jednala, kdežto opak toho t. zv. svoboda bankovní, stala by banky cedulové na stanovisko podniků průmyslových, živnostenských ve vzájemné konkurenci průmyslových podniků stanovisko největšího zisku. Těž přikládání může, jak vydatnější služeb velká banka cedulová v dobách tísně státu poskytnuti může (banka francouzská r. 1870./71.).

Kde ovšem na základě historických poměrů více bank cedulových existovalo, tak že dokonalá jednotu snadno provesti se nedala, tam to docílení aspoň relativně větší jednoty ke formám ad b) (Německo po svém sjednocení) neb ad c) (Itálie po sjednocení) se a dle.

Sporná otázka, s kterou tu pořádě běželo, jest do jisté míry podobná oné, která se vedla stran dráha železných, mají-li být privatní a řídit se dle zádá svobodné soutěže nebo státní. Avšak jako dráha železná jest i banka cedulová podnikem veřejným t. j. podnikem, který nesmí být provozován po způsobu obvyklých, průmyslových podniků, provozovaných pro větší privatní zisk podnikateli, nýbrž pro svou eminentní dů-

život obecnou muniti, mahu po soukromém zisku potud mezi-
ti, dokud toho obecný prospěch vyžaduje. Proto takové podniky, když
stát sám je do ruky nebere, aspoň podrobeny jsou obšírné regula-
cím, obmezujícím a kontrolujícím působnosti státu. To stanovisko
obecně přitěžilo nad principem t. j. svobody bankovní, vyjádřením
mi potvržena liberální strany, douhdy krájením.

Zvláštní zákonná, v různých státech něměně opatření, kteráž
tomu stanoví hověti měla, často arci nesvědčila s dodatky
něma projeti povahy bankovních. Kromě těch, jež týkají se
větší nebo menší jednoty, dozoru státního, ustanovení o obcho-
dech, které bankám těm přísluší a povdají se provozovati,
o pravidlech, která se provozovati mají, jsou nejvýznačnější
ona, jež se vztahují na úhradu kovovou a na celkový výdaj
bankovní samých

Bylyť o způsobu a velikosti úhrady daných předpisů různých
ného druhu. Z nich nej důležitější jsou:

a) předpis t. j. Peelovy akty (1844), bance, anglické daní,
dle kterého každá bankovníka přes obnos 14 mil. liber sterl. vy-
daná dráhým kovem kryta býti musí. - Předpis tento zá-
kládá se na theorii tude jménem „Currency principle“ zná-
mé, jejíž hlavní zástupcové Overstone a Robert Peel byli a
která, obávajíc se možného převýdaje (výdaje potřeby převyšují-
cího) se strany bankovní žádala, aby stát oběh peněz a ban-
kovek, které dohromady jeho „currency“ (oběhivo, cirkulační
prostředky) tvoří, zákonně reguloval, by převýdaji a tím i klesání

ti ceny domácí, currency zabránil. Avšak námi-li se tak,
může snadno se státi, že hranice stanovená číselným obme-
zením vylučuje t. j. neutrazených bankovek zabráně bankov-
kám rozpinati oběh svůj s rostoucí potřebou obchodu, zkrát-
ka, že ohrozi se ona elasticnost v oběhu bankovek (vlastní regu-
laci je jejich oběhu), která je charakteristickým znakem je-
jich patříající vlastní životním principem bankovní. Ostat-
ně na opatření omi prakticky se neosvědčila, neboť právě ve
kritických dobách suspendovat se stusil některé předpis (r. 1847)
(1857 a r. 1866).

Základ Peelovy akty přijata byla i pro bankovní ramous-
kou, zák. z r. 1863, stanovem zákonného maxima emise ban-
kovek neutrazených na 200 mil. zl. Také také odůvodnění to-
hoto ustanovení lze spatřiti arci v tom, že banka, jsovc povin-
nosti k výplatě bankovek svých od r. 1848 sprostěna, nemá
také onoho korekcionu proti přepjaté emisii, jakým jest po-
vinnost k bezodkladné výplatě za kov v každém mch momentu.
Ale i v nás r. 1893 dočasná suspence nastati musila a v
nejnovějším zákonodárném upravení stanov bankovních od
jednostrannosti předpisu toho upuštěno.

b) Předpis, stanoví obnos úhrady kovové měřitou quo-
ton vydaného množství bankovek (tím p. 1/3 banka německá)
nebo podle akoiového kapitálu banky atd.

c) System americký, dle kterého kromě příkazu chovati fize-
kovou výměřnou měřitou quoton vydaného obnosu ban-

kovem ještě zoldistní jistota se poskytuje majitelům bankovek předpisem, že každá cedulová banka povinna jest uložiti u zoldistního úřadu rovné papíry (oblig. stát. dluhu) a suma vydaných bankovek nesmí převyšovati 90% kursovní ceny oněch papírů. Idepřeli banka výplatu drakujm kovem, může majitel bankovky žádati zaplacení u dotčeného úřadu, jenž papíry k tomu cíli prodá.

Čině předpisy snaží se zabrániti převýdaji bankovek jinými způsoby:

a) určením novějším dovoleným maximumem (kontingentem) bankovek vůbec, jako na př. banka francouzská (nynějši dovolené maximum poznenáhlym zvýšením dostupilo sumy 3500 milij.)

β) stanoví maximum dovoleného výdaje bankovek jistým poměrem k základnímu kapitálu banky (dříve některé banky v Německu, nyní též v Itálii);

γ) stěžují pouze převýdaj na př. tím způsobem, že ukládají daň na onen obnos vydaných bankovek, který překročuje jistě zákonem ustanovené množství (nynějši říšská banka německá).
 Šprivilegovaným postavením banky cedulové souvisí též otázka o podílu státu na zisku banky cedulové. — Konopostavení bývá bance cedulové zdrojem zisku; jevíť se veškeré neutražené bankovky jako nezpůsobilá půjčka obecnosti banka. Jediny způsob, jakým banka za zvláštního prospěchu jí z toho plynoucí opět celku náhradu poskytnouti může je buď příímý podíl státu na zisku banky (některou

quotou), nebo nepříímý v podobě bezvýročné neb jen mírně zimoční půjčky státu, aneb bezplatné obstarání jistých kasovních operací pro správu financí.

Historie něktejších národních banky rakouské nyní od r. 1878. banky rakousko-uherské.

Banka rakousko-uherská, toho časn jediný ústav cedulový v Rakousku, jest podnik akciový. Byla založena podle jménem „c. k. priv. banky národní r. 1816“ za neblahých poměrů finančních. Ačkoli totiž r. 1811. dřívější v ceně hluboce kleslé peníze papírové (bankocette) dle poměru 100:500 za 4. zv. měnicí listy (Finanzungsbriefe, 4. zv. měna vídeňská, Šajny) se zaměnily, přece za krátko i tyto nové peníze papírové opět porážlivě měrou se rozmnožily vydáními 4. zv. listy anticipačními.

Nově banka bylo uloženo, aby jménem státu a na účet jeho provedla opět těchto opětně v ceně kleslých peněz papírových z oběhu a zaměnu jich za své bankovky, ku které muž účelně jednak drakujm kovem, jednak státními dlužními úpisy se straný státu měla býti založena.

Způsob jakým tato změna v skutku se provedla, nebyl jest notný, avšak největší část vzata jest z oběhu v ten způsob, že banka z na základě vnulový se státem prováděla výměny šajny za své bankovky v 4. zv. konvenční minci splatné v poměru 250 za 100, což ukončeno r. 1852.

A však kromě toho vstupala banka ještě s jinými obchodními společnostmi se státem. Eskontovala totiž pro stát k. p. pruské banky na centrálním kasu státu (Staats-Central-Cassen-Anwesen) s kterými byly vždy za tři měsíce splatny. Těmiž pruské banky splatné vždy hned novými se zaměnily, nabyl tento dluh státu u banky podobu stálého dluhu. Půbec pak neustále stoupala výška úvěru, který banka státu v tom směru poskytovala; tudížto ještě r. 1842 stát nesměl na základě pruské banky žádných majetkových bank být dlužen než 6 mil. zl., tento obnos zvyšoval se vzájemnými úmlouvami banky a státu neustále. Dne 5. března r. 1848 oběh bankovek obnášel 214 mil. zl., úhrada kovová 66 mil. zl., dluh státu u banky 126 mil. zl. Za čtyři měsíce ubýlo však z oběhu bankovek o 32 mil. zl., úhrady kovové o 45 mil. zl. za to přirostlo dluhu státu o 21 mil. zl. Ale když následkem toho bankovky trouhly k výplatě se vraceti počaly, tedy v máji r. 1848 převzetím povinností banky k výplatě bankovek se omezila (jen do 25 zl. pro osobu) a brzy na to úplně se zrušila. Zároveň vydaly se bankovky na 1 zl. a 2 zl. jako náhrada za mince, sňatím z oběhu mincí. Z toho tedy zjevně, že neblahé poměry, v jakých tato banka r. 1848 se ocitla, způsobeny byly ne poměrem, v jakém nenormální emise bankovek (viz výše) se nalézala k emisím normálním.

Po roce 1850. nastaly opravdové pokusy k odstranění nesměnitelnosti a nuceného oběhu, i dospělo se tak daleko, že r. 1856 skutečně se počalo s výplatou bankovek. Ale banka ještě jednak ne dosti opověrná byla, jednak přišla do toho hned počátkem r.

1859. krizivá situace politická, jejíž následek potom byla válka r. 1859., tak že mysliti za krátko opět nesměnitelnost nastati.

Nové pokusy o úpravu poměrů nastaly r. 1862, dne 2. pros. 1862. byla v říšské radě nová akta bankovní (Pinnerova) přijata a dne 6. ledna 1863. dostala se jí cisáři sanka. Touto aktem předložila se privilegium banky až do 31. prosince 1875. a upravil se poměr dluhu státu u banky. Dluh státu obnášel tehda 221 mil. zl., z nich vyřadilo se 80 mil. zl. kteréž jako nesypověditelná příjma (pro případ i neziručitelná) až do vyřízení privilegia potrvati měly. Pro ostatní obnos měly nastati splátky, které r. 1867 měly býti dokonány a v teinyž roce banka měla počít s výplatou. I bylo banka v akte samí slíbeno, že jediné ona smí vydávati neziručitelné, nad majitele zrušiti noty.

Je však nastala r. 1866 válka rakousko-pruská, následkem čehož stát, porušiv privilegium banky dani, státovky vydávati počal, prohlásiv zároveň dosavadní bankovky i 1 zl. a 5 zl. za státovky, čímž dluh svůj u banky až na obnos výše zmíněných 80 mil. zl. shladil.

V narovnání s Uhry r. 1867. nebyl poměr dluhu 80 milionové úpraven i byl pak předmětem sporů mezi vládou uherskou a mezi vládou západní části říše.

Pokud 1873., když nastala krize, všeobecná nedůvěra a veliká shánka pro penězích, byly články bankovní akty, týkající se výše úhrady na čas suspendovány a stanoveny kontingent 200 mil. neutružených bankovek pro tři roky. Při novém narovnání s Uhry r. 1878

bylo jméno banky zmíněno v názvu „Banka rakousko-uherská“ a zaveden ve správu banky potud dualismus, že jsou ve Vídni a v Pěšti 1. zvl. hlavní ústavy (Gmündinstaltum), každý se volá svým ředitelstvem, které však oba generální rady společně jsou podřízeny. Ředitelstvem hlavních ústavů ^{Bankregulativellen} podřízeny jsou hlavní filiálky bankovní a 1. zvl. pošovice zavody banky. Končí se ustanovením modalit o splacení dluhu 80 mil. zl. v ten způsob, že z výtěžku banky, který 7% převisuje, polovice oběma polovicím může připadnout (§ 102. privilegia) a tato polovice ke splacení dluhu se odepisuje. Po vyšetření privilegia bankovního bude nezaplacený zbytek splácen Cislajtami, kteréž však Translajtanie 30% k sumy v 50 ročních lhůtách zaplatiti se uvázala.

Banka jest oprávněna eskontovat směnky, kupony a t. d. přijímati depozita k uschování, poskytovat půjčky na ceně papíry, provozovat obchody žirové a korespondenční, vydávati poukázky na vlastní pokladny, kupovati stříbro, zlato a směnky cizí ve dražším koef. splatné, konečně i poskytovat půjčky hypotekárně a vydávati k tomu cíli ~~úvěrové~~ listy zástavní.

Polovice úhrady kovové může býti ve zlatě (mimě i pruty). Banka jest povinná uveřejňovati týdenní výkazy veškerého stavu svých aktiv a passiv. Lejmena na nový statut ^{21. kv. 1884} změnil předpis o úhradě v ten způsob, že zavedl čl. 84. soustavou dvoupětinovou s dalším omezením, že když suma neutražených bankovek sumy 200 mil. zl. převisuje, banka je přebytek 5% má daň plat.

Národ. hospod. 34.

(z toho 70% předlit., 30% zlatě)

Tisté volněmi banky a při tom přeca jistá úzda proti pokusům při výdaje v tom správu.

Dodatek.

1. Zastavárny.

Půjčky na movité zástavy bývaly ve středověku velmi časté, zlatě provozovány od židů, na které křesťanská zájmová široká se nezpatřovala. Naléhavá potřeba věda k tomu, že řízeny byly olivem církve veřejné ústavy, příčovny, kteréž jako 1. zvl. montes pietatis hlavně v Itálii, avšak i po různých jině v Evropě se objevují. Nejnověji řízovány ve stol. 16. tím. Prvotně nřívano v montes italských kapitálu sehnáníhoz darů a nadací později si ty ústavy samy za úrok kapital opatrovaly. Z počátku příčovaly bezúročně, později za náhradu (nákladů).

V literatuře 17. a 18. stol. podobné ústavy výsoce se cenily, i neslužily toliko potřebnímu úvěru nemajetných, pro které prvotně byly řízeny, aby do rukou lidvy neupadli, nýbrž i výrobnímu úvěru. V novější době má produkční úvěr rozličných vyrábělských tříd své zlatětní úvěrní ústavy (banky, záložny, a zastavárny) slouží zase po nejvíce konsumpčním úvěru nemajetných tříd, ale nezůstaly v novější době pouze podniky veřejnými, nýbrž i soukromníci našli právo řízovati je,

sčkoliv převahou svoboda (živnostenská na ně se nevytahuje, nýbrž potřeba jest ke zřízení jich zvláštní koncese. Proto je při současných zastavárnách vždy jest nebezpečností lichvářského vykořisťování, tedy jest obsáhlé veřejné kontroly zastaváren takových, zejména přísných regulativů pro ně potřebí (osobní bezúhonnost podnikatele, předpis o vedení jistých knih a t. d.).

2. Spořitelny.

Spořitelny vznikly již ve předešlém století jako ústavy za tím účelem zřízené, aby kapitály i po nejmenších obnosech sbíraly a tak nemajetným vstřám kapitalisaci usnadnily i byly již pro počátečně ústavy veřejné. Kapitál sebraného užily jednak ke koupi cenných papírů, jednak k eskontu a k půjčkám. Poměrně rozsáhlejší uživámí jich k půjčkám hypotečným tu a tam tím bylo usnadněno, že při menších vkladech více bývá úmysln ponechat je spořitelně déle nežli při větších vkladech u banky deponita přijímajících. Celkem vyhověly spořitelny prospěchům a potřebám vstev nemajetných jen se stránky svých obchodů pasivních. Spřijímáním menších vkladů jsou ostatně spojeny i větší výlohy správné, proto úrok nižší.

Slovem „poštovní spořitelny“ naznačuje se jenom faktum, že slouží poštovní úřady po celé zemi za sběratele vkladů, které pak o dvádecet se do centrálních ústavů, kdež z pravidla cen-

né papíry (státní dlužní obligace) zavě se krusují.

Výhody toho zřízení jsou: rozmnožená příležitost k nkládání, každodenní dlouhý čas expedicní, možnost ve vkladu na jednom místě nepřetržitě pokračovat nebo vyžvednouti jej na místě jiném (u jiného úřadu poštovního); za to dávají jen nízký úrok, což jest následek relationě větších výloh správných.

3. Záložny.

Prostoucí podpora, jakou vždy větší rozšířenost a lepší organizace ústavů úvěrních výrobní činnosti poskytovala, týkala se především jen většího podnikatele, který obtížnějším podmínkám od velkých bank kladeným snáze vyhověti dovedl. Za to malým živnostníkům přístupny nebyly. Někde zavředly se konečně banky kapričovni, přístupné i malým živnostníkům (Švýcarsko), jakož vřbec zde i onde banky hleděly usnadniti podmínky dosažení úvěru malým živnostníkům (Škotsko); nejvydatněji však dokázaly to A. zv. záložny, záložní banky, záložní společnosti (Hortpflichtbanken, Hortpflichtbanken, Hortpflichtigen Hoffpflichten), o jejich vznik největších zásluh si získal Schulze-Dehitzsch, záložní je na vzájemnosti a svépomoci účastníků.

Tvoří totiž ony A. zv. otevřená společnosti t. j. společnosti, jejich počet členů a podílů není omezen; členem stane se, kdo přistoupi aspoň s jedním A. zv. závodním podílem (Hortpflichtigen).

Společenstvo sprostředkuje mezi kapitalisty a svými členy, a jelikož garancie závodním kapitálem ze závodních podílů utvořeným byla by s sebou skrovná, sestihje ji ručení společníků věřitelům, které jest buď obmezené (do více- násobného nejméně tedy dvojnásobného obnosu závodního podílu), neb neobmezené (každý společník celým svým jměním).

Která forma, zda-li ručení obmezené neb neobmezené bude výhodnější, závisí na konkrétních poměrech, absolutně o tom rozhodnouti nelze. Neobmezené ručení zdvíhá někdy všicky členy náročnějších. Jest tudíž dobře, ponechá-li zápisná data společenství, aby ten či onen modus ručení si volala (Rakousko). Kde jenom na př. neobmezené ručení se dojívat, imitují společenstva většinu riziku svých členů tím, že se přeměňují v akciové společnosti (Německo). Společenstvo takto utvořené stoupá mezi dlužníka a věřitele v ten způsob, že přijímá depozita k uspokojení (vkladů) od členů i nečlenů a půjčuje pak (na směnky nebo cenné papíry, někdy i jiné movité zástavy, též na hypoteky) a to, pokud prvotní ráz zachovává, jedině členům. Dokud k tomu něčeho kapitál ze závodních podílů a vkladů nestačí, opatřuje se zbytek půjčkou na jméno společenstva na př. v větších ústavách bankovních, jiných záložnách a t. d. nebo reestkontem u nich.

Veliký národostros podává význam těchto podniků

v tom záleží, že opatřují dostatečně levný kapitál malým živnostníkům, jiným samým zase i riziku a podnikem se dostává. Postupem času vystoupily četné záložny z mezí prvotní organizace, a přijímají i nečlenům, staly se lokálními bankami, které se liší od jiných jen tím, že podnikatelem není akciová společnost, nýbrž otevřené společenstvo.

Prospěchem hledí si nyní záložny otevřítí jistá střediska, zvláště ústřední ústavy úvěrní za účelem reestkontu směnek, jakož i k tomu, aby k nim přichývající kapitály z jednotlivých odpovídaly, aby odtud zase jiným se jich dostalo, které toho mají potřebu.

II. Banky jakožto prostředkovatelky platů.

1) Jakožto orgány sprostředkující platy a obchodu mezinárodních slouží banky, orný kúpní a prodávají směnky splatné na cizích místech, provádějí t. zv. arbitráž směnečnou a slouží klientům svým, k tomu, aby omi směnkou své u nich ke splatnosti prokazovali.

2) Jakožto orgány sprostředkující platy vzniklé z domácích obchodu, obstarávají za své klienty výplaty na základě poukádek, checků neb směnek, které ti to klienti na ně vydávají, s druhé strany obstarávají

zároveň těchto klientských inkas a pohledávek jejich se směnek, checků atd. - Každý z klientů takových má u banky svůj účet běžný (conto corrente), ve kterém přepisují a upisují si mu obnosy inkasované a zaplacené. Současně těchto operací zahrnuje se slovem, obchod řírový a konto-korrentní. Nejstarší vzor těchto obchodů poskytl je stará banka řírová (Girobank). Pohnutkou k založení těchto bank bývala často snaha vyhnouti se nesnáším, jaké vyplývaly z hnoštěho zlehčování mincí i vládami i soukromníky. Později často i finanční nesnáze státní navdaly podnět k založení bank takových.

První řírové banky objevují se v Itálii, v pozdější době v Nizozemí a v Německu. Účastníci těchto bank byli obchodníci, kteří stáli mezi sebou ve vzájemném obchodním spojení. Každý složil u banky jistý obnos mincí neb kovu nezaregistrovaného, který se mu (dle obsahu ryšého drahotkovu v uloženém množství obsaženého) připsal. Tento dráhý kov se vkladů členství u banky sebraný byl základem samostatné měny bankovní (valuty), která byla často pouhou početní měnou (Kaufmännischer Währung) t. j. nepočítala se běžnými způsoby mincí, nýbrž dle jistých, společným usnesením stanovených jednotek váhy; na tomto základě regulovaly se poměry vzájemně vzájemných obchodů účastníků pouhým přepisováním neb upisováním v kontech členů. Roznávaly se pak banky s kassou otevřenou a s kassou

zavřenou. Z bank s kassou zavřenou nebylo ke kapitálu uložení vyvedeno na př. na poukázku danou od majitele konta některé osobě při bankě nesúčastné, jen účastníkem mohl být postoupený. Poukázky na pohledanost, kteron člen u banky měl, vůbec nazývaly se poukázky řírové (Giroanweisungen). Ostatní čistý princip řírové banky byl namnoze modifikován; histovost banky stala se někdy fiktivní (t. j. počítalo se s ní, ačkoli jí nebylo), je-li tož faktický byla státu zapůjčena. Stejná z bank toho jména byla dokonce ustaven, který formálně banku řírovou napodobil, ale věc nebyl pouhým oddělením finanční správy státní, ježto účelem bylo usnadniti těžký stav financí státních mobilisací pohledávek věřitelů státních. Toho rázu byly prví t. z. banky v Rakousku a více státní Banko institut r. 1703. založený a Wiener-Stadtbank (1706).

Účelem obou bylo usnadniti státu úročení a pozvolné uplacení státního dluhu v ten způsob, že pohledávky věřitelů státních se pokládaly jako by byly uloženy u banky, věřitelům na obnos jejich konto se otevřelo a oni právo své pomocí poukázek na jiné osoby předáti mohli. Banca poskytlá jisté příjmy státní jakožto fond úročovací a umořovací. Podstatného dopěchu by ustavy neměly. Jediné čistě řírové banky řírové pozbyly významu, jakmile odpadla hlavní pří-

čímá jejich existence, totiž nepořádné poměry mincov-
ní.

Moderní banka žirová a konto- korrentní.

Podle toho v Anglii a v Americe vyvinul a všeobecně
zahostil se zvláštní samostatný způsob bank a banké-
řů, sloužících za sprostředkovatele platů širším vrst-
vám obecnosti a, jsou samostatné podniky bankovní
toto druhu na kontinentě poměrně řídké, jakož zde
obecnost jen srovnou měrou užívá sprostředkovatel-
ských služeb bankéřských.

Nejčastěji ještě vyskytují se žirová a kontokorrent-
ní oddělení v bankách, sloužících úvěru mobilárnímu
(na př. eskomptní banky) ve velkých městech. Žirové a kon-
tokorrentní banky jsou ve spojení se sítěmi odúčtova-
cími důležitými národní hospodářskými orgány
pro uspořádání hmotného užívaní peněz.

Podstata těchto obchodů jest tato:

V banky, provozující tyto obchody buď výhradně
nebo kromě jiných zvláštním oddělením t. zv. žirovým
(Girobanking), vložit lze netoliko peníze, ale i cen-
né papíry, aaktá dávající pohledávky kn př. obligace

Národ. hospod. 35.

skupony, směnky, poukázky a t. d., jejich inkasso
banka obstará, vkladateli účt oboje (conto, giroconto),
a přejme povinnost obstarati naň vyplatu a inkas-
sovati jeho pohledávky.

Hlavní nástroj k vykonávání platů jest check
t. j. poukázka majitelem konta vydaná na pohle-
davost jeho u banky (Girobanking) splatná à vista.

Má-li vkladatel (majitel konta) nějaké třetí osobě
co platiti a tato osoba užívá služeb téhož bankéře ja-
ko on, vyrovná se na předložení checku vše pouhou
manipulací účetnictvím u banky t. j. připsáním
resp. úpsáním ve příslušných kontech. — Nemá-li však
ona osoba u téhož bankéře konta, musí on předlože-
ný check jí vyplátni, ač nemá-li zase ona jiného ban-
kéře, skrze kterého check předložiti má. Pak může za-
se hotového placení se ušetřiti. Předejí totiž velká část
obchodníků a jiných lidí počtem četných bude také
to u bank poměrně nečetných mítí konta, soustře-
dí se co den mnoho checků v rukou bankéřů, kteří
vzájemně odněd požadující pohledávky své vzájemným
odúčtováním vyrovnati mohou..

Anglický check má pravidla na majitele, ale ne-
cirkuje, leč s jistým rizikem pro majitele (prožívá
práva regressu, jestliže check v čas nepředložil), kdež-
to na kontinentě check na řád (Check an Ordre) jest částý

Že však příjemce checku též obvykle svého bankéře má, vydávají se z hrsta t. zv. checky firmované či proti-žené (crossed-check na rozdíl od obvyklého zvaného „open-check“), které opatřeny jsou buď bezprostředně firmou bankéře bu předložení oprávněného neb aspoň konven- enímími označením (Anglický opis ob: mezi dvěma ro- noběžkami na přič přes check upodno & c.), následkem kterých jen bankéři je smí předložit, čímž celé zaříze- ní velké bezpečnosti nabude, poněvadž takto se učiní přítrž presentacím checků k výplatě osobami neopráv- něnými. Bankéři, kteří mezi sebou mají řivé spojení, jelikož každému průběhem dne mnoho checků na ostat- ní do rukou se dostane, mohou se úspěšnému vzá- jemnému odúčtování řídití si voláťmí siní odúčto- vání (Clearinghouse, Saldosaal).

Již v 16. stol. byla podobná instituce v Lyonu; obchod- níci totiž, lyonští trh navštěvující, vydávali nas sebe se směně v čas trhu splatné, a trh pak vzájemné pohledávky vyrovnávali odúčtováním. Později měli i bankéři edinburghští, Clearing-room, ve kterém by- ly i ventrovské banky zastoupeny. Nejstarší jest však londýnský, Clearinghouse v r. 1775. založený, od těch dob mnoho reformovaný, ve kterém 26 firem ban- kéřských zastoupeno, prostřednictvím nichž však četné firmy menší i ventrovské na clearinghouse - u se zúčast-

nují. Všem firmám v clearinghouse zastoupeným stou- ří banka anglická za bankéře společného, která v kon- tech jejich společný výsledek každodenní regulace pří- pisuje resp. vypisuje, tak že konečné účtování teprve v delších obdobích se děje a nespóra v užívání peněz jest ohromná. (Tyto obnos asi 6000 mil. se reguluje, při čemž jen asi 5% té sumy na konec ve skutečnosti se vyplácí)

Tyňtrající siní odúčtovací mají také některá mís- ta americká. V některých městech pevniny (Paříž, Vídeň) spojily se tyňtrající banky ve spolky odúčtovací (Clearinghouses), jejichž působnost však proto dokona- lá býti nemůže, že jim schází potřebný podklad totiž check a obecnost na užívání jeho zbylé.

Banky zakladatelské (Prinzipalbank).

Množství nových bank zabývá se buď z části neb výhradně obchody zakladatelskými. Ty z rozličných druhů bankovních jsou nejmladší.

Banka jako si na nicet sváděti v život nové, hlav- ně akciové podniky, průmyslové, obchodní, transport- ní, hornické a t. d. a tež jednak z prodeje jejich akcií, jed- nak dalším spojením s nimi, poskytující jim půjčky, vykonávajíce pro ně podkladní operace, a j.; nebo kupm- je podniky existující, aby je přeměnila na akciové, i-

častní se při nových podnikcích koupí akcií, poskytnu-
je příjčky podnikům podobným, vydávajíc se tomu
konci na své jméno dluhými listy (sr. na př. rakouské
niveňi losy) a t. d. Spekulace jest při tom velkým činite-
lem a bursa hlavní podmínkou a podmínkou rozvoje ta-
kých obchodů, kterých základní oprávněnost jest ovci
nepropiratelná; neboť vydatná pomoc kapitálová, ja-
kou i také spojení s bankami, značnými kapitály vlá-
dnými, podnikům příslušným přivádí, může být
podmínkou jejich zdanu.

Avšak co se týče základních nových podniků, jakož
i přeměny podniků jednotlivců na akciové, byly tyto
banky, provozující obchody nakladatelské zejména v
dobách riviějšího ruchu podnikatelského a spekulativní-
ho v pravdě ochotnými pomáhající přepjaté spekula-
ce, nic nedělajíce, když podniky nakládaly, zda-li
ony jsou potřebny, a když je převáděly v moc akcio-
nárů, zda-li jsou dalšího života schopny. Všelem nebyl
podnik, nýbrž nakladatelský risk (vtrůněný profit).

Bursa.

Jméno „bursa“ značí stromožďetěm, avšak i stro-
mážďetě obchodníci a dohodou v určitý čas (denně,
týdně, měsíčně a t. d.), aby osobně obchody uzavírali a se

smluvili o poměrech, obchodů se týkajících.

Důležitost sčítání tatrových ocenil již starověk;
vlastní bursy vznikly v 16. stol. v Nizozemí a ve Francii.
V Rakousku jsou nejstarší r. 1761 ve Vídni, v Brně, v Praze a
v Opavě byly bursy pro veřejné papíry, neosvědčily se však
a byly zrušeny a jest o d. r. 1771. bursa ve Vídni.

V obchodě bursovním vyvinuly se jisté zvyky, které
později na mnoze v rákonech a stanovách bursovních
byly formulovány, když se vyvinul veřejný dohled stá-
tu na bursám. Bursy samy však vzrůstaly z iniciativy
a potřeby obchodnictva.

Nynější rada burz jest následovní: jsou instituce, jež s
provolením veřejné správy a iniciativy zainteresů se
řídí a od nich vydržovány a spravovány jsou v mu-
žích obecních státních, normativních předpisech (rak.
bursovni, schválené stanovy) pod dohledem veřejným (komis-
sari bursovni, státem ustanovených) autonomně.

Co do přídělního rozjednávání se bursy pro obchod. ve všech
drugých zboží, neb toliko pro jednotlivé druhy zboží (na př. ob-
h).

Hlavní prospěch bursy nakládá se ve výhodách spořá-
daného trhu a správného tvorění cen na stálého účasten-
ství nejintelligentnějších lidí nabídky a poptávky, jež o
všech, pro nabídku a poptávku důležitých momentech, jsou
informovány a vždy jsou ochotny je přivést k platnosti

navrouti sobě na vrdjem. Lze při tom v každý čas objem a důtklivost nabídky a poptávky přehlednosti a kon-
 junktur využítkovati. Zprávy o poměrech výroby, spo-
 třeby, obchodu vzniknou ve konny interestentů, poravi-
 delná publikace listů kursových stává se součástí
 pro tvorbu cen mimo okruh burzy. Zejména sta-
 la se burza nástrojem velkolepé mobilisace úvěru po-
 mocí rozličných cenových papírů, nutným orgánem
 nynějšího tohu kapitálového. Jelikož výhody spořáda-
 něho tohu lépe nabídkou a poptávkou v jednom mís-
 tě soustředěnou se dosahují nežli roztráštěním po více
 místech, plyne z toho ne dovolenost více burz v témž
místě a rápověd' s. zv. burz potkovních (Marktblörse).
 Na vynikajících místech jest denní burza a pravidelná,
 na speciálních burzách (pro jednotlivé předměty na př.
 na přízi hrěnou v Trutnově) bývají schůzky řídší.
 S vývojem moderního hospodářství úvěrního staly
 se cenové papíry hlavním předmětem spekulace, tím
 s. zv. obchody lhůtní (Zeit. u. Lieferungsverträge) vel-
 mi se rozmohly ve formě s. zv. diferenčních a premi-
iových obchodů, při kterých po případě není ani
 hmysem stran zboží v skutku převziti neb dodati,
 nýbrž jen se změn v kursech přičkati, tak že strana, pro
 kterou obrát v kursech nepříznivý nastal, sprostí se
 svého závazku (převziti neb dodati zboží za cenu smlou-

nov) buď tím, že nahradí druhé straně diferenci
 mezi kursem smlouveným a skutečným kursem v den
 dospělosti (obchod diferenční) neb že zaplatí určitou
 z předem pro ten případ smlouvenou mátradu (premi-
 U obchodů premiové ^{nabylý} velmi rozmanitých forem (srov.
 Gerber: Praktische Finanzwissenschaft). K nim pak přístupují jest
 jisté obchody s bankéři uzavírané se strany spekulanti
 za tím účelem, aby ve spekulaci počatě pokračovati
 mohli, tu jisté papíry s právem jistého zještění pro-
 dje za určitou premii (deport) kupující, tam je s
 právem koupě zještění za určitou premii jim pro-
 dávající (report).

Kdo na dodání kupuje, očekává stoupnutí cen
 (hausse), aby pak za vyšší kurso pro dal, za smlouvený
 nižší ^{koupil} ~~koupil~~; naopak prodává (na dodání) spe-
 kuluje na sklesnutí cen (baisse). Jsou tedy vždy
 dvě strany na burse a podle toho jestli kdo kupu-
 je nebo prodává vždy jedné z obou stran náleží,
 proto také pro všechny předměty spekulace na bur-
 se z pravidla jest živa poptávka a nabídka.

Nežtizená, nepoctivých prostředků se nešitici spe-
 kulace (falešná reklama, fiktivní koupě a prodej)
 jest glo, které jen se spekulací pannon vyplnění by se
 dalo, ale ji (spekulaci) rápovědětí nelze, protože nelze
 hranici přesnou vésti, pokud jest neb není nějaký

obchod spekulačním a jistá spekulace při každém obchodě jest nutná.

Nezbývá tedy než působiti způsobem obměňujícím jako jest přísná žalovatelnost obchodu na burse, bursovní daně vybírané na př. v podobě koloni z listů návrhů, sensatem vydávaných a ne vstupenek bursovních.

Díl II. Část třetí.

U distribuci statků a důchodů.

Pojem.

Výroba statků vyžaduje jednak rozličných obětí hmotných (kapitálu), jednak jistých osobních (práce). Byla-li výroba vůbec hospodářskou, dosáhneme se těmito obětmi ve množství statků nově vyrobeném více hodnoty než obnašely hodnoty oněch hmotných statků na výrobu obětovaných.

Všecky statky na jistou dobu ve všem hospodářství nově vyrobené tvoří hrubý výnos veškeré produkce; všechny pak na to obětované statky, výjimečně mzdy

Národ. hospod. 36.

dělníků a pak náhrady daně kapitalistům, tvoří náklad výroby ve smyslu národohospodářském, který když odečteme od hrubého výnosu veškeré produkce, obdržíme čistý výnos veškeré produkce. Jší tedy roznávati pojem výrobního nákladu ve smyslu soukromohospodářském ^{a národohospodářském}. Soukromý podnikatel jakožto nabízeč počítá si do výrobního nákladu i mzdy, úroky, neb nájemné placené; avšak mzdy, úroky, neb nájemné nenáleží k výrobnímu nákladu v národohospodářském smyslu, neboť ony tvoří součástku čistého výnosu celkové produkce čili jinými slovy z nového přírůstku hodnot, způsobeného produktivním spojením kapitálu a práce dostává fakticky pracovník i kapitalista podíl svůj; i nemějí se na věci nic tou okolností, že platí se na př. mzda dříve než výrobek zpeněžen. Tím pouze anticipuje se pouze jistý akt, který by té povahy věci teprve později měl následovati.

Čistý výnos celkové produkce rozděluje se pak mezi účastníky její, což nazývá se distribucí, při které každý, kdo výrobě se účastnil podíl na účastenství své v podobě důchodu dostává, neboť tento čistý výnos veškeré výroby, vzniká ze spolupůsobení všech, kdo na výrobě měli účastenství, tvoří celkový důchod všech na výrobě účastněných. Podíl, jenž z toho celkového důchodu na jednotlivce připadá, jest jeho důchod soukromý neboli individuální.

Individuální důchod, hledíme-li ke průměru (průvodu) jeho, jest tedy podíl jednotlivce na čistém výtěžku celé produkce, připadající jemu jako odměna za jeho účastenství při produkci.

Sám o sobě objektivně bez ohledu na průvod t. j. bez ohledu na to, jestli ten, kdo jej bere na nějaké výrobě se účastní či nic, jest důchod jednotlivce vůbec soubor všech statků, nové do jmení jeho přibíhajících, které on spotřebovati může bez porušení průvodního kapitálu svého.

U tom, jak celkový důchod na důchody jednotlivců se rozpadá, platí tyto všeobecné zásady:

1) Mezi produkcí a distribucí jest potud důležitý vzájemný poměr, pokud závisí na vydatnosti neboli velikosti produkce i velikosti celkového důchodu, čím vydatnější totiž produkce, tím větší důchod celkový a tím více tedy rozdělit lze v podobě důchodů individuálních mezi jednotlivce účastníků výroby.

2) Jistá nerovnost v distribuci jest nutnou, zvlášť pokud:

a) pokud bývá podmínkou, aby jistí jednotlivci, zbavení jasnou oblibou a péčí o dostatečný důchod, věnovali se mohli činností na uspokojení potřeb kulturních, veřejným službám a obecně prospěšným úkonům, a dále,

b) i potud, pokud kromě vyšší důchod zároveň podnětem bývá ke dokonalejším výkonům výrobním.

Hledí-li se ke rozličným stadiím historického vývoje, bude zejména na stupních nižších větší nerovnost nezbytná; neboť vyšší se určitých jednotlivců na dělení obvyčejnou jest pro vznik kultury nutné, ale to při úplné rovnosti by bylo tím méně možným, čím nedokonalejší jest ještě technika a tudíž i výsledky produkce a výtěžky její stejné. Proto stanovisko odůvodněna jest aspoň relativně i sama instituce otroctví na nižších stupních vývoje.

Čím vyšší jest stupeň vývoje, tím vydatnější jest produkce na základě zdokonalení techniky, tím více odpadají důvody nutnosti pro někdejší potřebné rozdíly distribuce.

Ale růstává i na dále nerovnost odůvodněna, pokud vyšší důchod stává se odměnou dokonalejších výkonů i pobídkou ke nim. Ale nikdy odůvodněna není nerovnost, pokud by jen ke tomu sloužila, aby potřeby čisté psychologické, vlastním kulturním uspokojením nestonající u jedné vrstvy obyvatelstva, počtem stejné, uspokojeny byly na úkor existenčních potřeb širokých vrstev ostatních.

3) Účel všeho hospodaření v každém národě není produkce, nýbrž dostatečná míra blahobytu a kulturního rozvoje. To však jest podmíněno distribucí, na níž závisí, jaké potřeby a do jaké míry je ta která vrstva společenská uspokojiti může i zvláště které vrstvy a jakou mírou na statech kulturních a na podmínkách doko-

nalejšího vývoje účastenství mlti budou. Národohospodářský ideál distribuce bude tedy takový její způsob, jakým nejlépe a nejvýdatněji dosáhneme se dá mravní a intelektuální rozvoj společnosti lidské, však to vyžaduje, aby i vztahům poměrně nejnepříznivěji postaveným dostalo se nejen plného ukojení potřeb existenčních, nýbrž i všech takových, jejichž ukojení jest podmínkou dalšího kulturního vývoje celé společnosti lidské, který jen tehdy jest zabezpečen, jestliže všechny vstoupí její na něm participují.

4.) Skutečné poměry distribuce tomuto požadavku na mnoze nevyhovují, čehož příčinou jsou z valné části hledati sluší ve faktorech, kteréi skutečnou distribuci jiněmi ovládají. Tynejší právní řády totiž přenechávají totiž distribuci především a hlavně svobodně smlouvně osob na výrobě účastníků, respektující při tom soukromá práva již nabytá tedy zejména soukromé vlastníctví kapitálu, tak že každý stává se vlastníkem výrobků, jichž nabyl pomocí kapitálu a práce jako podnikatel; každý může kapitálu i služeb svých samostatně užívati, nebo přenechati jiným, smlouvou se s nimi o jistou náhradu na to. Na podkladu nyníjší rozsoudné úřadné svobody smluv, uzavírá se pak smlouva mezi podnikatelem a pracovníkem, mezi podnikatelem a pouhým kapitalistou. Každá z těchto stran na základě svého

stanoviška soukromohospodářského směřuje za největším zájmem t. j. za podílem na čistém výsledku produkce co největším.

Tim však se stává:

a) že mezi oběma stranama propuká spor prospěchu, ve kterém vítězí, kdo hospodářsky silnější a může vykořisťovati druhého. Tento moment stává se závažným v naší době, vlastně počíná se týče poměru podnikatele a dělníka.

b) Zároveň jednotliví členové každé z těchto dotčených tříd mezi sebou konkurují, kterážto konkurence tím ^{více} úspěch jejich ohrožuje, čím jest důstlivější; protože přirozená snaha každé ze jmenovaných tříd směřuje k tomu, aby vhodnou organizací konkurenční svých členů vyloučila a tím i proti druhé straně se sebitěla.

5.) Korrektivy proti nerovnostem v distribuci hledal socialismus v odstranění více méně radikálních základních principů nyníjších platných řádů právních tedy individualního vlastnictví kapitálu a svobody smluv; i chce nahraditi je formami kolektivního vlastnictví i jinými způsoby autoritativního přikazování práce a čistého výsledku produkce mezi účastníky její.

V tomto učení věm tvoří socialismus jstrou protivou vůči individualistického (liberálního). Individualismus za jedině přirozený způsob distribuce uznává ten, jenž základ-

ním zásadám nynějších právních rádní odpovídá. In
tedy káží organizaci výroby na základě soukromo-
nikatelském a určeného individuálního vlastnictví
všech ~~průmyslů~~ kapitálů a distribuci na základě svobody smluv.
Pokud přesto uvádá, že objevují se jisté nedostatky v distri-
buci na tomto základě provádění, očekává lekn pro ně ve
vlastní pomoci, kterou vyšší stupně i vidělaní i zdokona-
lení národy, mravní povedou k lepším výsledkům nežli k
jakým dosud dospěla.

Mezi oběma extrémny pohybuje se řada věcí, která ne-
směřují ke roušení nebo odstranění individuálního vlast-
nictví a svobody smluv, ovšem pak dopouštějí jistá ob-
mezení jejich, kterážto obmezení mohou býti:

a) obmezení svobody smluv pokud, pokud ona umožní-
je vykořisťování jednoho druhým;

b) mnozí (mezi nimi na př. Adolf Wagner) přejí si do-
konce posílnit hranice soukromého vlastnictví ve prospěch
kollektivního a srovn rozšířeným oborem jistých podniků
veřejných (bank, pojišťoven) atd;

c) i financemi politiky státu vkládá se veďe financemi
státní zvláštní i kol sociálně politický, totiž pomocí
daní korigovati nerovnosti v distribuci důchodů, ku př.
daní dědičků, zvláště upravenými daněmi přepřeho-
nými, daněmi luxusními, progressivními daněmi z dů-
chodů a t. d.

Kapitola I.

Rozdělení důchodů na základě plat- ných rádní

Druhy důchodů.

Pokud hledíme na obor organizace soukromo-hospo-
dářské podrobený, mívá v tomto oboru účastníci se jed-
notlivěc buď pouze kapitálem na produkci propůjče-
ným, nebo prací nebo spojeným obojím úroveň (jakožto
podnikatel). Mezi tyto tři kategorie účastníků rozdělují
se čistý výstěžek produkce, a co každý z nich obdrží, tvo-
ří jeho prívodní důchod (úryšný výstěžek Einkommen). Podst-
atového prívodního důchodu nabýti mohou i než účast-
níci produkce a pak mluví se o důchodu odvozeném (ab-
geleiteten Einkommen). Odvozeným důchodem jest nejme-
na všeliký způsob almužny soukromé i veřejné. Pročej
na tomto místě zmíniti jest se o výjamař, který má do-
bročinnost v systému důchodů vůbec, jakož i v každoti
to poměru v jakém jest odvozený důchod, který v pod-
bě veřejné podpory chrudimské se nabývá, k důchodům
prívodním.

Rozdělení důchodů právnických.Druhy jejich.

^{důchod}
Právnický nebo prvotní může být:

a) bezprostřední následek vlastnictví na hmotných prostředcích výroby, tedy na kapitálu,

b) nebo ustanoven být smlouvou svobodnou jakožto náhrada za výrobní činitele jiným než produkci přenechané. In te dý vzniká důchod smluvný (Vertragsmäßige Einkommen). V této podobě objevuje se důchod z práce (Arbeitslohn) a (smluvný) důchod z kapitálu. Jenom výjimkou objevují se v novější době v oboru soukromo-hospodářském na místě smluvného ustanovení autoritativní ve příčině důchodu.

V oboru organizace obecnohospodářské (zvláště veřejnohospodářském) sluší mít na zřeteli dvoji a to:

a) kterak tato hospodářství sama důchody nabývají;

b) kterak od nich důchody nabývají ti, kdož jim buď kapitál svůj nebo práci svou poskytují.

Ad a.) Tato hospodářství nabývají důchody buď tožje cestou jako soukromá, pokud totiž vlastní podmínky na základě soukromo-hospodářským spravované mají, neb v podobě vynucení speciálními návrhy za zvláštní výkony pro je-

notlive vykonané (taxy neb poplatky), anebo konečně jako uvazování příspěvků všech osob příslušných za účelem uhrazení všeobecných výdajů (daně).

Ad b.) J zde platí na mnoze stejné zásady jako v oboru soukromo-hospodářském, zvláště pokud se týče důchodu z kapitálu státu poskytnutého. Při důchodu z práce (mzdě služném) platí nejvíce ta odhůlka, že výše důchodu toho při pracích osob ustanovených ke pravidelným výkonům správy veřejné (úřadník) dle určitých obecných pravidel pevně býva ustanovena (služné, poplatky aktivní, výslužné) autoritativně a smlouva zaměstnavatele s pracovníkem (úřadníkem nastávajícím) má pak za předmět jenom okolnost, chce-li on za tuto náhradu ustanovenou mzdou práci určitě všeobecnými normami ustanovenou přijati, či ne. Avšak v hospodářství veřejných objevuje se neřídka i důchod autoritativní cestou stanovený za výkony nucené bu při plat vojáku v státech a občanů brannou povinnosti.

Avšak zde hlavně přihlížeti sluší k formám pravidelným v oboru organizace soukromohospodářské. Pravidelné formy prvotního důchodu v tomto oboru jsou: důchod podnikatelský (Unternehmenslohn), důchod smluvný z práce (Vertragsmäßige Arbeitslohn), důchod smluvný z kapitálu (Vertragsmäßige Kapitallohn).

Mzda a důchod z kapitálu jakožto důchody smluvné tím se rozegňávají od důchodu podnikatelského, že smlouva se

vyhradí dělníkovi nebo kapitalistovi určitý obnos z pravidla bere všeho ohledu na vyšší čistého výnosu, který jich spolu působením se získá, kdežto výška důchodu podnikatele závisí na konečném výsledku podnikání, který se konstatuje odražením všech nákladů ve smyslu soukromohospodářském od ceny za výrobky ztržené. Za to ovšem není také žádného nutného vztahu mezi výškou smluveného důchodu z práce a z kapitálu a mezi ztrátou podnikatele; dělník a kapitalista, vzavše svůj díl smluvený, neparticipují na té ztrátě právě tak jako na zisku. Jsou ovšem i případy, kde smluvená mzda nebo úrok závislý je na velikosti výteřku dosaženého. V nynějších poměrech hospodářských jsou však výjimkou (při mzdě: podíl na zisku, při důchodu z kapitálu: slibený úrok podle výšky výteřku. Příklad: t. zv. participující přísutní obligace dráhy železných).

Každý z uvedených tří druhů důchodu můžeme v jednotlivci ne přičem zvláštních na kratších nebo delší čas nad míru průměrnou se porovnáti a pak mluví se o t. zv. rentě zvláštní nebo prostě o rentě.

Shledá-li se k druhům statků, v jakých jednotlivci důchodu se dostává, že rozegnávatí důchodů naturálních (Naturalkommu) a důchodů peněžních (Geldkommu), že toho, dostává-li se jednotlivci důchodu bezprostředně v rozmanitých předmětech konsumpcie (potravinách, bytu) anebo v podobě peněz.

Naturální důchod jest specifickou formou důchodu v dobách a poměrech t. zv. naturálního hospodářství. Některé formy naturálního důchodu udržují se i na vyšších stupních, avšak z pravidla kombinovány s důchodem peněžním (deputát naturální, nebo byt vedle peněžního služného).

Od pojmu důchodu liší se pojem příjem (Einkommen). Slovem příjem zahrnují se totiž všechny statky, které za jistou periodu do jmění jednotlivce nově přibudou, tedy i ona část, která na př. půjčkou do jmění jeho vešla, nebo která jediné k náhrade spotřebovaného kapitálu sloužiti mási a pod.

Výnosem (Ertrag) nazývá se pak příjem ve vztahu k osobě, které připadá, mj. vzhledem ku věci nebo k činnosti, ze které plyne (výnos domu, práce, živnosti a t. d.).

Výnos dá se rozegnávatí na hrubý t. j. na celkový a čistý t. j. po srážce nákladů výrobních ve smyslu soukromohospodářském. Za to jest naprosto nevhodné rozegnávatí důchod hrubý a čistý.

Theorie o důchodech souvisí organicky s celou ostatní naukou hospodářskou, objevuje se nejprve v t. zv. fysiokratické theorii francouzské v 18. stol. S jednostranným pojmáním produktivnosti vyvinul se v této národohospodářské škole zvláštní pojem čistého důchodu (sr. níže o rentě pojemkové). S učěním o třech faktorech produkčních v theorii

národohospodářské Adamem Smithem provedeným souvisí pak dělení na tři druhy: důchod pozemkový, důchod z kapitálu a důchod z práce.

Toto rozdělení posnd jest obvyklé v literatuře anglické, při čemž v oboru důchodů z kapitálu vedle čistého úroku ještě se rozegnává premie za riziko a konečně odměna za dohled na kapitál, v produkci upotřebený. Všecky tři součástky obsahem jsou v důchodě z kapitálu, kterého vlastník sám užívá ke produkci; při důchodě z kapitálu, jehož vlastník sám ke produkci neuvívá, třetí jmenovaný element schází (Srov. na příkl. Mill-a)

Kaproti tomu jala se theorie německá rozegnávat zvláštní důchod podnikatelský, stavíc vedle něho důchod pozemkový, důchod z kapitálu zápůjčkový a mzdu. Inčinním o zvláštní rentě (Manngold, Schaeffle) i toto rozegnávaním musilo nastoupiti i liší se z pravidla nyní důchod podnikatelský, pak smluvný důchod z kapitálu a z práce; všecky pak tyto tři formy ze zvláštních příčin mohou vzrůsti ve zvláštní rentu.

I. Důchod podnikatelský

Čelý důchod podnikatelský pozná se, odečte-li se od ceny za výrobky stržené cena neb amortizační quota všech kapitálu na výrobu věnovaných a obnos všech smluvných důchodů

za cizí síly výrobní podnikateli propůjčené (t. j. mzdy a důchody placené za propůjčené kapitály, tedy úroky, nájemné). Odečte-li podnikatel od tohoto zbytku úroky ze vlastních kapitálů ve běžné výše a mzdu připřítenu na svoji práci, vytvoří zbytek čistý zisk podnikatelský (Unternehmensgewinn), důchod to specifický podnikatelský, který jemu v jeho vlastnostech jako podnikateli připadá a o který tedy důchod jeho průměrem vyšší jest nežli by byl tehdy, kdyby on kapitál a práci svou jiným jako smluvným důchod propůjčil. Zisk podnikatelský bude tím větší, čím dokonalejší odbyt, čím vyšší ceny stržené a čím menší zároveň vlastní náklad podnikatelský.

Uvěnují tedy vyšší podnikatelský důchod, in specie pak zisk (v uvedeném smyslu) dva činitele, totiž:

1) poměry odbytu a tržn a ty z největší části nezávisí na jeho vůli a zdatnosti, nýbrž jsou výsledkem nejrozmanitějších faktorů, jež trh ovládají;

2) náklad výrobní ve smyslu soukromohospodářském. Zde pak z části závisí výsledek na podnikatelských vlastnostech jeho, z části opět na jiných činitelích, totiž na momentech, jež určují vyšší mzdy a úroky. Přeto příčině tedy (dodk) bude zisk podnikatelský tím větší, čím výhodnější jest stanovisko výrobní, čím lépe zorganizována jest výroba, čím lépe a více se využívá volných sil přírodních a t. d., avšak též čím nižší jsou smluvné důchody zejm. mzda, jinými slovy: čím

vyšší jest hospodářská moc podnikatelova nad dělníky a čím slabší jejich síla v odporu. Vzhledem ke všem těmto momentům pochopuje se, proč zisk podnikatelský v téměř odvětví podnikání u různých podnikatelů veliké různosti vykázaní může. Jest-li však průměrný zisk v jistém odvětví vyšší se na míru, která poměrem k riziku, obtížím neb nepřijemnostem toho podnikání značnější jest nežli u ostatních odvětví, tedy vyvolá snahu (tendenci) zakládati nové podniky podobné i rozšířiti provozování, a čím více ta snaha se realizuje, tím více konečně zisk podnikatelský opět se stlačí. Potud tedy můžeme bráti, že podnikatelský zisk v různých odvětvích výroby má tendenci po stejnoměrnosti (Gleichmäßigkeit), kterážto stejnoměrnost není stejnost, nýbrž poměrná přiměřenost k riziku, obtížím a nepřijemnostem u každého odvětví podnikání.

Předpokládá však vyrovnání takové:

- 1) svobodnou soutěž; takže její obmezení kn př. pomocí monopolů účinných, záporůdi přívorn neb cel, ochranných, tomu vyrovnání překážá;
- 2) Dostatečnou hospodářskou inteligenci a činnost podnikatelů a vydatnou míru soukromohospodářských motivů u nich.

Zásadní správněnost podnikatelského důchodu a zvláště též zisků (hospodářská a mravní) zakládá se v tom, že pod-

nikatel slučuje na své riziko kapitál a práci k výrobě produktivní, stará se o nejvhodnější jejich využitování a stává se národohospodářským orgánem pro uskutečnění zásady hospodárnosti v produkci (sr. o podnikatelské výrobě). Potud vůbec z příčin kulturních podnikatelská organizace výroby a contrario obecnohospodářské její organizace jest řádovcí, musí avci i zásadně býti znána oprávněnost důchodu, jenž připadá těm, kteří tví organizaci o své újmě provádějí. Závadnou se stává konkrétní výška jeho, je-li vykoupěna snížením nákladů výrobních způsobeným vykořisťováním dělníka, nemítion dobou pracovní, mradou nepřiměřenou a pod.

II. O smluveném důchodu z kapitálu.

Smluvený důchod z kapitálu jest odměna za užívání kapitálu jiným přeenechané, což může býti ve způsobě dvoji:

- 1) propůjčením kapitálu zastupitelných hlavně v podobě peněz (půjčka peněz - Fuldkapitalanlage);
- 2) Propůjčením kapitálu nezastupitelných - nájem a pacht. Obě pak opět jest buď k účelům výrobním neb k účelům spotřebním.

Tomu již vše, co kdo obdrží za propůjčení kapitálu, pouhou čistou odměnou za jejich propůjčení, čistý neboli, pouhý

úrok"; bývají ve smlouveném důchodě z kapitálu obsažena. Kromě toho zvláštní náhrada za nebezpečí ztráty nebo poškození kapitálu, která se říká premie ze rizika neboli premie riziková. Při úrocích a půjčkách peněžní vystupuje tato premie na jevo ve zvýšeném procentu jejich, avšak i náhrada za poskytnuté kapitály nerastupitelně míře následkem takové premie zvýšiti se neodmírně průměrnou (Příklad: pachtovní při malých pozemcích poměrně vysoké, netoliko proto větší poptávkou, nýbrž i pro větší nebezpečí vymražení přídě). Výška premie rizikové závisí jednak na důvěryhodnosti dlužníkově i na stupni nebezpečnosti toho podnikání, na něm se půjčuje. V těchto směrech jest premie podle individualnosti případy různá. Premie míře však i nejistotou právní býti způsobena a pak nabývá povahy všeobecné (Vysoký úrok v zemích se špatným soudnictvím; v pokročilých za dob nepokojů politických neb převratů sociálních).

IIa. Úroky při půjčce kapitálu peněžních.

Při půjčce peněžních kapitálů dosti chce vlastně dlužník takových kapitálů, aby jich bezprostředně uzotřebiti mohl (nástroje, suroviny a pod.); ale souvisí to s povahou peněžního hospodářství, že mu potřebného kapitálu se dostává předešle v podobě peněz, za které pak teprve kapitálů

Národ. hospod. 38.

bezprostředně potřebných sobě opatřuje.

Shlí tedy všech kapitálů, jenž tímto způsobem se obtáhli, pokládá se za celek, ze kterého dlužník přijem na výražení v podobě peněz část na se převede a pak za jinou část zase bezprostředně potřebnou z arméni (nástroje, suroviny, pomocné látky).

Benire jsou tedy jenom prostředkovatelem toho procesu a kapitál zapůjčený jenom přechodně v podobě jich se objevuje. [Býne pak již z toho, že panství množství peněz o sobě nemůže býti rozhodným faktorem, pokud se týče úroků.

Rozhodna bude předkem vůbec jen ta část z celé zdsoby peněz a jejich surrogati úvěrních (bankovek), která ve funkci kapitálu zapůjčeného slouží. Náhlý a značný přírůstek zdsoby této nebude arci bez účinku na výši úroků, avšak ten účinek nezůstane trvalým; neboť opřísobí-li se nahlym rozmnožením peněz v zemi také větší nabídka kapitálů zapůjčených (větší vklady do bank, spořitelen), tedy sníží se tím více úrok, ale tím buď vyjondí se něco kapitálu peněžního ze země do ciziny, jestli tato vyšší úročením poskytuje, aneb; pokud to se nestane - vyvolá se v zemi samotné větší podnikavost a větší poptávka po rozmanitých druhích statcích a službách, čímž ceny jejich se zvýší i opřísobí se takto, že každých k opatření těchto množství strojů, nástrojů, surovin i pracovních sil bude nyní potřebovati více peněz; každý tedy, kdo pro nějaký účel výroby peníze zapůjčné

hledá, bude jich mítí zapotřebí více, poptávka po peněžních kapitálech tedy poroste a úrok zase povznese.]

Z toho, že předkem v podobě peněz kapitál se přijímá i hledá, pochází jméno trh peněžní (Pun Guldmarkt), kterýmžto slovem naznačuje se jednak samo faktum nabídky kapitálu peněžních a poptávky po nich, jednak se tím označují i jisté místní území (territoria), na kterých konkrétní nabídka a poptávka proti sobě stojí. Hlavní orgány toho trhu jsou banky a burzy. Na každém trhu peněžním v tomto smyslu jest také výška čistého úroku (tedy po srážce premie v každém individuálním případě rozdílné) následek poměru, v jakém tu stojí k sobě nabídka a poptávka kapitálu zájmových. Výsledek tento někdy modifikuje obyčej, pro případně předpis zákonný, stanovící maximum úrokové míry.

Přihlížíme zde takliko k čistému úroku, neboť premie z a ú-
sílko nezávisí na nabídce a poptávce; na nich závisí jenom
to, co tvoří čistou pouhou specifickou náhradu za přijetí
užívání cizích kapitálů, tedy čistý neboh pouhý úrok. Před-
pokládá-li se pouhá svobodná, bude čistý úrok všech peněž-
ních kapitálů v obvodu jistého trhu peněžního současně
propůjčovaných stejný; neboť v těchto vlastnostech peněz,
pro které ony jsou nejvhodnějším prostředkem k místní-
mu přenášení hodnot, je zároveň příčina, že rychleji než
jiné zboží přecházejí odtud, kde jest jich přebytek, tam,

tam, kde jest jich málo, z nložením méně výhodných ve vý-
hodnější; takže je každá podstatná různost ve výšce úroku
čistého v dosahu toho kterého peněžního trhu co nejrychleji se
vyrovnává. Obvody jednotlivých trhů peněžních rozšiřují se
tím více a jednotlivé tyto trhy na vzájem na sebe působí tím ú-
činněji, čím dokonaleji jsou vyvinuty podmínky obchodu, zvl.
ústavy transportní, burzy a banky.

Průměrná výška úroku z kapitálu peněžních v obvodu
místního trhu kapitálového jest jeho obvyklá míra úroková.
Ona závisí tedy na celkovém poměru všech kapitálů zájmo-
vých v obvodu toho trhu nabízených a hledaných. Poptávka
po nich stěže se jednak za účely konsumpčních, což jenom na
vyšších stupních vývoje mírá převahou, jednak však vzniká
k něčemu produkčním, vycházejíc od podnikatelů a rostouc
nebo chabnouc s rostoucí nebo chabnoucí podnikavostí. Teli-
kož na vyšších stupních vývoje produkční úvěr má pře-
vahou, tedy bývá tento faktor vzhledem k obvyklé míře úroko-
vé přede vším rozhodným.

^(Převážně)
Velikost nabídky závisí na množství kapitálů nově se tvo-
řících; i loude v té přičině velmi závažno, jak velký jest počet
lidí, kteří kapitálů svých ke vlastní výrobě nenžívají; nižší
nižší úrok pocházejí lidé od poměrné četnosti takových osob
u přirovnání s počtem podnikatelů, již kapitálů zájmo-
vých hledají, a nebo též pro případně nedostatku poptávky.
U půjček poskytovaných na dlouhé lhůty bývá úrok stá-

lejší, neboť příčiny povahy přechodní na ni nepůsobí, kdežto při krátkodobých měniva se z příčin přechodních poptávka i nabídka i úrok a míra úroková tedy častěji kolísá.

Tato rozdílnost poznává se nejlépe, když se srovnají při těchto delších období úroky půjček hypotečních s mírou úrokovou v diskontu.

Ke přechodním příčinám změn v úroku náležívá, jak již řečeno, okamžitý přebytek i nedostatek peněžních kapitol; protože totiž peníze jsou médiem, jímž kapitály zápně nabývají, tedy nemůže býti konkrétní jejich množství, v určitém momentu po ruce jasná, bez účinku na výši úroku, tak zejména i anačnické přírůstky peněz do země z ciziny soustřeďují se u bank a diskont přechodně stlačují. Vyplývají-li naopak větší summy ze země, stěhují se zásoby bank a úrok stoupne.

Ale myšlné by bylo domnívat se, že může zvýšení množství peněz v zemi samo o sobě trvale úrok snížit, nebo že úrok trvale na množství peněz závisí. Jsouť peníze zápně jen reprezentantem jiných bezprostředně potřebných kapitol, a jestliže tyto následkem rozmnožení množství peněz v zemi se zdraží, tedy bude každý poptávatel pro kapitál o tolik potřebovat peněžního kapitálu více, o tolik dražší platiti musí ony bezprostředně potřebné kapitály a úrok v prvých okamžicích přirostku stlačí, na míru protivnou vystoupí.

Nabídka kapitálu potrvá jen potud, potud bude náhrada, jaké kapitalistovi se dostává, dostatečnou, aby mu by-

la pohybovat ke kapitalisaci a k propůjčování kapitálu.

Na nízkých stupních vývoje bývá to ve dle anačnicko-ri-ka příčinou poměrně vysoké míry úrokové, že jenom vyšší náhrada pohne jednotlivce k půjčce.

Postupem vývoje odstraňují se obtíže, které dříve ri-siko zvětšovaly. Postavuje se však i větší naklonenost poskytovat kapitály jiným a zvýšená nabídka těchto kapitolu stane se čím dále tím více z dokonalejších orgánů peněžního (bank); úrok pak klesává, když roste nabídka rychleji než poptávka.

Země hospodářsky nejdokonaleji vyvinuté mají též nejnižší průměrnou míru úrokovou. Klesání úroku zdánlivě jisté momenty, jednak ztráty kapitolu, způsobené válkami a krisemi, jednak mezinárodní přechody kapitolu ze země s úrokem nižším do země s vyšším, což může se dít vystěhováním se kapitalistů řízením filiálek domácích závodů v cizině, ale nejhlavněji koupí rozmanitých forem cizích cenných papírů. Těmito přechody kapitolu způsobuje se zároveň větší nivelisace míry úrokové v různých státech; v jedné nabídka kapitolu se zmenšuje, ve druhé se zvětšuje; ale zároveň se poskytuje státním s nedostatkem kapitolu prostředek, aby při úroku poměrně nižším, zadržely podniky, kterých by neprovedli bez pomoci cizího kapitolu.

Starých úrokových a pojem lichvy?

[Fink: zind imd Münster; Neumann: Gulffigta daz Münster in Frühf.
Land; Chorinski: Gulffigta daz Münster in Frühf.; Inhous Platter:
Münster in Frühf. Littorina.]

V prvotních dobách civilisace převládá potřeba a spotřeba. Příčiny její bývají nouze a nedostatek; avšak obmezují se půjčky z pravidla jen na členy kruhu rodinného nebo příbuzenského a z toho všeho vysvětluje se nevytlačení úroků ba nechtě k nim. Tato nechtě sdělejí všechna ^{první} učení náboženská, zapovídající bráti úroky a stigmatisující je jako lichvu. Církev počíná od 4. stol. po Kr. se zřejmými rápovědmi úroků a světské zákonodárství jí následuje.

Stavěná potřeba byla silnější než takové předpisy, o čemž svědčí kromě 4. zv. lichebních privilegií řídní i četné formy, jimiž rápověď úroků se obcházela, a výjimky sofisticky hájeny v literatuře církevní.

Příčinou odporu proti úrokům vůbec u filosofů staro- a středověku znamenavého jest, že se nepoznává:

1) produktivnost kapitálu t. j. způsobnost jeho pomocí práce nové hodnoty vyrobiti;

2) úkol, jaký při půjčování kapitálu mají peníze.

Starší učení, hledíc k penězům jakožto ke kapitálu zapůjčenému utkvělo pouze na revní jich stránce a nemohlo tudíž k

náležitěmu odůvodnění úroků dospěti (nummus nummum non parit). Obvyklé pokusy odůvodnění úroků obměrovaly se na poukazání k „plammum emergens“ event „lucrum cessans“ věřitelovu. Nová dohospodářská nauka, vyvinutá zejména ve škole Smithově opírá oprávněnost úroků o dvojitý moment:

1) že kapitál vzniká úsporou, zdržením se konzumace, tedy obětí, která vyžaduje náhrady a bez ní by podstatně nebyla (odtud pochází, že v této škole důchod z kapitálu prohlášen za odměnu zdrženlivosti „reward for abstinence“).

2) že kapitál za pomoci práce tvoří nové hodnoty, z kterých podíl v náhradě po dobně mu připadá jako placení.

Jenže v době kterých kapitál zapůjčený do rukou úrokových přechází, jsou nositelem většího množství směnných hodnot a jako takové prostředek k nabytí jiných hodnot směnných, jež pak bezprostředně vznikou nových statků slouží.

Do konce stol. 17. prorazily povolna věnka ve postáru světském nároky lepší aspoň potud, že kavedena věnka zákonná míra úroková, jejíž překročení vedle právní neplatnosti toho kterého jednání mívalo za následek i tresty? Tak vyvinul se historicko-právní drutý pojem lichvy, totiž překročení neb obchodem zákonné míry úrokové.

Všude, o zákonné míře úrokové nebo-li o 4. zv. úrokových zavazech bnde jiný, jedná-li se o dobu o převládajícím úvěrem

spotřebním, anebo s dobou s převládajícím úvěrem výrobním. Pokud převládá úvěr spotřební a konkurence není dostatečná, jest snáze kořistiti z nouze nebo nevědomosti dlužníkovy a zákonná taxa úroková bude aspoň menším zlem, ačkoliv propuštěti se nedá, že ve mnohých případech se obejde.

V dobách se převahou úvěru výrobního stává se však taxa úroková velkou překážkou úvěru, tak že právě dlužníci si ji nepřijí; neboť i kdyby se podařilo zákonodárci ustanoviti zákonnou míru úrokovou tak, aby souhlasila s takovou mírou úrokovou průměrnou, jaká by za daného poměru nabídky a poptávky sama vznikla, tedy přece jednat risko v rozličných případech jest různé, jednak jsou nevyhnutelné přechodné změny v nabídce a v poptávce, zvláště pokud jde o půjčky krátkodobé. V takových případech, pokud se nepodaří sázbou obejiti, uškodí taxa úroková, jen průměru odpovídající, právě těm, jež chrániti má, totiž dlužníkům, znesnadňujíc jim vůbec a zvláště v dobách největší potřeby dosažení úvěru. Proto objevila se v novější době oposice proti taxám úrokovým v těch zemích nejpoze, kde produktivní úvěr nejpoze vzniká a počal, počete všim v Anglii (Bentham: Defence of usury 1787). V 19. stol. byly sazby úrokové po nejvíce odstraněny.

Jinak sluší pozorovati pokusy, aby se zavedly chránící předpisy tam, kde dosud v jistých vrstvách obyvatelstva neb v jistých krajích půjčky spotřební převládají, při čem vě-
Národ. hospod. 39.

řitelé nouze nebo nevědomosti dlužníkovy vykořistiti mohou. To jest pojem lichvy v hospodářském a mravním smyslu. Ovšem, nebude vhodným prostředkem, sazba úroková, nýbrž jiná nařízení, týkající se trestních neb civilně právních nčinění smlouvy uzavřené.

II.) Úchod z kapitálu nemovitých?

Úchod z domů, neb pozemků, řídí se dle konkrétního poměru nabídky a poptávky. Na výšku obvyklé míry úrokové tato nabídka a poptávka průměru nemá. Úchod z kapitálu podobných souvisí však přece s obvyklou měrou úrokovou v těchto směrech:

1.) Cena těchto kapitálů (pozemků, domů, dohů) při prodání a odhaděch jejich reguluje se dle obvyklé míry úrokové a to v ten způsob, že skutečný úchod z nich dle obvyklé míry úrokové se kapitalizuje, z čehož tedy plyne, že když obvyklá míra úroková klesá, úchod z nich však (nájemní, pacht) se nemění, cena jejich stoupáti bude.

2.) Roste-li výnos takových kapitálů, tak že přirovnány se stavem dosavadním, poskytují většího výtežití, než kapitály kápůjčné, obrací se kapitály k nim (stavba nových domů, intenzivnější produkce v rolnictví). Avšak zvláště souvisí s povahou těchto kapitálů jest při tom, že v časích poptávky rostoucí nabídka bude vůbec nedá se zvětšiti, anebo

jenom zvolněji; naopak při klesající poptávce nabídka ob-
meriti se nedá. I nastávají pak změny ve výnosu a v ceně
kapitálu oněch (na př. domů, pozemků), tu na prospěch po-
ptavačů, tu zase nabízečů, kteréžto změny způsobují zis-
tky neb ztráty, mající na mnoze povahu zisků neb ztrát
konjunkturních t. j. způsobených bez individuální záslu-
hy nebo bez individuální viny.

III O mzdě.

[Lange: Die Arbitrarfrage; Schaeffle: Sozialismus, 2. Digitaldruck;
Brentan: Das Arbitrarfrage. Gymn. des Dr. Friedrichs Ruffa; jiné vel-
ké dílo téhož spisovatele: Die Arbitrarfrage; Held: Sozialismus,
Sozialdemokratie, Sozialpolitik; Engel: Die Frage der Arbeit (Gemein-
schaftliche Wirtschaft); Thornton: O práci (angl. orig).]

Hledíce na mzdou se stanoviska své doby, musíme na-
zřeteli mít, že základní zásadou nynějších právních
jest formální svoboda práce, tak že podmínky práce nebo od-
měny za ni se stanoví smlouvou, formálně zcela svobodnou
mezi zaměstnavatelem a dělníkem. Zaměstnavatel vstupuje
jako kupec, dělník jako prodáváč určitých výkonů, tyto vý-
konů samy jako zboží.

Rozdíl od jiných koupí a prodejů vrací se všude v tom:

a) že zboží „práce“ jest nerozdílně spojeno s osobou prodá-
váče jeho tak, že kupec toho zboží (podnikatel) po smlouvě vra-

tené nabývá i jisté dispozice nad osobou prodáváče t. j. děl-
níka;

b) že v převážném počtu případech existuje prodáváče (děl-
níka) na tom vůbec visí, aby toto své z pravidla jediné zboží od-
byl, což může pro něj způsobiti nepříznivý výsledek smlouvy,
ačkoliv mu s druhé strany i porušení smlouvy usnadňu-
je, proto, že on naproti smlouvě jest více méně insolventním.

Smlouva pracovní stanoví způsob práce, dobu její i chová-
ní se při ní, velikost mzdy i způsob, jakým tato se vyměřo-
vati a vypláceti bude, po případě i jiné podmínky, na př.
tresty pořádkové, složení kance at. d. Všecky tyto podmínky mo-
hou v každém jednotlivém případě býti volány výslovně uve-
dены a ohraničeny aneb již obvyčejem ustáleny. Smlouva
uzavřítí se může ústně nebo písemně, při čemž opět písem-
ní smlouva na věcty nebo jen na jisté podmínky vta-
hovati se může.

b) Co do způsobu může býti mzda naturální neb peněž-
ní.

1) Pokud mzda v penězích se platí, sluší rozepínati
mezi obnosem mzdy v penězích (nominální mzda) a mzdou
skutečnou (reálnou), kterýmžto slovem rozumí se ono množ-
ství statků jiných, které k utvození potřeb svých příjemce mzdy
za obnos své mzdy v penězích obdržené koupiti může. Posu-
tuje-li se výška mzdy, nestačí pouze přihlížeti k nominál-
nímu obnosu jejímu v penězích.

3.) Hledí-li se k základu, na jakém mzda se vyměřuje, rozekrává se mzda od času (Gutlofn), mzda od kusu (Häkelofn) a mzda v podobě podílu na zisku (Gwinmontfril; tantième). — Horlivost v práci povstává buď z pohytek ideálních (zájem pro věc, horlivost náboženská, vědecká, národní atd., též chťžádostivost) aneb ze hmotných důvodů a pravidla tím větší, čím dokonaleji se podaří přivést mzdu a výkon v náležitý k sobě poměr. Nejméně bezpečně dosáhne se takového poměru pomocí mzdy od času (pevnou mzdou, denní, týdní a t. d., pevným služným), ve mnohých pak případech se toho docílí mzdou od kusu. Avšak pomocí její jen produktivita výrobků lze zvýšiti, tak že jest vhodnou tím méně, čím více záleží na pečlivém provedení v jednotlivostech (práce umělecká). Jisté práce pak vůbec se mzdou od kusu se nerovnáají (výkony služebních). Nejvýdatněji se dosáhne přiměřeného poměru mezi prací a odměnou, a zároveň nejvyšší výsledky podnikatele s prospěchem dělníka se spojuje, dostane-li se mu podíl na zisku (Gwinmontfril), jenž z pravidla v kombinaci se mzdou od času nebo od kusu provésti se dá, takže totiž, že dělník průběhem roků et c. určitou mzdu od času nebo od kusu bere a na konec této periody určitý díl čistého výtěžku mezi dělníky se rozdělí (Pictor Böhmert, ředitel sítě statistické Komaldré, in Gwinmontfrilovy úmysl pro Arbeitur v lipce Internationale Bibliothek). — Příčinou, proč této metody poměrně řídkěji se užívá, jest, že jest těžko určit, jaký podíl z

celého zisku dělnictvu má připadnouti i sjednotiti se s ním v modalitách kontroly a způsobu rozdělení.

Těž zůstane při podílu na zisku do jisté míry vždy jistá zásadní nerovnalost, neboť proti podílu na zisku i let průměrných nestojí účastenství dělníků, naseventuální ztráty v letech nepřímých. Při pracích směšujících se hmotný výrobě statků nabývá mzda od kusu všude převahy, jakmile výroba ve velkém se vyvine. Zkušenost ukázala, že zavedením mzdy od kusu výsledky velice se zvýší, na mnoze na výmru a draví a pilu dělníky, ba též na výmru opatrnosti jeho (při strojích: úrazy).

V práci na místě podílu na zisku objevují se při výrobě ve velkém četné kombinace mzdy od kusu nebo od času s rozličnými způsoby premii, jež mohou býti buď kvantitní (premie za neodpříměrný veliký výkon) buď qualitní (premie za nejlepší výkony). — Quantitních užívá se nejméně v časech silné potřeby, aby co nejvíce se využilo sil pracovníků a nástrojů.

O výšce mzdy.

O mzdě smlouvené platí analogicky všeobecná pravidla o ceně smlouvené. Podobá tedy obyčej, liberalita, rovnostářství nebo předpisy zákonné (úřední sazby na mzdu) nepůsobí modifikace, rozhoduje přisobnost zákonu, nabídce a pro-

ptávce, následkem kterých výška mzdy kolísá mezi svým maximum a minimum; maximum tvoří onen obnos, který průměren jest hodnotě spotřební, jakou má ta která práce u poptavatele ke placení nejzprůsobilejších, minimum pak jest s. g. nutný náklad na práci neb výrobní náklad práce (*Produktionsfaktor Ein Arbeit*).

1) Hodnota spotřební.

Rozumí se zde hodnota, jakou vrchitá práce má pro podnikatele. Ta hodnota je tím větší, čím větší jest vřadnost a pečlivost dokonalejší výkonu. Možné maximum mzdy bude tedy takový obnos její, jež průměren jest hodnotě spotřební, jakou práce neboli výkon, onějš právě jde, má pro poptavatele ke placení poměrně nejzprůsobilejší. Poptavatelova zprůsobilost ke placení závisí však na velikosti výtěžku, jehož pomocí oně práce ^{hodlá} ~~dečiliti~~, kterijžto výtěžek ať potud může býti absorbován mzdou, potud podnikateli po zúročění a náhradě kapitálu bude aspoň takový obnos získán, při kterém on ještě bude ochoten podnikati. Největší jest dále zprůsobilost ke placení u těch podnikatelů, kteří plave dou práci poměrně nejplodnější naměstnati, protože ve případě silné soutěže na straně poptávky podnikatelé, mající návodů méně produktivní, do-
An d musejí od ustoupiti, dotud bud nabídka práce se ne-
guyší nebo poptávka po dělnících se stáraný podniků produk-
tivnějších neo chabne.

2) Nutný náklad na práci.

Druhý základní faktor rozhodný pro tvorbu se cenu statků hmotných totiž s. g. náklad výrobní nalézá při mzdě své analogon v nutném nákladu na práci (*Produktionsfaktor Ein Arbeit*). Rozumí se tím soubor všech nákladů dělníkovských, které ve mzdě musejí mu býti nahrazeny; m-
li se nabídka práce vůbec a v každém odvětví zvláště na
potřebné výši mzděti.

Zprůsobilost ke práci počíná se u každého člověka teprve po prožití menší neb větší řady let a netrvá u každého až do konce života. Má-li náklad na práci v skutku býti hrazen, musejí výtěžkem periody pracovní s. j. dospělosti, nahrazeny býti nejenom průměrná výživá pro tu periodu, nýbrž i vý-
lohy periody mladosti, ne dospělosti rovněž jako náklady spo-
jené s nezbytnými pře rušeními práce po čas zprůsobilosti ke
ní (nenutá, nezbytné a uzavření prázdne) a konečně výlohy na-
stávající následkem trvalé nezprůsobilosti, zprůsobené vira-
nem neb stárím. Kdyby tomu tak nebylo, nebylo by mož-
no tvrditi, že práce (s. j. tíže pracovních) sama sebe svou mzdou
nahradí („vřiviti“) doveče čili: cena za zboží „práce“ by náklad
nenahraňovala.

Výživá za periody mladosti padá sice na rodiče, ale prostředky ke ní musejí býti práci získány. Proto musí vý-
dělek periody pracovní stačiti, aby náklad výchovný v
minulosti učiněný nahradil a tato náhrada slouží zároveň

jakýžto fond pro výchovu budoucí generace pracovníků, která pak opět v období své dospělosti kromě běžné výživy své i tento fond ke dalšímu výchovnému nového dorostu vydělati musí. Mzda, která náklad na práci vnutru má nahraditi, musí tedy dostatečovat, aby poskytl:

1) Náhradní kapitálu výchovného a vzdělávacího v době nedospělosti, obětovaného (povolné splátky a úročení zbytků).

2) Zachování života a síly pracovní po čas periody pracovní.

3) Na zabezpečení výživy pro čas dočasné nebo trvalé nezpůsobilosti ku práci.

Štěstí ráhy nastalá dočasná nezpůsobilost k vydělku následkem nemoci nebo narušené pořádkně směr potíže záhy se dostaví nezpůsobilost trvalá následkem smrti nebo předčasné invalidity, mohla by způsobiti, že by z obnosy k účelům 1) a 3) nutné, nebyly zabezpečeny, kdyby odkázan zůstal dělník na pouhou pomoc individuální (t. j. na p. na zvolné, pravidelné ukládání částí mzdy do spořitelny).

Ale lze účelům tím bezpečně vyhověti kolektivní pomocí státnictva ve spolupráci společně vzájemné assecurace. Pak žní však požadavek právě formulovaný (1-3) následovně: má-li mzda, kterou dělník vydělá pro čas dospělosti dostatečti, aby výrobní náklad práce byl uhrazen, musí stačiti na výživu pro čas práce i na povolné splátky a úroče-

čím kapitálu výchovného i pak na průměrné pojistné k tomu potřebné, aby si pojistil dělník:

a) náhradní výchovných nákladů pro dorost a to pro případ, že by sám následkem smrti předčasné, invalidity nebo dočasné nezpůsobilosti k práci nemohl ji nahraditi z běžné mzdy;

b) dostatečnou výživu sobě samotnému pro případ, invalidity předčasné anebo přechodné nezpůsobilosti;

c) výživu pro případ stárů.

Z toho vyplývá předkem, že náklad na práci, a tedy i základní minimum mzdy tím větší býti musí:

a) čím delší jest doba neproduktivní (pořprava, studia) a čím větší výchovných nákladů po tu dobu ta která práce vyžaduje;

b) čím více jistá práce sama o sobě nebo za jistých poměrů sil absorbuje a tudíž i vydatnější jejich náhrady vyžaduje;

c) čím výše stoupnou ceny nutričních potravin; a konečně

d) čím nebezpečnější jest ta která práce pro život a zdraví (neboť průměrným větším počtem dnů choroby nebo průměrnou kratší dobou života v takových živnostech produktivní doba se zkracuje i více tedy obnovy potřebné i za kratší čas býti získány).

O se týče výživy pro čas práce, sluší k tomu přihlížeti, že zde mnoho záležitostí na rozličných konsumpčních t. j. na tom, jaké potraviny a v jaké míře jich ukojovat. Ta která třída pracovníků sobě navykla čili jaká jest její míra životní (Lubomířský,

Living standard of life). Čím rozhodněji dělnictvo vůbec nebo některá vrstva jeho vyklá sobě pokládati za nutné uspokojení jistých potřeb, tím rozhodněji bude se opírat každému snížení mzdy, které ohrožuje uspokojení těch potřeb a klesla-li mzda přece, bude tím horlivěji o její zvýšení usilovati.

Má-li se nabídka práce na výši potřebné stále udržeti, musí, jak výše řečeno, mzda po dobu práce nabytá stačiti, aby mohl vychován a uříven býti dorost náležitý, jenž doplní mezeru vznikající v řadách aktivních dělníků umrtlem a invaliditou. Musí tedy jimi slovy stačiti i na úživu rodiny v normální čas založené a průměrně četné. Obnos, jenž tvoří náhradu výchovných nákladů dělníkových, sám o sobě by k tomu nestačil, i musí minimum mzdy v tolik, co k doplnění jeho v tomto směru jest potřebí, býti vyšší než uvedené rubriky a, c), nádvají a pojištění náhrady výchovných nákladů výše ad a) uvedené zvýšené o tolik, co potřebí, aby zabezpečilo úživu rodiny pro případ předčasné smrti nebo invalidity dělníkovy, má tedy pak povahu pojištění výživы vdovské a sirotčí.

Tronají-li se skutečně poměry mzdy s těmito rozměrymi požadavky, zbudovanými vlastně jen na soukromohospodářské zázemí nákladní: dávkou za dávku, sledá se, že skutečná mzda nedosahuje vždy také výše, jaká dle toho, co zde uvedeno, jest potřebná, aby náklad na práci byl uhrážen.

Především dá se stlačiti obnos na vlastní úživu dělníka potřebný až na minimum k fyzické existenci nutné, i podaří se to tím snáze, čím méně jsou vyvinuty a upevněny zvyky konzumní. Rovněž tak stlačiti se může až pod míru potřebnou obnos, na vychování dorostu řádovci. Doplní-li kdo mzdy v těchto směrech nedostatečné bude pro případ výdělek ženy, na úkor rodinných povinností připoutané k výdělkové práci, nebo dítě předčasně k výdělku přidružené, pro případ jiné prameny výživы, k tomu náleží případ, kdy dělnictvo část své výživы má z prostředků vlastních nebo najatých; ineproctive spřísobý doplnění mzdy jsou možný, ba mzda nedostatečná k nim svádí (zpronevěřem útroupy).

Kdykoliv takové snížení mzdy pod dané nutné minimum při některé vrstvě dělnictva se objeví, bývá vždy spojeno s degenerací té celé vrstvy, neboť následkem toho snížení klesá fyzická, intelektuální a mravní síla její. Kde mzda nedostatečná postrádá vůbec doplňků namáčených nebo doplnění bývá neúplně, zprísobuje zvýšenou morbiditu a morální (z zvýšenou poměrně frekvencí nemocí a úmrtí).

Pledíme-li k různým druhům práce, tedy nejsnáze snížit se dá mzda až na obnos k fyzické existenci nezbytný u tříd obyčejných (nevyučených) pracovníků (nádeníků, ymminů, úbratů, únyulovů, úbratů), kteří zvláště odborné předpravy nepotřebují. U práci, jež předpokládá obšírnější odborné předpravy (práce cvičená, vycněná, yulovů, úbrat)

ustane nabídka práce, nestačí-li mzda k utražení větších vychovacích nákladů pro dorost a k uživě, průměrně míře životní ve společenské vrstvě, které pracovní oni as dlejší.

Jestli rozvodněji pláciti se dá ona quota mzdy, která sloužití má na rozličná pojištění ve směrech výše a, b, c, nda-
ných. Pokud mzda na ně nestačí, nastoupí pak buď pomoc charitativní (dobročinnost) aneb pomoc veřejná v podobě podpor chudinských, z čehož již vysvitá důležitá souvislost mezi pojišťováním dělnickým a mezi organizací chudinství.

3.) Poptávka a nabídka.

Mezi hranicemi uvedenými pohybuje se skutečná výška mzdy, jsouc v každém momentu závislá na konkrétním poměru nabídky a poptávky, pokud ji nemodifikuje obvyčej nebo sarba zákonná.

Liší nabídky nezávisí na počtu dělníků, hledajících zaměstnání, nýbrž i na vydatnosti jejich práce (dovednosti, síle, zručnosti, pilii, vytrvalosti), jakož i na důtklivosti, s jakou zaměstnání hledají, a konečně na okolnosti, vystupují-li organizováni (srov. zejm. o trades unions), aneb jestli bezohledně mezi sebou konkurují.

Čelkem důtklivost větší bývá na straně nabídky (t. j. na straně dělníků než na straně poptávky) (t. j. na straně podnikatelů). U obvyčejné práce kolísává nabídka nejvíce, nebo do řad obvyčejných dělníků vtláčují se obuhdy i cvičení (vyrčeni), když přechodně bývají bez zaměstnání ve svém oboru,

i býjí takto důtklivost nabídky i konkurence nabídek u práce obvyčejné největší.

Nabídka organizuje se vmluvami a spolky dělníků Asoci-
ními za tím účelem, aby vrdjenná konkurence se vyloučila a nabídka práce na různých místech ve správný poměr s poptáv-
kou se uvedla (trades unions Anglicko-americký - Brentano: Arbitur-
opilom En Guyonwort).

Na straně poptávky působí nejnom to, jaké množství sil pracovních se hledá, nýbrž i důtklivost, s jakou se hledají a okolnost, zda podnikatelé mezi sebou konkurují nebo vystu-
pují-li sjednoceně.

Mluví-li se o poměru nabídky a poptávky sluší mít na mysli, že stojí proti sobě nabídka práce a poptávka po ní vždy jenom na jistém okrajků a - pokud bývá o práci cvičených - pro každé příslušné odvětví výroby voláší, ale poměry práce a mzdy v různých odvětvích zaměstnání i místních okrajků působí na sebe na vrdjem potud, že dělnictvo z je dnoho do drá-
hého přechází, když vyšší míra mzdy k tomu láká. Ten je smysl věty, že mzda v různých oborech práce a na různých místech ke stejnorodnosti směřuje, kteroužto stejnorodnosti nerozumí se stejností, nýbrž poměrností t. j. poměrností k obtížím, nepřijemnostem, bezpečnosti a právi delnosti té které práce (Roscher).

Takovému přechodu vaditi mohou překážky faktické nebo právní. Právní mohou býti v obmezením práva stěhování me-

bo v nezavěšenosti uchovní. Faktické jsou na př. jednostranné vzdělání, obtíž přivítati se jiné práci, těžko prodajný nemovitý majetek, ztěžující vystěhování, konečně nernalost poměrů, jaké jiné strany co do nabídky, poptávky a mzdy, zaviněné po případě i třeba jen netečnosti dělnictva.

4.) Spór prospěchu dělnictva a podnikatelstva.

Spór prospěchu podnikatelstva dělnictva hraje se na straně podnikatelů ve snaze zvýšiti výkony a snížiti mzdu (aspoň relativně), na straně dělnictva naopak ve snaze zvýšiti mzdu a snížiti (aspoň relativně) výkony. Ve svých extremech vede zproměnná snaha ke vzájemnému sebe vykořisťování, která ovšem i tou měrou se podaří, jakou ta neb ona strana může nebedstí, klamem a t. d. snaze jí platnosti zjednat. doveze.

Podnikatel vykořisťuje dělníka, snaže se vynícti pracovní síly jeho co nejvydatněji, voláště laciné síly ženské a dětské, prodlužuje dobu denní práce, vrtá dělníky ku práci denní, nebo noční, povzbuzuje k větším výkonom, vyměřovanými prémie (Hov. Bráf: Nordöf. arbetarvägförbundet. 1881), poukazuje dělníka žalobami na mzdu nebo nuceným členstvím při výproměně pokladně (Hov. Bráf: Öbratrskyck pokladnäck hornisckýck; Právník 1880) na jeho podnik obmezené, aneb snaže se profitovati na potravinách dělníkům na účet mzdy prodáváných, i zapovídaje dělníkům účastnost při spolecích, jež směřují ke zlepšení podmínek pracovních nebo zvýšení mzdy.

Dělnictvo vykořisťuje podnikatele odcirováním surovin (kvalita), nakládajíc nešetně materiálem a stroji, vyhajíc dobrou práci a zámysla zdržujíc dodávky.

Na místo vzájemného sporu o mzdu a podmínky práce nastoupiti může i organizace, urovnávající spor cestou mírnou. K tomu slouží sbory, ve kterých zasedají zástupci obou stran, aby se smluvili o podmínkách mzdy a práce (board of conciliation, sbory smírné; *Finiringsöfverstyrelsen*) po případě, nepodaří-li se smír, aby podrobili se výrokem třetí nezájímavé osoby (board of arbitration *Finiringsöfverstyrelsen*, sbory rozhodčí).

J. w. železný zákon o mzdě.

Již fysiokrat Turgot (v díle: *Reflexions sur la formation et distribution des richesses*) učil, že obmezuje se mzda dělníková na to, co je živě jest nutno. Adam Smith pak: je každý druh bytosti živoucích rozmnožuje se podle míry potravin jemu nasadejících a to že platí zejména o lidech vrstev nejnižších, u kterých jediné prosté elky výživy tvoří mez rozmnožování se. Rozmnožená poptávka po práci a s tím spojená vyšší mzda rozšiřuje tyto hranice a z pravidla má jenom za následek přiměřené rozmnožení populace. Přesne-li mzda pod omu mez, která k živění takového množství jest potřebna, aby nabídka práce se nadržela, počet dělnictva se zmeru, zvětší se úmrtlost a t. d. a mzda opět stoupne. Jota v tomto směru dále a návraje zákona o ceně analogicky

vzhledem na mzdou, učil her Ricardo, že přirozená mzda jest ona, která potřebna jest, aby dělníci způsobem obecně obvyklým se mohli uživit a na stejném počtu udržeti.

Mzda skutečně placená - tj. cena práce - je sice nad ten ot- nos se povznášíva, nebo i pod něj klesá, tu pak je v prvním pří- padě rozmnožené vyplazování počet dělníků rozmnožuje, ve dru- hém bída a nouze jej ztenčuje, čímž opět přivede se mzda na výši stejnoměrnou (přirozenou). Nový však jest u Ricarda dodatek, že výše přirozené mzdy se řídí dle obecně obvyklého způsobu vý- živy, tedy jinými slovy dle zakořeněných obyčejů konsumpčních (neboli dle platné míry života). I dopouští Ricardo výslovně, že dělnictvo, zvýšíc svou životní míru (na místě většího rozplo- zování se) i přirozenou výši mzdy své povznést může. Na tom- to základe formuloval Lasalle svůj železný zákon o mzdě (sám Lasalle Lois d'air), totiž, že průměrná míra mzdy v kaž- dem národě vždy na to se obmezuje, co v tomto národě dle obyčejů jeho konsumpčních potřebí jest k udržení existence dělníkovy (sám Lasalle Lois d'air, a Lasalle Lois d'air) a k živemu dorostu. Lasalle jen vlastně vykořisťoval agita- torický Ricardův výše vzpomenutý zákon, prohláše jej za krutý. Ovšem ten zákon jen tehdy by obsahoval krutou prav- du, kdyby se předpokládalo, že dělnictvo každého zlepšení exis- tence, které mu přinesou příznivé konjunktury, užívá jen ke snátkům předčasným a k rozmnožení počtu svého, že však ne- má a nebude neb nemůže mít dosti mravní síly, aby

Národ. hospod. 41.

za příznivých dob zlepšilo a upevnilo své zvyky konsumpční. Ale on sám ukazuje svou formulu (sám Lasalle Lois d'air, a Lasalle Lois d'air) že dělnictvo z důležitosti ve přičině rozplazování se svou mírou života a tím i nutnou mírou mzdy své zvýšiti může.

Učení o t. zv. fondu ^{pro mzdy} mezdním (Lohnfond).

Pro mnohé spisovatele školy liberální, zvláště pak starší ško- ly anglické charakteristické jest učení, že poptávka po práci je obmezena množstvím kapitálu, jež za účelem zaměstnání práce podnikateli jest na snadě. V určitém momentu časovém jeví se tento kapitál jako veličina stálá, která tedy tvoří fond pro mzdy (fond mezdní). Čím větší počet dělnictva na to poukára- něho, aby práci hledalo, čím více tedy osob na tom fondu účast má, tím menší z něho podíl vypadnouti může na jednotlivce. Z toho ovšem odvozeny také dvě hlavní podmínky blahobytu dělníkovy: co největší vzrost kapitálu a obmezený vzrost dělnictva.

Tepochybné jest, že podmínky přímivé mzdy budou tím lepší, čím méně bude konkurentů v nabídce práce. I to jest jisto, že bude tím více podnětu k podnikání a tedy i k poptávce po práci, čím více kapitálu bude se tvořiti. Avšak přes to není theorie o fon- du mezdním, jak právě vylicena byla, sporná a to proto:

1) Sám kapitál, sloužící domněle za fond na mzdy, ani v ur- čitém časovém momentu, nikerak není veličinou číselní určitou,

neboť v každém momentu jest to věc dispozice vlastníků, zdali jednotlivé části jmění jakožto kapitál emebo jako jmění spotřební sloužiti nechají. Dále a hlavně pak:

2.) Formálně je arci podnikatel platitelem mzdy, ale věcně ji vlastně neplatí on, nýbrž konsument, neboť ceny za výrobky od nich placené, tvoří běžný hrubý výnos výroby, z něhož vypadne na mzdu tím více:

a) čím vyšší ta cena jest, a

b) čím méně z ní podnikatel (a podnikatel může) podnikatel pro sebe a pro ony kapitalisty, kteří jemu k výrobě kapitál svůj propůjčili. Jenom na počátku výroby nežli ještě první výrobky se odvedou, musí arci mzda z kapitálu podnikatelova (vlastníka světa ního) anticipací budoucího výtřezku prozatím se platiti, avšak ona počítá se do nákladu výrobního, který konsument podnikateli nahraditi musí:

Úřadní sazby mzdy.

Úřadní sazby mzdy se objevují velmi zřetelně, zvláště po válce třicetileté, dříve ještě v Anglii a to obvykle z té příčiny se zavedly, že mzdy následkem protočidlé populace po válkách stouply. V nynější době platí tyto zásady o úředních sazbách mzdy, jaké o úředních sazbách cen tedy zejména:

a.) Jest to forma zcela přirozená pro hospodářství kolektivní zvl. veřejná. Tu pak poměrně nejlepší regulací mzdy se pokládáme, neboť

a) přechodná nezpůsobilost pracovníka (úředníka) ne mívá z pravidla na pravidelnou výplatu mzdy vlivem, ježto mzda mu v nemoci běží stále;

β) pro trvalou nezpůsobilost jeho i pro případ smrti postaráno bývá na mnoze systémem výsluhového, jakž i penzí vdovských i sirotčích. Příslužné úředníka a penze vdovy nebo sirotků jeho není však nic jiného nežli výplata částí mzdy za období o této době, kde trvalá nezpůsobilost neb smrt pracovníka nastane. Docíliti v nejvyšším oboru mzdy podobného upravení jest účelem moderní organizace pojistování dělnického (viz níže).

γ) V oboru sankce cen resp. dařstvem bývá to z těch důvodů ospravedlněno, z nichž vůbec sazby cen jsou odůvodněny. Tedy mzda vůbec není nic jiného nežli cena za statky nehmotné (služby). Sazba mzdy jest tudíž buď korektivem proti možným zneužitím právního monopólu nějakého aneb jest prostředek výhodný tam, kde konkurence není sice vyloučena, ale stídatvé vykořisťování jedné strany skrze druhou ze zvláštních poměrů by vyplývati mohlo (fiakti, drožky, přívodec turistů).

II. Renta zvláštní (Zinsrenta) zejm. pozemková.

[Schäffle: Grundbesitzrenten und Abfuhrrenten.]

1.) To, co zoveme rentou zvláštní (dle Schäffla große renten), není žádným samostatným druhem důchodu, nýbrž jenom zvláštním

zvýšením kteréhokoliv z uvedených tří druhů důchodu má míru v určitém odvětví (obvykle) průměrnou. Zvýšení takové míry bývá povahy více méně trvalé, příčinou jeho vždycky jest výjimečná výhodnost nějakého činitele výrobního ku př. jistého kapitálu nebo jisté pracovní síly.

Objevuje se pak tato renta při všech druhích důchodů.

Při důchodu podnikatelském bude její příčinou zvláštní dovednost podnikatele, buď že dovede v čas a lépe nežli jím předvídati potřeby obecnosti, nebo že zvláště vhodně stanovisko práce vybral, síly produktivní dokonaleji organisoval a t. d.

Při důchodu z práce bude následkem vrátnosti jisté síly pracovní, jejíž příčina bude zvláštní talent (tenor) nebo zvláštní dovednost.

Při důchodu z kapitálu skládá se bude renta zvláštní v jistých přednostech kapitálu pověřitého ku př. ve zvláště dokonalejší stroji, zejména však objevuje se při kapitálech nemovitých jakožto následek jistých vlastností půdy nebo výhodné polohy.

Kolikto trvání renty bývá rozdílné, nýbrž i přenesitelnost na jiné jest nestejná. Tak lze rentu pozemkovou přenést na pachtýře, avšak zvláštní rentu podnikatelskou na podnikatele jiného přenést nelze.

Na mnoze, ač ne vždy, zejména ne vždy při t. zv. rentě pozemkové, jeví se renta jako odměna za zvláštních hospodářských násluh, odměna za dokonalejší ukrojení lidských potřeb; naděje

na ni bývá pramenem zdokonalení a pokračování ve výrobě, což vše naznačuje Schaeffle jako zvláštní charakteristickou funkci rentovou (Rentenfunktion). I druhá strana objevuje se nám i stát jakožto orgán, který jednotlivcům na odměnu prásluh hospodářských i jakožto podnikatelům na novým, domcovacím prostředkům na jistý čas rentu garantuje, je-li obava, že by při soutěži úplně volná rentová funkce ke nálezitě platnosti nepřišla, protože soutěž osob třetích by se zmocnila toho, čeho chráněný byl původcem, nežli by on toho byl dostatečně vyvrátil (k př. ochrana autorská, literární i průmyslová; v obor průmyslové náleží: patenty na vynálezy, ochrana vzorků).

2) Prakticky nejdůležitější je druhá renta jest renta pozemková, spojená s vlastnictvím kapitálů pozemkových (Grundrenta).

U vlastníka, který sám spravuje pozemek svůj, důchod z kapitálů pozemkových vůbec nevystupuje faktičtěji nikdy, ne-smíšeně a ryze. Jeť smíšen se růstem podnikatelským i s důchodem z movitých jeho kapitálů v rolnictví náležitých i z práce jeho. Poměrně nejčistěji vystupuje v t. zv. pachtovní, ač i zde smíšená bývá s úrokem za vložení kapitálu (inventáři) pachtýři k používání přenechané.

„Renta“ ve smyslu výše řečeném objevuje se pak poněkud v pozemkových relationě výhodnějších. Podle různých druhů pozemků mluví se o zvláštní rentě polní (Bodenrenta, Ackerrenta), lesní (Waldrenta), domovní (Hausrenta) a hornické (Bergbaurenta).

a) Renta polní. V důchodu, jenž z roli pochází, objevuje se ne-

stejnosti, jejichž příčina jest tato: Při stejné dovednosti hospodářově nevytěží se z pozemků různé úrodnosti stouží oběti práce a kapitálu stejné množství téhož druhu plodin. Každá jednotka pozemku od trhu rovněž nese náklad výrobní plodin jeho. Každá jednotka má plodiny každého je dnothivého druhu jednotnou cenu, neboť jsou z pozemků úrodného či neúrodného, blízkého či vzdáleného. Cena totiž na trhu řídí se dle nákladu výrobního na pozemcích, co do úrodnosti nebo co do polohy nejméně výhodných, které však musejí se vzdělávat, aby se vyhovělo poptávce (t. j. o nutném nákladu výrobním). Kdo za výhodnějších podmínek vyrábí, obdrží v ceně výrobků svých přebytek nad náklad výrobní, jakéhož přebytek majitelům rolí nejméně výhodných se nedostane. Ona patrně netvoří část nákladu výrobního, ve smyslu s ontomohospodářským, nýbrž právě naopak jest následek této okolnosti, že cena tržní u jisté části vyrábětelů převyšuje jejich náklad. Pojem renta pozemková neznačí tedy celý důchod z pozemků, nýbrž jen tu část jeho, kterou některé vlastníci berou následkem okolnosti, že pozemky jejich jsou výhodnější než pozemky ostatních. Tato větší výhodnost základá se buď v lepších přirozených vlastnostech nebo ve příznivější poloze pozemků k trhu. Mluví-li se o lepších přirozených vlastnostech pozemků jakožto příčině větší renty, nesluší přitom mysliti na množství a druhů látek, sloužících k výživě rostlin, neboť látky tyto dají se vyčerpati jako rasoza rudy nebo uhlí v dolech, s tím rozdílem jenom, že se vyčerpají z pravidla

pěstováním rostlin a že látky pěstováním rostlin při dě vzátek kase mruvením se dají nahraditi.

Při pojmu, úrodnosti, ^{renty} jest elementy renty, jde tudíž v první řadě o fyzikální povahu ornice, i vstev pod ní ležících (hustota a jiné mechanické vlastnosti její) o povahu spodní vrstvy pod ornici (propouští-li, či nepropouští-li snadno vláhu), o snazší či méně snadné zvětrání, o to, jak přida udržuje vláhu a teplo etc.; závažným jest pak i tvar povrchu zemského (spád a strana, na kterou jde spád) Při stoupající potřebě a výši se, výtěžek při oběti práce a kapitálu (vyrábí se intenzivněji). Ovšem dospěje se tu ráhy ke stádiu, od kterého počínají, každé další zvýšení podmíněno jest více než poměrnou obětí kapitálu a práce. Čím horší jest přida, tím dříve tento účinek se dostaví tak, že stoupající intenzivnost produkce rozdíl mezi úrodnými a neúrodnými pozemky zvětšuje, rentu z úrodných zvyšuje.

Kapitály, které se obětují na trose meliorace půdy (navodnění, odvodnění, vymytí kámení) jimž tedy může přiděti vlastnosti se dodávají, které pozemky jiné již následkem svých přirozených poměrů původně mají, mohou tudíž v dalším postupu, když intenzivnost produkce rentu z úrodnějších pozemků zvyšuje, státi se rovněž počínající renty, t. j. rovněž příčinou vyššího důchodu z pozemků meliorovaných, než jaký by byl přiměřen prostému zárocení orních kapitálů, jež na melioraci byly věnovány. Totud pak mluví-li se i při rentě pozemkové o funkci rentové, ve smyslu nanačném, neboť

Tento výsledek způsobil rolník sám.

Poloha k trhu stává se důležitou příčinou stoupající renty; tvoří-li se velká střediska poptávky (velká města).

Pokud dva pozemky, vzhledem k možnosti renty mezi sebou se přirovnávají, předpokládá se, že jest dovednost vzdělavatelů jejich stejná; jestliže skutečnost této podmínce nevyhovuje, tedy nemusí tu býti renty. Kromě toho však jsou i případy, že renta u jednotlivých vlastníků pozemků i v celých krajích nácho podléhá změnám je příčin, které leží mimo vůli a působnost těchto vlastníků, zejména může renta pozemková in concreto klesati a to:

1) následkem zdokonaleních prostředků transportních, jimiž účinek vzdálenosti se ruší, možnost intenzivní výroby na prostoru "odlehlejší" se rozšiřuje a tedy difference v ceně obilní u pozemků vzdálenějších a bližších se stlačuje. Jelikož při tom a pravidla i nová střediska odbytu se tvoří, může při tom zároveň na jistých místech výrobních ^{renta} stoupati;

2) možnost dovozu z ciziny a nižší cenou než obdáví povádní náklad na pozemcích nejméně výhodnějších, snižuje rentu pozemkovou vůbec;

3) všeobecnými opravami v technice rolnické stlačuje se renta, neboť dostáčí pole výhodnější k zůsobení celkem; zejména výhodnější musí buď se zanechat nebo vzdělávati extensivněji a j. způsobem, jímž méně kapitálu a práce vyžaduje, však také průměrnou menší stáří na následek má a menší

Státn. hospod. 42.

důchod poskytuje.

Renta pozemková dá se kapitalisovati, a fakticky obecně se kapitalisuje tím způsobem, že se prodá prozemek za cenu, která jest přiměřena obnosu, její obdržíme, kdyby celý důchod z pozemku dle běžné míry výrokové kapitalisujeme. Nový nabyvatel pozemku nebere však rentu, dokud dalšími poměry nebude nově způsobena. Z toho již plyne, že stoupající renta snižuje hodnotu pozemku a výšuje, klesající znižuje.

b) Renta z dolů (Buryrenta) má svou příčinu v různě vydatnosti ložisek i v různé vzdálenosti jejich od míst odbytu hornických výrobků. Klesá-li cena výrobků hornických, klesá i renta dolů výhodnějších, nevýhodné pak dolů, pokud neustanou v produkci, pracují se štedrou a snadno dají se stihnouti k. v. pracovaní (Kouřlůvka, v vybírání se jim bohatá místa).

c) Domovní renta ve městech souvisí se vzdáleností jejich od středu městského ruchu; při ní objevují se však časté konjunkturální změny.

Dogmatický vývoj učení o rentě pozemkové.

První stopy učení o ní sluší hledati u A. v. Fysiokratů, kteří měli za to, že jediné rolnictví A. v. čistý výdělek způsobuje a j. že jediné rolnictví jest s to, aby vyrobilo více statků tmot-

ných měli jest potřebí ke užívání těch, kteří role vzdělávají. Tento čistý výdělek (produit net) připadá vlastníkovi, jenž z něho se užívá, daň státu platí a po případě melioraci půdy zavádí. Ostatní větvě hospodářské výroby zejm. průmysl a obchod jen tolik důchodu poskytnou, co ke užívání provozovatelů jejich je potřebí, omý tedy výdělkem s vým jediné náklad výrobní uhradí, nic přes to více nepřokryjí (tedy žádný produit net); právě proto nenarývá je fyziokratismus produktivními; tuto vlastnost vyhraňuje jediné výrobě ^{stn} pěst, in specie rolnictví. Věcem fyziokratické o produit net bylo při činnosti vzhledem prvotního učení o rentě pozemkové, kteréž u Smitha ještě jest nevyvinuto. On, totiž učí, že renta pozemková jest následek stále přeraty' poptávek po produktech polních nad jejich nabídkou, ignoruje při tom ten moment, že příčinou renty jsou rozdíly v nákladech výrobních, způsobené rozdílnou úrodností a výhodností polohy? Vlastní objevitel nauky o rentě pozemkové jsou teprve nástupci Smithovi, hlavně Malthus, West, Anderson, Ricardo pak jest její nejšťastnější formulátor, tak že proto přímo za objevitel jejího byl pokládán.

Ricardovo učení má na zřeteli obvyklé rozexnávání tří činností výrobních, a pokládá rentu pozemkovou vedle nákladů z kapitálu a vedle mzdy za třetí samostatný druh důchodu, zakládající se „s prvotních, nevyčerpatelných sílách půdy“.

První renty Ricardo vykládá tím, že s prvou vzdělávají

se jen pozemky nejúrodnější; s rostoucím počet obyvatelstvem méně výhodné se musejí vzdělávati; cena plodin stoupá, z čehož pro majitele rolí úrodnějších zvláště přebytek nad náklad výrobní vyplývá, kdežto role kategorie nejposlednější žádné renty vůbec neposkytnou. Typická povaha renty pozemkové, považované jen jako „bezpracný zisk“ stala se základem ústupu na vlastnictví pozemkové. (nejnověji Georges: „Progress and Poverty“, jenž arci chce, aby si stát rentu pozemkovou vzal).

Oddíl II.

Důchod odvozený.

Důchodem odvozeným zveme takový, jehož dostává se někomu, ne jako podílku za účastenství při výrobě, nýbrž bez takového účastenství od jiné osoby a to bezprostředně nebo prostředně od takové, která přímo svého důchodu (z práce, kapitálu neb podnikání) nabývá. Příklady takového důchodu odvozeného jsou: a) výpoměry, nadace, věnování podobě ročních důchodů, osobní podpory a almušny a. t. d.

Toto nabývání důchodu souvisí s oněmi hospodářskými jednáními jednotlivců, která se zakládají na pravém opaku osobní zřetlosti (egoismu) totiž na altruismu, t. j. úmyslných vědomých obětích na prospěch jiných. V theorii národohospodářské vykázal ponejpru Schäffle těmto výkonomi altruistickým místo, rozjímá je 3 organizační zásady hospodářského života:

soukromohospodářskou (speculativní), veřejnohospodářskou a zásadu liberalitu (štědrosti, věnování), kdežto Wagner se stanoviska příbuzného o soustavě soukromohospodářské, obecnohospodářské a karitativní mluví, které na vzájem v procesu národohospodářském se doplňují (srov. níže výklady těchto přednášek).

Karitativní (= caritas) obětováním státní ve prospěch ji nikdy objevuje se v každé době, ať ne v každé době stejně intenzivní a ke stejným účelům. Zvláště mocnými impulzy k němu bývají náboženská vroucnost (velikolepý rozsah chudinství církevního ve středověku, missionářské ústavy a rozšiřování biblí v nové době se strany Angličanů; vězení křesťanské samio velice altruistické), nebo pohybnost národní a vlastenecké, (sbírky a dary k národním účelům) i též všeobecně humanitní (knihovny, vzdělávací a dobročinné ústavy, sbírky při velikých živelních pohromách a neštěstích). Tyto dříve pak altruistické skutky od jednotlivců bez prostřední neb od vlády k tomu a a ložemých spolky (dobročinné spolky). Jestliže tedy celý proces tvorění se důchodů obsáhnouti chceme, musíme i k těmto zjevným zřetel svůj obrátiti.

Ukojení potřeb vůbec ve společnosti lidské provádí se buď:

- cestou soukromohospodářskou, kterou jsme dosud na zřeteli měli, neb
- cestou obecnohospodářskou a zde zejména veřejnohospodářská (stát, země, obec) jest záručnou; nebo konečně

c) karitativní.

Všecky tři ra, účelem ukojení potřeb lidských se na vzájem doplňují. Tak zejména karitativní (altruistické) činnosti slouží zejména na mnoze potřebám, které by soukromohospodářskou nebo veřejnohospodářskou cestou buď vůbec se neukožily, aneb ne dosti náležitě. Tak na př. přijímá často dobročinnost (v širším smyslu) opatření jistých ústavů, v které z jakýchkoliv příčin správa veřejná se nestará aneb starati se nemůže (mnou, odborné školy, vědecké expedice, stipendia, ústavy pro vychování zanedbaných dětí); dobročinnost soukromá platně doplňuje chudinství veřejné, neboť toto musí se prováděti dle jistých regulí, nemůže ke vlastnostem individuálních potřeb při hlíže-
ti at.d. Zároveň dodává altruistické upotřebení mravního posvěcení vysokým důchodům, a stírá tím jejich sociálně nebezpečný charakter.

Jako soukromá almužna tak i veřejná podpora chudinství jest pro obdavení odvozeným důchodem. Právě tento obor odvozených důchodů ve mnohých případech národohospodářsky a sociálně jest závažným. Veřejné t. j. od státu neb od jeho samosprávných částí, zemí obcí a t. d. pěstování chudinství bylo za rozličných dob nestejně upraveno a posuzováno. Ve středověku a počátku ho nebylo. Hlavním orgánem chudinství podpora byla církev. Křesťanskou reformací, se kterou spojena byla v příchůdných státech konfiskace majetku církevního, vyplýval se přechod chudinství na veřejnou správu, a sic pokračoval

spřávnou chudinskou menším správním obvodům, hlavně ob-
cím (o historii a nynější organizaci chudinství viz „správní vědy“).

V 18. stol. vyvinulo se ve Francii učení o t. zv. právně na existenci
t. j. učení, že na stát náleží, aby se postaral o výživu svých ob-
čanům buď opatřivím práca osobám k ní způsobilým nebo
podporou k práci nespůsobilých (Montesquieu). Reakce
proti tomuto učení, podporovaná jistými složitými ve sporu
anglického chudinství a v souvislosti se svou naukou popu-
lačním opíral se Maltus (st. jeho populační theorie), všem veřejné-
mu chudinství vůbec, nč, že podpory chudinské svá ději k
proletářskému rozplemení, kdežto by dostávalo, obmezování
přirůstkem populace mravní zadrživostí (vláště ve křivých
dělnických), aby dělnictvo dostatečných důchodů si zabez-
pečilo. Maltus tedy příčiny schudnutí veskrze viděl v in-
dividuelní vině nižších společenských tříd, nepřímě se
rozplemení, z toho názoru vyvinulo se t. zv. policej-
ní stanovisko o oboru chudinství veřejného t. j. mínění, že si
a zásadně vůbec neporádně jsou veřejné podpory chudin-
ské, ale že jen z důvodů policejních t. j. aby hladově chudin-
na se nedopustila skutku, rušících veřejný pořádek, tedy z pou-
hých důvodů prospěchu výcho, sluší jim to dáti, co k fyzické exist-
enci jest nutné (stov. příslušné náhledy u Mohla: Politizmi u M. Hoffm.)

V nové světlo přivádí se učení o chudinství veřejném spoji-
ním s naukou o mzdě, a tu udělil na pravou stranu poru-
hý národohosp. spisovatel J. G. Hoffmann. — Uznáno již

výše (stov. nauka o mzdě), že ve mnohých oborech práce mrda
nestačí na uhrazení výrobního nákladu práce t. j. na nále-
žitou míru dělníka a normálně četné rodiny a na věd-
ný uvedení prémie (pro případ nemoci, předčasněho smrti). V
takových případech musí doplniti pak veřejná podpora
chudinská to, nač mrda nestačila. Společnost (ve státě, v obci)
v takových případech v podobě chudinské podpory dopl-
cí jenom to, č mrda sama jest nedostatečná, a co by vlastně
dle právi del řádu samotného hospodářského městi měl podmi-
katel peck konečně konsument. Patrně jest to však nenormal-
ní stav a hospodářský, právní i mravní požadavek jest, aby
dělník plnou náhradou za práci svou obdržel pouze v té práv-
ní formě, která jest jediná přiměřená a důstojná, totiž v práv-
ní formě mzdy, ne v podobě veřejné almužny.

Ukazuje se, že na mnoze i dělník, jehož mrda v uvedených
směrech jest dostatečná, náležitě ji nenáje, tak že konečně v
nemoci, staru a t. d. on nebo po jeho smrti rodina jeho veřejné
podpory chudinské dovolovati se musí. V obojím případě od-
vozené důchody nabyté chudinskou podporou veřejnou jsou
národohospodářsky neodůvodněné a cílem národohospodář-
ským byti musí, aby jednak a především mrda v těch odvětvích,
kde jest nedostatečná, poněkud a vhodnými prostředky (stov.
o otázce dělnické) na míru náležitou se zvýšila, jednak, aby též by-
lo opatření vydatných, by mzdy dostatečné se našlo tak, aby od-
padla potřeba podpor chudinských, vycházející z nehořadárných

nakládání anebo, o sobě dostatečnou. Prostředek k tomu je pojišťování dělnické (sr. níže), které tedy do budoucnosti a po-
ne náhle jedním částí chudinství veřejného k bytelnou učiniti
má.

Avšak i pak zhruba případy schůdnosti, kde veřejné pod-
pory chudinské bude třeba. Tu pak nesprávně by bylo všech-
no schůdnosti jenom a individuální osobní výmy vykládati.
Zkušenost' učí, že vedle větší menší míry individuální výmy
jednotlivců i všeobecné (základní) sociální příčiny v nynější
společnosti schůdnosti způsobují (příklad: hynutí malých živ-
nostníků soustředěním podniků velkých); právě proto musí společnost
lidská prostřednictvím svých orgánů, státu, země, obce a t. d.
svými chudinskými podporami převzít nápravu toho, co
jejími řády spolu a aviněno jest (sr. s těchto stránkách: Bratř. Al-
mnýna a mada v Straze 1883).

Oddíl II.

Process distribuce vzhledem k vzájemným
vztahům soukromohospodářského, veřejnohos-
podářského a karitativního oboru.

Řečeno již v oddílu předcházejícím, že vzhledem k usko-
vání potřeb lidských doplňují se na vady soukromo-
hospodářské, veřejnohospodářské a karitativní činnosti.
Sisté potřeby lidské vůbec jinak uspokojiti se nedají nežli ve-

Národ. hospod. 43.

řejnohospodářsky (státem a politickými částmi jeho), ku př.
ochrana právní; jiné sice zásadně mohou se soukromo-
hospodářsky uspokojiti (doprava, vyučování), ale v jistých
dobách objevuje se, že mnohem dokonaleji, všestranněji, a
více hospodářsky se uspokojí jestliže se to stane veřejnohos-
podářsky (sr. v I. oddílu učení o národohospodářském úkolu
státu). Z toho již plyne, že veškerost důchodů všech v jed-
notlivém národě (obč. důchod národní zvaná) a části slovní
soukromohospodářského uspokojení potřeb, z čího veřejnohos-
podářského a ta část, která veřejnohospodářskému slouží, vět-
ším menším dílem plyne ze soukromých důchodů jednotlivců
v podobě berní (poplatků a daní) placených od jednotlivců státu,
země, okresu, a obci.

Máme tu tedy vedle soukromohospodářského tvoření dů-
chodů, které jsme dosud hlavně na zřeteli měli i veřejno-
hospodářské, které, pokud stát vlastní výrokové živnosti,
domény, lesy a pod. nemá, tím před se jde, že soukromé dů-
chody nucenými příspěvky k uhrazení nákladů veřejné
správy přispívají. Avšak nesluší to, čeho stát takto jako
příjmů nabývá, a odvozený důchod ve smyslu předchá-
zího dílu pokládati, neboť jest stát producentem, podáváje
(^{zřetelně}) jisté výkony a statky všem jednotlivcům, které nik-
do jiných vyrobiti nemůže nebo ne tak dokonale, a daně a po-
platky jsou jenom náhradou nákladů s tímto státním pro-
cesem výrobním spojených. Jest to tedy zvláštní samostatný

důvod tvůrčí duchovní (veřejnohospodářského) vedle právně
vyloženího socialistického hospodářského. Do dobroti tohoto
procesu náleží do vědy finanční. Teorie o distribuci byla
by ovšem neúplná, kdyby v ní k této otázce se nepřihlí-
želo.

Konečně řečeno již, že kritika vlivu novátní nastupuje jen
tam, kde veřejnohospodářský neb. socialistický hosp. způsob opa-
tování potřeb měříny nechtává. Tam pak tvoří se trojné du-
chovní odvození: kolend tedy v životě každého národa soukro-
mnohospodářský proces tvůrčí duchovní veřejnohosp. obor a
charitativně veřejnohosp. (hlavní pramen duchovní odvození je)
mezi sebou srovnání. Jimy pro vlivem duchovní odvození
jeť potová seinná, pokud k určitých odvození stamovi soukro-
mné závažny a hromadné.

Kapitola II.

Sociální otázky

Otázka dělnická Socialismus.

Již z náaru vyplývá, že se pro otázku jedná, co se nazý-
vá otázka sociální, která se dotýká celí společnosti a všech
jejích prospěchu a blahobytu. Slovem společnost (Vollpuff) vy-
rozmívá se souboj všech lidí, kteří na základě společných

základních morálních a právních norem vzájem-
nými hospodářskými a osobními styky spojeny, rozdě-
lení jvonce při tom podmíněný korpce a duchovního poměru
na jisté třídy neboli vrstvy. Právo tohoto spojení, které samo
jeť produktem historického vývoje, nemá se vůbec postupem do-
bý a nemá v tenže čas vestřez stejný počet zemí. My máme
An především na základě „společnosti“, kterou tvoří v naší době oby-
vatelstvo Evropy a obyvatelstvo, i přívodu i vzdělání. Evropského v
jiných dílech světa. Právní základy této společnosti sondo-
vé jsou: monogamické manželství, jakožto základ života rodinné-
ho, pak individuální vlastnictví a řádně uznaná svoboda
smluv jakožto základ pro poměry majetkové i, pre tvůrčí se hospo-
dářských tříd, vše to ad uznání právní rovnosti všech indi-
vidů, kteří to rovnosti ten praktické platnosti de pomohla hlavní
1. ro. revoluce francouzská.

Objevili se vzhledem na takové základní instituta společn-
ské jistě nedostatky, bud že všechy dobré účinky jejich pro překoj-
ky mimo ne leží obstavit se nemohou, avšak že i práve z prakt-
ické platnosti jejich jistě škodlivé účinky vyplývají, můžeme
o sociální otázkách (Resnicka vývoj).

Takovými nedostatky v novější společnosti jsou zejména v
oboru života rodinného: právní delná práce děti a nědospělých o-
sob odhládek, ohrožující budoucí generaci; 1. ro. otázka ženská
že dvou stránky své (str. I. část); i poměry bytu sem spadají
(chudoba nejen pro fyzický, nýbrž i pro morální rozvoj člověka); v

oboru majetkovém pocítuje se, že platnost zásady individuálního vlastnictví k kapitálu, svobody smluv a soutěže spůsobuje rovněž jisté nedostatky, se kterými i ne dostatkem, v oboru rodinného života, se objevují a v cit. I. části uvedené na mms-ge souvisí. Z toho již patrně, že se pojmem t. zv. sociální otázky v širším jeho smyslu rozumíje sáhad společenských véc.

Jednotlivé vrstvy společenské rozumíjeme naproti těmto otázkám různě stanoviské, tvoří si o nich své názorky, ať již při tom vedeme jsou prospěchy svými vládními aneb nerádnými přechodními. Takto vznikají především sociální strany

Strany A a Bové činně a veřejnost vystupují, aby svým přáním a názorem v životě praktické platnosti sjednali, k tomu cíli se organizují a t. d., stavají se z nich sociální strany politické (socialpolitische Parteien).

Ze všech sociálních otázek nejdůležitější jest t. zv. otázka dělnická (Arbeiterfrage), neboť v ní skoro všechny výše uvedené otázky vládním způsobem mezi sebou souvisí, a věci k tomu přiměřeně tvářnosti nabývají.

Hledíme-li totiž k poměrům majetkovým a vlády nynějších rádní právních (na majetkových poměrech zavisí) Rulturní, shledáváme zejména tato fakta:

1) Soutěrné vlastnictví k kapitálu jest velmi nestojněm a různě rozděleno; větší kapitály v rukou jednotlivců soustřeďené, stavají se jim pramenem převahy hospodářské maktimní, kteří jsou bez majetku kapitálového. I ačkoli osobní pile a doved-

nost velkou dosud má váhu jako příčina hospodářského zdatku jednotlivce, přece význam její naproti váze majetku kapitálového do pozadí stoupá a ten, kdo dostatečným kapitálem nadán není, jen výmínečně v soutěži obstojí proti tomu, kdo ho má dostatek, z pravidla totiž jen tehdy, když nedostatek kapitálu vyvážen jest vynikajícími způsobilostmi osobními. Tím se stává, že v některých oborech výroby řídne počet samostatných podniků na rostoucího objemu podniků abývajících (srov. o soutěži) [vůlívá dělnictva]

2) Práce podnikatelově stává se soutěrné vlastnictví kapitálu pramenem hospodářské převahy naproti dělnictvu, tak že při vnané svobodě smluvy pracovní mívá podnikatel této převahy a nevhodně vykořisťování dělníka a dle zkušenosti zkuska zneužívá (srov. výše o povaze práce a mady). K tomu dnuží se nejistota v dělnictvu, způsobená hospodářskými převraty, odbyt, krizemi a t. d., které samy souvisí zase s chvatem konkurence, s rozvětvenou dělbou práce, s rozsáhlým užíváním živém, se změnami dopravní soustavy. Z těchto skutečností vyvímá se v lidí za mady pracujících vědomí, že tvoří pro sebe třídou vládní stav společenských čili společenskou třídou („čtordý stav“ na rozdíl od třetího t. j. třidy samostatných podnikatelů a kapitalistů), jejíž prospěchy staví se v odpor s prospěchy ostatních, majetných vrstev společenských a objevují se snahy o odstavení těch proti nejmen v dělnictvu samém, nýtž i v ostatní společnosti lidské, ať již všechny neb některé se plíž-

nosti dělnických za odvodněny uznává a ne uznávají jejich oprávněnosti, a proto nebezpečnosti a roztoucích protiv společenských se obává.

Lehce všech sem spadajících obtíží i opravných návrhů zahrnujeme podle jména otázky dělnické.

Jakkoli právě přemnoží ze třídy dělnické nevidí v otázce křivice jiného než otázky mravy a z vyšších hmotných požitek dělnictva, bylo by počte bludné na tomto pojmání věcí přestat. Ideť tu v pravdě o důležitost kulturní.

Otázka dělnická vzniká z neopokojenosti s nynější distribucí důchodu. Pledíme-li na distribuci s hlediskem povznesenějšího, musíme uznati, že jest takový její způsob žádoucí, aby každé vrstvě společenské a zabezpečena byla možnost prospívati stejnoměrně s ostatní společností lidskou fyzicky, mravně i intelektuálně. To znamená jinými slovy vzhledem na dělnictvo tolik: Podíl z celkového důchodu, jenž v podobě mravy dělnictvu připadá, musí, má-li náro do hospodářské mu ideálu vyhovovati, býti takový, aby členům této nejčtenější vrstvy společenské byly zabezpečeny ve dle dostatečné výživy i podmínky sporá daného života rodinného (byť, možnost sporá dané domácnosti), aby mohli se účastniti potro-
tář kulturních, zvláště dobrým vychovávaním dětí, aby nebyli vyloučeni z duševních, uslechtilějších požitek, aby ve stáří, v nemocích, po čas nezaviněné prádně měli zabezpečenou výživu a t. d. To jsou vesměs důležitosti kulturní.

Mylné jest, poukazuje-li se prostě ke formě, že v dobách dřívějších hmotné poměry třídy pracovníké byly poměrně horší než nyní. Že rozhodují nároky naší doby, její kulturní ideály a její mínění o podmínkách slušné lidské existence, její průměrná míra životní.

Objevu je-li se v uvedených směrech v poměrech dělnictva neb jistých částí jeho citelné nedostatky, tedy to nebývá vesměs i bez viny dělníků samotných, ale právě ne také vesměs a vždy, ano z valné části ne jejich vinou. Odstraniti potro-
tářky nezaviněné není arci v moci dělnictva. Společnosti lidské, která je neodstraní, hrozí však tím větší potro-
tář čím více šíří se neopokojenost se stavem dosavadním ve jinovane nejčtenější vrstvě společenské a čím více ona hledá prostředků, pomocí jichž by stížnostem vyhověla, nežiti se po případě ani kratků násilných, kterými by i kulturní star, dosud dosažený, mohl býti obrožen. - Věda národohospodářská naproti těmto otázkám zaujala ruzná stanoviska. Extrémní stanoviska těch reprezentují 4. 30. individualismus (ekonomický liberalismus) a socialismus.

4. 30. individualistické (liberální) učení zásadně hájí platnost soukromého vlastnictví, svobody smluv, ovšem co možná neobmezenou, i nechce dopouštiti, že by poručina nesnad ve skutečnosti se objevujících, v povaze těchto insti-
tucí samých se objevovala spochybňovala. Přivrženci učení toho opírají se veškeré intervenci státu a uznávají za jediný

léte inteligentní svéprávnost, po případě mravní zdokonalení společnosti lidové, zejména rozumné obmezení nabídky práce se strany dělnictva (žádné proletářské rozmnožení se). Jestli ono zvolnějším poměrem se bude rozmnožovat nežli kapitál, bude i mada nutně stoupat. Týstředních přívrženců tohoto stanoviska jest vůbec již postarost. Dopouští se větší nebo aspoň některá obmezení svobody smluv (ten př. vzhledem na práci žen a dětí, na opatření zdravotní a t. d.) a potud i intervence státu.

Protivou individualismu jest pak socialismus, kterýmžto slovem zahrnují se rozmanitá učení, v jednotlivostech i více méně od sebe se odchylojící, ale v podstatě k tomu směřující, aby na místě nynější převládající soukromohospodářské organizace vstoupila obecnohospodářská v ten způsob, že by buď všechny nebo jisté kapitály stály ve vlastnictví obecném (státním) a při tom veškerá řízení výroby i distribuce v rukou společné autority bylo. Nejvýstřednější zástupci tohoto směru, řádající nejdalekosáhlejší zrušení individuálního vlastnictví, zovou se obyčejně komunisty. Komunismus nemá tedy žádnou protivou socialismu, jest jeho výstřední směr.

Kantky, které se opíraly vlastnictví individualnímu, nejsou nového přívodu. Tak z divodů politických čivil Platon; z náboženských příčin bylo zrušení jeho ideálem prvním křesťanům; konkrétní podoby nabýly snahy tyto v řádech klášer. hospod. 44.

mnižských, jež vylučovaly individuální vlastnictví u svých členů. I později objevily se theoretické net praktické snahy komunistické. Praktické na př. v odboji selstých na počátku nového věku. I probouzející se státní věda v 16. stol. má svého komunistu, jenž Platonovy a křesťanské ideje chtěl spojiti. Jest to Tomáš Morus (opus Utopia). Kolébka nového socialismu je Francie. V Anglii, kde povaha národní jest více náchylná ke konkrétním reformám, nežli ke všeobecnému theoretování, neobjevilo se dosud samostatné učení socialistické, až na výjimky docela osamotnělé (Robert Owen, před ním zejména Godwin, oba již v 19. věku, první veden zásadami humanismu i mnohé praktické pokusy, celkem bez trvalého úspěchu provedl). Amerika severní teprve nejnovější dobu měla svého socialistického spisovatele, jenž domohl se rozsáhlejšího úspěchu; to jest Henry George, jenž obrací se proti soukromému vlastnictví pozemkovému na základě theorie o rentě pozemkové, ve smyslu Ricardově pojímané. V Německu vyvinuly se theorie socialistické (viz níže) teprve po Francouzských a teprve podnětem jejich.

Okolnost, že vychází moderní socialismus z Francie, nemá věci pouze nahodilou. Souvisí vznik jeho s ideou rovnosti, která náležela k heslům revoluce francouzské a přirozeně od požadavků rovnosti právní i politické tu požadavkem majetkové rovnosti vedla. Proto také již u spisovatelů předrevolučních objevují se socialistické tendence (Rousseau).

V nerovnosti, jaká mezi ideou rovnosti a mezi skutečnými poměry majetkovými se objevila, spočíval praktický podnět ke rozmanitým teoriím socialistickým, jež postupem času byly formulovány.

Kdežto totiž někdejší právní řády dělily společnost lidskou na určité stavby, ze kterých každému vyčleněna byla zvláštní právní i hospodářská sféra, odstraňemy sice následkem vítězství zásady rovnosti všech lidí právní rozdíly v podmínkách nabývání statků, ale individuální vlastnická kapitálka na uznání svobody smluv (a zčásti aspoň i smluv) stalo se přece každou pro uskutečnění žádoucí míry rovnosti majetkové, rovnosti hmotné a contr. rovnosti pouze formální (srov. dále výše o nutné nerovnosti statků).

Jeliťkož tyto poměry trvají, tedy také boj proti nim trvá.

Tím tudíž liší se moderní socialismus od socialistických učení věků bývalých, že stal se zjevem konstantním, jak praví Held.

Spisy starších socialistů a komunistů francouzských, kteří hned v době revoluce a v následujících desetiletích vystoupili, vynášejí se sice vůbec velikou vřelostí citu pro třídu pracovní a šlechtivými intencemi, ale pokud pozitivní návrhy oprávně podávají, mívají tyto návrhy dosti fantastické.

Touto společnou vlastností vynamávají se zejména, ač ve provedení a navrhovaných prostředcích se rozcházejí theorie

Babœuf-a a jenou do jisté míry přibuzného Švýcara Weithinga, pak Cabet a Toussier se začkem Considerantem (Detaily viz u Heina: „Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs“ aneb Hildebranda: Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft)

Velikou vřelostí ke důležitosti třídy pracovní a ke společenskému postavení jejímu, té důležitosti naprosto nepřiměřenému poukázal Saint-Simon (psal 1821-28); ke praktickým požadavkům dospěl teprve začkem jeho Bazard, jenž, aby vlastnictví nebylo privilegiem rodu, nýbrž následek zásluby, žádal zrušení práva dědičného.

Vědecký boj proti konkurenci slabí mčić, ale bez požadavku zrušení vlastnictví individuálního podstoupil Simon-de-de-Simon-di, jenž věrně horkivě se týká interesi třídy dělnické.

Ke konci první polovice nového století Louis Blanc navrhoval, aby konkurence velikých podniků jednotlivců zrušena byla konkurencí ještě silnějších t. j. velikých produkčních společností, za podpory státu utvořených, jejichž organizaci podrobno Blanc namáčil.

Velikou dialektickou ostrostí ve vyhledávání odporu v nynější organizaci hospodářské a v theorii individualistické vymítel konečně z Francouzi Trudhon (o jeho pozitivních ideách: Philosophie Trudhon's Liberte et positivne Form).

Vědecké výše dostupil však socialismus teprve u Němců. Nej důležitější zástupci socialismu jsou: Robertus-Jagetzow,

Marx a Lassalle.

Rodbertus-Fagetzow nesháástrnil se nikdy praktických agitací, návrhy svoje teň nikdy v soustavný celek nespořádal (pokus o to ve spise, jež nyní vydává D. Kozak), nýbrž v rozličných spisích a člancích nložil, z nichž nej důležitější jsou: Pojinok Lwinfa (von Lirymann) a zür Geklörunny nnt Abfilla im Jnntiqun d'nditnot des Jmmtbitzng. Přisobil zejména na Lassalle.

Marx jako politický vypravěč strávil mnohý věk v cizině (v Londýně), stal se náčelníkem 4. ro. internationality (international working-men-association), která měla tendenci sloučiti proletáře všech zemí ve velkou jednotu, která by zásadám sociální demokracie platnost zjednala, po případi i revoluci. Literární jeho dílo nej důležitější má název: Das Kapital. Lemiel r. 1883.

Lassalle stal se přirodcem německé sociálně demokratické strany, na rozdíl od Marxovy kompolit. agitace obmeřil se Lassalle jen na Německo. Hlavní jeho agitací činnost padá do prvních let šedesátých. Spisy jsou četné: hlavně Das Kapital; Arbeit; die individuelle Freiheit in der Höhe der wirtschaflichen Schaffen; Arbeitsverhältnisse; at.d.

(Poznámka: Slovem, sociální demokracie" rozumí se vůbec ty strany sociálně politické, jež pomocí obecného práva hlasovacího chtějí vládu ve státě na strany dělnické stáhnouti a tout cestou program socialistický uskutečniti).

Kromě tří jmenovaných zmínky ještě zasluhuji: Engel a Large

Die wirtschaflichen Schaffen in England a Winkelblech (pod liter. jménem Marlo).

Charakter vědeckého socialismu německého a kritika jeho učení.

Zde dlužno rozegnávat dvoji stránku, totiž:

- 1.) Kritiku nynější organizace hospodářské a t. zv. individualistické (liberální) theorie národohospodářské,
- 2.) positionní učení;
- 3.) praktické návrhy opravné.

Ad 1.) Přeto přičině má literatura socialistická veliké zásluhy, že objasnila mnohé nedostatky nynější organizace hospodářské, zvláště pokud se týče učení o soutěži, poměru dělnictva (zvláště z poměru anglických křišťeno - Englo, Marx), nedostatečnosti vlastní pomoci a zásady, laissez faire pro sociální reformy, teň pokud se týče výnamů konjunktury a krizi (bez plánovitosti nynější výroby) a t. d.

Ad 2.) Méně šťastným jest socialismus v positioních nankád svých; jeť tu na mnoze tak jednostranným jako liberální theorie národohospodářská. Ta venek prohlásují se četní zdotupci vědeckého socialismu (Marx, Rodbertus) za prouté pokračova a doplňovatele a důsledné prováděče nauk národohospod. u čem Smithem a Ricardem založeného, tak na př. pokud se týče učení, že práce na výrobě obětována jest pramenem a mírou hod.

noty, pak 4. v. železného zákona o mzdě a t. d.

Charakteristické jest u nich státní sám dialektický metodu Hegel-ovy, kterou ukazuje, jak jistý hospodářský stav sám sebou v opak svůj převrátiti se musí. Tak na př. individuální vlastnictví neustálým ničením slabších sil silnějším a koncentrací kapitálu v menší počet rukou, končí se ve vlastnictví jedině, kolektivní (Marx). Adolf Held (stov. spis: Socialismus, Socialdemokratie u Socialpolitik), ukázal, která povahám této metody dá opět i každé učení jejích se zvrtnouti. Ovšem metoda namáčená rovněž náleží ke charakteristickým znakům vědeckého socialismu moderního.

Ad 3.) Doporobna propracované programy podobně jako je formulovali četní starší socialisté francouzští, u moderních vědeckých socialistů se nenaležají; na mnoze jen z poznámek po různých výslovených otáží se praktické nároky jejích s jinými základy in úpravou poměrů hospodářských formací, než z theoretických výkladů vyvoditi.

Pozn. Základní ideu socialismu i jejích theoretické a praktické consequence jsou přehledně srovnány ve spisku, Schaeffleho: *Quintessenz des Socialismus*.

Nejdůležitější nauky vědeckého socialismu jsou:

I. 1. v. železný zákon o mzdě (stov. výše nauky o mzdě)

Zní: že za vlády individuálního vlastnictví kapitálu a svobody smluv mže ve každém národě průměrem obme-

zuje se na obnos, jenž dle obyčejů parrujících potřeben jest k živě a rozplemenování (Lassalle: *Ein Lufpvoinkünny Pab Dingfprittlerjau Obwittglofang unj Ein i. n. Kollen vjantofnfrittj-mäßigj zür fästünny Pab fästun j Fortjllanzünny molfoannöyja Lebunjstföjffj*)

Tento zákon i kdyby se jeho platnost plně nemala neměl by vůbec oně domnělé krutosti, která se mu přikládá; třeba jen hleděti k nim dle obyčejů parrujících t. j. dle platné práve míry životní. V každé společnosti, kde nemá býti plná rovnost důchodů (t. j. vědecký socialismus nechce, nýbrž rozdělení dle zásluh t. j. dle výkonů) musí býti nějaká vrstva společenská s důchodem poměrně nejnižším, což bude patrně ta, jež koná práce obyčejné (t. j. vycvičení odborných nepřidrželádajících). Závš-li však výše průměrné mzdy její na tom, co k živě a rozplemenování dle obyčejů u ní parrujících jest nutno, pak následně záležeti bude na ní, aby povznesla svou míru životní, t. j. obyčej si osvojila utrojavati potřeby bytu, oděvu, stravy a t. d. dokonaleji než dosud; tak míru mzdy své zvýšila čili prakticky: aby našla příznivých situací, kde ku př. následkem zvýšené poptávky po práci býva mže vyšší, spíše ke zdokonalení svých vytků konsumpčních (své míry života) nežli k rozmnožením základám rodin a rozplemenování se, které na se mže nerbytně tlačí.

I. Práce jako míra směnné hodnoty statků.

vzrostlými jen na vícetou částku & výsledkem jeho práce jen na to, co dle obvyčejí potřebí jest k výživě & rozplemenění, ostatně pro sebe berouce (byť i tak, jak říká Marx); taktéž pak se stává, že když postupem doby produktivnost (vydatnost) práce roste, dělnikova existence nikterak stejným poměrem se nelepší, neboť on ze zvýšeného výtěžku činnosti svoji část poměrně neustále menší dostává (Rodericus, Morav).

Všecko existující soukromé vlastnictví kapitálu má tedy dle učení socialistického přívod v tom, že nyníšší vlastníci resp. předtídníci jejích přivodili sobě výsledek cizí práce.

Odstraniti má se tedy tato nerovnalost odstraněním její příčiny t. j. aspoň dle nejvíce střednějších socialistů odstraněním soukromého vlastnictví kapitálu a nahrazením je tím vlastnictví kolektivním (prakticky: státním), při kterém by pak každému pracovnímu dle míry namáhání a zásluby jeho výsledek práce jeho připadl.

Statně ještě z jiné příčiny proti soukromohospodářské organizaci nyníšší (o soukromé vlastnictví kapitálu se opírající) se brojí. Poukazuje se totiž k tomu, že při této nyníšší organizaci každý podnikatel sám sebe a risk svůj máje na větech, vyrábí, nestaraje se, mnoho-li k poměru k celkové potřebě je u podnikatelů téhož oboru vyrábějí zřejmý pak snadno nadvýroba a krise vznikají. Za obecnou hospodářskou organizaci řízenou by byla produkce dle určitého plánu a nestrody té by nebylo.

Pléchie ke vlastnictví pozemkovému, má socialistická kritika ka nálohu aspoň pokud snází, že může k tomu poskytnouti, tak rak pozemky quomtatativně jsou obmezeny, tak že většina členů ve společnosti lidské z vlastnictví jejich trvale může být vyloučena, kdežto z druhé strany (podle Ricardovy nauky o rentě) stoupající renta pozemková, připadající buď vlastníkům tím příděm na úkor ostatní společnosti, zvyšuje existující nerovnosti majetkové (nejnověji George na to velkou váhu klade).

Kromě toho pak dovolává se socialistická nauka důkazů historického, že prvotní formou vlastnictví pozemkového bylo v všech národů kolektivní vlastnictví, jehož památky všude (v obecných pastvinách a lesích a t. d.) se zachovaly a jež tu i tam dosud se udrželo (rov. v I. díle stať o „Vlastnictví“). Trvá dá se rádo ve spisích socialistických, historický arci ne správně, že vzniklo soukromé vlastnictví pozemkové jenom násilím a loupeží mocných jednotlivců neb vítězných cizích k merru etc. Kolektivní vlastnictví reklamuje se pak jako obnovení dávnej historické formy.

Na proti tomu podotknouti sluší nejenom, že tato socialistická kritika vlastnictví jest příliš jednostranná a v historických svých předpokládáních namnoze nepravá, nýbrž též že požadavek vlastnictví kolektivního na místě invidiálního jest též formulován jen se stanoviska jednostranného t. j. se stanoviska distribuce. Avšak při otázkách těchto není jedině rozhodno stanovisko distribuce t. j. částka, která výtěžky výroby mezi

ničastníky) rozdělití, nýbrž závažná jest stanoviště produkce totiž otázka, jaké výtky budou vůči tomu způsobu organizace výroby, o který socialismus usiluje, tedy, jak mnoho bude možno rozdělití. Zkrátka socialismus má na mysli jen jmenovatele, nikoliv čitatele. Zabezpečuje-li nám organizace výroby na základě soukromopodnikatelském větší čistý vý-
 těk produkce ve smyslu národohospodářském nežli organizace výroby na základě kolektivním, tedy bude třeba o-
 hlednouti se, nelze-li jiným způsobem nějakým docíliti lep-
 šího rozdělení, aniž by se ta soustava výroby, která větší
 výnos výroby zaručuje, zrušiti a jinou nahraditi musila,
 která jen menší výsledky výroby zabezpečiti a tedy právě
 jen menší průměrné množství potřeb poskytnouti může.

Sluší tu ostatně rozjednatí mezi pozemkovými a ostat-
ními kapitály:

1) Přechli-li se tu především ke kapitálům, vymovce pozem-
 ků, tedy nelze sice popírati, že jsou s vlastnictvím jejich spí-
 jena nebezpečí vykořisťování, časté pouze konjunktivní
 žisky a t. d., ani nelze popírati, že by možno bylo jinou us-
 tou kapital tvoriti než ve právní formě soukromého ka-
 pitálu, jak dosud jest obvyklé; nedá se však mysliti, že
 by se to dalo způsobem tak výhodným, jako za řádků nyní
 platných, tedy jest jednotlivcům osobní ziskosti vedlejší
 možnost nřospodářené statků zachovati pro sebe, tak silným
 motivem pro tvorbě kapitalu, že rozmnožuje se touto cestou

kapitál národním měrou, jakon by se to nechtělo, k dyby sou-
 kromé vlastnictví kapitalu namáno nebylo. I snaha po
 opravách ve výrobě pozbyla by podnětu v nynější organi-
 saci tak mocných. Namítá se ovci též, že při nynější orga-
 nisaci hospodářské, založené na dělbe práce a více méně
 volné soutěři děje se produkce bere všeho plánu, pročea prod-
 vě vznik krise v ní jest rováště snadný, což by nebylo při vy-
 robě na základě obecnohospodářském, dle jednotného plánu
 obecnou autoritou řízené. Avšak má-li vůbec v útkojování
 potřeb platiti míra potřebná jednotlivcům volnosti; nemá-
 li zkrátka dojetí na to, aby se jednoduše šablonoitě tradi-
 cnu vyměřovalo, co a jak říkají mize, jako v nějakém špi-
 tále nebo zaopatřovacími instancí, pak podobný plán produkce
 obecnohospodářské orgány řízené by vyřadovol takové míry
 intelligence (tu při: vzhledem na správné vyšetření, mnoho-li kaž-
 dého dneho statků bude vždy potřebí) a vůbec takového istupně
 mravního a duchovního vidělání, jakého v nynější společnosti
 není a jakýž proto nedohlednou brzdoucnost vůbec nedosaží-
 telným se nám zdáti musí. I také rozdělení výtků dle
 zásluh by předpokládalo by míru intelligence a mravních vlast-
 ností ne menší. Ale při tom by neodvratné zmenšení výnosů
 produkce mělo za následek zmenšení podíly jednotlivců při
 distribuci tak, že by se průměrný podíl jednotlivců na nich
 zmenšil; nynější lépe postavené vstoup by ovci braly méně, ale
 na nynější hůře postavené nevypadlo by právě více.

2) Co se týče pozemků, tedy především správně jest, že historická prvotní forma jejich vlastnictví jest vlastnictví kolektivní (obecné), též že renta pozemková na rostoucího počtu s-bývatelstva stoupající a druhdy bere zaslouhy jejich vlastnictvím, vřupa dají nerovnosti v distribuci zrovnáje.

Ale jinak věc vypadá, kled-li se na ni opět se stanovíme produktce neboli jinými slovy, a čžeme-li se, která forma, zda-li vlastnictví individuální či kolektivní zabezpečuje vý-
těrky větší (a na velikosti výtěrku závisí zase, mnoho-li dů-
chodu individuálních se může rozdělit).

Především tu podotknouti sluší, že historický výklad vzniků vlastnictví soukromého na pozemcích (násilím, loupeží), jak jej podává socialismus, jest, aspoň v té všeobecnosti, na-
porostu nepřátelný; zde se jen jednotlivé případy z původem
nesprávněným generalizují. Dá se zajisté i přímo dokáza-
ti, že ze vnitřních národohospodářských příčin bylo nut-
no, aby prvotní společné vlastnictví obce, rodiny a t. d. ustou-
pilo soukromému vlastnictví, aspoň pokud se týče vlastnic-
tví pozemků věnovaných orbě (pastviny, lesy) a staly na mnoze
v obecním vlastnictví).

Pokud totiž obyvatelstvo v poměru k půdě jest řídké a tech-
nika ještě jednoduchá, vyžaduje orba málo kapitalu a prá-
ce a tedy t. zv. extensivní výroba panuje, dostatečným mo-
delo tak totiž, že na př. vlastnictví náleží obci, každému čle-
nu jejímu část půdy orné se přiděluje samostatněm správo-

správy a pak pozemky obce nově se rozděluje.

Jinak, když s rostoucí populací potřeba jest dovésti jisti-
tějších pozemků většího množství obilí, což může se státi jen
zvýšením obětí práce a kapitalu (výroba intenzivní), tu kři-
stým odhodlá se jednotlivci je dít; tedyž výsledek jejich ná-
bezpečení jest jistý, když nemůže přijíti opočetným rozdělením
o pozemek, na který je obětován. Vždyť mnohé také oběti
jin poděli dříve teprve se nahnadí ze zvýšených výtěrku po-
zemků. Nejlepším dokladem pro tuto pravdu jest ztenše-
nost, jak pouhé ^(ledky) kvantní dávky přetvářejí intenzivnímu
hospodářství.

Historický dá se právě přechod od vlastnictví kolektivního na půdě orbe slovně vysvětliti z potřeby intenziv-
nějšího hospodářství, která postupem vývoje nutně se do-
stavuje. Nejlepším dokladem této pravdy jest zanedba-
ní stagnující rolnictví tam, kde ještě původní instituce
kolektivního vlastnictví se zachovaly jako na př. v turecké
vsi (srov. Alph. Tinn: *Ländwirtschaft u. Fesseln in Mittelrußland*).
Ale tím se objevuje požadavek, aby vlastnictví individu-
ální na pozemcích se stalo, bez podstatným a neod-
něným.

Prostředky k rozřešení otázky dělnické!

U vyložení právě podstaty theorie socialistických plyne, že

socialismus obrací se proti základním právním zásadám, na kterých mynější organizace života hospodářského jest založena, totiž proti soukromému vlastnictví (aspoň podnik kapitálu se týče) a svobodě smluv a soutěže.

Ukázáno též, že uskutečnění programů socialistických právě tak jest nemožné jako naprostá platnost zásad národohospod. theorie individualistické (srov. o nich výklady v I. dílu).

Uprostřed mezi oběma extremy nalézají se četná učení prostředkní, která uznávají sice, že každý z obou principů má svou relationní oprávněnost, ale každý nemůže sobě žádati platnosti naprosto jakožto výhradný organizační princip hospodářského života. Tě v jednotlivostech a co do rozhodnosti programů svých v lecčems se rozcházejí, t. na příkl. jedni přec hlavní důraz kladou na to, v čem státi zdokonalených národních mravích, kdežto druzí pochybnice o dosti velké a vydatné účinnosti toho faktoru, tím více váhu přisuzují přímé, obsahlé intervenci státu, přec v tom se shodují, že ze zásady připouštějí jisté modifikace mynějších právních institucí, zvláště svobody smluv (někteří socialismu bližší též jistě podstatnější obmezení individuálního vlastnictví - Adolf Wagner), i přionají státu vážnou bezprostřednou působnost regulující, obmezuující, dohlížitelstvem a přímo organizačním (na př. v oboru dělnického pojišťování) v záležitostech

sociálních, přede vším v oboru stárky dělnické; ale při tom nezapomínají a nepodceňují důležitýho faktora vlastní pomoci.

V oboru stárky dělnické kvižují se totiž především zvláštěmi prospěchy vrchních společenských tříd (dělní dva - podnikatelstva), avšak ona důležitosti svou kulturní dotýká se důležitosti celé společnosti zpravoem, který se správnými prospěchy té či oné strany není totožný?

K rozřešení stárky dělnické musí tu dle spohyvisobiti jednati, kdož jsou při ní bezprostřednými interesty, tedy dělnictvo a podnikatelstvo, a jelikož tu jde o sporné prospěchy, tedy mnohý prostředek vlastní pomoci nezbytně bude míti povahu prostředku bojového (stárky, koalice), jednati faktorové, kterým jde při tom společné důležitosti kulturní na stranickém prospěchu nezávislé, tedy vlastně společnost jako celek (prakticky především vzdělání vrstvy její) a ten orgán, který ve společnosti té nejenom v přední řadě povolán jest hájiti prospěchy kulturní, nýbrž i k tomu cíli vládně potřebnými prostředky autority a moci, totiž stát.

Rozhled po mynější stavu zákonodárství a správy ve státech kulturních ukazuje nám stát vskutkem na té cestě, arciť ne vždy tou měrou rozhodně, jak si to nanka i ti, kdo ve pravě ji přendávají, přávají.

Avšak o to právě točí se praktické spory právě jmenovaných stran sociálně-politických, to není pak více spor o princip, jako

spíše o plus než minus jistých zavadně oprávněných opatření.

I. Prostředky vlastní pomoci interestentů.

A) Dělnictvo.

Vše vřecky inkarny mravní a hmotné bídy v dělnictvu připisovati platným právním řádům, o které hospodářská organizace se opírá, aniž pouze in dividualně vykorisťovací snaze podnikatelův. Mnohé nevnikají bez osobní viny těch jednotlivců neb vrstev v dělnictvu, ve kterých právě se objevují a proti nim by ani socialistické programy - plně uskutečněné - pomoci neměly. Jedná se tu o nedostatek jistých hospodářských a mravních vlastností, který jest v dělnictvu pramenem neblahých inkarní, jež v té míře samy sebou by zmizely, v jaké by nedostatek onen byl odstraněn. Sem náleží zejména nedostatek poctivosti a svědomitosti v práci, nečinnost ve věci vlastního vzdělání u dělníka zvláště mladšího, nedostatečná péče o fyzické, mravní a intelektuální vzdělání dětí; k tomu přistupuje často nedostatek hospodárnosti v konvimpci (hýřivý život mužů, nedostatečná spůsobilost pro domáci hospodárství u žen), nad jiné pak pravé vlastnosti proletářského ducha: bestarostnost o budoucnost vlastní a rodinný, lehkověrné a předčasné snádky a t. d.

Poměry snádky a rozplemenováním se dotýkají se jinde nabídky práce. Nemí to jen mravní požadavek, aby jednotlivec neakládal rodinnu a neploдил potomstvo, dokud existenci jeho zabezpečiti nemůže, nýbrž i požadavek hospodářský ve vlastním prospěchu dělnictva; čím spíše ono každého zlepšení své hmotné existence váže k rozmožení svého počtu, na místě z dokončení své míry života (viz výše nauku o mrdě), tím bezpečněji samo je toho příčinou, že pro ně jako celek železný zákon o mrdě osvědčuje se příliš tvrdým.

Ale jestliže prospěšné účinky rozumného omezení ve věci ne položení potomstva jen do budoucnosti bezpečně očekávati lze, jsou s druhé strany již pro přítomnost možný prostředky upravit poměry nabídky práce příznivěji, totiž vhodnou organizací nabídky. Prostředek k tomu jsou koalice dělnické.

Koalice dělnické a t. zv. trades unions (trades uniony).

Pro prospěch vede i stranu dělníků k tomu podnikatelů ke snaze zesílit se vyloučením vzájemné soutěže členů svých na proti straně druhé. Společně dělníci za tím účelem, aby svorným postupováním na př. stávkou, příznivějších podmínek práce a mrdy se domohli, druhdy nejen se zapovídala, nýbrž i přísně trestala. Nová doba obecně odstranila někdejší tresty koalici a neastrik stávkou (strike [stajku]) trest se jen potud, pokud při tom dopustil se jiných stávků dle zá-

hona trestných. Jest to dráste dek uznání svobody práce a tím spravedlivější, čím nemožnější jest společně domluvy podnikatelů zameriti.

Nejdůležitější forma dělnických společností předkem za účelem organizace nabídky práce vznikla v A. zv. Arades uniois anglie, jichž celkem napodobili spolky podle jménem „chambres syndicales“ ve Francii a „Gewerkschaften“ v Německu v říši křé, co do počtu, rozsahu a působnosti méně význačné. Po česku lze je nazvat odborové jednoty dělnické.

Nynější velké jednoty v Anglii vznikly z prvotních místních dělnických společností na základě potřebu podpory při stavbě a nedostávající se práci. Rostl říly se pomocí si kálek, zřízených na jiných místech, zejména ode členů tam se přistěhovalších, konečně ve velké národní jednoty, zahrnující vždy dělníky jediného odvětví nebo někdy několika příbuzných; na mnoze i za hranicemi ještě filialky utváří (v koloniích).

Hlavní účel jejich jest organizace nabídky, ve které působí k tomu směřují, aby svobodným výstu původním při stavbě, něm podnikatel práce a mzdy na svůj prospěch působily? Při tom nevšívají jen o zvýšení mzdy, nebo o zjednotění dobu pracovní anebo dokonalejší, zdravotní zařízení dělníků, nýbrž přihlíží zejména k tomu, aby nabídku práce popláce po ní příznivě a ji regulovaly, tak zejména opatřují si stále vědomost o výši mzdy, o přiléhlosti k práci a o poměrech požadavků po ní na různých místech; Avírují na místech

kde potřeba se ukazuje, pracovní síly, odjinud je odvádějí; příznivých konjunktur vyčkávají a využívají pak to vyřncení lepších podmínek práce a mzdy; vna-li se stavba za vhodnou, udělují se společně pokladny „darů“ stávkovním a cestovním dělníkům jinam, za práci jdoucími, nebo od spolkové správy dostřední tam posílajími.

Velký obor podpor tvoří však podpory nemocných a trvale k práci nezpůsobilých (invalidních) dělníků, vdov a sirotků, pak příspěvky pohřební. Zřizují spřítební jídelny, potravní spolky a snahy vzdělávací všelijak podporují. Ve práci- ně organizace nabídky práce jim provedení služ vytknouti dále, že hledí obmeriti počet nevě a lehkovážné snádky (budoucí nabídka).

U všech takových spolků, často mnoho tisíc členů či tajících následují se všechny tyto věci stejně dokonale; na mnoze kladou se jim i přechmaty zoi vinn (na pří. agitace proti nečlenům při stávkách).

Výdaje utrážují se z periodických příspěvků, celkem jsou pravidelně pokladny sloučené (Dustrii qvornim qimny) t. j. jedna a pokladna pro všechny rozmanité účely spolkové, v čemž jedni nedostatky vidí (nedostatečným mathematickým základem při pro pojištění důchodů starcům, vdovám, sirotkům), jim naopak výhody (že jest méně lehkovážných stávek). Význam jejich veliký zejména na zevnějšík se jeví, že oni hlavně vystupují v jednání s podnikateli (viz níže ad c.). Nejdůležitější

G) Orgány pro vzájemné dohodnutí se podnikateli a dělníky.

Člá misku jednostranné organizace za účelem větší síly v odporu, jsou a jednak ve vzpomínkových spolecích dělnických, jednak v koaliciích podnikatelských se jimi, včetně výpovědí ve všech stavárnách, když dělníci jen o jediné odpočívání, stoupají jako vyšší, dokonalejší forma taková zařízení, která mají za účel místo boje vzájemnou dohodu dělníků s podnikateli o podmínkách mzdových a práce. Děje se to ve výborech, stejným počtem zástupců obou stran vstřímných, ve kterých jen potěšují o vzájemnou shodu se děje (boards of conciliation; původcem člen anglického parlamentu Mundella), nebo nepodaří-li se to, třetí nestranný rozhodčí, organizuje (board of arbitration) původcem angl. souda míru Hettle).

Několik z nich ztotožňovali s. p. soudy švédské (Ojarsky-ogriktu) podobně složené jako na př. i v Rakousku na některých místech jsou zavedeny. Tyto jenom o porušení smlouvy pracovní roznuzují, když to ony o podmínkách smlouvy jednají.

II. Úkol státu.

Úkol státu jest povahy dvojí: jednak negativní, pokudkoliko o to jde, aby se zabránilo každému škodlivému, zlátnému ziskům ze svobody smlouvy pracovní. Za konná obměření této

svobody na prospěch slabšího jsou nezbytná. Za konodárství všude jest na této cestě. Praktické spory o otázky se spadajícími vzájemně se jim na větší neb menší míru těchto obměření; jednak jest povahy pozitivní; jest v nejednom směru potřeba podnětující, organizující a donucovací působnosti státu, mají-li vůbec jisté sociální problémy býti rozřešeny.

a) Nejjednodušší jest státní působnost v tom směru, když stát stanoví pouze jisté regulativy jakožto právní základ, na němž dobrovolně i svobodně jisté svépomocné instituce vzniknou a vyvíjívati se mohou, na př. pro jisté živnostenské korporace, které by jisté živnostenské úkoly někdejších cechů převzaly, pro spolky (pokladny) výpomocné v nemocích etc., pro trades unions, pro sbory na vzájemnou shodu mezi podnikateli a dělníky. Jisté výhody, které garantují se spolku, jenž takým regulativním se podrobí (i. na př. vyhrazený jím výpomocným spolkům ve Francii - A. z. sociétés des secours mutuels) zákonem jisté výhody, jako zejména pořádku korporacím), budou zároveň podnětem k vzniku takových institucí.

b) Do případu musí však stát i přímo organizatorsky vystoupiti, sám jisté instituce vyvolati a opatřeními povahy donucovací s jejich zřetel se postarati (kni př. pojistění pro případ nemoci neb úrazu).

Ne vždy a všude jsou úkol stejnými prostředky řešiti se bude; tak na př. vzhledem na pokladny výpomocné může buď modus ad a.) naznačený dostačiti (Anglie a Francie), nebo třeba

potřeba silnějšího (ad b.) namáčeného způsobu (Rakousko, Německo).

Obojí úlohy, které stát již ve směrech nolaných řešiti se snaží, způsob prostředků, jimiž se to děje, i konečně nové požadavky, které s větší menší oprávněností se kladou, to vše jest velmi obsáhlé a rozmanité a dá vystihnouti se jen stručným sporávkou veřejné vědy různých států, pokud ona těch otáček se dotýká i literatury v tom bohaté (zvláště významny jsou v té příčině: *Wirtschaftslehre* *Mermin* *für Sozialpolitik*).

Společnou dělnickou souvisí na mnoho velmi hlubokých, jež se vztahují na reformu živnostenskou (větší menší míra svobody živnostenské, existence a působnosti korporací živnostenských, upravení poměru učňovského). Zde budeme jen některé předmětů věci bez prostředně se týkající obsáhleji vyloženy.

Některé zvláštní otázky působnosti státu a týkající.

A) Obmezení svobody mlouvy pracovní.

1) Práce dětí nedospělých a žen.

Požadavek normálního dne pracovního pro dospělé.

Stát má prospěchy národní práce do budoucnosti i mravního i intelektuálního vývoje budoucích generací, když

a) navrosto zapovídá užívání dětí při pravidelných pracích, a jen obmezeně je dovozuje u osob neúplně dospělých (terminologie v zákonodárství: „dětí“, „nedospělí dělníci“ - *Kindern*, *junghilfliche Arbeiter*). Obmezení u nedospělých dětí v zápisu di užívání jich při jistých pracích nebo počínajících, jež musí výstorně se vytknouti a v normálním pracovním dnu (*Normalarbeitszeitung*) t. j. maximální dovolené denní době pracovní pro práce ostatní skupině státní, do kterých úplná zápisu a do některých obmezeně dovolené platí, stanoví zákony různých států různě; avšak novější doba posouvá je již na mnoho výše, než dříve bývalo. Rozhodnějším kritériem vady na mnoho zřetelně konkurence jímých národů, kde jsou obmezení méně vydatná.

V některých státech (ve Francii) jsou i podrobně bedlivě vytknuty nebezpečné práce nedospělým nepřístupné. Kde nedospělí pracují vedle dospělých, dělají dobu než normální pracovní den nedospělých obnáší, musí nedospělí pracovat v řadách. (Kt. př. dvě řady po 6 hodinách).

b) Stát má prospěchy života rodinného, domácnosti i výchovný, když stanoví normální pracovní den i pro ženy a u jistých prací je dokonce vyloučí (podzemní, včerní). Tež ve příčině dělníků nedospělých žádáno často i v právu (živým tím tím zejména v Anglii) i v theorii (zvláště mnozí socialisté), aby pro ně se stanovil obecný, normální den pracovní (k. př. 10. hodinový) a některá zákonodárství již tomu požadavku vyhověla (*Švýcarsko*).

Rakousko, některé státy Unie Severo-americké). Dělník zachová se delší čas rodině a přestane býti. pouhým, nezbytným stupem vydaným strojem, jakým se stará při době pracovní příliš dlouhé. Zkušenost ukázala, že na mnoze dělníci v kratší době denní tolik práce vykonali, jako ve dřívější delší. Ostatní normální pracovní den pro dospělé jest prostředkem proti škodlivému vykořisťování síly pracovní. Aci obecní zavedení normálního dne pracovní, jenž dobu pracovní dosud obvyklou náhle příliš značně by snížil, ohroziti by mohl existenci podniků, které pro méně dokonalé zařízení své technické delší doby pracovní potřebují a čine takto ^{méně} pro duktivní podmínky na dále nemožnými, dělnictvu samému by uškodil.

Ostatně jsou potřeby a poměry různých odvětví výroby na mnoze tak rozdílny, že nesnesou šablonovitěho vtěsnání pod jedinou normu ve přičině dne pracovního (některé potřebují nepřetržitě práce určitý čas, pak zase nastane delší pauza, jako na př. ve skladišti a peci). Proto i tam, kde zákonodárci ke stanovení všeobecného normálního dne pracovního se odhodlá, musí dopustiti jisté výjimky buď pro celá odvětví nebo pro jednotlivé podniky, když nastanou zvláštní příčiny náležité.

2.) Zápověď s. xv. Strachu.

Zkušenost, že podnikatelé někdy znevýhodně převaží k to-

mu, aby dělníkům na místě mzdy v hotovosti, potraviny špatné jakosti vnutí, aneb je a dřívodní nástrojů při mstili, aby od určitých firem na účet mzdy aboží brali, vedla k zápovědi takového způsobu placení mzdy. Zapravá zápověď každého do dávání potravin a jiných životních potřeb ze strany podnikatele dělníkům by aaci vzala možnost podnikatelům lidumilným učiniti pro dělníky mnoho dobrého. Proto třeba jest opatrného formulování té zápovědi; ona nesmí učiniti nemožnými případy, kde podnikatel vůči klenčyně neb stela dy pro své dělníky, kdekž bez nucení opatřiti si mohou potřebných věcí, z pravidla levších a levnějších.

3.) Opatření zdravotní.

Do jisté míry dotýká se i tato otázka svobody smluv. Snaha podnikatelů po nízkém nákladu výrobim mívá za následek, že dílny a stroje nejsou opatřeny, jak toho zdravotní interesy žádají (neruční, špatně ventilované lokály, nedostatečně obražené stroje a pod). I v té přičině neponechává to moderní zákonodárství vůli stran, nýbrž předpisuje určitá opatření a zdravotní a opatření bezpečnosti i učinilo v té přičině v nejednom státě již znamenité pokroky (hlavně v Anglii).

Dvoji věci jest potřebi:

1) Odstraniti nebo na možné minimum omešiti příčiny škodných účinků na zdraví. Tyto jsou buď:

a) s povahou živnosti spojeny (na př. broušení kovu, skla pokládání zecadel ruti). Němoci takto vzniklé narývají se nemocemi živnostenskými (viz. vlivy Frankfortu), které se staly v naší době předmětem zvláštního studia lékařského (hlavně prof. Flint, Coppes);

b) jsou následek špatného zařízení dílen (nedostatečné ventilatory etc).

Ve případech od a) nestačí všeobecné předpisy, nýbrž potřebí jest zvláštních pro jednotlivá ta odvětví daných a poměrům jejich přízvisobných. Nejvhodnějším bude ponechání vyhlášení jejich působnosti správě (nářizovací moci vlády).

2) Odstraniti příčiny úrazů náhlých (zachycení strojem).
T zde lze znamenati jednak rozchýly v míře nebezpečnosti u jednotlivých živností (hornictví, železnice), jednak zase nedostatky zaviněné podnikatelem bez ohledu na nebezpečí u povaze živnosti ležící. Zkušenost, že zavedení strojů při výrobě a dopravě nebezpečí úrazů valně zvýšilo, že tedy již objektivná povaha moderní techniky sama přinášá sebou větší míru nebezpečí, vedla ke zosměrněnému ručení podnikatele za úrazy, jež dělník utrpí. Toto zosměrnění provádí se pak zvláštní úpravou práva průvodního (Lorenzův návrh). Nevyhovít tu zajisté obecní právní pravidlo, ukládající bří mě důkazem poškození, v našem případě tedy ukládající dělníkům poškozeným povinnost,

aby vinu podnikatelskou dokázal. Neboť pro nesnadnost toho důkazu staví se ručení podnikatelské illusorním. Z toho se vysvětluje, že v moderním zákonodárství stanovena na mnoze potávní domněnka o vině podnikatelské buď vůbec (na př. u železnic) aneb za jistých podmínek, na př. když nebyly stroje nástroje a t. d. v náležitém stavu (Anglie). V prvním případě povinnost poškozeného ke důkazu vinny vůbec odpadá, ve druhém omezuje se na důkaz, že stroje byly v nenáležitém stavu. V jiném směru rozširují se ručení v ten způsob, že se ukládá podnikateli ručení za úrazy povstale vinou jeho zaměstnanců (Švémsko, Francie) a to zásadně, ne tedy pouze na případ, mohl-li se mu dokázati culpa in eligendo (jako dle rakouského práva).

Rozšíření pro všechny obory výroby ručení podnikatele na všechny případy úrazů, výjimec ty, jež vinou poškozeného vznikly, neb neodvratnou náhodou (vis major), jako plati u železnic, bylo by příliš jednostranné. Mírnější formy ručení však nedostačují; nkať už zkušenost, že tu přece velké procento dělníků zůstává bez náhrady. Prostředek, jenz vede z tohoto dilemmatu, jest pojištění proti úrazům (Unfallversicherung), jehož obecní provedení předpokládá domněnku se strany státu. Dať se to pak provéstí buď tak, že se podnikateli přeměchá, aby své dělníky u nějaké, zákonným podmínkami vyhovující pojišťovny, pojistil (dřívejší návrh liberálních stran německých), nebo že utvoří se nucená pojišťovací společnost podnikatelů (něm. a rakouský návrh pojišťování proti úrazům, jež ovšem co

do způsobilosti provedení od sebe v některých kusech se rozcházejí).

Pojistovány dělnické (Arbeiterversicherung).

Již výše bylo řečeno (sr. o m. z. d.), že mzda, která náklad na práci nahraditi má úplně, musí dostačiti, aby uhradila pozemní pojistné ke zabezpečení důchodu pro případ nezpůsobilosti dělníkovy ke práci a to buď nezpůsobilost dočasně (nemoc) neb trvale (stáří, předčasná invalidita), i pak rodině jeho pro případ jeho úmrtí předčasně a pod.

Právní rády nyní platné buď ponechávají řízení příslušných pojistoven (společně výpomocných, výpomocných pokladen) svobodně iniciativě interessentů, na nejvýše dávají jim jisté regulativy a těm, kdož jim i přiměřenému dohledu státnímu se podrobí, jisté výhody, anebo domlouvají dělníka ke účastenství (členství a platím) a to zase:

a) buď tak, že již vázán jest zákonem, účastniti se při určité pokladně zřízené pro podnik, v němž jest zaměstnán (rakouské pokladny hornické většinou), nebo pro větší menší skupinu podniků (t. j. revírů pokladny hornické dle systému pruského); anebo

b) vázán jest, toliko účastniti se vůbec při nějaké pokladně podnikům předepsaným vyhovující a jako takové úředně zapsané (registrované).

Pokladna (pojistovna dělnická) může dále buď býti soukro-

má (společná, korporační) nebo veřejná (obecní, státní); může býti buď výhradně na příspěvky od dělníků přímo placené odkázána anebo zároveň spoluvydržována se příplatky podnikateli, dobrovolných nebo nucených.

Princip domcovací arcit odporuje základní zásadě nejvyšší řádní výdělkových (sr. Brentano: Arbeiterversicherung). Věť kdejší zřízení cechovní při řemeslech i jistá zařízení při hornictví stanovily sice též povinnost dělníka (tovaryše, horníka) ke příspěvkům do pokladen výpomocných, ale s druhé strany zabezpečovaly mu výdělek pomocí vlastních výchů institucí (nikdo nesmí se vztíti do práce, kolo dle předpisů cechovních tovaryšem se nestal, propuštěním hledá se zaměstnání jinde, dává se mu cestovné k cestě na jiná místa, kde se mu opět práce hledá atd.). I byl tudíž v těchto řádech souhlas mezi řádem výdělkovým (Ewerbergordnung) a řádem podporovacím (Unterstützungordnung). Výdělkový řád nové doby sčítá však na záseď s obojím, nestará se o dělníka a práva propuštěného a tedy o způsobilost jeho platiti běžné příspěvky do pokladny a tím členství sobě zachovati. Je-li dělník přes to nucen k účastenství při jisté pokladně, jest v tom tedy nedůslednost. Ostatně jen při svobodné organizaci pojistění dělnického může se vstříktem pojistění vztahovati na všechny sbory pojistování dělnického (jako jest to při "trader unions"), neboť nelze sobě správně mysliti nuceného pojistování pro případ stávek, ježto stávka jest prostředkem svépomoci, souvisící s bojem

o mzdou.

Nutí-li stát přes neúspěšnost, které tím se dopouští,
dělníka k účasti při jistých výpomocných poklad-
nicích, tedy děje se to proto, že neočekává vydatného úspě-
chu od vlastní pomoci dělnické, kdežto v dělnictvu, nezvyk-
lém o budoucnost se starati, více vyličený škodný duch bez-
starostnosti proletářské snaze se rozmáhá a konečně ve-
řejná podpora chudinská nastoupení musí (v. co výše
řeceno o souvislosti této podpory se mzdou, když bndí na všechny
premie nestačí nebo na ně se neobětuje, ačkoliv by na ně sta-
čila). Potud spočívá již v nuceném účasti dělníka jis-
tý moment vycitňovací; on jest veden k tomu starati se
o budoucnost svou i své rodiny, jeho sebevědomí, mravní
odpovědnost i bezpečnost a spokojenost s ní souvisící se n-
pevní. Také dále přehlednosti nelze, že jenom obecním,
nuceným pojišťováním toho se docílí, aby ta která premie
pojistná vskutkem součástí mzdou se stala, t. j. aby ^{mezo}vesměs
(nejen u jednotlivých podnikatelů) na ni stačila (Schaeffle).

U druhé strany mohou však následky té neúspěš-
nosti (t. j. nuceného účasti) býti i pramenem bíd pro
dělníka a sociálních nebezpečí vůbec. Dělník propuštěný
prožívá způsobilosti k platům do pokladny, tím členství
při ní a tudíž i všech práv, jichž platy dosahádními tré-
ba mnoholetými riskal, což zvláště jest závažná ztráta
při pojišťování pro případ invalidity a úmrtí (rodina). Vše

dokonce pokladna jest obmezena na členy jediného podni-
ku, stává se prostředkem v ruce podnikatelově vázati dělní-
ky na podnik a čím všech svobodn práce a podmínken její
svobodu stěhovací illusorní. Libovolným propuštěním, jež jest
v jeho moci smíže totiž podnikatel dělníka neblahým in-
terem oněm v každou chvíli v šanc vydati; dělníkovi stíže-
na jest možnost výpovědi. Z toho již plyne nutný požadavek,
že přijme-li se zásada nuceného účasti, musí zároveň or-
ganisovati se pojištění dělnické tak, aby bylo toto nebezpečí
co možná vyloučeno. Toho lze docíli bndí organizací centraliso-
vanou (velké společné pokladny státní, říšské po případě aspoň
pro větší lokální okruhy řízené), anebo vzájemnosti mezi jed-
notlivými pokladnami v ten způsob, že dělník přestoupením
do jiné práce a k jiné pokladně práv dnu nabytých nezá-
cí. Čím příkrýší při jistém druhu pojišťování (invalidita, pen-
se vdovská a t. d.) zlé účinky vzpomněté dostaviti se mohou,
tím důtklivější jest požadavek, aby bylo emancipováno od sou-
vislosti s určitým podnikem, neb i jen s obmezeným počtem
podniků. Rovněž nutno jest postarati se o to, aby dělník do-
časně prázdnicí práv svých dosahádními platy do pokladny
nabytých neprozbyl (ku př. když kove práci najde, doplatí po 300.
na i příspěvky za čas prázdne nezaviněné).

Trádeck právních nyní platných nuceného účasti dělní-
ka nejnustěji při pokladnicích pro výpomoc ve případě nevo-
ci se objevuje, (nejdokonalejší zákon v Německu, jemu však dle

vtrh rakouský), pro jiné případy (invalidita, vdovské penze) řídkěji. Florické pokladny v Německu a v Rakousku jsou zároveň invalidními a pensijními.

Ve všech případech nuceného pojišťování může být slyšeno na povinnost podnikatele ku připlatku do pokladny. Takový příspěvek jde vždy in partem salarii, na účet mzdy, ať jej platí dělník nebo podnikatel, avšak není-li mzda dělníka placená sama o sobě tak vysoká, aby na tu kterou potřebu dostačila, tak že podnikatel ku připlatku nucený nemůže ji dělníkem se mzdou opět strhnouti, tedy znamená povinnost ke připlatku podnikateli vložena tolik, jako že stát donucuje podnikatele, aby mzdou o tolik vyšší, kolik pro premie ony jest potřebí. To jest příčina, pro kterou vázne ku př. organizace pokladen výpomocných pro případ invalidity, pro podporu vdov a sirotků. Neboť mzda, kterou dělnictvo v nejednom odvětví bere, průměrem na přibližně premie nestačí; vložiti plat jejich podnikatelům znamenalo by zvýšení mzdy a zvýšiti takto zároveň domácí výrobu náklad výrobní, což se stanovítko konkurence ^{mezi} národní nebezpečno býti může. Provedení obecného pojišťování může z důvodů sociální politiky (větší bezpečí dělníka) i se stanovítko správy chudinské (odstraniti doplnky nedostatečné mzdy, tající se na mnoze v podpůrných chudinských), sluší sobě tudíž představit jen jako dílo nastupné jednak dle drubní pojišťování (nejnutnější - nemocen-

ské a úrazové - nejdříve a všeobecně), jednak dle živnosti (v odvětví, kde mzda dostačí, provést i jiné druhy na př. pojišťování pro případ stáří).

Trest porušeního kontraktu.

(Contractbruchstrafe)

Jako výše již ^{již} vylicemi povahy práce jakožto zboží povědno, usnadněno jest sice povahou věci vykorisťování dělníka, avšak s druhé strany usnadňuje mu insolvence jeho porušení kontraktu. Podnikatel může náhlým porušením smlouvy pracovní se strany dělníkovy, jenž předci bere smlouvené nebo zákonné výpovědi byl opouští, vzepíti škoda hmotná, jejíž náhrady soukromoprávní cestou nemožno se domáti. Proto zákonodárství nastupuje trestní cestou proti takovému dělníku; ač je v tom patrná nerovnost, počte z důvodů ^{prosperitnosti a poji} smlouvy, je-li civilní cesta bezvýsledná, trestnost bude oprávněna právě vzhledem k tomu, že vědomí vlastní insolvence dělníka zrušení kontraktu usnadňuje. Ostatně může i větší účinnost soukromoprávní cesty se způsobiti ustanovením, že nemá v takové případě platnost mítí právní pravidlo, vylučující exekuci na mzdu neb nástroje. I toho sluší dbáti, že sporávní zachování předpisů o knížkách pracovních (Arbeitsbüchern) se strany podnikateli může je od nepřiznivých úmyslů s porušením pracovní smlouvy spojených dosti vydatně ochrániti.

Evidence poměrů dělnických. Tovární inspektori.

1) Znáti skutečné poměry dělnictva, jeho oprávněné státní i jeho potřeby, objeviti v čas nedostatky, aby mohlo se preventivně vystoupiti, nikoliv teprve, když zlo již propuklo, to jest vůbec základní podmínkou působnosti státu v oboru státní dělnické. Každé odvětví výroby má svou zvláštní státní dělnickou, která souvisí s jeho historickým vývojem, s jeho technikou, organizací a t. d.; změny v těchto poměrech vyvolávají změny v poměrech dělnictva. Proto musí všechny momenty stále se stopovat a s evidencí udržovati. K tomu je potřeba zvláštních orgánů.

2) Jako takové navrhují se zvláštní komory dělnické z volených zástupců dělnictva složené (Arbeitrat Kommiss). Ale dosud jsou jedinými zpravodaji t. zv. tovární inspektori t. j. řízení státní, ustanovení k dohledu vzhledem na všechny předpisy, jež se vztahují na poměr podnikatele a dělníka, hlavně dělníka továrního, ke kterému může někde nadání jsou zvláštními správci (navštívení továrny ve kterýkoliv čas, vyslyšet, nalíhat na od straněm' gládni a t. d.) a mají povinnost ^{podávat} o výsledcích cest svých zprávy, jež se uvěřují (Anglie, Francie, Německo, Rakousko).

Díl II.

Část čtvrtá.

O spotřebě.

Sporná spotřeba.

Státek ztrácí hodnotu buď tím, že proměnou jeho tvaru, no-
doby, složením odporne znisobílost' slováti určitým lidským pře-
lím; avšak může ji poabyti ponhou změnou náhledu lid-
ských na sp. proměnou vkusu neb mody? Každý akt, kterým
hodnoty se ruš' umenšují neb ničí, nazývá se spotřebou nebo
konzumpcí.

Hodnota statků ruší se buď tím, že jich uskutkn se máje k
uhojení jistých potřeb, anebo se přičin, které leží mimo vůli a skn-
tek člověka jako jsou změna náhledu (moda), nendhle při roze-
né proměny (zvětrání, zhrsání), nebo náhlá (živelná) zkáza.

Pokud se týče konzumpce i smyslné, rozeznáváno dvě meze re-
produktivní a neproduktivní dle toho, obětovaly-li se hodnoty na
další vznik hospodářských statků (sem i ~~to~~ co dělnici stráví po-
čítáno), aneb slovíly-li bezprostředně osobní potřebě lidské, vyjma
živnu dělníka.

Naproti tomu lze uvést, že produktce nemá ničemu, nýbrž toliko
prostředkem k něčemu, který právě jest: slováti potřebám lidským. Děj,
kterým státek k něčemu tomu se přivádí, jest nutný hospodářský akt,

jest i myslná proměna statků reálných na virtuálních a tedy jen jisté stadium v hospodářském koloběhu látek, jehož konečný cíl jest dokonalý tělesný, mravní a intelektuální rozvoj lidský.

Jakožto nutný článek procesu hospodářského musí arci vyhovovati i spotřeba zásadě hospodárnosti, což stává se jednak četným nakládáním se jměním spotřebním, jednak dokonalým využitkováním jeho za účelem nejúplnějšího ukojení lidských potřeb. Zásadě využitkování vyhovuje se t. zv. sdrůžením ke spotřebě, která spatřuje se v zařízeních, náskokem kterých slouží jednotlivý statky několika osobám současně nebo po sobě, kn pří. divadla, hostinec, veřejné biblioteky, parky, obrazárny a pod.

Ke příčině Konsumpcí mimo vůli člověka ležících podotknouti sluší, že i vzhledem na ně manifestuje se snaha hospodářská rozličnými preventivními prostředky (konserrování, neustálé opravy malých škod, zabránující opatření proti živelním požehům jako jsou na pří. hráz proti povodním a pod.) i prostředky k tomu sloužícími, aby neodvrácené jich prostředkem se obmezilo na nezbytné minimum (hasičství).

Přepych.

Pojem přepychu jest relativní; proto jest nemístný spor, je-li přepych vůbec za vržitelný či nic; může toliko řeč býti o tom, které druhy neb formy přepychu jsou za vržitelné. Požitek sám o sobě není za vržitelný, pokud nespadá mezi za vržitelné formy pře-

Stárod. hospod. 49.

psychu. Zavržitelné formy přepychu jsou:

1) Každá Konsumpcie za účelem nemravným neb nerozumným, avšak i každá zbytečná oběť na účel pro sebe oprávněný.

2) Každé ukojení potřeby zbytečné na úkor nezbytných, jakož i v celku společenském každá přepychová Konsumpcie je dle společenské vrstvy vykonaná ne dostatečným ukojením nutných potřeb tříd ostatních.

Charakter přepychu mění se historicky na různých stupních vývoje. Na nižších prací se k pravidla ve množství požitků, nikoli v jejich jakosti; zdravý přepych vyšších stupňů přivádí jednak k platnosti momentu jakosti (komfort, vkus), jednak vyžaduje se svým rázem demokratičtějším, neboť objevují se četné formy jakosi veřejného přepychu v zařízeních širším i nejširším vrstvám za nízký plat neb dokonce zdarma přístupných (nádherné parky, divadla). Šukáma kem dob in padem býva rafinovaný přepych jedněch vykonaný proletářskou existenci druhých (Řím v době cis.).

Je stanovisko mravních a právních národů dob dří vějších přihlíželo se ke Konsumpcii jakožto shilžitě záležitosti obecné, kterou pro případek právo veřejné upravovalo. Starověk obmezuje hlavně přepych za účelem občanské křádně (Lykurg); ve středověku kromě náboženských motivů působí i snaha přivésti stanovými předpisy rozdíly starověké kn platnosti na venek (předpisy upravující oděv na venekde stavu); v posledních stoletích až do konce předešlého přistupuje k policejním ohledům i snaha za měřit potřoz jistých cizích výrobků, aby nešly peníze ze země. Nová doba, vyhovující v

jest úmyslná proměna statků z věcí na věci, a tedy jen jisté stadium v hospodářském koloběhu látek, jehož konečný cíl jest dokonalý tělesný, mravní a intelektuální rozvoj lidský.

Jakožto nutný článek procesu hospodářského musí arcivyhovovati i spotřeba zásad hospodárnosti, což stává se jednak řádným nakládáním se jměním spotřebním, jednak dokonalým využitkováním jeho za účelem nejúplnějšího ukojení lidských potřeb. Zásadě využitkování vyhovuje se t. zv. sdružením ke spotřebě, která spatřuje se v zařízeních, následkem kterých slouží jednotlivý statek několika osobám současně nebo po sobě, kn při divadle, hostinac, veřejné biblioteky, parky, obrazárny a pod.

Ke přičině konsumpcí mimo vůli člověka lze říci, podotknouti sluší, že i vzhledem na ně manifestuje se snaha hospodářská rozličnými pravenivními prostředky (konserrování, neustálé oprávkou malých škod, zabránění opatření proti živelním pohromám jako jsou na př. hrázky proti povodním a pod.) i prostředky k tomu sloužícími, aby neodvrácené jich propuknutí se obmezilo na nezbytné minimum ('hasičstvo').

Přepych.

Pojem přepych jest relativní; proto jest nemístný spor, je-li přepych vůbec zavřitelny či nic; může toliko řeč býti o tom, které druhy neb formy přepychu jsou zavřitelny? Požitek sám o sobě není zavřitelny, pokud nespadá mezi zavřitelny formy pře-

Starod. hospod. 49.

psychu. Zavřitelny formy přepychu jsou:

- 1) Každá konsumpcie za účelem nemravným neb nerozumným, avšak i každá bytečná oběť na účel o sobě oprávněný.
- 2) Každé ukojení potřeby zbytečné na úkor nezbytných, jakož i v celku společenském každá přepychová konsumpcie jedné společenské vrstvy vykonaná ne dostatečným ukojením nutných potřeb tříd ostatních.

Charakter přepychu mění se historicky na různých stupních vývoje. Na nižších prací se k pravidla ve množství požitků, nikoli v jejich jakosti; zdravý přepych vyšších stupňů přivádí jednak k platnosti moment jakosti (komfort, vkus), jednak vynořuje se svým rádem demokratičtějším, neboť objevují se četny formy jakosti veřejného přepychu v zařízeních širším i nejširším vstupu za nízký plat neb dokonce zdarma přístupných (nádherné parky, divadla). Již značkou dob úpady bývá rafinovaný přepych jedněch vykonaný proletářskou existencí druhých (Řím v době cis.).

Je stanovisko mravních a právních názorů dob dřívějších přihlíželo se ke konsumpcí jakožto důležitě záležitosti obecní, kterou pro případně právo veřejné upravovalo. Starověk obmezuje hlavně přepych za účelem občanské kázně (Lykurg); ve středověku kromě náboženských motivů přivodí i snaha přivésti starovými předpisy rozdíly starovské kn platnosti na renek (předpisy upravující oděv na venekde státi); v posledních stoletích až do konce předešlého přistupuje k policejním sledům i snaha za mežití potvoz jistých cizích výrobků, aby nešly peníze ze země. Nová doba, vyhovující v

násadě požadavkům osobní svobody při konsumpci buď z dů-
vodu čistě finančních nebo sociálně politických, však též po ruz-
nu a policejních (daně z nálevu lihovin) náivá některých forem daní
na předměty nebo požitky přepychové (sr. finanční vědu).

Pojišťování.

Kromě pravidelného růstem hodnot, samovolnou spotřebou a
povolnou poroženou akciovou, ničí se hodnoty náhlými, nepřed-
vídanými a jednotli veem neodvratnými náhodami. Mluví se v
ta novém případě o „škodě“ s techn. smyslem. Hrozí-li taková škoda
mnohým osobám a předmětům, dostavují-li se zároveň ve velkém
celku s jistou pravidelností, tak že dá se přibližně napřed vypočítat,
jakým objemem ve velkém celku se v určité době dostaví, lze pro je-
dnotlivce eliminovat velkou část rizika pojištěním či assekurací.

Podstata pojišťování záleží v tom, že jistý obsáhlý kruh osob,
kterým škoda určitého způsobu nastat může, přejímá společně
riziko škod, jež ve kruhu jejich vzniknou. Všichni vespolek nahra-
zují škodu, která jednoho z nich stihne. Část rizika, kterou nese
jednotlivý pojištěný, dochází svého výrazu v pojištění t. j. ve při-
spěvkem pravidelně konaném, jenž se všemi ostatními k podobnému
něčím konaným příspěvkem dohromady k tomu slavnitímá, aby
z nich se uhradily všem klé škody. Potřebná výška premie (po-
jistného) stanoví se na základě zkušenosti nabyté proto tenotbor po-
jištění. Veškerá premie dohromady musejí totiž stačiti, aby z nich

veškerý náhrady škod a výlohy oprávně se uhradily. Posici lze
úkoln toho buď tím způsobem, že škody ve kruhu pojištěnců v ur-
čitých pravidelných občasích (ka rok) vešlé teprve potom, a na všechny
pojištěné se rozvtrhují, resp. že platy, které na základe škod vze-
šlých průběhem roken konati bylo, teprve po uml. uk' tohoto roku
na všechny účastníky se rozvtrhnou, jako jest na př. v Německu při
pojištění úrazovém, kdež potřebné zálohy ka tím poskytné tří-
ský úřad poštovní (repartiční systém); nebo se dle nabytých
zkušeností o tom, jak veliký jest asi průměrný obnos náhrady,
vyměří všem účastníkům poměrné podíly, a ty se vybírají pra-
videlně periodicky napřed jako t. v. premie. Druhý tento způsob
u větších novověkých pojišťoven jest obvyklý. Čím větší pravidel-
nost škod a čím větší zkušenost, tím přesněji dá se vyměřit pre-
mie. Čím větší počet předmětů a čím větší porotbor, na který po-
jištěm se vztahuje, tím bezpečněji a zároveň márněji lze pre-
mie stanovit.

Způsob vyměření premie jest ostatně dvojný. Bnd se vyměří-
je přesně dle individuálního rizika každého předmětu t. j. dle vět-
ší menší míry nebezpečnosti škody (dřevěná, kamenná stavba, dře-
ková - tašková střecha), aneb není-li o velikosti tohoto nebezpečí ještě
přesných měřítek, vyměří se dle stejnoměrného měřítka (Vnitřní
U pojišťování dobytku bylo by i hleděti k míře nebezpečí pádu dobytku
jednotlivých krajín. Nemí-li proto dosti zkušeností, vustává premie ka-
lno, určité ceny, ve všech krajínách stejná, jenom se rozekávají větší
stáje kn př. přes 30 kusů, a menší a ukládá se o něm větší premie za

kus, ježto, vypukne-li náhoda ve velikém stáji i větší škoda vzniká). Čím méně lze odstupňovati premie dle výše in dividiálního rizika, tím komunističtější jest charakter pojistování.

Národohospodářský význam assekurace zakládá se v tom, že škody vzniklé na národním kapitálu nahrazení se z běžných dních chodů, neboť pojistěný platí za těchto pojistné, než se světo kromě nového jmění. Na dle pojistování jest důležitou pomůckou pro rozvoj úvěru (větší bezpečnost věřitele).

Dotud nevyšla potřeba nahraditi škodu skutečně vzešlou, ukládá pojistovna pojistné již napřed splacené buď na úrok v ústavech důvěrných, aneb operuje s nimi v podobě akčních obchodů bankovních samostatně.

Tzv. pojištění životní A. j. pojistování důchodů neb kapitálů, jehož účelem jest zbariti jednotlivce neb určité jemu blízké osoby rizika ztrát, plyvajících z jeho úmrtí neb z nedostatečné způsobilosti k výdělkům, nespočívá v podstatě na jiných základech nežli assekurace proti škodám hmotným statkům hroznícím. Správný základ matematický pro výpočet čísel pravděpodobnosti, jež tu slouží za basis pro vyměřování premie, poskytuje statistika populacní. Tvůrčí při pojistění určitého kapitálu dědicům jisté osoby pro případ smrti její, při pojistění sobě určitého, doživotního důchodu nebo pro případ vzájemného přežití a t. d. základ všech výpočtů zkušenosti statistické, nabývá o úmrtí, o pravděpodobnosti dalšího žití při určitém

stáří již dosaženém a t. d.

Tzv. rajistování (Stichtingverzekering) jest vzájemné pojištění jednotlivých pojištěných u sebe pro případ, že by nabrali škody za určité objekty většího druhu, než pojištění platiti mohou. Riziko takových škod přenáší se takto na velké celky a postavení jednotlivého podniku pojistovatelského stává se povinným.

Dle poměru pojištěných a pojistovatelů rozděluje se pojištění vzájemné a pojištění akciové (premiové). Při vzájemném jsou pojistitelé a pojištěnými tytéž osoby, při akciovém jest pojistitel samostatný podnikatel (akciová společnost) provozující assekuraci na výdělek. Při vzájemném pojištění sice vyměřuje se premie též na před, ale může býti přesněji upravena dle škody skutečné, pokud totiž na konci roku po zaplacených všech škodách se objeví přebytek, připíše se pojištěným k lepšímu, a buď donedlouho, výjimečně se repartují obnosy náhrad poměrně během roku, nebo se pouze se rozdělí mezi účastníky (německý zákon o ústavním pojištění dělníků). U akciových pojištěných premie jest povinná eventuelní přebytek jest ziskem podnikatele, ovšem i ony nyní část přebytku při první pojistěním na účet dalšího pojistěného. Předpokládá-li se stejný stupeň dovedné správy, mohl by pojištění vzájemné býti výhodnější, ve skutečnosti nevedlo však vytláčiti pojišťovny akciové.

Konečně sluší uvést rozdíl mezi soukromým pojištěním veřejným, i může býti veřejné buď nucené nebo dobrovolné. Nucenost bude na místě, kde rozhodným obecním prospěchem pojištěním

vychází, příslušné osoby však k němu dostatek inteligence neb z leh-
kovádosti je oprávnějí. Již dříve po různých provedení se pojišťo-
vání na základě veřejného podnikání (Kommunální, okresní, pro-
vinciální pojišťovny) a již ze samé povahy pojišťování (společ-
ně převzatí jistého, širokého krutím hroziícího rizika) vyplývá z pří-
sobitost jeho k tomu. Když to lze náležitě organizací veřejné správy k fo-
rmu, by vybírali přispěvky s menším nákladem nežli se to při sou-
kromých pojišťovních děje. Ježto pak ve mnohých případech ná-
ročnost hospodářské prospěchy zasekání a docílení se nedají, než
obecním domovním, tedy v novější době zase veřejné pojišťovny
(stadní, zemské, kommunální) se mohou. (Již nyní již provedené neb
navážené zájemem samostatných obyvatel v něž. rak. zemích).

Porušená rovnováha mezi výrobou a spotřebou. Krise.

Krise nastává ve stavu, kdy se celá odvětví výroby
následkem nepřiměřené nabídky a poptávky. Nejnovější ježt při-
padá k potřebě (poptávka) vzniká značně za nabídkou, tak že
ještě nemožno odbytí zboží za ceny, na jaké počítáno, a násled-
kem toho jsou ztráty na tom, co již vyrobeno a na trh přivedeno, a te-
dly i potřeba obchodu obměnit, což přivádí se sebou z pravidla
insolvenční a úpudkový charakter slabších podniků, více méně zna-
čnou přechodnou nesnadnou, ostatních, všeobecný pocit nedůvěry a
nejistoty. Jelikož pak při nynější organizaci výroby následkem
stěbní správy a rozdílných spojení u věcí, přenosná hospodářství

mezi sebou souvisí, negativně, takové nesnadné obmezení na to,
nebo na tak odvětví, která průměrně utrpěla, nežli stihnou sebou
i jiná. Jiný případ jest, že nabídka vzniká pod mírou obvyklé po-
ptávky (některdy).

Těchto případů se zakládala se přičina krise v jistých pomě-
rech toho nebo těch odvětví, ze kterých krise prvotně vyjde a motorem
takové krise kromě na divy (Národní) t. j. výroby spotřební pře-
sahující nebo nedostatečné výroby způsobiti, že snáhl změny, v tech-
nice (strojová místo ruční). Je-li národ a původem krise, jest sice při-
márním nákazem vlastně nedostatek nabídky statků než byt-
ných, ve skutečnosti pak k dalšímu t. j. k bytí poptávky po jiných, aby
nějakých statcích, tedy k relativní na divy.

Při krizích uvedených právě způsobu vůbec může býti i mno-
ho individuálních výskytných jednotlivců (nejméně specializace, základní
podniků ne z potřeby, nýbrž pro zisk zakladatelský); ovšem jsou i v
nynější organizaci hospodářské jisti činitelé, kteří vanik krise
nis na dání. Čím více totiž vyvinuta jest dělba práce, tím snad-
něji stobvá se v rovnováze, nabídka, nějakého druhu statků
i poptávky po něm, čím větším počtem rukou (vyrábětelových, ob-
chodních) výrobky jsou, tím snáze krise se roziří. I při intelligen-
ci sebe větší nemá vyrábětel, neb obchodník v nynější hospodářské
soustavě založené na dělbe práce dosti pohledu o tom, jak velká jest
výroba ostatních podniků, téhož druhu, a jak velká proti ní stojí
potřeba a má jeví tím méně čím rozlehlejší výroba na velký odbyt
do dálky jest a založením rozsáhlejší jest teras na němž čtne

podniky z odbyt. mezi sebou zápolí. Nád to výroba ve velkém sama ku produkci obsáhle láká. - Šotud pravda jest, že krise náleží ke stinným stránkám vyšších stupňů kultury. Jznamenat jest, kterak v našem století stávají se krise čím dál tím univerzálnějšími i došti rychle po sobě následují. Příčiny ke krisám navdaly tu zejména i změny v hodnotě peněz (stov. o směnné hodnotě peněz) v obchodní politice a akra mičné (změny cel, poje dnou odstranění zápořdi přivozu neb vývozu, války, vnitřní nepokoje, velké epidemie et c.)

Podle toho, ze kterého odvětví hospodářské činnosti krise vzešla, neb jaké byly její příčiny rozeznávají se krise rolnická průmyslnická, obchodní, železniční, peněžní a t. d. Zvláštní příčiny u krisí bývají krise bursovni, způsobené přepjatou spekulací v cenných papírech (spekulace v našem smyslu t. j. koupě a prodej jediné za vícelem získán ze změn v kurzech) a v A. xv. obchodech a kateláckých (stov. nauka o akciových společnostech a bankách). Symptomny krise prorokují jsou hlavně: hojná insolvence, stoupající úrok (poptávka po penězích kapitálů roste, chce každý svou hotovost zvýšiti, ale obecná nedůvěra a nejistota, čímž premie vyšší) a klesající maxdyž ceny pozemků a stálých kapitálů.

Když krise již vrcholn dostoupila, konkursy vyřizeny a t. d., pak klesá úrok, mada po případě ještě dále se snižní a současně rostoucího množství dělníků neraměstraných, podnikavost jest ochrblá, jeri se nechce kateládati

Národ. hospod. 50.

podniky nové, u bank, spořiteln a t. d. množí se kapitály, pro něž není dosti poptávky, až konečně nastý širok a se podnikavost oživi.

Kdykoli na výroba, přílišná spekulace a t. d. způsobila krise, jest ona nutný proces sečišťování, aby opět se ulhostily zdravější poměry?

Uměrná stálost hospodářské politiky (řádné náhle převa-ly), dobrá hospodářská statistika, stejnoměrné a pevné zvyky obchodní mohou aspoň mnohým zlym úkazům krisí zabrámiti.

Státní pomoc v krisích může býti nepřímá, jako na př. zavedením neb zvýšením obilních cel, když nastala krise v rolnictví usnadněným přivozem z cizích zemí; může býti i přímá, jako ležící v peněžních a dlohách podnikatím trpícím a pod. Poslední uvedený způsob jest potud jen odůvodněn pokud vztahuje se na podniky bez viny v nesnázi stržené, jinak živo- ta schopné, zvláště také jejichž úpadek by veliké masy dělnictva a o výživu připravil. Pro dělnictvo následkem krisí poráž- níci může většinu podniků veřejnými ku př. státními a pod. úleva se hledati.

Národ. hospod. 51.

Obsah.

	Str.
Úvodní výklady:	
O pojmu a druzích hospodářství	3.
Pojem hospodářství národn.	9.
Věda národohosp.	20.
Část I. Základy	
§ 1. O potřebách	38.
§ 2. O statech hospod.	44.
§ 3. Ukojení lidských potřeb skrze hospodářství individ. a kolekt.	48.
§ 4. Základní problémy oboru soukromohosp.	55.
§ 5. Vztahy mezi skutečnými populac. a životem hospod.	69.
Část II. Obecný proces hospodářského života, především ve sféře soukromohosp.	
Část 1. Nauka o výrobě.	
Pojem výroby a její činitelů	85.
Kapitola I. O činitelích hospod. výroby	86.
I. Práce hospod. 1.) Pojem a druhy	88.
2.) Způsobnost k práci	90.
II. Kapital 1.) Kapital jako zjev hospod.	93.
2.) jako předmět práva vlastnie.	97.
3.) Úznik kapit.	97.
4.) K. stálý a oběžný	103.
Kapitola II. Hospod. organizace výroby. Pojem	105.

I. Hosp. organizace práce	
A) Dělna práce	107.
B) Sdružování sil	111.
C) Princip nepřetržitosti	112.
II. Hosp. org. kapitalu	
A) Nástroje a stroje	113.
B) Kapitaly, sloužící pasivně ku produkci	118.
Kapitola III. Výroba podnikatelská	
1. Pojem a význam	118.
2. Způsobové podniků	
A) P. soukromé a veřejné	120.
B) P. malé, velké a střední	
C) P. jednotlivců a společné	121.
O soutěži podnikatelů	134.
Část 2. Oběh statků.	
Úvodní pojmy	138.
Kapitola I. Hodnota a cena.	
A. Hodnota	141.
B. Cena. Pojem a způsoby její	148.
I. Cena smlouvaná	149.
Význam nákladů výrob. při tvorbě cen	152.
Poměr ceny tržní a c. nákladu za působ. svobod. soutěže	156.
Obnovení soutěže.	158.
II. Osazbách úřed.	159.
- Poměry cen v průběhu histor.	160.
Kap. II. Peníze.	
Úznik, užívání, základní funkce jejich	162.
Organizace užívání peněz	173.
A. Minceovníctví	174.
B. Měna	181.
Měna dvojitá	185.
" jednod.	191.

Opravare papírů peněž. zastupuj.	193.
Státopisy	196.
Měna papírová	197.
O směnné hodnotě kovů a peněž. zřeh	199.
" " " nesměnitelných banko-	
vek a státov. s oběhem nuceným	206.
O účinech kleslé ceny peněz pap. a akcia	210.
Stáprava měny	212.

Kap. III.

Uvěř.	
Pojem úvěru a podmínky jeho	215.
Hospodářství mater., peněž. a úvěrní	221.
Spisobové úvěru	223.
Hospodářský význam úvěru	225.
Hosp. a právní organizace "	228.
Uvěř směnce. Směn kurs	233.
O bankách. Pojem a úkol	241.
Vznik a hist. vývoj	246.
I. B. jakožto prostředkov. úvěru	
A) Obchody jich	246.
B) Jednotl. druhy jich	252.
Banka cedulová	253.
B. pro úvěr immobil.	259.
O bank. politice	261.
Z historie rak. banky cedul.	269.
Zastavárny	273.
Spořitelny	274.
Založny	275.
I. Banky jak prostředk. plati	277.
Modr. banka zbrová a kontokor.	280.
Banky zakladat.	283.
Bursa	284.

23. O distribuci statků. Pojem

Kap. I.

Distrib. na rók. platných rádů.	
Druhy důchodů	295.
Oddíl. Rozdělení důch. pívod.	296.
1. Důch. podnikatel.	300.
2. Embr. důch. z kapit.	303.
a) úroky při půjčce peněž. k.	304.
Tazey úrok. a lichva	310.
b) Důch. z kapit. nemovit.	313.
3. Mzda	314.
O výšce mzdy	317.

Pen. zlebrný ráčovo mrdě	324.
Učení o t. sv. fondu mzdovním	329.
Vládny sazby mzdy	330.
4. Renta vlastní (extrarente), režim posembová	331.
Dogmatický vývoj učení o rentě	337.

Oddíl 2. Důchod odvozený	339.
" 3. Procc distubuce vzhledem ke vzájemným	
vztahům soudr. hosp. cho. veř. h. a charitat. obor.	341.

Kap. II. Sociální otázky. Otázka dělnická. Socialismus

Charakter vědeckého socialismu a jeho učení	346.
a kritika jeho učení	357.
Prostředky k rozřešení otázky dělnické	367.
I. " vlastní pomoci zainteresováni: A. Dělnictv	370.
Kvalice dělnické a trade unions	371.
Asociace & jiným účelům	374.
B. Prostředky vlastní pomoci na straně podnikat.	375.
C. Orgány pro vzájemné dohodnutí se podnikat.	376.
záletů a dělniců	376.

II. Úkol státu.

Některé vlastní otázky přirodnosti	
státu se týkající:	
A. Obmezení svobody smlouvy pracovní	
1. Práce dětí nedospělých a žen	378.
2. Zároveň t. sv. trucku	379.
3. Opatření zdravotní	381.
Pojišťování dělnických	384.
Třet. poměření kontraktu	385.
Evidence poměření dělnických. Továrn	
inspektori	390.

Část 4. O spotřebě. Pojem spotřeby

Přepych	392.
Pojišťování	394.
Porovnání rovnováha, mezi výrobou a spotř. Kúse.	398.

REV15

ÚK PrF MU

3129S20691